

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Ústav historických věd

Terezínské deníky a jejich komparace

Bc. Lucie Kosprdová

Diplomová práce

2020

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2017/2018

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lucie Kosprdová**
Osobní číslo: **H17323**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny: Gender history**
Název tématu: **Tereziánské deníky a jejich komparace**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Autorka v diplomové práci zkomparuje reprezentativní vzorek deníků vzniklých v ghettu Terezín. Komparativní analýza pramenů umožní rekonstruovat vnitřní život autorů a autorek deníků. Prostřednictvím rekonstrukce jednotlivých životních osudů a jejich zasazením do kontextu života v ghettu autorka komplexně zpracuje každodenní život v tereziánském ghettu. Zvláštní pozornost bude věnována genderovým otázkám (konstrukty feminity a maskulinity v kontextu pramene a historické reality).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

Archiv Památníku Terezín, fond Ghetto Terezín (podskupina Kultura - různé)
Národní archiv ČR (NA), Fond židovské matriky HBMA Státní okresní archiv
Havlíčkův Brod (SOkAHB), fond Okresní úřad Německý Brod 1830 - 1940.
ADLER, Hans Günther: Terezín 1941 - 1945. Tvář nuceného společenství. I.
Dějiny, Brno 2003. ADLER, Hans Günther: Terezín 1941 - 1945. Tvář nuceného
společenství. II. Sociologie, Brno 2003. HYNDRÁKOVÁ, Anna - KREJČOVÁ,
Helena - SVOBODOVÁ, Jana. Prominenti v ghettu Terezín 1942-1945, Praha
1996. KASPEROVÁ, Dana. Výchova a vzdělání židovských dětí v protektorátu
a v ghettu Terezín, Praha 2010 KRYL, Miroslav. Osud vězňů terezínského
ghetta v letech 1941-1944, Třebíč 1999. REDLICH, Egon. Zítřka jedeme, synu,
pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10.
1944, Brno 1995. ROUBÍČKOVÁ, Eva. Terezínský deník 1941-45, Praha 2009.

Vedoucí diplomové práce: **Mgr. Zbyněk Vydra, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2018**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2019**

L.S.

prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc.
děkan

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2018

Prohlášení autora

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne

Lucie Kosprdová

Anotace

Diplomová práce se zabývá obsahem terezínských deníků, které mapují období mezi lety 1941 – 1945, se zaměřením na každodenní život jednotlivých autorů a autorek vězněných v tomto období v prostorách terezínského ghetta. Základními prameny pro tuto práci jsou dochované terezínské deníky, které jsou z velké části uloženy v Archivu Památníku Terezín. Tato práce sleduje jednotlivé složky, které určovaly a výrazně ovlivňovaly život terezínských vězňů z pohledu odborné literatury a vybraných ego-dokumentů. Jedná se například o otázky stravování, pracovního nasazení, kulturního a náboženského života, styku se světem mimo hranice ghetta, zdravotní péče a péče o děti a mládež, transportů do Terezína a mimo něj a další. Dále je věnována pozornost stručné historii Terezínského ghetta a jeho funkcím a správě. V poslední řadě se tato práce zaměřuje na analýzu genderových aspektů, které se mohly podílet na životě vězněných osob. V této souvislosti práce poukazuje na problematiku genderu a určování rolí podle biologického pohlaví uvnitř terezínského společenství. Základním cílem této práce je odhalit jak byl život a některé dílčí události, kterými prošlo ghetto v průběhu svého fungování, vnímán z pohledu vybraných ego-dokumentů a dobové odborné literatury. Zároveň, se tato práce snaží objasnit, zda se nějakým způsobem promítala genderová podmíněnost založená na biologické pohlaví vězněných osob i na tak hrůzném místě jako byl Terezín.

Klíčová slova: holocaust, terezínské ghetto, židé, gender, ego-dokumenty

Title

Terezin diaries and their comparison

Annotation

The diploma thesis deals with the content of the Terezin diaries, which are mapped the period between 1941-1945, focusing on the everyday life of individual authors imprisoned in the Terezin Ghetto. The basic sources for this work are preserved Terezin diaries, which are largely stored in the Archive of the Terezin Memorial. This diploma thesis follows the individual components that determined and significantly influenced the life of Terezin prisoners from the perspective of literature and from the selected ego-documents. These include, for example, the issues of catering, work, cultural and religious life, contact with the world outside the ghetto, health and care for children and youth, the transports to and from Terezin, and more. Further attention is paid to the brief history of the Terezin Ghetto and its functions and administration. Lastly, this thesis focuses on the analysis of gender aspects that may have contributed to the life of prisoners. In this context, the thesis points out the issue of gender and determination of roles according to biological sex within the Terezín community. The basic aim of this work is to reveal how the life and some of the events that the ghetto went through during its operation were perceived from the perspective of selected ego-documents and contemporary professional literature. At the same time, this work seeks to clarify whether there was any projection of gender conditionality based on the biological sex of prisoners, even in such a horrific place as Terezin.

Keywords: holocaust, Terezin ghetto, jews, gender, ego-documents

Poděkování

Tímto bych velmi ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce Mgr. Zbyňku Vydrovi, Ph.D. a pracovníkům Archivu Památníku Terezín a Židovského muzea v za pomoc, velkou ochotu a vstřícnost při vedení mé diplomové práce. Mé poděkování také patří rodině, kolegům a přátelům za velkou podporu.

Obsah:

Úvod	1
Literatura a prameny vztahující se k problematice terezínských deníků a existenci židovského ghetta Terezín.....	3
Židovské ghetto Terezín.....	47
Vznik židovského ghetta Terezín	47
Funkce židovského ghetta Terezín	51
Správa ghetta a jednotlivé složky „privilegovaných osob“	54
Jednotlivá oddělení samosprávy ghetta	58
Reflexe života v ghettu Terezín v rámci terezínských deníků a literatury	67
Organizace transportů do ghetta Terezín a samotný příjezd do Terezína	67
Obraz transportů vypravených do židovského ghetta Terezín a prvotní střet s prostředím ghetta.....	73
Prostory určené k ubytování židovských vězňů v rámci židovského ghetta Terezín	78
Reflexe „ubytování“ v Terezínském ghettu v rámci dochovaných terezínských deníků .	82
Stravování v rámci ghetta Terezín.....	88
Vybrané příspěvky věnované otázce stravování.....	92
Pracovní nasazení židovských vězňů	98
Terezínské deníky a reflexe pracovního nasazení	102
Výchova a „vzdělávání“ dětí v ghettu Terezín	107
Vybrané příspěvky věnované péči o děti a mládež v židovském ghettu Terezín.....	117
Zdravotnictví v ghettu Terezín	125
Vybrané příspěvky věnované „zdravotnictví“	131
Kulturní život v ghettu Terezín	135
Reflexe kulturního života v židovském ghettu Terezín	149
Náboženský život a rituály vězňů v ghettu Terezín	155
Reflexe náboženských tradic a ceremonií v rámci dochovaných terezínských deníků ..	160
Zkrášlování židovského ghetta Terezín a jeho návštěvy	164
Obraz tzv. zkrášlování a návštěv mezinárodních delegací v dochovaných terezínských denících	170
Kontakt terezínských vězňů s okolním světem	175
Doklady kontaktů osob vězněných v ghettu Terezín s okolním světem.....	179
Transporty vězňů z ghetta Terezín	183

Reflexe odchozích transportů v terezínských denících.....	188
Konec druhé světové války a osvobození ghetta Terezín.....	193
Osvobození ghetta a konce války v terezínských denících.....	199
Aspekty života v židovském ghettu Terezín z pohledu genderové analýzy	204
Závěr	226
Resumé	230
Seznam použité literatury a pramenů	234

Úvod

V průběhu let 1941 – 1945 byly do terezínského ghetta deportovány tisíce osob nejen židovského vyznání, které zde byly nuceny přežívat ve strastiplných podmínkách. Jen hrstka vězňů sužovaných hladem a nemocemi, trpících strachem a obavami z blízké budoucnosti si během svého pobytu vedla záznamy o svém životě ve zdejších podmínkách. Své deníky hojně využívali k zachycení svých pocitů a obav z nejrůznějších událostí, kterými si zde prošli. Jejich záznamy však odráží život každého z autorů, jejich snahy a strategie jak přežít. Také nám mohou odhalit, jak se jednotliví pisatelé dokázali smířit s faktem, že se ocitli v prostorách židovského ghetta apod. Tyto prameny také obsahují důležité informace o vnitřním životě, ale i samotném chodu židovského ghetta v Terezíně a událostech, které se v něm staly.

Tato práce bude primárně čerpat z terezínských deníků, jako například deník Willyho Mahlera, deník Evy Roubíčkové a dalších deníků, kterých se dochovala necelá dvacítká. Z nichž se jich do dnešní doby výjimečně dochovaly celé „sešity“. Velkou část těchto egodokumentů tvoří už jen jejich zlomky, které mají často podobu pouze několika listů. Ačkoliv i tyto jednotlivé zlomky mohou poskytovat velmi důležitá historická fakta o dění v židovském ghettu Terezín. Je však patrné, že každý autor či autorka měl jisté odlišné podmínky, které se odvíjely od jejich pracovního nasazení, jazykových vědomostí, ale i rodinných a společenských vazeb či pohlaví. Právě tyto důležité informace lze nalézt v terezínských denících.

V práci bude využita analýza pramenů, která nám umožňuje proniknout do jednotlivých Terezínských deníků s cílem poznání vnitřního života samotného jednotlivce. S využitím metod a zásad, jako je kritika pramenů a jejich závěrečná syntéza můžeme dospět k základním údajům o životě jednotlivých autorů deníků. Právě tyto metody budou využívány zejména při zkoumání terezínských egodokumentů. Ráda bych se také pokusila o vytvoření komplexního obrazu vnitřního života v ghettu Terezín. Získaná fakta poté budou porovnávána s dalšími nalezenými deníky, ale i s odbornou literaturou, která se blíže věnuje dějinám holocaustu.

Přínosem této práce bude vytvoření přehledu terezínských deníků a určitého obrazu života jednotlivých autorů deníkových záznamů v rámci židovského ghetta, životních podmínek panujících v něm. Každý jednotlivý deník je svým způsobem jedinečný a zejména díky tomu, že obsahuje nebo může obsahovat důležitá historická fakta o životě, událostech či osobnostech z určitého období a místa. Tato historická fakta poté mohou

objasnit některé historické otazníky ve vnímání dějiny určitého období, kterým byl právě holocaust.

Cílem předkládané práce bylo především zachytit pohled na základní složky života terezínských vězňů, jak je popisuje dobová odborná literatura a autoři a autorky vybraných ego-dokumentů. Práce by měla současně odhalit, zda se nějakým způsobem odráželo biologické pohlaví a gender v určitých rolích a životních podmínkách vězňů v rámci terezínského společenství.

Kapitola první je obecným přehledem odborné literatury, týkající se židovského ghetta Terezín a některých vybraných pramenů z řady terezínských ego-dokumentů. V této části diplomové práce je také věnována pozornost studiím, které blíže mapují některá fakta k problematice fungování terezínského ghetta a jeho dějinám. Určitý prostor bude věnován studiím, které zachycují genderovou problematiku v prostředí Terezína.

Druhá kapitola obsahuje stručný nástin dějin samotného vzniku terezínského ghetta a jeho následného fungování během druhé světové války. V této kapitole je rovněž věnována pozornost funkcím, které mělo terezínské ghetto mít v rámci nacistické vyhlazovací politiky. Dále jsou zde nastíněny otázky židovské samosprávy, jejího působení v rámci všech oblastí života terezínského společenství apod. Poté bych zde chtěla poukázat na přítomnost „privilegovaných“ osob, kteří měli v prostorách Terezína dosti odlišné životní podmínky a postavení než ostatní terezínští vězni.

Další kapitola mapuje každodenní život v terezínském ghettu z pohledu odborné literatury a dochovaných ego-dokumentů. Tato část předkládané práce odráží otázky a problémy spojené s příjezdem deportovaných osob do ghetta a odjezdem jednotlivých transportů z Terezína na východ; ubytováním a stravováním; pracovním nasazením; zdravotní péčí a péčí o děti a mládež, ale i podobou kulturního a náboženského života vězněných osob, kontaktů s okolním světem atd. Část této kapitoly bude rovněž věnována úpravám, kterými terezínské ghetto prošlo v rámci tzv. zkrášlování. Dále zde bude věnován prostor závěrečnému období terezínského ghetta a jeho osvobození.

Poslední kapitola bude věnována genderové analýze terezínského života, která se bude soustředit především na určité odlišnosti a zkušenosti jednotlivých pohlaví v prostředí židovského ghetta Terezín. V této části diplomové práce se pokusím nastínit, jak byly vnímány role žen a mužů v rámci společenství, které zde bylo „násilně“ vytvořeno v rámci nacistické vyhlazovací politiky. Zároveň bych se v této souvislosti chtěla zaměřit i na problematiku rodinného života a s tím související míru odpovědnosti s přihlédnutím k dobovým ego-dokumentům.

Literatura a prameny vztahující se k problematice terezínských deníků a existenci židovského ghetta Terezín

Zájem o tematiku holocaustu v období po druhé světové válce až do „sametové“ revoluce v roce 1989 je téměř nulový. Tento fakt je dán především z důvodu podřízení veškerého výzkumu zájmům komunistického režimu a cílené propagandy a uzavření archivů.¹ Peter Longerich, autor knihy *„HOLOCAUST – The Nazi Persecution and Murder of the Jews“*² zmínil v úvodu své knihy důvody spjaté s problémem v oblasti výzkumu a samotnou dostupností dílčích informací týkající se holocaustu.³ „When the German edition of this book appeared twelve years ago in 1998 research on the situation of the murder of the European Jews was in a transitional state because of the opening of the Eastern European archives at the beginning of the 1990s.“⁴ Přesto se v období od roku 1945 objevují některé publikace, které nejsou úzce zaměřené na problematiku holocaustu. Jedná se o tituly, které se věnují tématům blíže související s okupační politikou Německa apod.

Určité uvolnění výzkumu holocaustu dochází až kolem roku 1990, díky vědeckým a historickým konferencím, které se věnovaly problematice holocaustu a jeho dopadům. Uskutečněné konference výrazně přispěly k určitému nárůstu vědeckých článků, na čemž se podílelo vydávání nejrůznějších sborníků a kolektivních monografií. Výsledkem tohoto snažení postupně docházelo k rozvoji výzkumu holocaustu a šíření podvědomí o problematice spjaté s tímto tématem.⁵ Velký podíl na tomto šíření v rámci historiků a veřejnosti má bezesporu sborník *„Terezínské studie a dokumenty“*, který vychází od roku 1994.⁶

¹ JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holocaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 13 – 17. ISBN 978-80-260-7335-2.

² LONGERICH, Peter. *Holocaust: the Nazi persecution and murder of the Jews*. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-960073-1.

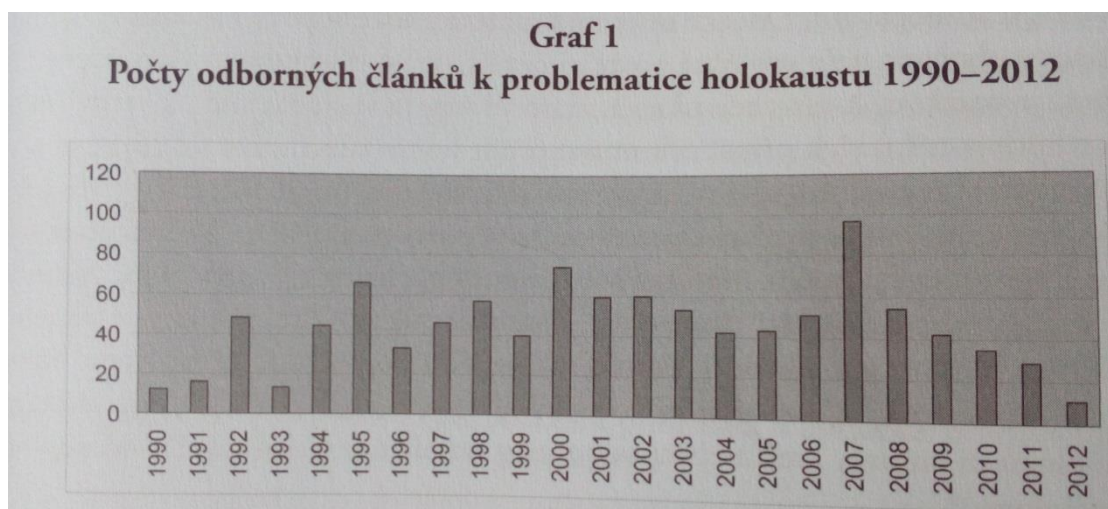
³ LONGERICH, Peter. *Holocaust: the Nazi persecution and murder of the Jews*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 1 – 9. ISBN 978-0-19-960073-1.

⁴ LONGERICH, Peter. *Holocaust: the Nazi persecution and murder of the Jews*. Oxford: Oxford University Press, 2010, s. 1. ISBN 978-0-19-960073-1.

⁵ JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holocaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 13 – 17. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁶ *Terezínské studie a dokumenty*, Praha: Academia, Institut Terezínské iniciativy, 1994 - 2009.

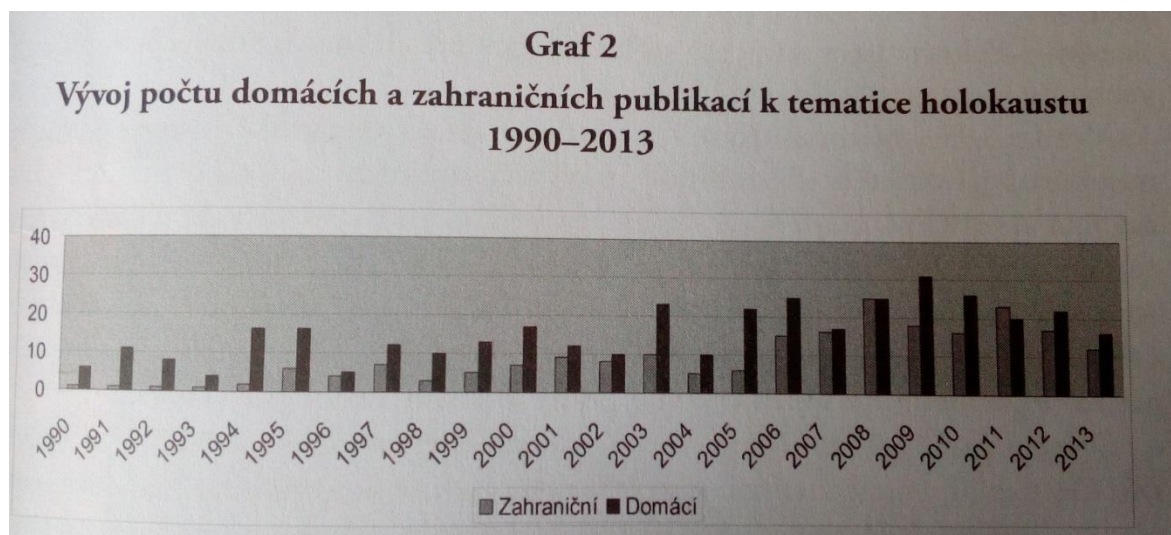
Obrázek č. 1⁷

Od roku 2012 můžeme spatřit určitý pokles počtu odborných článků a monografií, které mapují problematiku holocaustu či zkoumají jeho dopady na lidské chápání a morálku.

V posledních letech znovu postupně roste zájem o tuto problematiku, na kterém se také významně podílí zahraniční badatelé a následně překladatelé, kteří svou překladatelskou činností pomáhají šířit dosavadní podvědomí o holocaustu mezi vědeckými pracovníky, historiky, ale také mezi laickou veřejností.⁸

Obrázek č. 2⁹

⁷ JELÍNEK, Tomáš, 2014. Počty odborných článků k problematice holocaustu 1990 – 2012 [graf]. Zdroj: Oddělení historické bibliografie Historického ústavu AV ČR, 2014. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holocaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 13. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁸ JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holocaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 13 – 17. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁹ JELÍNEK, Tomáš, 2014. Vývoj počtu domácích a zahraničních publikací k tematice holocaustu 1990 – 2013. [graf]. Zdroj: Oddělení referenčních a meziknihovnických služeb Národní knihovny ČR, 2014. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holocaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 13. ISBN 978-80-260-7335-2.

Mohlo by se také zdát, že téma holocaustu je již vyčerpané, přesto však existuje několik doposud „neprobádaných“ míst v rámci daného tématu. Například bych zmínila: činnost židovských lékařů a zdravotníků v rámci Protektorátu Čechy a Morava nebo v některých nacistických vyhlazovacích táborech, dále činnost tzv. shromaždišť transportů do ghetta Terezín, úloha židovských vězňů v tzv. poválečných odsunech, srovnání ghetta v Terezíně a ghetta v Lodži a existuje ještě mnoho dalších témat, které by si jistě zasloužily zájem mezi badateli.¹⁰

Další cestu k výzkumu otevírá také mezioborová spolupráce, například v oblastech jako jsou etnologie, lékařské vědy, literární vědy, pedagogiky atd. Za prozkoumání by stálo zmapování otázky začleňování lidí, kteří zažili strasti holocaustu do poválečné společnosti, jejich život a traumata, sociální a zdravotní následky věznění v židovských ghettech a nacistických koncentračních táborech.¹¹

O tématu „židovského ghetta Terezín“ existuje velké množství monografií, sborníků z konferencí, ale i studií a článků obsažených v časopisech. Nedá se tedy říci, že „samotné ghetto Terezín“ leží mimo zájem historiků a badatelů. Zatímco k problematice „Terezínských deníků“ nalezneme pouze hrstku studií a článků.

Na úvod bych ráda uvedla některé základní tituly, které se zabývají tématem židovského ghetta Terezín.

Otázkou vztahů židovských obyvatel Terezína a jejich života z pohledu psychologie se zabýval židovský profesor filosofie a psychologie Emil Uttitz v rámci studie nazvané „*Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*“. Autor ve své studii vytvořil také typologii nejrůznějších lidí, kteří prošli Terezínem za dobu jeho fungování.¹²

Stručné informace týkající se fungování Malé pevnosti Terezín a ghetta Terezín podává rovněž úzká publikace s názvem „*Malá pevnost Terezín - Národní hřbitov – Ghetto*“ od Táni Kulišové. Tato práce je spíše „průvodce“ po jednotlivých budovách Malé pevnosti a židovského ghetta. U jednotlivých sektorů se dozvídáme o funkcích budov a životních podmínkách jejich obyvatel.¹³

Vnitřnímu životu terezínského ghetta je věnována studie „*Město za mřížemi*“ od dvojice autorů: Karla Laguse a Josefa Poláka. Oba autoři do své studie otiskli velké množství

¹⁰ JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 17 – 20. ISBN 978-80-260-7335-2.

¹¹ JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 17 – 20. ISBN 978-80-260-7335-2.

¹² UTITZ, Emil. *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, 1947, 68 s.

¹³ KULIŠOVÁ, Táňa. *Malá pevnost Terezín - Národní hřbitov - Ghetto*. 3. rozš. vyd. Praha: Naše vojsko, 1956, 84 s.

poznatků čerpaných z dochovaných pramenů a osobních svědectví. V knize nalezneme bezpočet obrazových a textových příloh poukazující na širokou škálu využívaných pramenů pro výzkum holocaustu.¹⁴

Kulturním životem židovských vězňů v rámci Terezínského ghetta se zabývá sborník k výstavě „Umění v Terezíně 1941 – 1945“ vydaný Památkem Terezín v roce 1972. Sborník obsahuje informace, které mapují poměrně bohatý kulturní život v Terezíně. Jednotlivé složky jako výtvarné umění, literatura, divadlo, hudba a dětská tvorba poukazují na podmínky a poměry, ve kterých se kulturní život vyvíjel. Uvedené informace jsou doprovázeny básněmi židovských autorů a obrazovou přílohou, kterou tvoří fotografie výtvarných děl a autorů, úryvky časopisů a mnohé další.¹⁵

Studie odrážející problematiku fungování a dějiny židovského ghetta vychází v hojné míře v rámci sborníku „Terezínské listy“, který vydává od roku 1970 Památník Terezín. V tomto sborníku vychází obrovské množství nejrůznějších studií a článků věnující se problematice Terezínského ghetta a nacistických koncentračních táborů. Mimo jiné v nich nalezneme práce, které se věnují problematice holocaustu, dochovaným pramenům a také recenze knih s tematikou holocaustu atd. Ve stručnosti bych v tomto úvodu chtěla zmínit studie: „Propagandistická role Terezína a terezínský rodinný tábor v Auschwitz-Birkenau“¹⁶, „Zastupující říšský protektor v Čechách a na Moravě a terezínské ghetto“¹⁷, „Pracovní nasazení terezínských vězňů v sudetské župě – Prosmyky a Mlékojedy u Litoměřic, Dlažkovice“¹⁸, „Konfidenti v ghettu Terezín“¹⁹, „Zánik města Terezín a jeho přeměna v ghetto“²⁰ od Tomáše Fedoroviče; „Heydrichiáda a zřízení ženského oddělení v Policejní věznici Terezín. Osudy prvních vězeňkyň“²¹ od Miroslavy Langhamerové; „Malá pevnost

¹⁴ Lagus, Karel - Polák, Josef. *Město za mřížemi*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1964. s. 365.

¹⁵ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973 : sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, 76 s.

¹⁶ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Propagandistická role Terezína a terezínský rodinný tábor v Auschwitz-Birkenau*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 46, 2018, s. 32 - 40. ISBN 978-80-88052-14-2.

¹⁷ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Zastupující říšský protektor v Čechách a na Moravě a terezínské ghetto*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 40, 2012, s. 118 - 127. ISBN 978-80-87242-21-6.

¹⁸ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Pracovní nasazení terezínských vězňů v sudetské župě – Prosmyky a Mlékojedy u Litoměřic, Dlažkovice*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 39, 2011, s. 103 – 118. ISBN 978-80-87242-19-3.

¹⁹ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Konfidenti v ghettu Terezín*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 37, 2009, s. 134 - 140. ISBN 978-80-87242-12-4.

²⁰ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Zánik města Terezín a jeho přeměna v ghetto*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 32, 2004, s. 15 – 43. ISBN 80-85433-93-1.

²¹ LANGHAMEROVÁ, Miroslava. *Heydrichiáda a zřízení ženského oddělení v Policejní věznici Terezín. Osudy prvních vězeňkyň*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 40, 2012, s. 78 - 101. ISBN 978-80-87242-21-6.

*Terezín a nacistická perzekuce v českých zemích 1939-1945*²², „*Hasiči v Terezíně*“²³ od Jana Vajskebra; „*Vzdělávací činnost*“²⁴ od Nadi Štulcové a mnohé další studie.

Významným shrnutím poznatků o životě tzv. prominentů v ghettu Terezín je edice dokumentů „*Prominenti v ghettu Terezín 1942-1945*“²⁵ od kolektivu autorek, jimiž jsou Anna Hyndráková, Helena Krejčová a Jana Svobodová. Autorky v této práci vycházely především ze čtveřice pramenů. Převážně čerpaly ze „*Seznamu prominentů z roku 1944*“, který byl převzat z knihy Ralpa Oppenheima, dále z „*pozůstalosti prof. Emila Utitze*“, která je uložena v archivu Akademie Věd ČR. V této pozůstalosti editorky našly údaje o devíti židovských prominentech společně s fotografiemi. Předposledním pramenem, z něhož autorky vycházely je „*album prominentů*“, který uveřejnil Givat Chaim Ichud ve zpravodaji „*Bejt Terezín*“. Další oddíl tvoří kartotéka terezínských prominentů, která byla objevena v ústřední kartotéce Federace židovských obcí v Praze. Celková edice popisuje samotné založení a fungování ghetta Terezín, ale věnuje se také problematice životních podmínek a osudů tzv. prominentů.²⁶

Zmínka o ghettu Terezín se objevuje také ve studii „*Systém a krátká historie nacistických táborů koncentračních a vyhlazovacích*“²⁷ jehož autorem je Richard Glazar. Autor v rámci své studie líčí stručné dějiny jednotlivých nacistických koncentračních táborů a ghett. Terezínu věnuje dva rozsáhlejší odstavce, ve kterých poukazuje na jeho zvláštní postavení a status.²⁸

Ve studii „*Terezín v „konečném řešení židovské otázky*“²⁹, kterou sepsal Miroslav Kárný, nalézáme část věnovanou terezínské historiografii se stručnými informacemi o jednotlivých autorech dílčích monografií a také jejich kritické zhodnocení. Miroslav Kárný

²² VAJSKEBR, Jan. *Malá pevnost Terezín a nacistická perzekuce v českých zemích 1939-1945*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 38, 2011, s. 7 - 9. ISBN 978-80-87242-16-2.

²³ VAJSKEBR, Jan. *Hasiči v Terezíně*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 36, 2008, s. 124 - 139. ISBN 978-80-87242 - 04-9.

²⁴ ŠULCOVÁ, Naďa. *Vzdělávací činnost*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 32, 2004, s. 69 – 82. ISBN 80-85433-93-1.

²⁵ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945): edice dokumentů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, 338 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. ISBN 80-85270-51-X.

²⁶ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945): edice dokumentů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, s. 74 – 79. ISBN 80-85270-51-X.

²⁷ GLAZAR, Richard. *Systém a krátká historie nacistických táborů - koncentračních a vyhlazovacích*. In: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*, ed. VEBER, Václav. Praha: Karolinum, 1997 s. 59-75. ISBN 80-7184-412-8.

²⁸ GLAZAR, Richard. *Systém a krátká historie nacistických táborů - koncentračních a vyhlazovacích*. In: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*, ed. VEBER, Václav. Praha: Karolinum, 1997 s. 59-75. ISBN 80-7184-412-8.

²⁹ KÁRNÝ, Miroslav. *Terezín v „Konečném řešení židovské otázky*“. In: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*, ed. VEBER, Václav. Praha: Karolinum, 1997 s. 77-94. ISBN 80-7184-412-8.

také ve své studii načrtává historický vývoj ghetta od jeho založení až po jeho osvobození. Reflektuje zde také svůj názor na Terezín, který byl podle něho ghettem a zároveň koncentračním táborem.³⁰

Další stručné informace o přeměně Terezína v židovské ghetto a o jeho následném fungování se dozvídáme z „*Průvodce po nacistických koncentračních táborech*“ od Miloslava Moulise z Českého svazu bojovníků za svobodu.³¹

Historií a vznikem Terezínského ghetta, jeho organizací a fungováním a každodenním životem na tomto místě se zabýval v rámci tří dílné monografie „*Terezín 1941 – 1945: Tvář nuceného společenství*“ Hans Günther Adler.³² Sám Adler tímto místem prošel v roce 1942, kdy byl do Terezína deportován. Později také spolupracoval s Židovským muzeem v Praze, kde pomáhal zbudovat jeho jednotlivé sbírky. Této rozsáhlé monografii je z velké míry vytýkána řada nesrovnalostí, kterých se z pohledu dalších badatelů autor dopustil, přestože vycházel z obrovského množství písemných pramenů. Je mu vytýkána skutečnost, že vystupuje v rámci svých knih jako kronikář, ale současně i účastník terezínského dění. V monografii se jednoznačně objevuje autorovou zaujetí a chybné hodnocení některých pramenů. Adler se ve své práci opíral i o prameny (výkazy a pracovní statistiky) zhotovované pro nacisty, které obsahují záměrně zkreslená fakta a ty poté autor prezentuje jako pravdivá. Toto dílo v souvislosti s kritikou jmenují v rámci svých monografií a článků například Miroslav Kárný ve studii „*Terezín, v „konečném řešení židovské otázky*“³³ a Karel Lagus a Josef Polák v rámci monografie „*Město za mřížemi*“.³⁴

Problematikou terezínských deníků se bohužel nevěnuje mnoho dílčích monografií. Pouze bych zde zmínila práci Miroslava Kryla „*Osud vězňů terezínského ghetta*“³⁵, kde vychází z některých dochovaných deníků. Čerpá například z deníku Egona Redlicha, deník Willyho Mahlera a dalších ego dokumentů. Získané informace nadále porovnává s odbornou literaturou, která se věnuje problematice Terezínského ghetta. V této publikaci lze nalézt také

³⁰ KÁRNÝ, Miroslav. *Terezín v „Konečném řešení židovské otázky“*. In: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*, ed. VEBER, Václav. Praha: Karolinum, 1997 s. 77-94. ISBN 80-7184-412-8.

³¹ MOULIS, Miloslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1998.

³² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství, I. Dějiny*. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, 291s. ISBN 80-7364-024-4; *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství, II. Sociologie*. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, 490 s. ISBN 80-7364-024-4; *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství, III. Psychologie*. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2007, 315 s. ISBN 978-80-7364-024-8.

³³ KÁRNÝ, Miroslav. *Terezín v „konečném řešení židovské otázky“*. In: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK: seminář východoevropských dějin při Ústavu světových dějin FF UK v Praze / Praha: Karolinum 1997, s. 77 – 78.*

³⁴ Lagus, Karel - Polák, Josef. *Město za mřížemi*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1964. s. 7 – 8.

³⁵ KRYL, Miroslav. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno, 1999, 225 s. ISBN 80-7239-042-2.

dílčí informace popisující nejrůznější podoby vnitřního života ghetta a stručné dějiny Terezína jako ghetta.³⁶ Miroslav Kryl je autorem článku „*Terezínský deník Miloslava Kuglera*“³⁷, který vyšel v *Terezínských listech*.

Komparací vybraných deníkových záznamů se věnuje Jiří Holý v rámci studie „*Deník z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*“³⁸. Jiří Holý se ve své studii věnuje rozdělení jednotlivých kritérií obsažených ve vybraných ego-dokumentů pocházejících z období druhé světové války. Poukazuje a porovnává dílčí tématům, která byla v těchto denících reflektována a z jakých důvodů.³⁹

Deníku Willyho Mahlera je vyčleněn také článek Ilony Smékalové s názvem „*Ještě jednou Mahlerův deník*“⁴⁰. Autorka se však nezabývala výzkumem samotného deníku, ale snažila se zmapovat osud Mahlerovi přítelkyně Trudy, která se mnohokrát objevila v jeho poznámkách, což se autorce podařilo. Následně také shrnula dosažené výsledky z probíhajícího výzkumu, kterým je snaha objasnit život Trudy Hirschové, jedné z lásek Willyho Mahlera.⁴⁰

Deníkem, jehož autor prošel ghettem Terezín, se zabýval také výše zmiňovaný Tomáš Fedorovič ve článku „*Deník Pavla Weinera*“⁴¹, který vyšel v rámci *Terezínských Listů*. Autor tohoto článku seznamuje čtenáře se základními informacemi týkající se obsahové stránky deníku a osoby původce a jeho rodiny.

Problematikou deníků terezínských vězňů se zabývá také Ludmila Chládková v rámci článku „*Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*“⁴². Autorka v rámci toho článku poukazuje na problematiku péče o děti a mládež v Terezíně, kterou prokládá citacemi z dochovaných ego dokumentů deníkového rázu.⁴³

³⁶ KRYL, Miroslav. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno, 1999, 225 s. ISBN 80-7239-042-2.

³⁷ KRYL, Miroslav. *Terezínský deník Miloslava Kuglera*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 27, 1999, s. 125 – 135. ISBN 80-85433-51-6.

³⁸ HOLÝ, Jiří. *Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*. In: *Kultura a totalita. II, Válka / Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy*, 2014 s. 350 - 371.

³⁹ HOLÝ, Jiří. *Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*. In: *Kultura a totalita. II, Válka / Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy*, 2014 s. 350 - 371.

⁴⁰ SMÉKALOVÁ, Ilona. *Ještě jednou Mahlerův deník*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald č. 26, 1998, s. 155-157.*

⁴¹ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 31, 2003, s. 63 – 88. ISBN 80-85433-87-7.

⁴² CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakladatelství Oswald, č. 25, 1997, s. 120-133.*

⁴³ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakladatelství Oswald, č. 25, 1997, s. 120-133.*

Dalšímu deníku z prostředí Terezínského ghetta se věnuje Erik Polák v rámci článku „Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga“⁴⁴. Autor tohoto článku popisuje osudy MVDr. Karla Höniga, který nebyl „řadovým“ vězněm. Velká část článku je věnována obsahové stránce deníkových záznamů a osudu autora.

Obsahem široké škály záznamů mapující vnitřní život v Terezíně se zabývá i Alena Hyndráková, v rámci článku *„Deníky Terezínských vězňů - Zrcadlo Terezína“⁴⁵. Autorka ve svém článku analyzuje vybraná témata z každodenního života vězňů, na základě dobových reflexí, které zachytili sami židovští autoři a autorky v rámci svých zápisků v dochovaných denících. Jedná se například o poznámky k: ubytování, nedostatku vody a hygienických zařízení, pracovnímu nasazení, otázce jídla a stravování, balíkové poště atd. Celý článek obsahuje širokou škálu citací.⁴⁶*

Deníku „rodačky“ z Českých Budějovic, která též prošla Terezínským ghettem, se věnuje Jan Podlešák ve svém článku *„Deník Edity Steinové z Českých Budějovic“*. Jan Podlešák reflektuje život autorky ještě před deportací a poukazuje na její osud a jejich blízkých, přičemž velká část zmiňovaného článku je věnována rozboru samotného deníku. Vše je autor článku doplnil o citace z dochovaného egodokumentu uloženého v současné době v Židovském muzeu v Praze.⁴⁷

Problematikou genderu a postavení žen v rámci Terezínského ghetta se dlouhodobě zabývá Anna Hájková, v rámci několika článků. Zmínila bych zde článek *„Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit: Mladé české ženy v ghettu Terezín“*, ve kterém autorka z počátku shrnuje objektivní a subjektivní stránky každodenního života žen deportovaných do Terezína. Dále se věnuje jejich pracovnímu nasazení a poukazuje na jejich samotné vnímání práce, poté se věnuje určitým strategiím, které ženy využívaly pro své přežití. V závěru Anna Hájková vysvětluje panující mocenské vztahy v rámci ženské a mužské populace a také reflektuje jejich dopad na roli ženy a její úlohu v rámci hierarchie židovského ghetta Terezín.⁴⁸

⁴⁴ POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakladatelství Oswald, č. 24, 1996, s. 121 – 132.

⁴⁵ HYDRÁKOVÁ, Alena. *Deníky Terezínských vězňů - Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakladatelství Oswald, č. 26, 1998, s. 126 – 146. ISBN 80-85433-32-X.

⁴⁶ HYDRÁKOVÁ, Alena. *Deníky Terezínských vězňů - Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakladatelství Oswald, č. 26, 1998, s. 126 – 146. ISBN 80-85433-32-X.

⁴⁷ PODLEŠÁK, Jan. *Deník Edity Steinové z Českých Budějovic*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem, Nakladatelství Oswald, č. 26, 1998, s. 150-154.

⁴⁸ HÁJKOVÁ, Anna. *„Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit“: mladé české ženy v ghettu Terezín*. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4, 2011, s. 603 – 626.

Sexualitě v rámci ghetta Terezín je věnována studie „*Sexual Barter in Times of Genocide: Negotiating the Sexual Economy of the Theresienstadt Ghetto*“ od téže autorky. Autorka poukazuje na využívání určitých společenských vazeb a sexuálních vztahů, jako jednoho z možných nástrojů a strategií, které mohly židovským vězňům, převážně vězenkyním přežít nebo alespoň zlepšit jejich životní podmínky.⁴⁹

Tématikou sexuality a dalších strategií žen v rámci terezínské komunity se zabývá článek „*Women as citizens in the Theresienstadt prisoner community*“. V první části článku autorka nastínila stručné dějiny Terezínského ghetta, jeho uspořádání atd. Následně je prostor věnován problematice vztahů v rámci terezínské komunity a také určitým strategiím obou pohlaví, určováním jejich rolí v rámci společnosti. V závěru autorka zmiňuje některé dobové prameny, které vyšly zpětně. Jednalo se o osoby, které v rámci svých poznámek reflektovaly určité společenské události, ale také rodinný život, navazování vztahů apod.⁵⁰

Další část této kapitoly bude věnována pramenům, ze kterých bude tato práce převážně vycházet. Jedná se o dochované terezínské deníky, které jsou v současnosti uloženy v Archivu Památníku Terezín a v Židovském muzeu v Praze. Nyní bych vám chtěla představit stručný přehled jednotlivých deníků, ve kterém bych ráda zmínila základní informace o každém z nich.

Prameny:

Deník Viktora Slatkese

Základní informace o deníku nalezneme pouze na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 11881. Samotný rukopis žádný titul neuvádí.⁵¹

Popis deníku

Jedná se o papírový rukopis o rozměrech 10,7 x 15 cm, v počtu dvou listů. Rukopis je v dobrém fyzickém stavu, pouze ve skladech je mírně potřhaný a zažloutlý. Text byl

⁴⁹ HÁJKOVÁ, Anna. *Sexual Barter in Times of Genocide: Negotiating the Sexual Economy of the Theresienstadt Ghetto*. In: *Journal of Women in Culture and Society*. Roč. 38, č. 3, 2013, s. 503-533.

⁵⁰ HÁJKOVÁ, Anna. *Women as citizens in the Theresienstadt prisoner community*. *Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche* [online]. publikováno 27. 6. 2016, ověřeno 20. 04. 2018. Dostupné z: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/women-citizens-theresienstadt-prisoner-community#title2>.

⁵¹ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 7. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=10887.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

pravděpodobně zaznamenáván perem. Celý deník je napsán česky, díky úhlednému rukopisu je poměrně dobře čitelný.⁵²

Datace

Dochované záznamy obsahují zápisky z období 10. až 11. března 1942.⁵³

Autorství

Vzhledem k podepsání deníku je jisté, že jeho autorem byl Viktor Slatkes. Narozen 30. července 1911 v Praze. Z některých dokumentů lze zjistit, že ještě před deportací v Praze Dejvicích. Do ghetta Terezín byl deportován 4. prosince 1942 transportem J, číslo 510. Dalším osudem autora byl transport vedený do Osvětimi, kam byl deportován 6. září 1943 a zde jeho život 7. ledna 1944 vyhasl.⁵⁴

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

Detaily týkající se nalezení tohoto rukopisu jsou pouze ve velmi omezené míře obsaženy v již zmiňované databázi. Zveřejněné údaje, jsou omezeny pouze na přírůstkové číslo, ze kterého lze usoudit, že deník byl „darován“ Památníku Terezín pravděpodobně v roce 2001 jistou Annou, o které se více nedozvídáme.⁵⁵ Přesto, můžeme v autorových záznamech, jméno Anička nalézt v souvislosti s jeho vzpomínkami.⁵⁶ Jaký byl osud samotného rukopisu, však nelze vyčíst ze samotného deníku ani z databáze, na kterou jsem byla v archivu odkázána. Můžeme tak jen hádat, zda tento deník sám autor odeslal své „přítelkyni“, jako to bylo i u některých deníků, nebo byl někde uschován a po válce nalezen.

Obsah rukopisu

Autor v deníku zachytil dva dny svého pobytu v rámci venkovního pracovního komanda ghetta Terezín v dolech ve Vinařicích u Kladna.⁵⁷ V záznamech například vyjadřuje

⁵² Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

⁵³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

⁵⁴ Informace o osobě autora deníku, Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 7. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/124498-viktor-slatkes/>

⁵⁵ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 7. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=10887.

⁵⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

⁵⁷ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 7. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=10887.

obavy z těžké práce v dolech a popisuje denní režim. Sílu a naději mu, jak je ze záznamů patrné dávala pouze vzpomínka na matku a na dívku jménem Anička. Další zápisky obsahují popis těžké práce, nedostatek jídla, informace o spoluvězních, kteří v dolech pracovali s ním a informace o jejich rodinách. Objevují se zde také úvahy o smyslu života i hodnocení civilních zaměstnanců.⁵⁸

Literatura

Deník Viktora Slatkese nebyl pravděpodobně nikdy využíván jako historický pramen a není obsažen ani v žádné z doposud vydaných edic.

Deník Karla Hrona

Základní informace o deníku nalezneme také na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 361. Samotný rukopis uvádí titul „Můj život v Terezíně“.⁵⁹

Popis deníku

Jedná se o rukopis, který byl napsán na tvrdém papíře o rozměrech 21 x 15 centimetrů. Jehož obsah byl vtisknut na stránky dvou školních sešitů, viz písanka III. pro 4. a 5. postupný ročník a počteník III. pro 6. až 7. třídu. Přičemž první část deníku, napsaná do písanky čítá celkem 9 listů, zatímco druhá část, která se nalézá v počteníku, obsahuje pouze 6 listů. Oba sešity mají modré desky s předtiskem školy a příslušné třídy. Autor při psaní využíval obyčejnou tužku, inkoustovou tužku, ale i pero. Rukopis je napsán česky, díky úhlednému písmu je také dobře čitelný.⁶⁰

Datace

Dochované záznamy obsahují zápisky z období od 14. 02. 1945 do 9. 5. 1945.⁶¹

⁵⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

⁵⁹ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 7. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7675

⁶⁰ Archiv Památníku Terezín, Deník Karla Hrona, i. č. 361.

⁶¹ Archiv Památníku Terezín, Deník Karla Hrona, i. č. 361.

Autorství

Autorem toho to deníku je Karel Hron, podle informací z databáze Památníku Terezín by se mělo jednat o jistého Karla Heimera z Hradce Králové⁶². Tuto informaci však lze nalézt pouze ve zmiňované databázi a poté ve sbírce Czech Ministry of the Interior (Fond JAF 1075) v souvislosti s „Documents related to the treatment of Jews and those of partly Jewish heritage“ uložených v „United States Holocaust Memorial Museum“ ve Washingtonu. Zde bych chtěla jen nastínit, že pravděpodobný autor tohoto rukopisu se narodil 19. 4. 1911 v Hradci Králové pod jménem Karel Heimer.⁶³ Lze říci, že pisatel tohoto deníku přežil holocaust.⁶⁴

Okolnosti nálezu a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

Detaily týkající se nalezení tohoto rukopisu bohužel nejsou obsaženy ani v již zmiňované databázi. Zveřejněné údaje, jsou omezeny pouze na přírůstkové číslo „5/77“, ze kterého lze případně usoudit, že deník byl „darován“ Památníku Terezín pravděpodobně v roce 1977, ale to jen má domněnka. Z posledního zápisu deníku, který je datován dne 9. května 1945, je dosti zřejmé, že si deník jeho autor odvezl až domů během svého návratu⁶⁵, ale jak se samotný deník dostal do Archivu Památníku Terezín, můžeme jen z dostupných informací hádat.

⁶² Informace o autorovi deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 7. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7675.

⁶³ Dostupné informace o Karlu Hronovi „Heimerovi“, Holocaust Survivors and Victims Database [online]. United States Holocaust Memorial Museum [cit. 7. 11. 2018]. Dostupné z: https://www.ushmm.org/online/hsv/person_advance_search.php?NameSearch__SourceSrchGrp=&NameSearch__ParentSourceId=&NameSearch__sort=name_primary_sort&NameSearch__Iname=&NameSearch__Iname_accuracy=&NameSearch__fname=&NameSearch__fname_accuracy=&NameSearch__Iname_maiden=&NameSearch__Iname_maiden_accuracy=&NameSearch__Query=&NameSearch__SourceId=19806&source_list=&NameSearch__year_birth=&NameSearch__year_birth_accuracy=&NameSearch__year_death=&NameSearch__year_death_accuracy=&NameSearch__year=&NameSearch__year_accuracy=&NameSearch__place=&NameSearch__place_accuracy=&NameSearch__place_IsGeoExpand_cb_0=&NameSearch__place_birth=&NameSearch__place_birth_accuracy=&NameSearch__place_birth_IsGeoExpand_cb_0=&NameSearch__place_prewar=&NameSearch__place_prewar_accuracy=&NameSearch__place_prewar_IsGeoExpand_cb_0=&NameSearch__place_wartime=&NameSearch__place_wartime_accuracy=&NameSearch__place_wartime_IsGeoExpand_cb_0=&NameSearch__place_death=&NameSearch__place_death_accuracy=&NameSearch__place_death_IsGeoExpand_cb_0=&NameSearch__meta_333=&NameSearch__meta_259=&MaxPageDocs=10&start_doc=4121.

⁶⁴ Údaje o autorovi, Jmenný vyhledávač obětí ghetta Terezín, [online]. Památník Terezín ©2009. Poslední změna 24. 06. 2014 [cit. 7. 11. 2018]. Dostupné z: <http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/ghetto/detail.php?table=ghetto&col=id&value=1105833>.

⁶⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

Obsah rukopisu

Karel Hron v rámci svých zápisků zachytil každodenní život v ghettu Terezín. Ze záznamů je patrné, že si autor deník, začal psát těsně před nástupem do transportu. Můžeme se dočíst informace o přípravách, balení věcí. Jeho deník je plný údajů o pocitech mimo jiné i z příjezdu do Terezína. Rukopis je bohatý na informace o evidenci, stravování, ubytování i lékařské péči, práci a počasí. Dozvídáme se také údaje o životě jeho rodiny a známých. V závěru deníku je zaznamenán konec války, příjezd Rusů a následná cesta domů, při které mu bylo nápomocné kromě přátel z ghetta i místní obyvatelstvo sídlící v místech kudy vedla jejich cesta.⁶⁶

Literatura

Deník z tužky Karla Hrona nebyl pravděpodobně více využíván jako historický pramen a není obsažen ani v žádné z doposud vydaných edic.

Deník Hany Steindler

Základní informace o deníku nalezneme také na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 9224. Samotný rukopis neuvádí žádný titul, pouze na zadní desce je nápis „červenec 42 příteli, léto 43 Míla, léto 44...“.⁶⁷

Popis deníku

Deník byl autorkou napsán do malého sešitu s pevným modrými deskami o rozměrech 17,7 x 11,3 centimetrů. Na jeho předních deskách je nečitelný černý nápis a po celé délce právě strany se táhne rýha, která byla pravděpodobně způsobená častým přehybáním. Zatímco na zadní straně desek je umístěn bílý zdobný štítek pokreslený nejspíše inkoustem. Tyto desky jsou také pokresleny dvěma dívčími podobiznami a jednou dívčí postavou. Celý sešit má dohromady 44 stránek, z nich 34 stran je popsáno modrým inkoustem a některé věty bývají také podtrženy obyčejnou tužkou. Je napsán česky. V rukopise se objevují přeškrtnuté i celé odstavce textu, není však jasné z jakého důvodu tak bylo učiněno, či za účelem autocenzury vlastních dojmů nebo z jiných dnes již obtížně poznatelných důvodů.⁶⁸

⁶⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁶⁷ Informace o autorce deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 9. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7748.

⁶⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

Datace

U tohoto deníku je velmi obtížné určit jeho dataci a to především z důvodu, že jednotlivé záznamy nenesou žádaná data. Přesto však můžeme z jednotlivých záznamů zjistit, že autorka si tento deník, začala psát v okamžiku, kdy dostala předvolání k transportu a z údajů v databázi obětí holocaustu můžeme usoudit, že první záznamy vznikly někdy na počátku roku 1942.⁶⁹

Autorství

Autorkou toho deníku je Hana Steindler, která si tento sešit přímo podepsala. Z údajů databáze můžeme říci, že se pisatelka pravděpodobně narodila 11. listopadu 1925. Do Terezína byla transportována 26. ledna 1942 transportem T, číslo 531. Později byla z Terezína deportována transportem AAK, číslo 134 do pracovního tábora v Trawnících nedaleko Lublinu. A zde patrně její život vyhasl.⁷⁰

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou známy žádné dílčí informace týkající se okolností jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín není uvedeno ani přírůstkové číslo.

Obsah rukopisu

Autorka ve svém deníku zachytila období ještě před transportem do židovského ghetta Terezín a později svůj každodenní život v něm. Jedná se zejména o subjektivní dojmy a prožitky z událostí, které nastaly. Pisatelka své zápisky obohatila o velmi emocionální projevy z různých okamžiků, kterými si prošla. Velmi důkladně popisuje své dojmy z loučení a ze seznamování se zákony židovského ghetta, z jeho organizace, z autorčina pracovního nasazení. I tento deník je také obohacen o údaje o jídle a ubytování, o příjíždějících a odjíždějících transportech a o balíkové poště atd. Velmi zajímavé jsou také autorčiny úvahy o životě a důvodu proč byla deportována. Celý deník je psán velmi zvláštním způsobem a číší z něj nepochybně umělecké a literární nadání jeho pisatelky.⁷¹

⁶⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steidler*, i. č. 9224.

⁷⁰ Informace o osobě autorky deníku, Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 9. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/126421-hana-steindlerova/>.

⁷¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steidler*, i. č. 9224.

Literatura

Předkládaný rukopis z pera Hany Steidler nebyl doposud využíván jako historický pramen a není zahrnut ani v žádné z mnou prozkoumaných edic a zatím nebyl knižně vydán.

Deník neznámého židovského vězně

Základní informace o deníku nalezneme také na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 8645. Samotný rukopis žádný titul neuvádí.⁷²

Popis deníku

Deník je složen z 38 listů o rozměrech cca 14,5 x 23 centimetrů. Jednotlivé listy jsou mírně poškozeny, jsou zažloutlé a někde jsou i skvrny. Autor pro psaní využíval švabach a jako nástroj používal pravděpodobně obyčejnou tužku. Celý rukopis byl napsán v německém jazyce.⁷³

Datace

Dochované záznamy popisují období mezi 3. červencem a 29. srpnem 1944.⁷⁴

Autorství

Autora tohoto deníku naneštěstí nelze ze zápisků určit. Jediné co můžeme z pisatelových poznámek rozpoznat, je to, že se patrně jednalo o starého a nemocného muže, který žil ještě před deportací v Alterheimu. Původce byl podle všeho v jistém vztahu s rodinou Feiglových, můžeme tak usuzovat především, z autorových záznamů, které dokládají, že byl často navštěvován jistým Francem. Pokud by tomu tak bylo, je možné, že se jednalo o France Feigla, který byl v Terezínském ghettu vězněn až do jeho osvobození.⁷⁵

⁷² Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 9. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7739.

⁷³ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 9. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7739.

⁷⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník neznámého vězně*, i. č. 8645.

⁷⁵ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 9. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7739.

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou známy žádné dílčí informace, které by se týkaly jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín je uvedeno pouze přírůstkové číslo 77/93 a stručná informace o dárci. Zpráva o dárci vypovídá pouze ve strohosti o tom, že zmíněná dárkyně neodpověděla na dotazy týkající se darovaných materiálů.⁷⁶

Obsah rukopisu

Pisatel ve svých záznamech popisuje svůj každodenní život, údaje o stravování, každodenních úkonech. Svě poznámky obohacuje také o údaje o svém zdravotním stavu, o informace týkající se osob, se kterými se vídal nebo jen setkal. Vyjadřuje také obavy z budoucnosti a strach ze tmy, které se pravděpodobně autor obával.⁷⁷

Literatura

Předkládaný rukopis z pera neznámého židovského autora nebyl zatím využíván jako historický pramen a není obsažen ani v žádné z mnou prozkoumaných edic, které byly dosud vydané a nedočkal se zatím ani žádného publikování.

Deník Otilie Rafeolové

Základní informace o deníku nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 8684. Samotná autorka ve svém deníku žádný titul neuvádí.⁷⁸

Popis deníku

Deník celkem čítá 98 listů, některé z nich jsou volně a další se nacházejí ve čtyřech sešitech. První část deníku se nachází v černém sešitě. V závěru autorčiných zápisků je vložena také báseň k Novému roku. Sešit s černými deskami obsahuje kolem 16 listů o rozměrech 10 x 16,3 centimetrů. Druhá část deníku byla napsána do „početníku“ s modrými deskami o 10 listech o rozměrech 14,8 x 21 centimetrů. Pro třetí část deníku si autorka

⁷⁶ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 9. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7739.

⁷⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník neznámého vězně*, i. č. 8645.

⁷⁸ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 10. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7743.

vybrala sešit s hnědými deskami o 20 listech o rozměrech 15 x 21 centimetrů. Tento sešit byl pravděpodobně vyroben v ghettu. Čtvrtá část byla napsána v sešitě s béžovými deskami, o obsahu celkem 40 listů a rozměrech 17 x 21 centimetrů. Do poslední části deníku můžeme zahrnout samostatných 12 listů různých rozměrů. Záznamy jsou v německém jazyce. Výjimku tvoří pouze báseň, která je napsána v první části deníku, kdy jednotlivé části básně jsou celkem ve třech jazycích – německy, hebrejsky a česky. Rukopis se ve směs napsán tužkou, perem, ale také na stroji. Jednotlivé záznamy jsou mírně poškozeny a u některých listů chybí jejich části.⁷⁹

Datace

Dochované záznamy popisují s četnými mezerami časové období od 7. prosince 1941 do 31. května 1944.⁸⁰

Autorství

Autorkou vzhledem k podepsání jednotlivých částí deníkových záznamů je Otilie Rafaelová, která byla podle svých poznámek transportována 10. prosince 1941 do ghetta Terezín z Prahy.⁸¹ Dílčí informace o samotné pisatelce a jejím životě, jsou jen těžko dohledatelné, jelikož nejsou obsaženy v žádné z dostupných databází. Pro rekonstrukci dalších osobních údajů by bylo nutné další pátrání, což není cílem této práce.

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou známy žádné dílčí informace týkající se okolností jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín je uvedeno pouze přírůstkové číslo 21/94. Stejně, jako v případě dalších deníkových záznamů z druhé světové války je vcelku pravděpodobné, že ho archivu darovala buď samotná autorka, pokud by válku přežila, nebo její rodina či přátelé, kterým mohla pisatelka svůj rukopis zaslat nebo předat do úschovy. V případě, že se autorka bohužel nedožila konce války, mohl být deník nalezen ukrytý například přímo v Terezíně a následně darován neznámou osobou do Archivu Památníku Terezín.

⁷⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Otilie Rafaelové*, i. č. 8684.

⁸⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Otilie Rafaelové*, i. č. 8684.

⁸¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Otilie Rafaelové*, i. č. 8684.

Obsah rukopisu

Autorka do svých poznámek v deníku otiskla svůj každodenní život v ghettu. Prvotní záznam pochází ze dne 7. prosince 1941, kdy přesněji popisuje Veletržní palác v Praze, jako jedno ze shromaždišť k transportu, kde společně s dalšími židy čekali na transport do Terezína. Zachycuje své pocity z izolace a podmínky, ve kterých museli setrvat, než byli deportováni. Další záznamy dokládají život v ghettu, životní podmínky a každodenní strasti, pracovní nasazení a pocity z vykonávané práce. Obsahem autorčiných poznámek jsou také informace o známých, osobách, se kterými se v Terezíně setkala, o příchozích a odchozích transportech, o kulturních akcích, počasí a zdravotní péči v souvislosti se zdravím autorky a jejich přátel. Pisatelka své zápisky obohatila o několik básní, nevím však, zda je sama autorka složila či ne, v případě jedné básně se jedná o úryvek ze skladby Gustava Mahlera, jehož jméno bylo u této skladby autorkou poznamenáno.⁸²

Literatura

Předkládaný rukopis z pera Otilie Rafaelové nebyl zatím využíván jako historický pramen a není obsažen ani v žádné z mnou prozkoumaných edic, které byly dosud vydané a nedočkal se zatím ani žádného publikování.

Deník Margarete Pedde

Základní informace o deníku nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 10 549. Samotná autorka ve svém deníku žádný titul neuvádí.⁸³

Popis deníku

Autorka pro své záznamy využila sešit patrně vyrobený v ghettu, což můžeme usuzovat především z podoby sešitu, který byl pravděpodobně složen z několika různých druhů papíru. Rukopis dohromady čítá 95 listů o rozměrech 10 x 2,5 centimetrů.⁸⁴ Přední desky deníku se bohužel z nějakého důvodu nedochovaly, také sešit nese známky vytrhování listů, které jsou v zadní části přiloženy. Celý rukopis byl napsán tužkou

⁸² Archiv Památníku Terezín, *Deník Otilie Rafaelové*, i. č. 8684.

⁸³ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 11. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=5360.

⁸⁴ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 11. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=5360.

a v německém jazyce. Záznamy jsou obohaceny o list, na kterém je nakreslen plán židovského ghetta, v němž je vyznačen dům L415, ve kterém autorka žila. K deníku je také přiloženo téměř 46 listů kopie strojopisného přepisu, který byl vytvořen v poválečném období.⁸⁵

Datace

Pisatelka v rámci svého deníku zachytila období od 20. července 1942 až do 14. 8. 1945. První zápisky pochází z doby ještě před jejím příjezdem do ghetta Terezín.

Autorství

Původcem tohoto terezínského deníku je Margarete Pedde což je patrné vzhledem k podepsání jednotlivých částí deníkových záznamů. Autorka byla podle svých poznámek transportována 20. července 1942 z Mülheimu do ghetta Terezín, kam přijíždí společně s dalšími deportovanými až o dva dny později, tedy 22. července 1942.⁸⁶ Více informací, které by se týkaly samotné autorky bohužel nelze vyčíst z autorčiných poznámek ani z výše zmíněných databází, vzhledem k okolnosti, že autorka přežila druhou světovou válku.⁸⁷ Pro rekonstrukci dalších osobních informací by bylo důležité další pátrání, což není cílem této práce.

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou známy žádné dílčí informace týkající se okolností jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín je uvedeno pouze přírůstkové číslo 79/95 – 1.⁸⁸

Obsah rukopisu

Autorka v rámci svého deníku, už jak jsem výše zmínila, popisuje období tří let, během kterého líčí své dojmy a pocity, jak ze samotného příjezdu do Terezínského ghetta, tak i z celého svého života v něm. Popisuje důležité okolnosti týkající se ubytování, stravování, lékařské péče, transportů, ale také ze sčítání obyvatel. Velmi bohaté jsou také její záznamy, týkající se především její práce, v pozici pomocnice hauältestera a později samotného

⁸⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Margarete Pedde*, i. č. 10549.

⁸⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Margarete Pedde*, i. č. 10549.

⁸⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Margarete Pedde*, i. č. 10549.

⁸⁸ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 11. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=5360.

hauältestera v domě L 415. Pisatelka své záznamy doplňuje o své prvotní dojmy a pocity, ale také o vzpomínky na její dceru Inge, která nebyla z rasových důvodů také deportována. Proto pro ni začala psát formou dopisů deník. Poslední záznamy tvoří poznámky, ve kterých autorka líčí svou radost z nabyté svobody a popisuje její následnou cestu domů do Mülheimu, kam dorazila až 9. srpna 1945.

Literatura

Deník z tužky Margarete Pedde nebyl doposud nikdy vydán. Záznamy z tohoto deníku se staly obsahem několika studií, například studie Ludmily Chládkové „*O jednom domě v terezínském ghettu*“⁸⁹, který vyšel v Terezínských Listech.

Deník Olgy Feiglové

Základní informace o deníku nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 8647.⁹⁰ Samotná autorka ve svém deníku žádný titul neuvádí.⁹¹

Popis deníku

Deník Olgy Feiglové byl napsán také do sešitu o rozměrech 16,5 x 20,5 centimetrů. Celý rukopis čítá dohromady 7 listů. Autorka celý deník psala tužkou a v českém jazyce. Jednotlivé záznamy jsou v mírně poškozeném stavu, samotné listy již postupem času zežloutly.⁹²

Datace

Pisatelka v rámci svého deníku zachytila období od 10. července 1942 až do 20. 5. 1943. První záznam pochází z doby těsně před transportem do ghetta Terezín. Autorčiny zápisky bohužel nejsou každodenní.⁹³

⁸⁹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *O jednom domě v terezínském ghettu*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26, 1998, s. 46-57.

⁹⁰ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 12. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7740.

⁹¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Olgy Feiglové*, i. č. 8647.

⁹² Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 12. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7740.

⁹³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Olgy Feiglové*, i. č. 8647.

Autorství

Autorkou tohoto předkládaného deníku je Olga Feiglová, narozená 12. března 1881 v Tučkově, která před deportací žila v pražském bytě v Mánesově ulici, číslo popisné 41. Do Terezínského ghetta byla deportována transportem AAI, číslo 527, dne 02. července 1942 z Prahy. Následně byla deportována 15. prosince 1943 do Osvětimi transportem Dr, číslo 419. V Osvětimi její život bohužel vyhasl.⁹⁴

Okolnosti nálezu a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou známy žádné dílčí informace týkající se okolností jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín je uvedeno pouze přírůstkové číslo 79/93.⁹⁵

Obsah rukopisu

První záznam, který si pisatelka do svého deníku zaznamenala, se týká transportu do Terezína, který popisuje společně s místem shromaždiště. Zjišťujeme, že autorka byla deportována do židovského ghetta Terezín společně s jejím manželem. V Terezíně se setkává s velkým počtem příbuzných a známých. Z poznámek víme, že v Terezíně sdílela jeden pokoje společně s manželem a dalším manželským párem. Její manžel, však v Terezíně asi po 6 týdnech onemocněl a jak uvádí autorka tak vinou lékaře po cévkování 8. září 1942 umírá. V jednom ze svých záznamů do deníku reflektuje průběh a podobu manželova pohřbu, při kterém bylo přítomno kolem 30 ti osob. Dalším záznam si autorka poznamenala až po odstupu tří měsíců, dozvídáme se z něj, že začala chodit do práce, z důvodů samoty se také přestěhovala do domu číslo 314. Dále popisuje kulturní dění v Terezíně, svůj zdravotní stav, oslavy židovských svátků. V dalších záznamech nacházíme informace týkající se velké úmrtnosti, ale i probíhajících transportů vyhlazovacích táborů na území Polska, do kterých byli zařazeni i její příbuzných a jejich životy zde často vyhasly. Zajímavou poznámkou je také popis dvora v bloku Q 314, kde autorka popisuje záhon se zeleninou.⁹⁶

⁹⁴ Informace o osobě autorky deníku, Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 12. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/83426-olga-feiglova/>.

⁹⁵ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 12. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7740.

⁹⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Olgy Feiglové*, i. č. 8647.

Literatura

Předkládaný rukopis z pera Olgy Feiglové nebyl zatím využíván jako historický pramen a není obsažen ani v žádné z mnou prozkoumaných edic, které byly dosud vydané a nedočkal se zatím ani žádného publikování.

Deník Willyho Mahlera

Základní informace o deníku nalezneme také na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 5704.⁹⁷ Jednotlivé části deníku jsou opatřeny textem na titulních stranách.⁹⁸

Popis deníku

Autor si pro napsání svých záznamů vybral pětici kapesních kalendářů, přičemž poslední část deníku tvoří samostatné listy napsané na stroji. Dohromady můžeme počet listů zaokrouhlit na 470 listů. Z nichž byla většina napsána ručně. První část deníku byla napsána do kapesního kalendáře pro rok 1942. Tento kalendář je vložený v zelených papírových deskách, tyto desky jsou však na několika místech poškozené. Na vnitřní straně je umístěna šedá látka, na které je umístěn text „AAf 145 Hilda? Poslední rytíř dánský“. Má celkem 75 listů o rozměrech 8 x 13 centimetrů. Druhá část rukopisu byla napsána v kalendáři pro rok 1943, který má také poškozené zelené koženkové desky. Opět se zde nachází titulní nápis „Zodpoví rok 1943? 1912 aad 715“. Tento kalendář má celkem 67 listů o rozměrech 8 x 10 centimetrů. Třetí část deníku autor zapsal do kroužkového bloku s šedými deskami s titulním textem „V Hannoverských kasárnách? Psacím strojem 11. 11. 1943. Obsahuje celkem 62 listů o rozměrech 7,5 x 13,5 centimetrů. Čtvrtou část tvoří záznamy, které byly napsány na samostatné listy papírů, které byly vloženy do šedivých desek z tvrdého nápisu, které nesou nadpis „1943 1. I. – 15. III. Willy Mahler AAd 691“, a také „1944 1. Leden Přinese rok? Hodně, hodně zdráva.“. K nim je připojeno dalších 40 listů o rozměrech 10 x 14,3 centimetrů. Pátou část tvoří volné listy papíru, které byly napsány na stroji. Jedná se o 136 listů o různých rozměrech, kde však převažují rozměry 11,5 x 15,5 centimetrů. Poslední segment deníku tvoří, jak jsem již výše zmiňovala 90 samostatných listů napsaných na stroji, rozměry těchto

⁹⁷ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 12. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7722.

⁹⁸ Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, i. č. 5704.

listů jsou 15 x 21 centimetrů.⁹⁹ Celý text je napsán v češtině, přesto v některých částech jsou i německé hlavičky a německá slova, týkající se názvů. Autor při psaní výlučně používal tužku, pouze v malých výjimkách využil také jako psací nástroj i pero. Pisatelův rukopis je dobře čitelný a z počátku velmi úhledný což se postupem času změnilo. Postupně dochází ke kumulaci obrovského množství textů na jednotlivých stránkách, kde autor psal přes vytištěný text a někdy i přes své dřívější poznámky, což výrazně ztěžuje jejich čtení. Vlivem vnějších podmínek, došlo u některých částí k jejich poškození a rozmazání.¹⁰⁰

Datace

Autor popisuje období mezi červnem 1942 a zářím 1944. První záznamy pochází z doby ještě před jeho deportací, tyto záznamy spadají také do roku 1942, jedná se především o záznamy týkající se seznamu věcí.¹⁰¹

Autorství

Pisatelem tohoto rozsáhlého deníku je Willy Mahler, celým jménem Willy Otto Mahler, který se narodil v roce 1909 v Německém Brodě. Společně se svými rodiči byl deportován 23. června 1942 do židovského ghetta Terezín. Z Terezína byl později Willy deportován v září 1944 do koncentračního tábora v Osvětimi a jeho život vyhasl při jednom z pochodů smrti v na počátku roku 1945.¹⁰²

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou žádné dílčí informace týkající se okolností jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín je uvedeno pouze přírůstkové číslo 154/84-1-6. Přesto se o cestě deníku zmiňuje článek Jiřího Rychetského, který ve svém článku poukazuje na neznámou osobu, ke které se deník dostal neznámou cestou, a tato osoba ho později věnovala Archivu Památníku Terezín. („*Není známo, jakými cestami doputoval k člověku, který jej prodal do terezínského archivu.*“¹⁰³)

⁹⁹ Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, i. č. 5704.

¹⁰⁰ KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahlera jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 32.

¹⁰¹ Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, i. č. 5704.

¹⁰² KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahlera jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017.

Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 18. Srov. JINDROVÁ, Alena a Michal KAMP. *Židé na Havlíčkovobrodsku*. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2008, 302 s. ISBN 978-80-254-2831-3.; KRYL, Miroslav, *Osud vězňů Terezínského ghetta v letech 1941-1944*. Brno: Doplněk, 1999. S. 225. ISBN: 80-7239-042-2.

¹⁰³ RYCHTECKÝ, Jiří, *Společnost Gustava Mahlera*, In *Cesta Vysočiny*, 28. 1. 2003, ročník 43, č. 4, s. 5.

Obsah rukopisu

Jednotlivé záznamy mapují autorův život během jeho věznění v ghettu Terezín. Poznámky zachycují dění v ghettu a mapují osud pisatele a jeho blízkých a dalších osob, se kterým se setkal během své internace. Velmi bohaté jsou záznamy týkající se stravování, kulturního dění, způsobech trávení volného času, pracovního nasazení a dění ve světě, které se k vězňům dostávalo s příchodem nových a nových transportů. Z předkládaného deníku, lze také vyčíst důležité informace týkající se chodu a organizace samotného ghetta, návštěvy Mezinárodního Červeného kříže a mnohé další. Autor se také zmiňuje o lékařské péči, v souvislosti s vlastním zdravím, ale také s osobou nemocného otce, který v Terezíně během svého pobytu umírá. Zajímavé jsou také poznámky, ve kterých se autor věnuje osobnímu vztahu s Trudou. V tomto deníku jsou reflektovány i mimo jiné autorovi pocity a vzpomínky a určité úvahy nad budoucností.¹⁰⁴

Literatura

Deník z pera Willyho Mahlera nebyl doposud nikdy vydán. Záznamy z tohoto deníku se staly obsahem několika studií, například bych zde zmínila studii Jiřího Holého „*Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*“, která vyšla v roce 2014 ve sborníku *Kultura a totalita*.¹⁰⁵ Dále vyšlo několik studií v *Terezínských Listech*: „*Deníky terezínských vězňů. Ještě jednou Mahlerův deník*“¹⁰⁶ od Ilony Smékalové; „*Deníky terezínských vězňů: zrcadlo Terezína*“¹⁰⁷ od Anny Hydrákové. Deníku Willyho Mahlera se poté věnoval Miroslav Kryl v rámci své knihy „*Osud vězňů Terezínského ghetta v letech 1941-1944*“¹⁰⁸ a dalších dvou studií: „*Obraz terezínských deportací na východ v deníku Willyho Mahlera*“¹⁰⁹; „*Die Deportationen aus Theresienstadt nach dem Osten im Spiegel des Tagebuchs Willy Mahlers*“¹¹⁰

¹⁰⁴ Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, i. č. 5704; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahlera jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 27 – 47.

¹⁰⁵ HOLÝ, Jiří. *Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*. Jiří Holý. In: *Kultura a totalita*. II, Válka / Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014 s. 350 – 371.

¹⁰⁶ SMÉKALOVÁ, Ilona. *Deníky terezínských vězňů. Ještě jednou Mahlerův deník*. Smékalová, Ilona. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 26, (1998) s. 155 – 157.

¹⁰⁷ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky terezínských vězňů: zrcadlo Terezína*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 26, (1998), s. 126 – 149.

¹⁰⁸ KRYL, Miroslav, *Osud vězňů Terezínského ghetta v letech 1941-1944*. Brno: Doplněk, 1999. s. 225. ISBN: 80-7239-042-2.

¹⁰⁹ KRYL, Miroslav. *Obraz terezínských deportací na východ v deníku Willyho Mahlera*. In: *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*. Sborník z mezinárodní konference. Praha 7. - 8. března 1994 / Praha: Melantrich, 1994, s. 156 – 175.

¹¹⁰ KRYL, Miroslav. *Die Deportationen aus Theresienstadt nach dem Osten im Spiegel des Tagebuchs Willy Mahlers*. In: *Theresienstädter Studien und Dokumente* / Praha: Academia, 1995, s. 69 – 92.

Deník Růženy Weinbergerové

Základní informace o deníku nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 9228.¹¹¹ Autorka, žádný titul neuvádí.¹¹²

Popis deníku

Deník Růženy Weinbergerové, rozené Fantlové čítá celkem 27 listů. Jednotlivé listy mají různou kvalitu papíru a různé rozměry. Ve většině se jedná o rozměry A4 a menší. Autorka svůj deník napsala na různé zbytky formulářů, vytržené stránky linkovaného papíru z malých sešitů. Pisatelka své záznamy psala tužkou. Celý rukopis obsahuje kolem 49 stran, které byly očíslovány a další volné listy, přesto v předkládaném rukopise chybí některé stránky.¹¹³ V deníku jsou také umístěny vysvětlivky, které opatřila dcera autorky – Hana Anděrová v roce 1971. K rukopisu je také připojena kopie strojového přepisu, který vznikl v roce 1973 až 1974, který pořídila Marie Báčová – Křížková. Celý rukopis je napsán v českém jazyce.¹¹⁴

Datace

Autorka popisuje období mezi 31. červencem 1942 a 14. říjnem 1942. První poznámka zachycuje situaci těsně před následnou deportací do ghetta Terezín.¹¹⁵

Autorství

Pisatelkou tohoto deníku je Růžena Weinbergerová, za svobodna Fantlová z Modřan. Jedná se o matku hudebního skladatele Jaromíra Weinbergera.¹¹⁶ Více informací vzhledem ke shodě jmen, nelze zjistit, mohlo by dojít k chybnému uvedení jednotlivých údajů, což bych byla nerada.

¹¹¹ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7749.

¹¹² Archiv Památníku Terezín, *Deník Růženy Weinbergerové*, i. č. 9228.

¹¹³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Růženy Weinbergerové*, i. č. 9228.

¹¹⁴ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7749.

¹¹⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Růženy Weinbergerové*, i. č. 9228.

¹¹⁶ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7749.

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou známy žádné dílčí informace týkající se okolností jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín není uvedeno jeho přírůstkové číslo.

Obsah rukopisu

Prvním záznamem, který si autorka poznamenala do svého deníku, popisuje panující poměry na shromaždišti k transportu do židovského ghetta Terezín. Další poznámky popisují situaci v ghettu během čtvrt roku 1942. V tomto období, jak potvrzuje autorka ve svých poznámkách, bylo zde obrovské množství deportovaných židovských vězňů. Panovali zde velmi stísněné podmínky v ubytování, jak pisatelka hojně popisuje. Další informace, které můžeme z autorčiných poznámek vyčíst, se týkají stravování, lékařské péči, příchozím a odchozím transportům a mnohé další. V tomto deníku jsou také reflektovány pocity a obavy z podmínek panujících v ghettu, ale také z budoucnosti a mezi nimi jsou patrné i autorčiny starosti o blízké a přátele.¹¹⁷

Literatura

Předkládaný rukopis z tužky Růženy Weinbergerové, rozené Fantlové nebyl zatím využíván jako historický pramen a není obsažen ani v žádné z mnou prozkoumaných edic, které byly dosud vydané a nedočkaly se zatím ani žádného publikování.

Deník Hany Platovské

Základní informace o deníku nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 5248.¹¹⁸ Přední desky deníku jsou opatřeny textem „*Dne 1. III. 1944. Deník. Hana Platovská. Terezín.*“¹¹⁹

Popis deníku

Předkládaný deník se skládá celkem z 20 listů o rozměrech 15 x 20,7 centimetrů. Autorka si pro psaní deníku vybrala nelinkovaný sešit, který byl pravděpodobně vytvořen v ghettu Terezín. Jednotlivé listy byly pravděpodobně všity do šedých desek, které mají

¹¹⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Růženy Weinbergerové*, i. č. 9228.

¹¹⁸ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7718.

¹¹⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

roztržený hřbet. Na přední straně desek se nalézá obdélník, do kterého byl perem napsán titulní text „Dne 1. III. 1944. Deník. Hana Platovská. Terezín.“,¹²⁰ kromě textu se zde dochovaly zbytky patrně kresby tužkou, která byla podle získaných informací poškozena při povodni v roce 2002. Jednotlivé listy deníku podlely působení vnějších vlivů a již zežloutly. Do deníku autorka zařadila, také čtveřici kreseb, které doplňují její poznámky. Rukopis je napsán v českém jazyce a pro jeho napsání autorka použila z počátku tužku a k závěru deníku je použito také pero.¹²¹

Datace

Deník obsahuje zápisky o období od 1. března 1944 až do 17. září 1944. Jednotlivé záznamy však nejsou každodenní.¹²²

Autorství

Autorkou předkládaného deníku je Hana Platovská, narozená 17. května 1929. Byla transportována 4. září 1942 z Prahy do Terezínského ghetta, transportem Bd, číslo 777. Následně byla po více než dvou letech věznění opět deportována 16. října 1944, transportem Er, číslo 206 do Osvětimi, kde její život vyhasl.¹²³

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou známy žádné dílčí informace týkající se okolností jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín je uvedeno jeho přírůstkové číslo 21/83.¹²⁴

Obsah rukopisu

Autorka ve svém deníku popisuje svůj každodenní život, pracovní nasazení, z jejich údajů můžeme vyčíst, že pracovala v zemědělské výrobě, byla zařazena do mládežnické skupiny. V rámci svých poznámek se často vrací ve svých vzpomínkách k její deportaci

¹²⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹²¹ ¹²¹ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7718.

¹²² Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹²³ Informace o osobě autorky deníku, Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/113995-hana-platovska/>.

¹²⁴ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7718.

a rodině. Dále se dozvídáme o kulturním dění v ghettu, o zdravotním stavu samotné autorky a jejich přátel. V této souvislosti, můžeme zmapovat také poměry odrážející se prováděné v lékařské péči. V deníku se také objevují informace o návštěvě komise Červeného kříže, o probíhajících transportech, o životě a podobě Hančinych přítelkyň a mnohé další informace mapující každodenní život v ghettu Terezín.¹²⁵

Literatura

Předkládaný rukopis, jehož autorkou je téměř patnáctiletá Hana Platovská, nebyl zatím využíván, jako historický pramen a není obsažen ani v žádné z mnou prozkoumaných edic, které byly dosud vydané a nedočkal se zatím ani žádného publikování. Je přístupný online na stránkách Památníku Terezín.¹²⁶

Deník Martina Robitschek

Základní informace o deníku nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 11769.¹²⁷

Popis deníku

Deník, jehož autorem je Martin Robitschek tvoří pouze 3 listy o rozměrech 9,7 x 15 centimetrů. Jednotlivé listy mají perforované otvory, jelikož byly pravděpodobně psány či vytrženy z kroužkového bloku. Autor pro psaní svých poznámek využíval pero. Celý deník je napsán v českém jazyce.¹²⁸

Datace

Jednotlivé deníkové záznamy nejsou bohužel každodenní. Z jednotlivých poznámek, však můžeme říci, že byly napsány v období od 3. srpna do 2. září 1944.¹²⁹

¹²⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹²⁶ Deník Hany Platovské, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7718.

¹²⁷ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=10621.

¹²⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

¹²⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

Autorství

Pisatelem tohoto deníku je podle zmiňované databáze Památníku Terezín, Martin Robitschek¹³⁰, což z dochovaných třech listů, kde není nikde uvedeno jméno tohoto autora. Nemůže přesně říci, že byl tento deník touto zmíněnou osobou napsán. Bohužel v databázi „obětí holocaustu“¹³¹, nejsou k dispozici, známy, žádné informace, které by se týkaly této osoby.

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou známy žádné dílčí informace týkající se okolností jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín je uvedeno jeho přírůstkové číslo 17/2000.¹³²

Obsah rukopisu

Autor ve svých poznámkách mapuje dění v ghettu, můžeme v nich nalézt informace týkající se stravování, vyučování, ubytování (problémy se štěnicemi). Dále se v nich dočteme informace o sportovních utkáních a mnohé další údaje.¹³³

Literatura

Předkládaný rukopis, jehož autorkou je Martina Robitschek, nebyl zatím využíván, jako historický pramen a není obsažen ani v žádné z mnou prozkoumaných edic, které byly dosud vydané a nedočkal se zatím ani publikování. Je přístupný online na stránkách Památníku Terezín.¹³⁴

¹³⁰ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=10621.

¹³¹ Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Tereziňské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 15. 11. 2018].

¹³² Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=10621.

¹³³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

¹³⁴ Samotný deník Martina Robitschek, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=10621.

Deník Siegfrieda Maxe Brauna

Základní informace o deníku nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 1248.¹³⁵

Popis deníku

Deník tvoří celkem trojice listů, různých rozměrů. Jedná se o opis části deníku, který pořídil Jiří Borský v Terezínském ghettu v roce 1944. Pisatel jej napsal inkoustovou tužkou, kdy první část, tedy dva listy byly napsány na čtverečkovaný papír a třetí list byl napsán na německý tiskopis, který byl označen B. A. V záznamech se objevuje velké množství jmen přátel, a dalších osob. Celý rukopis je napsán v českém jazyce.¹³⁶

Datace

Jednotlivé záznamy nejsou každodenní, přesto v nich můžeme nalézt data: 20. ledna 1944, 7. dubna 1944, 12. až 13. května 1944, 17. května, 22. května a 7. června 1944.¹³⁷

Autorství

Část deníku, která byla podrobena opisu, byla napsána Maxem Siegfriedem Braunem, který se narodil 28. 12. 1894.¹³⁸ Opis této části pořídil již zmiňovaný Jiří Borský, narozený 13. prosince 1906. Jiří Borský byl následně deportován z Terezína do Osvětimi, kde se dožil osvobození tábora Blechhammer.¹³⁹

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou známy žádné dílčí informace týkající se okolností jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín je uvedeno jeho přírůstkové číslo 3/77.¹⁴⁰

¹³⁵ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 17. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7689.

¹³⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

¹³⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

¹³⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

¹³⁹ Údaje o autorovi opisu, Jmenný vyhledávač obětí ghetta Terezín, [online]. Památník Terezín ©2009. Poslední změna 24. 06. 2014 [cit. 17. 11. 2018]. Dostupné z: <http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/ghetto/detail.php?table=ghetto&col=id&value=2016444>.

¹⁴⁰ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 17. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7689.

Obsah rukopisu

Předkládaný deník, obsahuje informace o lékařské péči, pohřbívání v Terezínském ghettu, probíhajících transpotech. Pisatel také ve svých záznamech reflektuje své negativní pocity z událostí, které nastaly. Uvažuje ve svých poznámkách o budoucnosti. Dále se vyjadřuje o svých spoluvězních, kteří jsou popisováni spíše v negativním světle.¹⁴¹

Literatura

Předkládaný rukopis, jehož autorkem je Max Siegfried Braun (Jiří Borský), nebyl zatím využíván, jako historický pramen a není obsažen ani v žádné z mnou prozkoumaných edic, které byly dosud vydané a nedočkal se zatím ani žádného publikování. Je přístupný online na stránkách Památníku Terezín.¹⁴²

Deníky Hany Rutarové

Základní informace o denících nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopisy jsou v databázi označeny inventárním číslem 8670 a inventárním číslem 8669.¹⁴³

Popis deníků

Jedná se o deníky, přičemž, první deník („část“) tvoří 29 listů o rozměrech 12 x 16,5 centimetrů a druhý deník má pouze 1 list o rozměrech 11,9 x 18,1 centimetrů. Autorka tuto část napsala tužkou na samotný list papíru. Celý rukopis je napsan česky.¹⁴⁴

Datace

První část deníku tvoří záznamy, které můžeme datovat do období od 9. ledna do 8. února 1943. Druhou část deníku tvoří poznámky z 2. až 7. března 1944.¹⁴⁵

¹⁴¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

¹⁴² Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 17. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7689.

¹⁴³ Informace o denících, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 17. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7742; http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7741.

¹⁴⁴ Informace o denících, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 17. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7742; http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7741.

¹⁴⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Rutarové*, i. č. 8670; 8669.

Autorství

Autorkou předkládané dvojice deníků, je Hana Rutarová, narozená 26. 1. 1922. Pisatelka byla deportována transportem M, číslo 305 do Terezína, kde se dožila i jeho osvobození.¹⁴⁶

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentů do Archivu Památníku Terezín

U těchto pramenů bohužel nejsou známy žádné dílčí informace týkající se okolností jejich nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín jsou uvedeny jeho přírůstková čísla 98/93 a 97/93.¹⁴⁷

Obsah rukopisů

V prvním předkládaném deníku, pisatelka popisuje svůj pobyt v nemocnici ve Vrchlabských kasárnách na tyfovém oddělení. Autorka popisuje svůj zdravotní stav, lékařskou péči, stravování a návštěvy ze strany autorčiny rodiny a přátel. Dozvídáme se také o tom, že v nemocnici oslavila své narozeniny, ale i o úmrtích dalších pacientek. Dále autorka reflektuje své obavy o své rodiče a jejich odtransportování. Druhá část deníku („druhý deník“) tvoří krátké poznámky týkající se pracovního nasazení autorky, návštěv známých. Dále se od autorky dozvídáme od odjezdu jejího manžela Karla na pracovní komando, a který jí později psal dopisy.¹⁴⁸

Literatura

Rukopisy, které napsala Hana Rutarová, nebyly zatím využívány, jako historický pramen a nejsou obsaženy ani v žádné z mnou prozkoumaných edic, které byly dosud vydané a nedočkal se zatím ani žádného publikování.

¹⁴⁶ Údaje o autorce, Jmenný vyhledávač obětí ghetta Terezín, [online]. Památník Terezín ©2009. Poslední změna 24. 06. 2014 [cit. 17. 11. 2018]. Dostupné z: <http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/ghetto/detail.php?table=ghetto&col=id&value=1173225>.

¹⁴⁷ Informace o denících, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 17. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7741; http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7742.

¹⁴⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Rutarové*, i. č. 8670; 8669.

Deník Evy Roubíčkové

Základní informace o deníku nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 11890.¹⁴⁹

Popis deníku

Deník, jehož autorkou je Eva Roubíčková má celkem 3 části. První část deníku autorka zaznamenala na 21 listů, které jsou umístěny v bloku s hnědými deskami. Rozměry těchto listů jsou 20 x 12,2 centimetrů. Druhá část deníku byla napsána do kapesního kalendáře pro rok 1945, se zelenými deskami. Tuto část tvoří celkem 63 listů o rozměrech 7,2 x 10,5 centimetrů. Tento kalendář je tištěn v českém jazyce. Třetí část čítá dohromady 2 spojené listy patrně toaletního papíru, o rozměrech 11,5 x 16 centimetrů. Celý deník je napsán v německém jazyce, pro psaní využila autorka tužku a těsnopis.¹⁵⁰ Tento rukopis však není kompletní, jelikož část originálu byla autorkou věnována Muzeu Holocaustu ve Washingtonu.¹⁵¹ Pro svou předkládanou práci však využívala také již vydaný deník od téže autorky, který vychází v češtině v roce 2009 v prvním vydání.¹⁵²

Datace

Pisatelka ve svém deníku zmapovala období od 10. prosince 1941 do 5. května 1945.¹⁵³

Autorství

Autorkou tohoto deníku je Eva Roubíčková za svobodna Mändlová, narozená 31. srpna 1929 v Praze. Do židovského ghetta Terezín byla deportována 17. prosince 1941, transportem L, číslo 389. Následně Eva Roubíčková přežila své věznění v ghettu Terezín a tento svět opustila v již zaslouženém věku v roce 2013.¹⁵⁴

¹⁴⁹ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 18. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=10898.

¹⁵⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

¹⁵¹ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 18. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=10898.

¹⁵² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.

¹⁵³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

¹⁵⁴ Údaje o autorce, Jmenný vyhledávač obětí ghetta Terezín, [online]. Památník Terezín ©2009. Poslední změna 24. 06. 2014 [cit. 18. 11. 2018]. Dostupné z: <http://archive.pamatnik->

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

Část tohoto deníku byla věnována samotnou autorkou do Památníku Terezín, druhá část originálu byla, jak jsem výše zmiňovala, byla autorkou věnována Muzeu Holocaustu ve Washingtonu.¹⁵⁵

Obsah rukopisu

Rukopis obsahuje záznamy, které mapují věznění autorky v židovském ghettu. První poznámka, však pochází ze dne 10. prosince 1941, kdy pisatelka obdržela předvolání k transportu. Od tohoto období až do příjezdu do Terezína, zachycuje život židů v Praze, ale také popisuje samotnou deportaci a příjezdu do židovského ghetta. Dále se již autorka věnuje dění v ghettu, zachycuje životní podmínky a každodenní život v něm. Z jednotlivých záznamů se dozvídáme o ubytování, stravě a pracovním nasazení (kde autorka popisuje svou práci v oblasti zemědělství – starala se o chov zvířat a pěstování zeleniny). Mimo to, zjišťujeme, že pisatelka navázala vztah s jistým Karlem Košvancem, který jí pomáhal, stejně jako i dalším židovským vězňům, obstarávat potraviny, tiskoviny a další věci. Schůzky s touto osobou jsou obsahem velkého množství záznamů, ve kterých autorka neskrývá obavy a pocity viny. Deník, také mapuje autorčino zatčení a několika týdenní věznění z důvodu odhalení pašování potravin a různého zboží do ghetta, ale také hojně vyjadřuje své pocity a obavy z transportů rodiny a přátel. K závěru deníku jsou začleněny poznámky týkající se transportu celé rodiny, do kterých však nebyla zařazena pouze sama autorka, dozvídáme se také o jejím dobrovolném přihlášení do transportu a mnohé další poznámky mapující okolní dění.¹⁵⁶

Literatura

Samotný deník Evy Roubíčkové byl vydán z autorčiny iniciativy v roce 1998 nejprve v anglickém jazyce, o devět let později vyšel v německém jazyce a v roce 2009 se dočkal prvního vydání také v českém jazyce. Tento deník byl také využíván několika badateli, například: ve studii Vojtěcha Blodiga – „Z deníku Evy Roubíčkové“¹⁵⁷; Anny Hajákové

terezin.cz/vyhledavani/ghetto/detail.php?table=ghetto&col=id&value=2039987; <https://www.pamatnik-terezin.cz/osobnosti/eva-roubickova>.

¹⁵⁵ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 18. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=10898.

¹⁵⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*; ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.

¹⁵⁷ BLODIG, Vojtěch. Z deníku Evy Roubíčkové. [Uspořádal a poznámkami opatřil]. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství 20, (1992) s. 67 – 101.*

„Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit“: mladé české ženy v ghettu Terezín¹⁵⁸
a Jiřího Holého, studie s názvem „*Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*“¹⁵⁹.

Deník Egona Redlicha

Základní informace o deníku nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 12831.¹⁶⁰

Popis deníku

Rukopis tvoří celkem čtyři části. První část byla napsána do zeleného kalendáře pro rok 1942. Na jeho předních deskách je umístěn zlatý trojcípý prapor na žerdi s letopočtem. Tento kalendář je otištěn česky. Jednotlivé zápisky jsou provedeny převážně tužkou a v malé míře také zeleným a modrým inkoustem. Je napsána česky a německy. Obsahuje celkem 450 stránek o rozměrech 12,7 x 8,5 centimetrů. Druhou část deníku tvoří celkem 59 kartiček o rozměrech 11 x 7,5 centimetrů, které byly pravděpodobně vystřiženy ze čtvrtků. Její záznamy jsou vždy nadepsány jednotlivými dny, v českém jazyce. Autor pro psaní využíval hnědou barvu a zelený inkoust. Třetí část byla napsána do zápisníku s hnědými deskami, lemovaných kůží s třemi poutky i umístění tužky. Přičemž vnitřní strana desek je společně s prvními listy polepena barevným papírem s květinovým vzorem. Zatímco zadní deska je opatřena síťovou kapsou z černé látky. Tento zápisník je opatřen červeným nápisem „Notes“ a byl černě podtržen a čítá celkem 91 listů o rozměrech 14,5 x 9,5 centimetrů. Poslední část deníku byla napsána do tmavě modrého zápisníku, který byl patrně vyroben v ghettu. V pravém dolním rohu desek je vlepeno písmeno růžové „G“ Obsahuje celkem 368 stran, z nichž je popsáno pouze 34 listů v novohebrejštině, o rozměrech 14,7 x 10,5 centimetrů. Tato část se časově prolíná s třetí částí deníku. K celému deníku je také připojen nákras půdy

¹⁵⁸ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 603 – 626.

¹⁵⁹ HOLÝ, Jiří. *Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*. Jiří Holý. In: Kultura a totalita. II, Válka / Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014 s. 350 – 371.

¹⁶⁰ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 18. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=26061.

domu, ve kterém byl nalezen. Rukopis je v celé své celistvosti napsán v hebrejštině a pouze sobotní záznamy byly napsány v českém jazyce.¹⁶¹

Datace

Deník obsahuje záznamy, které mapují období od ledna 1942 do září 1944.¹⁶²

Autorství

Autorem předkládaného deníku je Egon Redlich, narozený 10. října 1916, jehož osoba byla deportována 4. prosince 1941 speciálním transportem, který nesl označení „Stab“. Patřil mezi přední židovské osobnosti v samosprávě ghetta, měl na starost oddělení pro děti a mládež. V ghettu se dokonce oženil a zplodil syna Dana Petra. Přesto, se společně se svou rodinou nedožil konce války, jelikož byli deportováni 23. října 1944 do Osvětimi, kde jejich životy vyhasly.¹⁶³

Okolnosti nálezů a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

Rukopis byl nalezen v Terezíně v roce 1967, při úpravách jednoho z řadových domů číslo popisné 16, v Gottvaldově ulici. Nese přírůstkové číslo 3/77.

Obsah rukopisu

Autor v rámci svého deníku, zachycuje každodenní realitu židovského ghetta. Jednotlivé poznámky zachycují utrpení židovských obyvatel, ale také samotného autora, který svůj deník využil i jako místo, kde mohl reflektovat své starosti a pocity. Z rukopisu se dozvídáme i o práci autora, který nesl odpovědnost za „svůj“ úkol (židovské samosprávy ghetta), kterým bylo „vyřazování z transportu“, tedy především reklamací. Zároveň, se ve velké části deníku svěruje o strastech a velkém dilematu, kterému musel Egon Redlich čelit v rámci své funkce vedoucího oddělení pro děti a mládež. Údaje z předkládaného deníku nám

¹⁶¹ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 18. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=26061.

¹⁶² Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁶³ Informace o osobě autora, Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Tereziňské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 18. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/116692-egon-redlich/>; <https://www.pamatnik-terezin.cz/osobnosti/egon-redlich>.

poskytují hojně míře informace, týkající se osobního života pisatele, stravování, ubytování, péče o děti a mládež, epidemiích, transportech a o dalších tématech.¹⁶⁴

Literatura

V roce 1995 se tento deník dočkal publikování pod názvem „*Zítřka jedeme, synku, pojedeme transportem*“¹⁶⁵. Dále se mu věnuje několik studií, zde bych zmínila například: studie ve sborníku z vědecké konference „*Terezín v konečném řešení židovské otázky*“, která se konala 25. – 28. listopadu v Terezíně¹⁶⁶ (Studii Miroslava Kryla „*Deník Egona Redlicha*“¹⁶⁷); studii Anny Hydrákové „*Deníky terezínských vězňů zrcadlo Terezína*“¹⁶⁸ a Jiří Holý v rámci své studie „*Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*“¹⁶⁹.

Deník neznámého vězně

Základní informace o deníku nalezneme na internetových stránkách Památníku Terezín, přesněji v „databázi listinného materiálu“. Rukopis je v databázi označen inventárním číslem 1307.¹⁷⁰

Popis deníku

Deník tvoří celkem 29 listů, o rozměrech 14,5 x 21 centimetrů. Pravděpodobně se jedná pouze o torzo rukopisu. Byl napsán na jednotlivé listy patrně nějakého trhacího zápisníku. Jedná se o každodenní záznamy, které byly napsány v německém jazyce. Autor pro

¹⁶⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831; REDLICH, Egon. *Zítřka jedeme, synu, pojedeme transportem. Deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942-22. 10. 1944*. [K vydání připravil]: Kryl, Miroslav. Brno: Doplněk, 1995. 264 s.

¹⁶⁵ REDLICH, Egon. *Zítřka jedeme, synu, pojedeme transportem. Deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942-22. 10. 1944*. [K vydání připravil]: Kryl, Miroslav. Brno: Doplněk, 1995. 264 s., fot. příl.

¹⁶⁶ KÁRNÝ, Miroslav – Vojtěch Blodig, Margita Kárná. *Theresienstadt in der "Endlösung der Judenfrage"*. Prag: Panorama, 1992. 312 s., [8] s. obr. příl.: il. (Theresienstädter Initiative.) [Sborník z mezinárodní vědecké konference "Terezín v konečném řešení židovské otázky", konané v Terezíně 25. - 28. 11. 1991; Vydavatel: Terezínská iniciativa - Mezinárodní terezínské sdružení] ISBN:80-7038-283-X.

¹⁶⁷ KRYL, Miroslav. *Deník Egona Redlicha*. In: Terezín v konečném řešení židovské otázky. Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941-1945 / Praha: LOGOS, 1992 s. 127-130.

¹⁶⁸ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky terezínských vězňů: zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26, (1998), s. 126-149.

¹⁶⁹ HOLÝ, Jiří. *Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*. In: Kultura a totalita. II, Válka / Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014 s. 350-371.

¹⁷⁰ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 20. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7694.

psaní využíval modrý inkoust. Tento deník, byl bohužel za působení vnějších vlivů poškozen a některé záznamy jsou již nečitelné.¹⁷¹

Datace

Dochované torzo deníku obsahuje záznamy pocházející z prosince 1942.¹⁷²

Autorství

Pisatelem toho překládaného deníku je doposud neznámý židovský muž, který podle záznamů dovršil v roce 1941 40 let. Byl deportován do Terezínského ghetta patrně někdy kolem 22. prosince 1942. Z autorových poznámek vyplývá, že před nástupem do transportu pracoval v Praze, a 4. prosince 1942 obdržel nařízení k transportu a 15. prosince se dostavil na shromažďovací místo ve Veletržním paláci. Více informací, však bohužel nemůžeme z dochovaného pramene zjistit.¹⁷³

Okolnosti nálezu a cesta ego-dokumentu do Archivu Památníku Terezín

U tohoto pramene bohužel nejsou známy žádné dílčí informace týkající se okolností jeho nalezení. V příslušné databázi Památníku Terezín je uvedeno jeho přírůstkové číslo 3/77.¹⁷⁴

Obsah rukopisu

Autor na počátku popisuje svůj život ještě před samotnou deportací. Následně líčí svůj odchod na shromaždiště ve Veletržním paláci. V dalších poznámkách již popisuje svůj příjezd do židovského ghetta v Terezíně a každodenní život v něm. Jednotlivé záznamy nám mimo jiné líčí i podmínky panující v ghettu. V deníku jsou také reflektovány autorovi pocity a starosti z nastalé situace.¹⁷⁵

Literatura

Předkládaný rukopis, jehož autorem je neznámý vězeň, nebyl zatím využíván, jako historický pramen a není obsažen ani v žádné z mnou prozkoumaných edic, které byly dosud

¹⁷¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník neznámého vězně*, i. č. 1307.

¹⁷² Archiv Památníku Terezín, *Deník neznámého vězně*, i. č. 1307.

¹⁷³ Archiv Památníku Terezín, *Deník neznámého vězně*, i. č. 1307.

¹⁷⁴ Informace o deníku, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 20. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7694.

¹⁷⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník neznámého vězně*, i. č. 1307.

vydané a nedočekal se zatím ani žádného publikování. Je přístupný online na stránkách Památníku Terezín.¹⁷⁶

Deník Pavla Weinera

Základní informace o deníku nalezneme také v edici Tereziánských Listů: Sborníku Památníku Terezín, z roku 2003. Autorem studie, jejímž tématem je již zmiňovaný deník Pavla Weinera, sepsal Tomáš Fedorovič, historik a pracovník Památníku Terezín.¹⁷⁷ Tento deník také vyšel v listopadu 2011, v anglickém jazyce.¹⁷⁸

Popis rukopisu

Předkládaný deník tvoří celkem 7 svazků, přičemž některé části byly napsány na volné listy různého formátu. Velkou část deníku tvoří záznamy, které byly napsané do sešitů, které pisateli obstarával jeho otec. Deník je napsán perem a celý je v českém jazyce. Jednotlivé záznamy nejsou každodenní.¹⁷⁹

Datace

Autor ve svém deníku zachycuje období od 4. dubna 1944 do 22. dubna 1945.¹⁸⁰

Autorství

Autorem předkládaného deníku je Pavel Weiner, který se narodil 13. listopadu 1931 v Praze. V květnu 1942 byl společně s rodiči a bratrem deportován transportem Au 1 do ghetta Terezín. „*Cesta do ghetta vedla přes Veletržní palác, nádraží Holešovice-Bubny a cílovou stanici Bohušovice nad Ohří. Odtud šli do šlojsky v Magdeburských kasárnách v Terezíně.*“¹⁸¹ Společně se svou matkou, převážně díky pomoci dr. Bergmanna, z Rady starších jejich cesty nevedly dále transportem na Východ, což se stalo osudným otci a staršímu bratrovi pisatele. Po válce se vrátil s matkou do Prahy a v roce 1949 společně legálně

¹⁷⁶ Deník, Databáze listinného materiálu Památník Terezín [online]. Památník Terezín ©2009. [cit. 20. 11. 2018]. Dostupné z: http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/listiny/detail.php?table=Evidencni_karta&col=id&value=7694.

¹⁷⁷ FEDORVIČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Tereziánské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003, s. 63-88.

¹⁷⁸ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press, Evanston, 2012.

¹⁷⁹ FEDORVIČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Tereziánské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003, s. 64.

¹⁸⁰ FEDORVIČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Tereziánské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003, s. 64.

¹⁸¹ FEDORVIČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Tereziánské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003, s. 63.

emigrovali nejprve do Kanady a později do Spojených států amerických. V roce 2010 zemřel ve věku 79 let.¹⁸²

Okolnosti nálezu

Deník byl nalezen v roce 1979 samotným pisatel, v jednom z kufrů své matky. Tento rukopis není součástí fondu Památníku Terezín. V současnosti je originál uložen v United States Muzeu Memorial Holocaust ve Washingtonu.¹⁸³

Obsah rukopisu

Hlavní obsah rukopisu tvoří záznamy týkající se autorových rodičů a popisují vztah autora k nim. V menší míře se autor vyjadřuje také o svém bratrovi Hanušovi. Jedním z dalších témat, které se v deníku vyskytují, jsou zprávy týkající se domova L 417, jeho obyvatel, vychovatelů a vyučujících, což je velmi důležitým dokladem fungování a podoby péče o mládež v rámci ghetta Terezín. Dále se hojně vyjadřuje o časopisu „Nešar“, jehož byl spoluautorem a redaktorem. V závěru deníku se poté dozvídáme o pracovním nasazení, o každodenním životě v závěrečném období židovského ghetta. Pisatel, v této souvislosti hovořil o svých starostech a strastech, se kterými se potýkal, ale také popisoval samotný průběh osvobození ghetta. Na úplný závěr autor vzpomíná na své blízké, otce a bratra a přátele, jejichž životy vyhasly v nacistických koncentračních táborech.¹⁸⁴

Literatura

Tento deník byl vydán v roce 2011, pod titulem „*A boy in Terezín*“ s podtitulem „*The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*“¹⁸⁵. Bohužel se zatím nedočkal českého vydání. Stal se také pramenem, kterým se zabývá několik studií, například: studie „*Deník Pavla Weinera*“ od Tomáše Fedoroviče¹⁸⁶ a zmiňuje jej také Jiří Holý ve své studii „*Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*“¹⁸⁷.

¹⁸² FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003, s. 63.

¹⁸³ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003, s. 83

¹⁸⁴ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003, s. 64 – 83.

¹⁸⁵ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston 2012.

¹⁸⁶ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003.

¹⁸⁷ HOLÝ, Jiří. *Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*. In: Kultura a totalita. II, Válka / Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014 s. 350 – 371.

Deník Edity Steinové

Základní informace o deníku nalezneme v edici Terezínských Listů: Sborníku Památníku Terezín, z roku 1998. Autorem studie, jejímž tématem je již zmiňovaný deník sepsal Jan Podlešák.¹⁸⁸ Originál deníku je součástí fondů Jihočeského muzea v Českých Budějovicích a nese signaturu K 9 029.

Popis rukopisu

Autorka si své záznamy psala do deníku, který dostala jako dárek od své přítelkyně Květy H. ke svým 14. narozeninám. Jedná se o vázanou knížku o formátu A5, kdy jednotlivé listy mají rozměr 15,2 x 18,5 centimetrů. Má modrý přebal, na kterém je umístěný štítek, kde je uveden titul „Deník Ita Steinová“. Uvnitř je na předsádkách napsáno věnování od Květy H, také titulní list rukopisu obsahuje červeno modrý text „Deník. Ita Steinová. 13. listopad 1941“. Deník je nestránkovaný, tvoří ho 15 popsaných stran, přičemž autorka pro psaní svých poznámek použila inkoust. Je napsán v českém jazyce.¹⁸⁹

Datace

Předkládaný rukopis tvoří záznamy, které můžeme datovat do období mezi 13. listopadem 1941 až do 30. března 1942.¹⁹⁰

Autorství

Autorkou tohoto deníku je Edita Steinová, která se narodila 13. listopadu 1927 v Českých Budějovicích. 18. dubna 1942 byla společně se svými rodiči a příbuznými deportována transportem Akb do Terezína.¹⁹¹ Za nedlouho byla opět společně s rodiči zařazena do transportu Al směřujícího 23. dubna 1942 do Lublinu. Jejich životy patrně

¹⁸⁸ PODLEŠÁK, Jan. *Deníky terezínských vězňů*. Deník Edity Steinové z Českých Budějovic. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26, 1998, s. 152.

¹⁸⁹ PODLEŠÁK, Jan. *Deníky terezínských vězňů*. Deník Edity Steinové z Českých Budějovic. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26, 1998, s. 150.

¹⁹⁰ PODLEŠÁK, Jan. *Deníky terezínských vězňů*. Deník Edity Steinové z Českých Budějovic. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26, 1998, s. 150.

¹⁹¹ Údaje o autorce, Jmenný vyhledávač obětí ghetta Terezín, [online]. Památník Terezín ©2009. Poslední změna 24. 06. 2014 [cit. 22. 11. 2018]. Dostupné z: <http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/ghetto/detail.php?table=ghetto&col=id&value=1873691>; Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 15. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/125923-edita-steinova/>; Jihočeské muzeum. *Potvrzení repatričního odboru Ministerstva sociální péče*. Praha 15. 11. 1946, Fond novějších dějin, sign. K 9 029 – 9 031.

vyhasli v nacistickém vyhlazovacím táboře Majdanek a v roce 1946 byli prohlášeni za mrtvé.¹⁹²

Okolnosti nálezu

Deník se v současnosti uložen ve fondu „novějších dějin“ Jihočeského muzea, kam ho předal bratr Gretty Steinové – pan Bedřich Popper, účastník zahraničního odboje proti nacismu.¹⁹³ Rukopis je zde zařazen pod signaturou K 9 029.¹⁹⁴

Obsah rukopisu

Rukopis obsahuje záznamy, ve kterých autorka popisuje svůj každodenní život, ale i život své rodiny a přátel. Můžeme, však říci, že se autorka v rámci svého deníku nevěnuje životu v židovském ghettu Terezín, nýbrž zaznamenává svůj bezprostřední život ještě před následnou deportací. Z počátku mapuje bezstarostný život, plný zábavy a setkávání se přáteli, postupem času však do deníku pozvolna proniká realita okupace a protizidovských perzekucí. K závěru deníku se dozvídáme informace o pocity autorky k tématu možného a pravděpodobného transportu do Terezína.¹⁹⁵

Literatura

Tento předkládaný deník, se zatím nedošla knižního zpracování, přesto je mu věnováno několik studií. V této souvislosti bych zde zmínila studii Jana Podlešáka „*Deník Edity Steinové z Českých Budějovic*“¹⁹⁶, která vyšla v Terezínských listech. Dále se mu věnuje studie, která vyšla v rámci Jihočeského historického sborníku pod názvem „*Deník Edity Steinové*“¹⁹⁷ od autorů Jindřicha Pecky a Leoše Nikrmajera.

¹⁹² Jihočeské muzeum. *Potvrzení repatriačního odboru Ministerstva sociální péče*. Praha 15. 11. 1946, Fond novějších dějin, sign. K 9 029 – 9 031.

¹⁹³ PODLEŠÁK, Jan. *Deníky terezínských vězňů. Deník Edity Steinové z Českých Budějovic*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26, (1998) s. 152.

¹⁹⁴ Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. *Deník Edity Steinové*, fond novějších dějin, sign. K 9 029.

¹⁹⁵ Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. *Deník Edity Steinové*, fond novějších dějin, sign. K 9 029; PODLEŠÁK, Jan. *Deník Edity Steinové z Českých Budějovic*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26, (1998) s. 152.

¹⁹⁶ PODLEŠÁK, Jan. *Deníky terezínských vězňů. Deník Edity Steinové z Českých Budějovic*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26, (1998), s. 150-154.

¹⁹⁷ PECKA, Jindřich – Leoš NIKRMAJER. *Deník Edity Steinové*. In: Jihočeský sborník historický. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 66-67, (1997 – 1998) [vyd. 1998], s. 142 – 146.

Deník Karla Höniga (Höeniga)

Základní informace o deníku nalezneme v edici Terezínských Listů: Sborníku Památníku Terezín, z roku 1996. Autorem této studie je významný historik Erik Polák.¹⁹⁸ V současné době se originál deníku nachází ve fondech Židovského muzea v Praze, konkrétně ve sbírce „Terezín“, pod inventárním číslem 324a.¹⁹⁹

Popis rukopisu

Předkládaný deník tvoří celkem 13 folií a 33 stran. Celý deník je napsán v českém jazyce.²⁰⁰

Datace

Deník tvoří záznamy, které můžeme datovat od 1. února 1945 do 31. března 1945.²⁰¹

Autorství

Autorem toho deníku byl MVDr. Karel Höning, který se narodil 11. ledna 1894 v Jindřichově Hradci.²⁰² V roce 1944 byl internován do Prahy, kde byl nucen pracovat v různých továrnách a na Hagiboru. 4. února 1945 byl transportem AE 2 deportován do Terezína, kde pracoval jako manipulát a zapisovatel v místní nemocnici, přesněji na plicním oddělení. Po osvobození ghetta v Terezíně se s rodinou přestěhoval do Veselí nad Lužnicí, kde vykonával veterinární praxi. Zemřel v lednu 1957.²⁰³

Okolnosti nálezů

Originál tohoto deníku věnovala autorova dcera MUDr. Jarmila T. v roce 1995 Židovskému muzeu v Praze.²⁰⁴

¹⁹⁸ POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 121 – 132.

¹⁹⁹ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbírka Terezín, i. č. 324a.

²⁰⁰ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbírka Terezín, i. č. 324a.

²⁰¹ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbírka Terezín, i. č. 324a.

²⁰² Údaje o autorovi, Jmenný vyhledávač obětí ghetta Terezín, [online]. Památník Terezín ©2009. Poslední změna 24. 06. 2014 [cit. 23. 11. 2018]. Dostupné z: <http://archive.pamatnik-terezin.cz/vyhledavani/ghetto/detail.php?table=ghetto&col=id&value=1081731>.

²⁰³ POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 121 – 132.

²⁰⁴ POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 122.

Obsah rukopisu

Pisatel si do svého deníku zaznamenával především svůj každodenní a osobní život. Přesto v rukopise nalezneme informace, které zachycují odbavení ve šlojsce, přiděly a přidavky, fungování balíkové pošty, všudypřítomný hlad, setkání s příbuznými a přáteli a bezpočet dalších témat, které se objevují i v mnohých deníkových záznamech z téže doby. K závěru deníku autor věnuje pozornost, například druhé návštěvě Mezinárodního Červeného kříže a realitě, která panovala v ghettu v jeho konečné fázi – odjezd židovských vězňů z různých zemí do jejich domoviny, panující nejistota co bude dál. V závěru rukopisu se pak autor dotýká v rámci svých poznámek oznámení konce války a následného dění v ghettu, viz příchozí transporty z koncentračních táborů a samotné osvobození.²⁰⁵

Literatura

Tento deník se stal předmětem již výše zmiňované studie Erika Poláka „*Deník MVDr. Karla Höniga*“, která vyšla v rámci sborníku *Terezínských Listů*.²⁰⁶ Tento deník se zatím nedočkal knižního zpracování.

²⁰⁵ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbírká Terezín, i. č. 324a; POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 122 – 130.

²⁰⁶ POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 122 – 130.

Židovské ghetto Terezín

Vznik židovského ghetta Terezín

Samotné město Terezín se nachází v Severních Čechách, poblíž soutoku řek Labe a Orlice. Toto již zmíněné místo vstoupilo do podvědomí během 2. světové války, jako „Ghetto Theresienstadt“, jak jej nazvali nacisté.²⁰⁷

Jeho založení a přeměna na židovské ghetto, blízce souvisela s dějinným vývojem v Evropě. Bezprostředně po přebrání moci Adolfem Hitlerem v lednu 1933 se postupně rozvíjí trend pronásledování židovských obyvatel v zemích, které byly následně okupovány nacisty. Vyhlášení Norimberských rasových zákonů z roku 1935 znamenalo označení židů za méněcennou rasu, což z počátku mělo znamenat její vyřazení ze společnosti.²⁰⁸ „21. června 1939 vyšlo první nařízení, které stanovilo, kdo má být považován za žida. Bylo to nařízení říšského protektora týkající se židovského majetku. Paragraf 6 tohoto nařízení stanovil, že za žida má být považován ten, kdo pochází nejméně od tří židovských prarodičů. Prarodič byl považován za židovského, když přináležel k židovské náboženské společnosti. Za žida byl považován také míšenec pocházející od dvou židovských prarodičů, když 15. září 1935 žil v zákonném manželství se židem nebo do něho později vstoupil, když pocházel z manželství se židem, které bylo uzavřeno po 15. září 1935 nebo když byl zrozen po 31. červenci 1936 jako nemanželské dítě.“²⁰⁹ Poté byl židům zabírán majetek a následovala jejich postupná izolace mimo jejich domovy. Nejprve byli umístováni do tzv. ghett²¹⁰ a později byli deportováni do nacistických koncentračních táborů, kde měli být zcela vyhlazeni.²¹¹

Tento proces a jeho uskutečňování měl na starost Adolf Eichmann, který byl řízen z kompetencí Reinharda Heydricha a jeho příslušného referátu Hlavního říšského bezpečnostního úřadu²¹² sídlícího v Berlíně. Podíleli se na něm kromě příslušníků SS také někteří úředníci z Říše, kteří byli odesíláni do okupovaných území.²¹³ „V březnu 1941 začalo vedení wehrmachtu společně s příslušníky SS vypracovávat (v souvislosti s přípravami „plánu

²⁰⁷ MOULIS, Miloslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1998, s. 54.

²⁰⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 40 – 56.

²⁰⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 43.

²¹⁰ *Pojem Ghetto* – původně architektonicky otevřený, přesto přesně vymezený prostor měst, kam byli vysídlováni náboženské a rasové skupiny obyvatel, které zaujímaly minoritní postavení v rámci společnosti.

²¹¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 17 – 27.

²¹² Jedná se o hlavní říšský bezpečnostní úřad, který vznikl v září 1939 na základě sloučení policejních a bezpečnostních orgánů Třetí Říše. Tento orgán byl podřízen SS. Jeho nejdůležitějším úkolem byla ochrana Říše před jejími nepřáteli v rámci nacistického Německa i mimo něj. Za nepřátele byli považováni převážně židé a další méněcenné rasy. Také známý pod zkratkou RSHA.

²¹³ MOULIS, Miloslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1998, s. 56 – 57.

Barbarossa“) konkrétní směrnice pro vyhlazovací způsob vedení války. Jejich součástí byla i likvidace židů na obsazených sovětských územích.“²¹⁴

V rámci Protektorátu Čechy a Morava se plán reflektující deportaci židů naplnil po nástupu Reinharda Heydricha na post zastupujícího říšského protektora v září roku 1941.²¹⁵ „Ve své funkci zastupujícího říšského protektora v Čechách a na Moravě, kdy v protektorátu (a právě jenom na tomto území) zastupoval jak říšskou moc represivní, tak výkonnou, se (zejména během prvního měsíce stráveného v Praze) především zaměřil na protektorátní židy a na aplikaci konečného řešení židovské otázky právě zde.“²¹⁶ Následně byla Židovská náboženská obec v Praze pověřena ze strany Ústředny pro židovské vystěhovalectví (*Zentralstelle für jüdische Auswanderung*), vyhotovením plánů na ghettoizaci²¹⁷ židů v Protektorátě. Veškerou agendu týkající se židovského obyvatelstva na území Protektorátu Čechy a Morava měla na starost výše zmiňovaná Ústředna pro židovské vystěhovalectví, která sídlila v Praze. Do jejích kompetencí patřila registrace osob, vytvoření soupisu židovského majetku, ale také sestavení přesného seznamu jmen náboženské obce.²¹⁸

ŽNO měla také za úkol vypracovat návrhy na organizaci ghatt, které měly později tvořit základ jejich správního a administrativního uspořádání.²¹⁹ „Na židovské náboženské obci bylo za tímto účelem zřízeno zvláštní oddělení „G“, které předložilo na zřízení ghatt několik alternativních návrhů. Doporučovaly se Českomoravská vysočina, Stará Boleslav s částí Brandýsa nad Labem, Nový Bydžov, Český Brod a Boskovice, kde by mohla být zřízena židovská města s vlastní samosprávou. Veškerá pozornost nacistického vedení se však soustředila na Terezín.“²²⁰

Cílené soustřeďování protektorátních židů mělo podle plánů začít ve velkých městech, do kterých měli být staženi židé žijící na venkově. Celkově měla vzniknout dvě ghetta: jedno v Čechách a jedno na Moravě, tyto místa měla být následně rozdělena na „pracovní“

²¹⁴ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 16 – 17. ISBN 80-85270-51-X.

²¹⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVIČOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 39. ISBN 80-7364-024-4.

²¹⁶ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 18 – 19.

²¹⁷ Židé měli být soustředěni ve městech, která disponovala dobrým železničním spojením. Jednalo se však pouze o přechodnou fázi, jelikož židé měli být z těchto míst cíleně deportováni dále do nacistických koncentračních táborů.

²¹⁸ MOULIS, Miloslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1998, s. 59 – 61.

²¹⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVIČOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 46 - 47. ISBN 80-7364-024-4.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 62 – 64.

²²⁰ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 22.

a „zaopatřovací“ tábor. Na těchto místech mělo být pro židy zajištěno pracovní nasazení: jednalo se především o výrobu drobných předmětů pro vojenské účely Říše.²²¹

Prvním krokem v uskutečňování konečné židovské otázky se stalo zřízení sběrného tábora pro židy z území Protektorátu, k čemuž bylo vybráno město Terezín. Terezín měl sloužit jako tranzitní tábor, odkud měli být po nějaké době židé následně deportováni do nově zbudovaných vyhlazovacích táborů.²²² „Heydrich předpokládal, že v Terezíně, kde doposud žilo 7181 obyvatel, bude po zřízení ghetta možno ubytovat padesát až šedesát tisíc osob a znovu opakoval, že po jejich deportaci na východ bude Terezín přeměn na německé sídliště, vzorové předmostí, sloužící upevnění němectví – přesně v intencích vůdcových úmyslů.“²²³

Na otázku: Proč padl výběr zrovna na Terezín? Můžeme odpovědět hned několika příznivými podmínkami, které ve městě Terezín panovaly. Jedním z důvodů byla existence pevnostního opevnění, které umožňovalo snadnější ostrahu. Další okolností bylo velké množství kasárenských objektů, které mohly sloužit, jako vhodné ubytovací prostory. Příznivou podmínkou byla také samotná lokace Terezína, který se nacházel v bezprostřední blízkosti železniční trati Praha – Ústí nad Labem. Nedaleko byla i mimo jiné umístěna strážní jednotka příslušníků SS, která sídlila poblíž policejní věznice umístěné v Malé pevnosti.²²⁴

Původní poslání Terezína bylo rozšířeno v důsledku konference ve Wannsee²²⁵, která se uskutečnila 20. ledna 1942. Výsledkem této porady bylo rozhodnutí o vytvoření ghetta pro staré a privilegované židy z Říše. Tyto osoby měli být starší 65 let, zejména se mělo jednat o prominentní a vyznamenané židy, kteří zde měli zůstat trvale. Samotný Terezín tak získal roli privilegovaného ghetta, což nacistům napomohlo k vytvoření klamu a alibi v otázce řešení židovské otázky, prezentovaného před světovou veřejností.²²⁶

První transport Ak I. do ghetta Terezín přijel 24. listopadu 1941, přičemž se jednalo o tzv. komando výstavby (Aufbaukommando).²²⁷ Tento den se z města na Severu Čech

²²¹ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 19.

²²² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVIČOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 46 - 47. ISBN 80-7364-024-4.

²²³ KÁRNÝ, Miroslav – KÁRNÁ Margita, MILOTOVÁ, Jaroslava. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Dokument č. 19. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1991. ISBN 80-7065-064-8.

²²⁴ MOULIS, Miloslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1998, s. 59 – 61.

²²⁵ Vilová čtvrť ve Wannsee leží na okraji Berlína. Viz. ROSEMAN, Mark. *Setkání ve vile u jezera. Konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*. Praha 2003.

²²⁶ MILTONOVÁ, Sybil. *Postavení Terezína v „konečném řešení“*. In: *Terezín v konečném řešení židovské otázky*. Praha 1992, s. 43.

²²⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVIČOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 113. ISBN 80-7364-024-4.

definitivně stálo židovské ghetto. Terezínské ghetto spadalo pod správu RSHA²²⁸ IVB4²²⁹. „Nařízením říšského protektora z 16. února o „umístění Židů v uzavřených sídlištích“ byla městská obec Terezín zrušena. Do 31. května 1942 mohli původní obyvatelé prodat svůj majetek Vystěhovaleckému fondu (Auswanderungsfond) při /středně pro židovské vystěhování. Po tomto termínu měl být jejich majetek vyvlastněn a těm, kteří by se odmítli z Terezína vystěhovat, mělo být umožněno zůstat i nadále za podmínky, že se do všech důsledků podřídí podmínkám ghetta.“²³⁰ „Za vyvlastněné pozemky, budovy a také za všechny likvidované podniky měla být poskytnuta náhrada, stejně tak za náklady přesídlovací a za ztrátu mezd, platů a výdělků, vzniklou vysídlením Terezína. Veškeré náhrady měl zaplatit auswanderungsfond, stejně tak náklady komise, která měla řídit jednání o výši odškodného.“²³¹ Tzv. přesídlovací komise měla také přesídleným osobám zajistit nové existenční možnosti. Přesídlené osoby získaly přesídlené průkazy, které jim měly ulehčit hledání nových domovů. Samotné hledání nových a vhodných bytových prostor bylo velmi problematické a to převážně díky snaze přesídlovací komise umístit přesídlené obyvatele do vysídlených vesnic a osad v okolních okresech, kde však chyběla jakákoli možnost živobytí.²³² Přesto bylo obyvatelům stanoveno datum 5. června 1942, do kdy se muselo vystěhovat.²³³ „Bylo přesídleno 1318 českých rodin. Celkem to bylo 3142 osob. Z toho 691 dělníků, 212 soukromých zaměstnanců, 210 živnostníků, 131 veřejných zaměstnanců, 121 důchodců a 60 učňů.“²³⁴ Z toho „816 rodin bylo umístěno v okrese roudnickém, 111 rodin ve Velké Praze v podřadných vyklizených židovských bytech, 90 v okrese mělnickém, zbytek v okrese Praha – venkov, Louny, Slaný, Mladá Boleslav, Rakovník, dokonce i v Kutné Hoře, Příbrami, Brandýse nad Labem, Pardubicích a Nymburce. Z 210 živnostníků byly obstarány náhradní živnosti pouze 133. Zbývající byli zatím bez práce. Největší potíže byly s umístěním hostinských, obchodníků, řezníků, cukrářů, hokynářů a trafikantů. Naproti tomu nebylo vůbec potíží s dělníky a zaměstnanci. Ti zůstali většinou ve svém dosavadním zaměstnání a usídlili se v okolních vesnicích.“²³⁵

²²⁸ Hlavní říšský bezpečnostní úřad.

²²⁹ Referát IV B4 se zaměřoval na aktivity v oblasti náboženství a sekt, konkrétně se zabýval záležitostmi židů, katolíků, protestantů a svobodných zednářů. Vedoucím tohoto úřadu byl jeden z tvůrců holocaustu SS-Obersturmbannführer Adolf Eichmann.

²³⁰ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 27.

²³¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 95.

²³² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 97 – 99.

²³³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 98.

²³⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 98.

²³⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 98.

Po vyklizení Terezína zde mohli nacisté začít zřizovat „ghetto“. Zatímco nebyl ještě Terezín zcela vyklizen od „civilních“ obyvatel začaly do něj postupně přijíždět transporty židů z Říše.²³⁶

V červenci roku 1942 byl Terezín předán definitivně do „správy ghetta“, kromě tzv. „arijské zóny“²³⁷.

Funkce židovského ghetta Terezín

Terezín hrál v rámci „konečného řešení židovské otázky“ několik rolí, které vycházely z dobových priorit nacistů a především válečného vývoje.

Jednou z úloh Terezína byla funkce tranzitního a průchozího tábora. Přičemž do Terezína směřovalo celkem 526 transportů z území Protektorátu Čechy a Morava, Rakouska (tzv. *Ostmarky*)²³⁸, Holandska, Dánska a Slovenska. Z Terezína byly vypravovány transporty, které se odvíjely od vnějších potřeb a kapacitních možností cílových táborů. Transporty z terezínského ghetta můžeme zařadit do několika vln. První vlna deportací na Východ probíhala od 9. ledna do 13. června 1942. V této vlně bylo vypraveno celkem 16 transportů, do kterých byli zařazeni především protektorátní židé. Druhou vlnu od 14. července do 26. října 1942 tvořilo 19 transportů převážně starých židů z Protektorátu, Říše a Rakouska. Dále následovaly ještě další deportace do Osvětimi a Bergen - Belsenu.²³⁹ Nyní pro příklad několik čísel: „Z protektorátních židů, kterých bylo do Terezína deportováno 73 468, odjelo východními transporty 60 382 (82,2 %). Německých židů, kterých v Terezíně žilo 42 921, bylo dále transportováno 16 098 (37,5 %). Z 15 244 rakouských židů deportovali na východ 7 572 (49,6 %), ze 4 897 holandských 3 010 (61,4 %) – a ze 466 Dánů pouze jednoho (údajně omylem).“²⁴⁰

Další funkcí Terezína mělo být tzv. *Altersghetto*, tedy ghetto pro staré. Tato funkce Terezína byla stanovena ještě před konferencí v Wannese, kdy nacisté otevřeně hovořili o zřízení ghetta pro staré židy z Říše a Rakouska (Ostmark). Ještě dříve byl tento plán porušen, jelikož od 2. června 1942 začaly do Terezína přijíždět transporty nejprve německých

²³⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 100.

²³⁷ Do árijské zóny spadalo náměstí před táborovou komandaturou, kasárna pro četníky, park a silnice Praha – Litoměřice a kasino.

²³⁸ „Ostmark“ – název, původního federálního státu Rakousko. Tento pojem byl používán převážně nacisty v období od anchlussu v roce 1938 do roku 1942.

²³⁹ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942–1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 28 – 29.

²⁴⁰ KÁRNÝ, Miroslav. *„Konečné řešení“: genocida českých židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia, 1991, s. 157. ISBN 80-200-0389-4.

židů a od 21. června také rakouských židů.²⁴¹ „Velké množství těchto osob bylo hned vzápětí transportováno na východ, převážně do nově zřízeného vyhlazovacího tábora Treblinka. Snad aby i nadále přetrvávalo zdání, že Eichmannův slib z února 1942, podle něž bude zapotřebí mladších osob, které by o staré pečovaly, zůstává v platnosti, byli i do těchto transportů na východ přiřazeni mladí muži.“²⁴² Jedním z paradoxů Terezínského ghetta bylo zdání o eliminaci původního poslání, tedy ghetta převážně pro staré židy. Po roce 1944 a podzimních transportech, do kterých byly zařazeny osoby mladší 65 let, však Terezín naplnil svou funkci nejvíce, jelikož zde byli ponecháni ve velké míře staří lidé.²⁴³

Další úlohou Terezína bylo zdecimování židovského pokolení. Židé zde byli vystaveni nelidským životním podmínkám, které byly dány především přeplněností ghetta, špatnými hygienickými a zdravotními podmínkami, pracovním nasazením a epidemiemi. Nejčastějšími oběťmi byli malé děti a staří lidé, přestože se členové Rady starších snažili o zlepšení hygienických podmínek a zdravotní péče.²⁴⁴ Údaje o počtu obětí uvádí Miroslav Kárný: „Nejsilněji byli terezínští vězňové decimováni v druhé polovině roku 1942 a v prvních měsících roku 1943, kdy v Terezíně zemřelo 21 887 osob, tedy 65,5 % v té době vězňových. Z celkem 139 517 osob, které ghettem za celou dobu jeho existence prošly, v Terezíně zahynulo 33 521 (23,9%). Z nich bylo 6152 (8,4 % z celkového počtu protektorátních občanů), 20 848 občanů německých (48,6%), 6 228 rakouských (40,1%), 169 holandských a 124 lidí z dalších států.“²⁴⁵

Nejvíce je s Terezínským ghettem spjatá propagační funkce, podle které měl Terezín vypadat a fungovat jako „ukázkové, modelové a privilegované ghetto a byl tak prezentován během nejrůznějších návštěv ze strany Červeného kříže a natáčení propagačních filmů. Nacisté se tak všemožně snažili zastřít veškeré původní cíle z hlediska „konečného řešení židovské otázky, vytvářeli tak všestranné mystifikace, které prezentovali světové

²⁴¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 94.; HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942 – 1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 29.

²⁴² GLAZAR, Richard. *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. Vyd. 2. Praha: G plus G, 2007, 422 s. ISBN 978-80-86103-96-9.

²⁴³ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942 – 1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 30.

²⁴⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941 – 1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 200 – 209. ISBN 80-7364-024-4.

²⁴⁵ KÁRNÝ, Miroslav. „Konečné řešení“. *Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia, 1991, s. 157.; KÁRNÝ, Miroslav. *Terezín v "konečném řešení židovské otázky"*. Kárný, Miroslav. In: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK: seminář východoevropských dějin při Ústavu světových dějin FF UK v Praze / Praha: Karolinum, 1997 s. 77 – 94.; Terezín v konečném řešení židovské otázky*. Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941-1945. [Ed.]: Kárný, Miroslav - Blodig, Vojtěch. Praha: LOGOS, 1992. 228 s. (Terezínská iniciativa.) ISBN:80-901-352-0-X.

veřejnosti.²⁴⁶ „Počátkem 1. května 1943 byl pro Terezín oficiálně zrušen přídomek ghetto a začalo se používat názvu „Jüdisches Siedlungsgebiet Theresienstadt“, tedy v překladu „Židovské sídliště Terezín.“²⁴⁷ 12. května téhož roku bylo v Terezíně zavedeno fiktivní peněžní hospodářství a v červenci byly přejmenovány některé ulice. Pokud byla ohlášena návštěva komise z Červeného kříže, došlo vždy v dostatečném předstihu ke zkrášlovacím pracím, stejně tak tomu bylo také při natáčení propagandistických filmů.²⁴⁸ Pro příklad „V prosinci 1943 bylo rozhodnuto o tzv. Verchönerung - zkrášlení města, a aby se této skutečnosti dalo dobře propagandisticky využít, rozhodl Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě o natočení propagandistického „dokumentárního“ filmu z Terezína, v pořadí již třetího.“²⁴⁹ Tyto zkrášlovací práce měly za následek pokračování deportací na východ s cílem o snížení počtu vězněných osob, ale také vedly k „zlepšení“ života v ghettu a to převážně v umělecké sféře života. Téměř ve všech případech komunikace s veřejností byli představováni především židovští prominenti nebo nejvýznamnější představitelé židovské samosprávy. Komise a natáčení často probíhalo právě v ubikacích prominentů, které byly předem upraveny a doplněny o nejrůznější nábytek.²⁵⁰ Tento nábytek byl zabaven bezprostředně po příjezdu do Terezína starým židům z území Říše a Rakouska, kteří si ho přivezli sebou za předpokladu, že budou ubytováni v „sanatoriu“ či v domech, jak jim bylo přislíbeno.²⁵¹ „Za svůj pobyt v Terezíně, kde jak jim před finančními transakcemi slibovali, budou mít zajištěno bydlení, stravu, ošacení a doživotní lékařskou péči, měli zaplatit 1800 říšských marek ročně nebo 150 říšských marek měsíčně.“²⁵² Často přijížděli do Terezínského ghetta bez jakéhokoli praktického vybavení, bez teplého oblečení, příkrývek, nádobí a dalších věcí nutných pro život v táboře. Ve velké míře si sebou přiváželi nejrůznější vyznamenání, rodinná alba, ale i menší kusy nábytku.²⁵³

²⁴⁶ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 31 – 33.

²⁴⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 168.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 197. ISBN 80-7364-024-4.

²⁴⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 264 – 271.

²⁴⁹ KREJČOVÁ, Helena. *Theresienstadt - film o "vzorném ghettu"*. In: *Illuminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*. Praha: Český filmový ústav 4, č. 1. 1992, s. 37 – 55.

²⁵⁰ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 32 – 51.

²⁵¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 150 – 151. ISBN 80-7364-024-4.

²⁵² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 104 – 105.

²⁵³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 150. ISBN 80-7364-024-4.

Správa ghetta a jednotlivé složky „privilegovaných osob“

Správou terezínského ghetta byla pověřena židovská samospráva. Židovská samospráva měla na starost všechny oblasti života. Byla podřízena tzv. Radě starších (*Ältestenrat*), židovskému staršímu (*Judenältester*) a jeho blízkým spolupracovníkům. Samospráva a Rada starších byly pouhým vykonavatelem rozkazů a nařízení, jejichž původcem bylo nacistické vedení tábora, které spadalo pod RSHA.²⁵⁴ „V nacistickém vedení ghetta „*Lagerkommandatur*“, působili vedle velitele ghetta ještě vedoucí referenti, všichni zaměstnanci pražské ústředny, nadřizení jednotlivým úsekům židovské samosprávy. Většinou byli příslušníky SS. Dohlíželi na fungování příslušných úseků a zároveň vydávali příkazy a zákazy v záležitostech, které spadaly do jejich kompetence.“²⁵⁵ Během fungování Terezínského ghetta se v nacistickém vedení vystřídali celkem tři velitelé, kteří mezi souboru soutěžili o rozhodující vliv. Jednalo se o Siegfrieda Seidla²⁵⁶, Antona Burgera²⁵⁷ a Karla Rahma²⁵⁸. Jednotlivé složky, které tvořily židovskou samosprávu, mezi sebou často soupeřily o moc, což ve výsledku zásadně ovlivňovalo vnitřní život ghetta a jeho samotnou existenci. Nyní pár informací k dílčím složkám samosprávy.²⁵⁹

Židovská samospráva v Terezíně měla podobnou strukturu jako v dalších nacistických koncentračních táborech a zařízeních. V její rámci došlo k vytvoření určité hierarchie vězňů, která měl podle nacistických představ vést k vyvolání závisti mezi vězni. Samospráva byla neustále zahlcována velkým množstvím papírování – vypracováváním statistik, výkazů,

²⁵⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 116, 130 – 133.

²⁵⁵ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 34 – 35.

²⁵⁶ **Siegfried Seidl** – rakouský občan, příslušník jednotek SS, velitel ghetta od jeho založení v roce 1942 až do 30. července 1943. Později převelen do koncentračního tábora v Bergen – Belsenu, kde vykonával funkci velitele. V roce 1947 byl zatčen a tentýž rok popraven za válečné zločiny. Viz. FEDOROVIC, Tomáš.

Terezínský lagerkommandant Siegfried Seidl. In: Terezínské studie a dokumenty / Praha: Academia 2002, s. 113 – 144.

²⁵⁷ **Anton Burger** – rakouský občan, člen SS, velitel ghetta od 30. července 1943 do 8. února 1944 – během svého působení provedl zkrášlovací práce. Po válce byl odsouzen, ale uprchl do Německa, kde se skrýval. Zemřel v roce 1991 v Německu. Viz. ANDERL, Gabriele. *Die Kommandanten des jüdischen Ghettos in Theresienstadt - ein Werkstattbericht*. Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften. 3. 1992, s. 563 – 577.; POLÁK, Erik. *Spravedlnost vykonaná a nevykonaná. (Případy bývalých velitelů terezínského ghetta)*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 22. 1994, s. 7 – 24.

²⁵⁸ **Karl Rahm** – občan Rakouska, během druhé světové války byl příslušníkem jednotek SS. Velitel ghetta Terezín od 8. února 1944 do 5. května 1945. Po válce byl odsouzen a popraven v roce 1947 v Litoměřicích. Viz: LOZOVIUKOVÁ, Kateřina. *Ghetto Terezín a Mimořádný lidový soud v Litoměřicích v letech 1945 – 1948*. In: Židé v Čechách. [1.] Sborník ze semináře konaného 24. a 25. října 2006 v Liberci / Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007 s. 71 – 95.; ANDERL, Gabriele. *Die Kommandanten des jüdischen Ghettos in Theresienstadt - ein Werkstattbericht*. Anderl, Gabriele. Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften. 3. 1992, s. 563 – 577.

²⁵⁹ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 34.

hlášení a grafů a mnohých dalších byrokratických úkonů.²⁶⁰ „Řešila problémy zásobovací, zdravotnické, technické, otázky výroby, péče o děti a staré atd. Velmi důležité bylo ovšem oddělení transportní. V ghettu tak bylo zřízeno několik centrálních oddělení (technické, zdravotnické, vnitřní správy, ubytovací, péče o mládež, hospodářské, produkce, pracovní ústředí), která se dále dělila na pododdělení. Jedním z nejdůležitějších bylo oddělení ústřední evidence, kde byli všichni terezínští vězni ústředně podchyceni. V tomto oddělení se sestavovaly i různé seznamy vězňů pro komandaturu a ovšem také transportní listiny.“²⁶¹

Rada starších (*Ältestenrat*) a židovský starší (*Judenältester*) od počátku zřízení ghetta rozhodovala o osudu konkrétních osob, které měli být zařazeni do transportů. S tím byla spojena šířící se korupce a protekce, což bylo častým předmětem sporů mezi Radou starších a samotnými vězni. Jednotlivé seznamy osob zařazených do transportů byly ve velké míře sestavovány narychlo a velmi často se měnily a to především z důvodů reklamací a intervencí ze strany nacistického vedení. Je podle mého názoru zcela pochopitelné, že se členové vedení a dalších úřadů židovské samosprávy snažili „ochránit“ a ubránit své známé a příbuzné od deportací na Východ.²⁶² Tento fakt byl později narušen příjezdem pražské Židovské náboženské obce a následnými transporty prominentních osob především starých židů z území Říše a Rakouska a později i Dánska a Holandska.²⁶³ „4. července 1941 přijel do Terezína *Jakub Edelstein*²⁶⁴ se svým štábem spolupracovníků (19. mužů a 4. ženy). V prvním terezínském úředním záznamu (*Aktenvermerk*) byl 15. prosince jmenován židovským starším

²⁶⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 120 – 121. ISBN 80-7364-024-4.

²⁶¹ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 36.

²⁶² REDLICH, Egon. Zítra jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 – 22. 10. 1944. Brno: Doplněk, 1995, s. 84 – 111. ISBN 80-85765-40-3.; HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 40.

²⁶³ FEDER, Richard. *Židovská tragédie: dějství poslední*. Kolín: Literární a umělecké sbírky města Kolína, 1947, s. 53.

²⁶⁴ **Jakub (Jacob) Edelstein** se narodil v roce 1903 ve městě Horodence, na území Haliče. Na území Českých zemí se se svou rodinou dostal v důsledku první světové války. V Brně vystudoval Obchodní akademii. Později byl zvolen vedoucím Palestinského úřadu v Praze, kde jeho úkolem bylo rozdělovat přistěhovalecké certifikáty do Palestiny a tuto imigraci organizovat. Edelstein se stal zástupcem předsedy pražské židovské obce Františka Weidmanna a reprezentoval tak ve vedení židovské náboženské obce sionistický proud. V prvních letech po okupaci se především zoufale snažil o podporu židovského vystěhovalectví, o to, aby co nejvíce Židů mohlo vycestovat, a to nejenom do Palestiny, ale kamkoli z dosahu nacistické moci. V době, kdy nacisté ještě podporovali vystěhovalectví Židů, povolili dokonce Edelsteinovi za tímto účelem cestu do Palestiny (jeho žena Miriam a syn Arie však museli zůstat v Praze jako rukojmí). Když bylo na podzim 1941 definitivně zastaveno - již velmi stagnující - vystěhovalectví Židů a bylo rozhodnut o nucené koncentraci českých Židů, byl Edelstein jmenován „židovským starším“ nově založeného terezínského ghetta. Jakob Edelstein zůstal ve funkci terezínského „židovského staršího“ do ledna 1943, kdy byl za ne zcela vyjasněných okolností odvolán a nahrazen zástupcem německých Židů Paulem Eppsteinem. Byl i s manželkou Miriam a 12letým synem Ariem deportován do Osvětimi, kde byli všichni tři 20. června 1944 popraveni. In: Bondyová, Ruth. *Jakob Edelstein*. Praha: Sefer, 2001, s. 487.

(*Judenältester*). Za mimořádné obtížné situace ghetto vybudoval a dokázal vytvořit základy samosprávy.²⁶⁵ 3. října 1942 došlo k reformě Rady starších, což mělo za následek odchod 6 českých židů, kteří byli nahrazeni vídeňskými a říšskoněmeckými židy. Místo židovského staršího převzal bývalý předseda berlínské náboženské obce Heinrich Stahl, která však v listopadu 1942 zemřel. Následně byl na jeho post dosazen dr. Desider Friedmann²⁶⁶. V lednu 1943 došlo k opětovné reformě ve vedení, jejím důsledkem došlo k dalším personálním změnám ve vedení.²⁶⁷ „Z Berlína dorazil člen představenstva „Říšského sdružení“ dr. Paul Eppstein²⁶⁸, z Vídně zástupce židovského staršího, rabín dr. Benjamin Marmelstein²⁶⁹. Oba doprovázel houf osobních spolupracovníků. Eppstein se stal židovským starším, Edelstein první a Marmelstein druhým zástupce. Interně byli všichni tři muži v rovnoprávném, „koordinovaném“ postavení, odpovědný SS byl však Eppstein, který vystupoval jako jediný mluvčí.“²⁷⁰ Po popravě Paula Eppsteina byl na podzim roku 1944 na post židovského staršího dosazen dr. Benjamin Marmelstein. 5. května 1945 na svou funkci následně rezignoval.²⁷¹ „V poslední fázi terezínského ghetta po podzimních transportech se Rada starších a B. Marmelstein zasloužili nejen o samotné zachování tábora, ale i o to, aby se

²⁶⁵ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 39.

²⁶⁶ **Dr. Desider Friedmann** se narodil 24. 11. 1880 v Boskovicích. Následně působil ve Vídni, odkud byl deportován do Terezína. V říjnu 1944 byl transportován do nacistického koncentračního tábora v Osvětimi, kde zemřel.

²⁶⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVIČOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 158 – 159. ISBN 80-7364-024-4.

²⁶⁸ **Dr. Paul Eppstein** se narodil v roce 1901 v německém Ludwigshafenu. Následně vystudoval sociologii v Mannheimu, kde se stal později vedoucím sociologie. V roce 1929 byl jmenován ředitelem vzdělávacího centra pro dospělé v Mannheimu. V roce 1933 byl jmenován do Ústředního výboru německých židů pro pomoc a výstavbu a poté do Národní asociace židovských obcí v Prusku. V téže roce se stal členem Reichsvertretung der Deutschen Juden, kde působil až do roku 1943. V létě 1940 byl několikrát zatčen gestapem a propuštěn. V lednu 1943 byl deportován do Terezína, kde se stal předsedou Rady starších. V létě 1944 byl uvězněn, protože Němci neměli rádi projev, který věnoval ghettu. Den po Yom Kippur, 28. září 1944, byl zastřelen v Malé pevnosti. Informace o osobě. Lexikon osob působících v ghettu Terezín [online]. Institut der Theresienstädter Initiative, Fritz Bauer institut. [cit. 10. 2. 2019]. Dostupné z: <http://www.ghetto-theresienstadt.info/pages/e/eppsteinp.htm>.

²⁶⁹ **Dr. Benjamin Marmelstein** se narodil v roce 1905 v Lembergu. Po první světové válce odešel do Vídně studovat filosofii na univerzitě a na „Izraelském teologickém Institutu. V roce 1927 získal doktorát. V roce 1943 byl deportován do Terezína. V září 1944 byl jmenován židovským starším, na tomto postu setrval až do osvobození ghetta Terezín, tedy 5. května 1945. Po válce se živil, jako obchodník ve Vatikánu a Římě. Zemřel ve věku 84 let. Informace o osobě. Lexikon osob působících v ghettu Terezín [online]. Institut der Theresienstädter Initiative, Fritz Bauer institut. [cit. 10. 2. 2019]. Dostupné z: <http://www.ghetto-theresienstadt.info/pages/m/marmelsteinb.htm>.

²⁷⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVIČOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 158 – 159. ISBN 80-7364-024-4.

²⁷¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVIČOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 258 – 273. ISBN 80-7364-024-4.

*vnitřní chod a správa obnovily takovým způsobem, že ghetto mohlo být opět zneužito i k alibistickým cílům nacistů.*²⁷²

Tak zvaná „Ghettowache“ neboli stráž ghetta se skládala z hlavního velitele, dvou zástupců a dalších dvaceti tělesně zdatných mužů. Ti ihned po zřízení stráže v prosinci 1941 měli nosit speciální čepice a původně měli být také vyzbrojeni holemi, od čehož se nakonec upustilo. Tuto skupinu tvořilo až do roku 1942 celkem 150 židovských osob.²⁷³ „*Když se komandatura dozvěděla, že stráž ghetta udržuje prostřednictvím četníků kontakty s vnějším světem, byla 14. května 1942 rozpuštěna a viníci byli okamžitě deportováni na východ.*“²⁷⁴ Poté se vedoucím celého bezpečnostního oddělení stal Karl Löwestein, došlo k novému vybudování stráže, která čítala celkem 400 osob.²⁷⁵ „*Ti byli přednostně ubytováni ve zvláštní budově na náměstí spolu se svými rodinami, měli vlastní kuchyni a byli (dočasně) chráněni před transporty. Věnovali se převážně výcviku, nepracovali a zvyšovali tak nedostatek pracovních sil v Terezíně.*“²⁷⁶ V červenci roku 1943 došlo k rozpuštění i této stráže a to především z důvodu vojenské přehlídky stráže a nacistických obav z existující paravojenské jednotky v Terezíně. Její členové byli následně zařazeni do říjnového transportu.²⁷⁷ Poslední a v pořadí třetí židovskou stráž již měla být složena převážně z mužů starších 45 až 55 let. Její příslušníci již ztratili některá privilegia, která měli jejich předchůdci. Například nesměli sdílet ubikaci s dalšími příslušníky stráže, přesto byli „dočasně“ chráněni společně se svou rodinou před zařazením do transportů na východ.²⁷⁸ Také dostávali nad rámec ještě doplňkovou stravu a mohli vlastnit hudební nástroje.²⁷⁹

Další skupinou lidí, kteří měli v rámci ghetta určitá privilegia, byli tzv. konfidenti. Tyto osoby nejčastěji pracovaly jako informátoři, kteří donášeli nacistickému vedení. Přesný počet těchto osob však není znám, přičemž většina byla zařazena do posledních transportů, kde byla umlčena.²⁸⁰ Jednou z privilegovaných skupin byly i tzv. prominenti. Jednalo se především o významné politické a vědecké osobnosti, dále příslušníci z řad aristokracie,

²⁷² HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 46 – 47.

²⁷³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 70 – 71.

²⁷⁴ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 47 – 48.

²⁷⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl I. – Dějiny. Přeložila Lenka ŠEDOVIČOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 184 – 185. ISBN 80-7364-024-4.

²⁷⁶ LEDERER, Zdeněk. *Ghetto Theresienstadt*. London, E. Goldston & Son Ltd, 1953, s. 59 – 60.

²⁷⁷ FEDER, Richard. *Židovská tragédie: dějství poslední*. Kolín: Literární a umělecké sbírky města Kolína, 1947, s. 70 – 71.

²⁷⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 70.

²⁷⁹ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 49.

²⁸⁰ HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945)*. Praha: Akademie věd České republiky, Ústav pro soudobé dějiny, 1996, s. 47 – 48.

rodinní příbuzní významných vojenských osob a mnohé další. Jejich přesný počet však není znám.²⁸¹ Například – „V seznamu byly také případy protekční. Byla v něm bývalá operní zpěvačka Henriette Becková, Dr. Lucian Dauber byl v seznamu prominentů proto, že kdysi obhajoval nacisty před soudem. Ida von Feury rozená baronka Hirschová – byla příbuzná bývalého bavorského krále. Hraběnka Seyssel d'Aix byla ze staré šlechtické rodiny, jejíž předeek byl generálem již za Napoleona. Její syn bojoval v německé armádě jako major. Emil Pick, majitel závodů Kosmos v Čáslavi a v Trenčíně...“²⁸²

Jednotlivá oddělení samosprávy ghetta

Celá pracovní náplň v oblasti samosprávy byla soustředěna do ústředního sekretariátu, k němuž byla přidružena další velká oddělení. Jednalo se o bezpečnostní oddělení, oddělení ústřední evidence a také bankovní „peněžní“ oddělení a mnohá další.²⁸³ Každá složka samosprávy měla svého referenta, který byl na jednotlivá místa přidělen nacistickou komandaturou.²⁸⁴

„Ústřední sekretariát byl výkonným orgánem židovského staršího. Všechna ostatní „oddělení“ a také další pododdělení“ „vedení“ mu sice byla rovněž podřízena, ale interně byla samostatná s vlastními vedoucími, kteří byli odpovědní židovskému staršímu.“²⁸⁵

Oblast bezpečnosti se během fungování ghetta postupně vyvíjela. Prvotně do této části samosprávy spadala činnost stráže ghetta „tzv. *Ghettowache*“, která měla za úkol udržovat převážně vnitřní pořádek. Dále také hasičský sbor, který vznikl v roce 1942. Tento hasičský sbor měl za úkol kromě požární ochrany také protiletectkou ochranu. Pod bezpečnostní úsek spadalo také detektivní oddělení a dozorčí služby pro oblast hospodářství. Poslední dvojice zmiňovaných složek bezpečnosti měla za povinnost předejít a zamezit krádežím v prostorách kuchyní a v oblasti hospodářství.²⁸⁶

Ústřední evidence byla dalším důležitým oddělením samosprávy. Jejím hlavním posláním byla veškerá evidence počtu příchozích a odchozích vězňů. „Ústřední evidence byla

²⁸¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 85.

²⁸² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 85.

²⁸³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 120.

²⁸⁴ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Terezínský lagerkommandant Siegfried Seidl*. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha: Academia, 2002, s. 113 – 144.

²⁸⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 11. ISBN 80-7364-024-4.

²⁸⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 10. ISBN 80-7364-024-4.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 120.

komplikovaným úřadem evidence obyvatelstva, který podchycoval nejdůležitější osobní údaje, včetně „transportních čísel“ všech, kteří se kdy vyskytovali ve „stavu ghetta“.²⁸⁷ Všechny součty byly prováděny „tzv. zimmerältester“i“, kteří denně museli hlásit počty vězňů nacistické komandatuře.²⁸⁸ „Za správnost byl zodpovědný jak vedoucí tábora, tak i odpovědní pracovníci vězeňského aparátu evidence.“²⁸⁹ Celý tento úřad se skládal z následujících částí: ústřední kartotéky, rodinné kartotéky, evidence transportů, statistického sektoru, vyhledávací služby atd.²⁹⁰

Peněžní „oddělení“ nebo také „Banka židovské samosprávy Terezín“ měla vzbuzovat iluzi o existenci fungujícího peněžního hospodářství.²⁹¹ K tomuto oddělení bylo připojeno ještě několik dalších sekcí, které měly rozličné úkoly v rámci finanční správy. Jednalo se o cenový orgán, orgán poukazování peněz, fakturace a orgánu odběrních poukazek, dále tzv. vedení a orgán ústředního účetnictví.²⁹² „Jejím úkolem bylo zpracování mzdových nebo výplatních listin, které odevzdávala jednotlivá „oddělení“, příp. starší jednotlivých domů a výplata splatných částek.“²⁹³ V rámci ghetta docházelo také k vydávání peněz, tzv. „terezínských korun“. Přestože byla vězňům vyplácena pouze polovina mezd a platů, nedošlo ke zpětnému oběhu vydaných bankovek. Postupem doby došlo na zavádění široké škály poplatků. Například se jednalo o poplatky za došlé balíčky, za návštěvu kavárny a dalších kulturních akcí a přednášek, ale také za půjčování knih v knihovně. Terezínské koruny můžeme označit za jistou analogii peněžních poukazek, které byly vydávány v nacistických koncentračních táborech. Jedním z dalších klamů bylo přijímání peněz, které byly posílány vězňům z ciziny. Vězni byli nuceni tyto příjmy potvrdit, ale bohužel nezískali nic, jelikož veškeré peněžní obnosy směřovaly do kapes nacistů.²⁹⁴ Tento úřad můžeme rozčlenit na několik pracovišť: pokladnu, dozorčí radu, odbor korespondence a účetnictví, bankovního radu a osoby ve funkci vedoucího banky.²⁹⁵

²⁸⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 10. ISBN 80-7364-024-4.

²⁸⁸ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 10. ISBN 80-7364-024-4.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 120.

²⁸⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 120.

²⁹⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 10. ISBN 80-7364-024-4.

²⁹¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 120 – 121.

²⁹² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 45 - 47. ISBN 80-7364-024-4.

²⁹³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 11. ISBN 80-7364-024-4.

²⁹⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 120 – 121.

²⁹⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 11. ISBN 80-7364-024-4.

Ostatní správa židovského ghetta Terezín byla rozčleněna do pěti oddělení, přičemž v jejich vedení stanuli zástupci z řad Rady Starších (tzv. *Ältestenrat*). Jednotlivé správní oddíly fungovaly po celou dobu existence židovského ghetta Terezín. Postupem času vzniklo několik dalších oddělení, jednalo se o oddělení pro mládež („Jugendfürsorge“) a oddělení pro osvětu („Freizeitgestaltung“). Vnitřní správu zajišťovalo celkem šest pododdělení: soudní oddělení, ubikační, matriční, poštovní a transportní a ústřední oddělení pro správu budov.²⁹⁶

Hlavním úkolem soudní sektoru bylo řešení trestních deliktů, přičemž se jednalo spíše o přestupky krádeží a dalších menších prohřešků. Tato instituce musela překládat veškeré rozsudky veliteli tábora, který je ve velké míře ještě změnil často v neprospěch odsouzených. Funkci soudce vykonával bývalý vojenský soudce, který měl již určitou praxi ze svého dřívějšího povolání. Dalším úkolem tohoto segmentu bylo také sepsání a správa pozůstalostí. V momentě úmrtí docházelo k soupisu veškerého „skromného“ majetku vězně a tento „majetek“ propadl správě tábora nebo příslušníkům SS.²⁹⁷

„Oddělení ubikační („*Raufmwirtschaft*“) mělo těžký úkol umístit vězně na nepatrném prostoru, který byl k dispozici.“²⁹⁸ Nejčastěji vyřizovalo nařízení z velitelství o nutnosti rychlého vyklizení daných budov, což nejčastěji znamenalo přesuny obrovského množství osob z nejrůznějších budov.²⁹⁹ Pod oddělením správy budov můžeme spatřit širokou škálu osob, které pracovali ve funkcích vedoucího světnice, budovy, okresu a dalších prostor, které se v ghettu nacházely. „*Správa budov jednak jednotně spravovala všechny budovy a ubytovací prostory, jednak byla i disciplinárním nadřízeným všech vězňů.*“³⁰⁰ Samotná správa budov a její zaměstnanci měli za úkol dbát o čistotu budov a ubikací. Mimo to měla tato správa vydávat tzv. *menážní lístky*.³⁰¹ Oddělení správy budov se skládalo z několika oblastí, které zajišťovali její fungování. Jednalo se o ohřívací kuchyně, služby na pokojích, prádelny, menážní služby, orgány pro příjem stížností týkajících se kuchyní, opatrovníci nemocných a nemohoucích (kteří měli za úkol kontrolovat dodávání stravy a jejich zdravotní stav), bezpečnostní a pořádková služby, úklidová služba atd.³⁰²

²⁹⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 121.

²⁹⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 121.

²⁹⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 121.

²⁹⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 121 – 122.

³⁰⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 15. ISBN 80-7364-024-4.

³⁰¹ Za tyto lístky dostávali vězni „určitou“ porci jídla během svého pobytu v ghettu nebo nacistických koncentračních táborech. Viz. LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 122.

³⁰² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 15 – 16. ISBN 80-7364-024-4.

Matriční oddělení zajišťovalo evidenci narozených a zemřelých. Teoreticky také mohlo vydávat povolení k uzavření sňatku, přestože rodinný život a manželství v Terezíně prakticky nebylo povoleno.³⁰³ „Před zřízením rabinátu v prosinci 1944 obstarávala jeho úkoly „matrika“ (rituální sňatky, „prohlášení o složení manželského slibu“, rejstřík porodů a úmrtí; po určitou dobu směly být vystavovány úmrtní listy). Případy úmrtí se – s výjimkou šabatu – oznamovaly formou veřejného vyvěšení s udáním jména, roku narození, „transportního čísla“ a času rituálního obřadu (většinou v 9 hodin a v 9:30 pro Židy, v 10 hodin pro křesťany).“³⁰⁴ Tento úřad měl zajišťovat pohřebnictví, ohledávání mrtvol, nosiče zemřelých, pohřebních zřízců, ústřední márnice a pohřební místa (kolumbárium, krematorium...), dále kartotéku a rejstřík židovských obyvatel ghetta.³⁰⁵

Transportní oddělení mělo za úkol sestavování seznamů vězňů, kteří měli být zařazeni do jednotlivých transportů.³⁰⁶ „Praktické úkoly spadaly především do kompetence „správy transportů“, což byla sekce „oddělení vnitřní správy“. Dalšími úkoly této skupiny bylo interní stěhování v rámci tábora a transport pozůstalostí.“³⁰⁷

„Hospodářské oddělení bylo oddělením nejdůležitějším. Jeho úkolem bylo uspokojovat hmotné potřeby vězňů. Mělo šest pododdělení: produkci, ústřední provianturu, ústřední správu materiálu, sklady, oddělení zemědělské a dopravní.“³⁰⁸ V čele tohoto rozsáhlého sektoru stál Karel Schliesser³⁰⁹, který byl v neustálém kontaktu s vedoucím hospodářské skupiny v táborové komandatuře. Toto oddělení mělo na starost zásobování a uskladnění veškerého dostupného materiálu a dostupných potravin a následně jejich přerozdělování.³¹⁰ Zmiňovaný oddíl produkce zastával celou řadu funkcí. Výrobní zakázky prováděné v táboře objednávaly německé firmy nebo státní subjekty, např. wehrmacht.³¹¹ Například zaručovala dodávky vězeňských výrobků pro nejrůznější firmy v Říši, příslušníky SS a wehrmachtu.

³⁰³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 122.

³⁰⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 16. ISBN 80-7364-024-4.

³⁰⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 16. ISBN 80-7364-024-4.

³⁰⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 11. ISBN 80-7364-024-4.

³⁰⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 63. ISBN 80-7364-024-4.

³⁰⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 122.

³⁰⁹ **Karel Schliesser** se narodil 24. května 1899. Jednalo se o občana Protektorátu Čechy a Morava, pravděpodobně židovského původu, který byl deportován do Terezína z Prahy v listopadu 1941. V září 1944 byl následně deportován do Osvětimi, kde zahynul. Informace o osobě, Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 26. 03. 2019]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/121457/>.

³¹⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 126.

³¹¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 267. ISBN 80-7364-024-4.

Jednalo se především o výrobky ze dřeva: konstrukce baráků, kavalce, přepychový nábytek a nejrůznější zařízení pro privilegované příslušníky SS. Kromě truhlářských dílen fungovaly v Terezínském ghettu také kovodělné, kartonážní dílny, které měly za úkol také vyrábět kartonové urny určené pro zesnulé vězně nejen z Terezína. Mimo zmiňované provozovny byly v provozu rovněž dílny na výrobu galanterie (ozdobné krabice a kazety, stínidla na lampy, zábavné hry, umělé květiny a bižuterii...). Složka produkce zajišťovala kromě výroby též nejnudnější práce uvnitř ghetta. Dále zde fungovala správkárna uniform pro členy wehrmachtu a tzv. stříkárna uniform, jejímž úkolem bylo přestříkat uniformy na bílou barvu z důvodů dostatečného maskování vojáků pro účely fronty. Převážně ženskou prací byla výroba kožených rukavic pro příslušníky SS a wehrmachtu, přičemž tato výroba musela být postupem času zastavena z důvodů chybějícího materiálu. Jedním z mnohých odvětví výroby bylo za nejdůležitější považováno tzv. štěpení slídy a to především z pohledu válečné produkce. „*Nejdůležitější byla společnost „Štípání slídy s. r. o. se sídlem v Táboře, pro niž zejména v posledních měsících války pracovaly, poháněly k rychlému tempu, ženy a dívky. Slída štípaná do tenkých plátků sloužila jako izolátor pro elektrické přístroje. Ostatní „válečně důležité“ provozy nedosáhly s výjimkou výroby beden (tzv. produkce K) výraznějšího objemu.*“³¹² Služby a výrobu primárně určené pro vězně zajišťovaly pekárna, optická dílna, prádelna a opravná prádla, bot a šatstva a další. Zmíněná prádelna měla malou kapacitu, což v důsledku znamenalo omezenou možnost vězňů pro její využití. Často se tak stávalo, že vězni mohli do prádelny odnést cca 3 kilogramy prádla pouze jednou za tři měsíce, někdy i déle.³¹³ Některé pracovní skupiny měly tu výhodu získat od svých oddělení mimořádné povolení k praní.³¹⁴

Zásobování tábora spadalo do kompetencí ústřední proviantury. Jejím hlavním úkolem bylo zajistit dodávky základní potravin pro židovské ghetto. Postupem času bylo v Terezíně vybudováno několik kuchyní pro vězně.³¹⁵ „*Ústřední proviantuře podléhalo řeznictví. To dostávalo tu a tam z okolních jatek koňské maso a někdy také podřadné maso hovězí. Vždy to bylo maso z nucených porážek. Většinou se nehodilo vůbec k vaření a tak bylo zpracováno do vodnatých salámů, po nichž staří vězňové dostávali průjmy.*“³¹⁶ V Terezíně též figuroval statek SS, který čítal celkem kolem 311 hektarů půdy a více než tisíce kusů zvířat, několika

³¹² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 269. ISBN 80-7364-024-4.

³¹³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 123 – 124.

³¹⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 283. ISBN 80-7364-024-4.

³¹⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 125 – 126.

³¹⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 126.

včelařských úlů a chovu bource morušového. Na této půdě byli nuceni pracovat terezínští vězni pod neustálým dohledem příslušníků SS. Veškerá úroda náležela pouze příslušníkům SS, pouze ve velmi malé míře byla část úrody, tedy již zkažená zelenina či ovoce určena pro vězně.³¹⁷ „V terezínském táboře byl jeden z největších skladů dřeva na území protektorátu, snad největší vůbec. Šlo o zakázky SS, a ty měly i v době války přednost. Vězňové si ze dřeva vyráběli různé poličky, stoly, lavice a jiné předměty.“³¹⁸ Tzv. Kleiderkammer, byl sklad oděvů a jiných věcí, které byli vězňům po příchodu do ghetta zabaveny. Před závěrem války byla většina věcí z tohoto skladu odvezena do Říše.³¹⁹

Dopravní oddělení mělo také svůj význam. Osoby, pracující v tomto sektoru měly aktivní vazby na okolní svět, se kterým byly v kontaktu prostřednictvím pracovníků železnice atd. Tato oblast se z počátku potýkala s obrovským nedostatkem dopravních prostředků. Z tohoto důvodu často museli využít vlastních sil k dopravování nemocných osob, zavazadel, zásob a dalších prostředků důležitých pro chod ghetta. Později byly do ghetta dopraveny pohřební vozy, které původně sloužily židovským náboženským obcím. V průběhu fungování Terezínského ghetta získali příslušníci SS nákladní a vlečné vozy, traktory, které však měly povoleno řídit civilní síly.³²⁰

Významnou složkou, která se zasloužila o zlepšení základních potřeb v rámci ghetta, bylo technické oddělení.³²¹ V čele tohoto úseku stanul až do roku 1943 ing. Robert Stricker, který byl v tomto roce sesazen. Následně byl na podzim roku 1944 deportován do jednoho z nacistických vyhlazovacích táborů, kde zemřel. V pozici vedoucího byl nahrazen ing. Maxem Seve, který patřil k vedoucím technikům od roku 1941.³²² Stejně jako ostatní oddělení správy, které zabezpečovala základní potřeby ghetta, se i toto zmiňované oddělení potýkalo s častým nedostatkem materiálu. Přes tyto komplikace však ve spolupráci se stavebním oddělením postupně vybudovaly fungující kanalizaci, dostatečný přívod vody, elektrickou síť. Díky čemuž vznikla nová transformační stanice s trojicí transformátorů, bylo položeno vodovodní potrubí. Dále došlo k zbudování chlorovací a přečerpávací stanice. Hlavním úkolem technického sektoru byla údržba budov, k tomuto účelu disponovalo vlastními dílnami zajišťující nejrůznější obory technických a stavebních prací. Mělo také vlastní kreslírnu, ve které mnohdy pracovali akademičtí malíři a další umělci, kteří museli

³¹⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 126.

³¹⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 127.

³¹⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 127.

³²⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 127.

³²¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 128 – 129.

³²² SEVER, Max. *Technická zařízení Terezína*. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha: Academia, 1999, s. 170 – 179.

vypracovávat nejrůznější plány budov, sestavovat grafy a nejrůznější statistiky pro nacistickou komandaturu. Svého zaměstnání v kreslárně dokázali také využívat pro vlastní tvorbu, ve které reflektovali reálnou podobu života v Terezínském ghettu.³²³

Zmíněné stavební oddělení bylo zapojeno v široké škále pracovních úkonů, které proběhly na území ghetta. Například se jednalo o „asanaci“, tedy bourání drobných stavení a zdí a valů uvnitř jednotlivých bloků. Podíleli se také na vybudování železnice z nedalekých Bohušovic do Terezína, která probíhalo od srpna 1942 do června 1943. Dále dělníci zbudovali silniční spojení k budově krematoria a také cestu k jižním barákům.³²⁴

Jednou z mnohých samosprávných oblastí bylo také pracovní ústředí. Toto ústředí mělo sestavovat nejrůznější statistiky a vytvářet grafy týkající se pracovního nasazení a pracovních výkonů židovských vězňů pro účely nacistické komandatury. Dalším úkolem této sekce byla rovněž evidence všech pracujících osob a měla z nich vytvářet i zvláštní pracovní čety. Toto ústředí mělo také evidovat veškeré pracovní síly, kterým byla vybrána práce v různých oblastech.³²⁵ „*Povinností vedení „ústředny práce“ bylo ovládat složitý aparát tohoto rozvětveného úřadu a zvládat téměř neřešitelný problém obstarávání a intenzivního využití pracovních sil.*“³²⁶ Tato instituce měla také pododdělení „nasazení mužů, žen a mládeže, která měla řídit jejich pracovní nasazení. „*Veškeré práce naplánovala a prováděla jednotlivá oddělení, dělníci byli přidělováni paušálně nebo na žádost ústředny práce.*“³²⁷ Úsek tzv. kontroly práce měl dohlížet zejména na dodržování pracovní morálky a pracovních předpisů.³²⁸ „*Kontrola práce, disponovala i jistými právy vůči držitelům „potvrzených“ míst.*“³²⁹ Další sekcí byla „Péče o dělníky“, která měla pečovat o všechny pracující vězně. U této sekce mohli pracující zažádat o potraviny navíc nebo o poukázky na oblečení či obuv, případně mohli požádat o „poukázky“ na jejich opravu nebo na mimořádné odevzdání prádla do prádelny, do ústřední lázně. Zmiňovaná sekce mohla i pracujícím zprostředkovat vstupenky na nejrůznější kulturní akce pořádané oddělením pro „organizaci volného času“.

³²³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 128 – 129.

³²⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 129.

³²⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 129.; TARSI, Anita. *Práce v pasti: ústředna práce v prvním roce existence ghetta Terezín*. In: Terezínské studie a dokumenty, Praha: Academia, 2000, s. 127 – 140.

³²⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 12. ISBN 80-7364-024-4.

³²⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 193. ISBN 80-7364-024-4.

³²⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 128 – 130.

³²⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 193. ISBN 80-7364-024-4.

V případě onemocnění mohli získat potravinové dávky navíc.³³⁰ Celé oddělení mělo také vlastní lékařský orgán, který měl za úkol rozdělovat vězně do jednotlivých pracovních kategorií a dále přezkoumávat jejich pracovní schopnosti, popřípadě vykonávat běžná vyšetření.³³¹

Oddělení pro organizaci volného času bylo založeno v roce 1942 v rámci složky vnitřní správy. Jeho činnost byla po dlouho dobu omezena a několikrát také nacistickou komandaturou zastavena. Postupně však docházelo k určitému zmírnění jednotlivých nařízení a rušení zákazů.³³² Hlavním úkolem tohoto sektoru byla faktická podpora veřejného a soukromého kulturního života v rámci židovského ghetta. Dále musela pravidelně sdělovat nacistické komandatuře kulturní program. Hlavní rozkvět tohoto oddělení je svázán s obdobím tzv. „zkrášlování“ ghetta. Během zmiňovaného období vzniklo několik pododdělení, které měli za úkol správu jednotlivých složek kultury a její fungování. Jednalo se o vedení, administrativu, technickou službu, správu zařízení a sálů, kontrolní službu, vedení ústřední knihovny, divadla, přednáškové činnosti... atd.³³³

Předposledním oddělením, které bych ráda zmínila, bylo oddělení zdravotní a sociální péče. Tato sekce se skládala z vedení, ústředního skladu léčiv, sanitárních zařízení, laboratoře a pomocných provozů, ústředního lékaře a oddělení péče a dalších.³³⁴ Z počátku se muselo potýkat s nedostatkem vhodných prostor pro nemocné a obrovským nedostatkem léků a zdravotních pomůcek, přesto se za pomoci zdravotníků a lékařů získat dotčené množství vhodných místností a došlo tak k zbudování marodek a pokojů pro ambulanční léčení ve všech terezínských kasárnách. Oblast sociální péče („Zentralfürsorge“) se snažila zajistit alespoň základní potřeby vězňům, kteří často přijížděli do Terezína bez rezervního oblečení, přikrývek a dalších věcí. Přestože měla velké sklady zásob, nemohla vyhovět všem požadavkům. Tato sekce dohlížela mimo jiné také na čistotu a spravení oděvů. Díky tomuto oddělení se podařilo zajistit dostatek přikrývek, oděvů a umyvadel pro terezínské marodky a nemocnici.³³⁵

³³⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 13. ISBN 80-7364-024-4.

³³¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 194. ISBN 80-7364-024-4

³³² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 449. ISBN 80-7364-024-4.

³³³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 33 – 36, 448. ISBN 80-7364-024-4.

³³⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. – Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 29. ISBN 80-7364-024-4

³³⁵ BLODIG, Vojtěch - KÁRNÝ, Miroslav. *Terezín v konečném řešení židovské otázky: Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941-1945*. Terezín, 25. 11. 1991-28. 11. 1991. Praha: LOGOS,

Na závěr bych chtěla věnovat prostor oddělení péče o děti a mládež („Jugendfürsorge“), které bylo nejdříve součástí sektoru zdravotní péče a později se osamostatnilo. Jeho hlavním úkolem byla péče o děti od čtyř do šesti let a o mládež do 18 let věku. Mezi další úkoly patřilo zajištění výchovné péče dětí a mládeže a také organizování volnočasových aktivit a pracovní nasazení dětí v oblasti zemědělské produkce, dále se snažilo dostatečně zabezpečit stravu, šatstvo a vhodné ubytovací prostory (dětské domovy a domovy pro mládež). V čele oddělení stál Egon Redlich³³⁶, který fungování tohoto oddělení a s tím spojené problémy otiskl do svých poznámek v deníku. Na správě se také podíleli Alfréd Hirsch³³⁷ a Bedřich Prager.³³⁸

1992. 228 s. 73. ISBN:80-901352-0-X.; EDER, Richard. *Židovská tragédie: dějství poslední*. Kolín: Literární a umělecké sbírky města Kolína, 1947, 173 s.

³³⁶ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem. Deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942-22. 10. 1944*. Ed. Kryl, Miroslav. Brno, 1995. s. 264.

³³⁷ **Alfréd (Fredy) Hirsch** se narodil 11. února 1916 v Cáchách. Do Terezína byl deportován 4. prosince 1941 tzv. Aufbaukommandem II., společně s dalšími členy židovské obce. Zasloužil se o vytvoření dětských domovů a domovů pro mládež. Ve výchově kladl důraz na tělovýchovu a péči o osobní hygienu a fyzickou a psychickou kondici. Během jeho působení se mu podařilo získat prostor pro hřiště. Při příjezdu dětského transportu z likvidovaného ghetta v Bialystoku v létě 1943, který byl izolován od ostatních vězňů. Přesto se Fredy H. snažil komunikovat s jejich vychovatelem, byl však chycen a následně zařazen do transportu do vyhlazovacího tábora v Osvětimi- Birkenau. Zde v březnu 1944 pravděpodobně spáchal sebevraždu, což není dodnes zcela objasněno. *Informace o Alfrédu Hirschovi*, Databáze osobností [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Tereziánské iniciativy ©2001. Poslední změna 10. 02. 2016, [cit. 17. 4. 2019]. Dostupné z:

<https://www.holocaust.cz/dejiny/osobnosti/alfred-fredy-hirsch/>; ONDŘICHOVÁ, Lucie. Příběh Fredyho Hirsche. Praha: Sefer, 2001, 113 s. Knihovna Institutu Tereziánské iniciativy. ISBN 80-85924-32-3.

³³⁸ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2010, s 108 – 115. ISBN 978-80-7308-327-4.

Reflexe života v ghettu Terezín v rámci terezínských deníků a literatury

Organizace transportů do ghetta Terezín a samotný příjezd do Terezína

Nyní několik zmínek k organizaci transportů, které směřovaly do židovského ghetta Terezín.

Od prosince 1941 proudily do Terezínského ghetta transporty židovského obyvatelstva z území Protektorátu Čechy a Morava. Transporty byly vypravovány z Prahy a dalších míst, na kterých byla zřízena tzv. shromaždiště. Jednotlivé transporty měla na starost „*Ústředna pro židovské vystěhovalectví*“ (tzv. „*Zentralstelle für jüdische Auswanderung*“³³⁹), která se také starala o přistavení vlaků určených pro transporty. Většinu úkolů však měla na starost zejména židovská náboženská obec. Samotné sestavování jednotlivých transportů probíhalo výběrem téměř 1200 a více karet s osobními údaji registrovaných židů příslušníky SS, které byly následně předány transportnímu oddělení židovské náboženské obce.³⁴⁰ „*Větší počet jmen byl předán židovské náboženské obci proto, aby podle směrnic mohli být vyřazeni ti, kteří měli ještě transportní ochranu, případy, kde by byly roztrženy rodiny, a konečně osoby pro svůj špatný zdravotní stav dočasně transportu zcela nezpůsobilé. Po vyloučení těchto případů byly určeným osobám napsány obsílky do transportů. Obsílek bylo vždy asi o dvacet více, aby byla rezerva pro případ, že by některý předvolaný nenastoupil nebo z nějakého mimořádného důvodu byl vyloučen. Obsílky byly roznášeny zpravidla v noci, aby předvolaní byli zastíženi doma.*“³⁴¹

Zmiňovaná obsílka měla obsahovat transportní číslo předvolané osoby a také několik návodů, dotazníků k vyplnění, ale také určité množství pokynů a vysvětlivek, které měly napomoci také v mimo jiné k osvětlení veškerých úkonů, které musel předvolaný vyřídit ještě před transportem. Problémem však bylo, že veškeré formuláře a pokyny byly vydávány v německém jazyce, ve kterém směly být také výhradně vyplňovány, což způsobovalo velké množství potíží předvolaných osob se samotným porozuměním se zveřejňovanými nařízeními atd.³⁴²

Pro příklad „*Vysvětlivky k úřednímu předvolání*“³⁴³ obsahovaly body:

„1. *Kdo se má dostavit: Úřední výzvy musí uposlechnout všechny předvolané osoby bez výjimky. Také nemocní jsou povinni se dostavit. Budou mít možnost dát se na místě*

³³⁹ Později označovaná už jen jako „Zentralstelle“.

³⁴⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 71.

³⁴¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 71.

³⁴² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 71 – 74.

³⁴³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 71 – 73.

prohlédnout úředně stanoveným lékařem. Kdo neuposlechne úřední výzvy, bude policejně předveden.“

„2. Kam a kdy se mají předvolaní dostavit: Předvolaní se dostaví v den a hodinu stanovenou úředním předvoláním na uvedené místo. Nedodržení stanovené doby bude přísně stíháno.“

„3. Co si mají předvolaní do této doby připravit: a.) každá osoba si smí vzít zavazadlo o váze do 50 kg. Do váhy zavazadla se započítávají příkrývky a jídlo na 5 dní. Kdyby zavazadla převažovala dovolenou váhu, musela by zůstat zpět.“

„b.) hlavní zavazadla budou uložena do zvláštních vagonů. Až do příjezdu na místo určení nelze počítat s tím, že majitelé budou mít přístup k těmto svým zavazadlům. Uložte proto příkrývky a zásobu pro pět dní, právě tak jako nejnnutnější potřeby pro několikadenní pobyt do příručního zavazadla.“

„c. Všechna zavazadla označte svým jménem, označením transportu a čísly, která Vám byla zároveň vydána, nebo stejnými čísly, která si sami zhotovíte. Je v zájmu každého jednotlivce, aby tato čísla připevnil pokud možno viditelně a trvanlivě. Zavazadlo mužů vyznačte tak, že na zavazadlech se nacházející transportní číslo přeškrtnete křížem. Zavazadlo žen a zavazadla dětí do 12 let označte tak, že transportní číslo na zavazadle uvedené vsadíte do kruhu.“

„d. Zakazuje se co nejpřísněji zhotovovat tlumoky a tašky z perských můstků, kabátů, cenných látkových zbytků apod.“

„e. Připravte si předměty, které podle bodu 4 mají být přineseny na místo předvolání.“

„f. Vyplňte přiložený formulář „Vermögenserklärung“³⁴⁴. Upozorňujeme důrazně na to, že všechny údaje o jednotlivých součástech jmění musí být přesné a úplné. Při neuposlechnutí tohoto nařízení budou příslušné osoby co nejpřísněji trestány. Mimo to musí být vyplněna „Beilage zur Vermögenserklärung“³⁴⁵ s údaji o pravých kobercích, obrazech, drahocenných sbírkách apod. Je zakázáno dát nahlédnout třetím osobám do těchto tiskopisů.“

³⁴⁴ Prohlášení o majetku

³⁴⁵ Příloha k prohlášení o majetku

„g. Majitelé, jakož i spolumajitelé nemovitosti, tj. domů nebo pozemků, musí vedle formuláře „Vermögenserklärung“³⁴⁶ vyplnit ještě formuláře pro „Auswanderungsfonds“³⁴⁷, tj. u domů formuláře „Fragebogen“³⁴⁸ a „Aufstellung“³⁴⁹, u pozemků jen formulář „Fragebogen“ ve dvojím vyhotovení.“

„h. Připevněte vydané Vám tvrdé číslo na vrchní oděv. Stejně označte týmž číslem svazek klíčů bytu, resp. pokoje, resp. skříně, musíte-li klíče podle bodu 4 lit. 1. odevzdat.“

„4. Co musí předvolaný přinést s sebou na místo předvolání. Mimo shora uvedená hlavní zavazadla, která je nutno předem poslat na místo předvolání, a mimo malé ruční zavazadlo (potraviný na pět dní a nejnnutnější předměty) přinesou předvolání s sebou:“

„a.) všechny osobní průkazy (cestovní pas, občanskou legitimaci, policejní přihlášku atd.; účastníci transportu neodhlašují se policejně;

b.) celou svou peněžní hotovost;

c.) cenné papíry, vkladní knížky, skvosty a ostatní předměty stříbrné, zlaté a platinové, pokud tyto předměty nebyly deponovány;

d.) pojistky pojištěoven všeho druhu;

e.) lístek pro domácnost (kmenový list na potraviny);

f.) Všechny zbylé potravinové lístky, lístky na brambory, vejce a mydlenky. Z potravinových lístků a mydlenek smí být spotřebována jen ta část, která odpovídá době až do nastoupení na místo předvolání. Účastník transportu nesmí spotřebovat na ústřižcích potravinových lístků více, než přísluší podle splatnosti ústřižků až do dne nástupu na shromaždiště. Musí tudíž odevzdat zbytek potravinových lístků přesně odpovídající době od nastoupení do transportu až do ukončení toho kterého zásobovacího období. Odevzdané lístky jsou co nejpřísněji kontrolovány a každý účastník transportu se vystavuje nebezpečí stihání, odevzdá-li méně potravinových lístků;

g.) potvrzení o odhlášení u dodavatelů tuků řádně vyplněné a potvrzené dodavatelem potravin;

h.) kmenovou přihlášku na odběr paliva;

i.) řádně vyplněný formulář „Vermögenserklärung“;

³⁴⁶ „Prohlášení“

³⁴⁷ „Vystěhovalecký fond“

³⁴⁸ „Dotazník“

³⁴⁹ „Sestavení“

k.) majitelé domů a pozemků řádně vyplněný „Fragebogen“ ve dvou vyhotoveních podle bodu 3 g;

l.) klíče od bytu, skříně, resp. Pokoje, je-li předvolaný nájemník, resp. podnájemník.

Předměty výše uvedené je nutno dát do příručního zavazadla a nikoli do velkého zavazadla.“

„5. Zákaz dispozic majetkem: je zakázáno prodat, darovat nebo zapůjčovat předměty, které máte nyní ve svém majetku. Neuposlechnutí se trestí.“

„6. Směrnice, jak se zachovat v den předvolání. Účastníci jsou předvoláni po hodinách. Přesný příchod je bezpodmínečně nutný. Všechny předvolané osoby musí být viditelně označeny čísly jim vydanými. Právě tak musí být stejným číslem viditelně a trvanlivě označena všechna zavazadla. Celé odbavování řídí se tímto číslem. Podle tohoto čísla bude přidělováno místo na spaní, místo ve vagonech a jídlo. Je proto v zájmu každého jednotlivce, aby přesně uposlechl tohoto nařízení. Je zakázáno na místě předvolání kouřit. Zápalky, zapalovače a kuřivo nesmí být vzaty s sebou. Je třeba přesně uposlechnout nařízení úředních orgánů. Každé neuposlechnutí má za následek přísné opatření. Předvolání musí počítat s tím, že po vstupu na místo předvolání nesmí již toto místo opustit a musí proto vše potřebné zařídit včas.“

Nyní se vrátíme k otázce tzv. shromaždišť a k procedurám, které se výrazně podepsaly na předvolaných osobách židovského původu. Předvolání se příslušný den a hodinu museli dostavit na místo shromaždiště.³⁵⁰

Toto místo bylo z velké části případů umístěno ve velkých halách, případně v prostorách škol. Na území města Prahy se shromaždiště nalézalo v prostorách Veletržního paláce, konkrétně se jednalo o prostranství mezi Parkem kultury a oddechu Julia Fučíka a Veletržního paláce. V těchto místech se nacházeli dřevěné budovy, určené pro trhy nejrozličnějších rozhlasových přijímačů, přesto se v době Protektorátu Čechy a Morava nacházely v dosti zchátralém stavu bez jakéhokoli hygienického zařízení. Z tohoto důvodu měly být postaveno několik provizorních latrín, které byly umístěny mimo dřevěné budovy, jejich stav mimo jiné potvrzují také výše zmíněné poznámky jednotlivých autorů a autorek terezínských deníků. Dozor nad shromaždištěm měli provádět příslušníci SS, ale také pražští četníci.³⁵¹

³⁵⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 74.

³⁵¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 74.

Poté co se předvolaní dostavili na shromaždiště, kde byli následně posláni na přidělená místa, kterými byli místo na zemi či matracích. Později byli předvoláváni podle čísel ke stolům, u kterých museli odevzdávat klíče od bytů, pokojů či skříní, dále potravinové lístky, kmenové listy, peníze a osobní doklady a veškeré cennosti. Museli také odevzdávat vyplněné příslušné dokumenty: nejrůznější formuláře, dotazníky a prohlášení. Tyto veškeré úkony trvaly až několik dní, které museli předvolaní strávit v místě shromaždiště.³⁵² „*Esesáci ještě znovu kontrolovali předkládané formuláře a přišli-li někde na závadu, byl účastník transportu předvolán a obvykle přinejmenším zfackován. Pověstný byl zejména hauptscharführer Fidler, který prováděl sám namátkové prohlídky, zda někdo něco nezatajil.*“³⁵³ O osobě Hauptscharführer Fidera se v rámci svého deníku zmínila také Eva Roubíčková – „*16. 12 úterý Večer hrozná rozčilení. Fidler začal fackovat lidi kolem, protože někdo kouřil (veškeré kuřivo, peníze až do posledního haléře, lihoviny, stříbro musely být odevzdány). To vše se strašným křikem, aby lidé byli zstrašováni a rozčilováni. Dělali prý také namátkové kontroly v zavazadlech a při tom lítaly také facky.*“³⁵⁴

Další procedurou, kterou museli předvolaní židé absolvovat, bylo stříhání vlasů. Stříhání se však mělo týkat pouze mužů, kteří měli být ostříháni dohola nebo pouze nakrátko. Ženy podle všechno neměli být ostříhány. Následně měli být všichni předvolaní k transportu odvedeni za brzkých raných hodin na nádraží v doprovodu četnictva a příslušníků SS či členů německé pořádkové policie. Na nádraží měly být přistaveny vlaky, do kterých měli židé nastupovat podle přidělených čísel. Ke zmiňovaným transportům měly být využívány převážně nákladní nebo osobní vlaky, které nebyly vůbec uzpůsobeny k přepravě obrovského množství lidí a jejich zavazadel.³⁵⁵

Po příjezdu do Bohušovic a od roku 1943 kdy transporty směřovaly přímo do Terezína, si všechny osoby schopné pohybu, musely svá příruční zavazadla odnášet samy na místo určení. Vykládku ostatních zavazadel měli na starost dělníci z tzv. transportní setniny, kteří je nakládali na vozy, které je pak odvezly to Terezínského ghetta.³⁵⁶ „*Na nástupišti se zdržovalo několik příslušníků SS, většinou v čele s velitelem tábora, čeští četníci, muži od GW, stráž ghetta, zaměstnanci správy transportů, dělníci a obvykle také židovský starší a dalšími členy vedení. S výjimkou několika příslušnic „transportní pomocné čtyř“ se většinou jednalo*

³⁵² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 74.

³⁵³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 74.

³⁵⁴ ³⁵⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 20. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁵⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 75.

³⁵⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 62 – 63. ISBN 80-7364-024-4.

o muže.³⁵⁷ Následně se všichni schopní pohybu odebrali pěšky ve čtyřstupech do Terezína, zatímco nemocní a osoby neschopné pochybu měli být naloženi na nákladní vozy či přívěsy a odvezeni.³⁵⁸ Jejich cílem byla tzv. „schleuse“ neboli „šlojška“ či „propust“, kde se museli podrobit kontrole.³⁵⁹ „Při níž esesáci a jimi pověřené osoby hledali zakázané věci. Ty jim byly odebrány.“³⁶⁰ Ve schleuse byli příchozí židé umístěni několik dní, přestože prostory určené pro tento úkol byly naprosto nevyhovující. Lidé v nich často byli nuceni spát na holé a špinavé podlaze nebo narychlo zbitých kavalcích a bez povolení vycházet a jakéhokoli kontaktu s ostatními vězni. Osoby neschopné pohybu a nemocní byly umístěny na speciálně zřízených marodkách ve zmiňované schleuse.

Jednotlivá zavazadla, která byla dopravena do Terezína, byla umístěna do skladů, kde byla podrobena kontrolám a později je transportní oddělení mělo vydávat majitelům, což se však ne vždy stalo. Zatímco příruční zavazadla si nově příchozí mohli vzít sebou do schleuse.³⁶¹

Otázkou zůstávalo stravování na tomto shromaždišti, jelikož jídlo mělo být vydáváno pouze velmi zřídka nebo vůbec, a z tohoto důvodu se nově příchozí často stravovali pokud možno z vlastních zásob, které si přivezli sebou v příručních zavazadlech. „Nakonec za ústřížek³⁶² obdrželi jídlo či polévku a také náhražkovou kávu.“³⁶³

„Kromě kontroly zavazadel se ve „schleuse“ vyřizovaly i další formality. Pro ústřední evidenci a ústřednu práce byly na podrobných dotaznících zaznamenávány podrobné osobní údaje. Lidé se pokoušeli navázat kontakty, aby rychle získali „bezpečné“ místo, a podávali žádosti obsahující celé „curriculum vitae.“³⁶⁴

Později měl každý získat v táboře svůj přidělený příbytek, bohužel však za předpokladu roztržení rodin a to především z důvodů oddělení mužů a žen.³⁶⁵ „6. prosince 1941 nařídili nacisté, že se všechny ženy musí přestěhovat do takzvaných Drážďanských kasáren. S nimi musely odejít také děti do 12 let. Styk mužů a žen byl potom přísně zakázán.

³⁵⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 63. ISBN 80-7364-024-4.

³⁵⁸ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 65. ISBN 80-7364-024-4.

³⁵⁹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 15 – 16. ISBN 80-86758-18-4.

³⁶⁰ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 15. ISBN 80-86758-18-4.

³⁶¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 65 – 67. ISBN 80-7364-024-4.

³⁶² Provizorní jídelní poukázka

³⁶³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 67. ISBN 80-7364-024-4.

³⁶⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 70. ISBN 80-7364-024-4.

³⁶⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 70. ISBN 80-7364-024-4.

*Muži nesměli do ženských kasáren a ženy do mužských.*³⁶⁶ Poté se nově příchozí museli seznámit s rozkazy platnými, kterými se měli řídit během svého pobytu v ghettu Terezín.³⁶⁷

Obraz transportů vypravených do židovského ghetta Terezín a prvotní střet s prostředím ghetta

Velká část prozkoumaných terezínských deníků obsahuje záznamy, ve kterých se jejich autoři a autorky vyjadřují k předvolání k transportu či následnému balení věcí anebo přímo k popisu příjezdu do Terezína. Některé vybrané deníkové záznamy mapují také dění a poměry, které panovaly na tzv. shromaždišti k transportu umístěného ve Veletržním paláci v Praze, přesto většina autorů a autorek reflektuje své zážitky a pocity z příjezdu do ghetta Terezín. Z těchto poznámek můžeme zrekonstruovat, jak vypadal jejich bezprostřední střet s táborovými předpisy a samotným chodem ghetta.

Zde bych pro příklad zmínila několik poznámek, které jsou uvedeny ve vybraných terezínských denících. Například Karel Hron v rámci svého deníku zmapoval samotné přípravy na nástup do transportu – viz poznámka ze dne 14. 2. 1945³⁶⁸ „*Snídaně v Lípě, chceme jít k nástupu. E. Lederer hlásí, že nemáme jet k nástupu a že v poledne odjíždíme. Zabalil jsem 2 kufry, 1 pytel a malý kufřík s jídlem. Odjezd ve 12. hodin. Zdržení pro nálet v Německém Brodě.*“³⁶⁹ Poté do svého deníku zaznamenal informace, které se týkají příjezdu do Bohušovic a následnou cestu vlečkou do Terezína, kontrolu zavazadel, kterou prováděli četníci, odevzdání peněz a známek.³⁷⁰ Další poznámkou ze dne 15. února popisuje tělesné a lékařské prohlídky³⁷¹ „*Jsmo svlečeni do Adamova roucha, vše prohlíží, pak jdeme k doktorům...*“³⁷² Dále autor uvedl několik informací o dění, které následovalo po lékařské kontrole z důvodů prevence před infekčními chorobami. Jednalo se o evidenci a návštěva koupaliště a odevzdání oblečení z důvodů odvěšvení atd.³⁷³

Podobné, i když trochu odlišné informace nacházíme také v deníku Evy Roubíčkové. Autorka v rámci svých poznámek uvedených na samotném počátku velmi barvitě popsala

³⁶⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 80.

³⁶⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 8.

³⁶⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

³⁶⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

³⁷⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

³⁷¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

³⁷² Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

³⁷³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

prvotní okamžiky od zjištění zařazení do transportu až po příjezd do ghetta Terezín.³⁷⁴ „10. 12. Středa (1941) Dopoledne doma, odpoledne na nákupech, půl hodiny po návratu volá teta Elsa, že jsme v příštím transportu. Byla jsem zcela klidná, jela jsem ihned s maminkou na Obec, zda se ohledně tatínka nedá nic dělat. Na Obci hrozný chaos a strach, nikdo nic nevěděl, nikdo nemohl poradit. Maminka dost zoufalá... V jedenáct přišel muž z Obce a přinesl nám to černé na bílém. Pouze maminka a já. V noci jsme vůbec nespaly.“³⁷⁵ „11. 12. čtvrtek Od čtyř hodin jsme již zase pracovaly. Dělalý jsme spací pytle. Dopoledne u mamky a k tomu ještě spousta cest...“³⁷⁶ Poté autorka popisuje vyklízení nábytku a všech věcí z bytu a balení věcí a následnou cestu do Veletržního paláce na shromaždiště k transportu.³⁷⁷ „14. 12. Neděle: V poledne jsme jely do Veletržního paláce. Gi³⁷⁸ jel na Obec, nemá ještě číslo a neví, zda bude zařazen. Mamka, Eva, Danny a spousta jiných lidí jeli s námi. Rozloučení s Prahou. Jen nepřemýšlet. V jednu musíme narukovat. Rozloučení se všemi je velmi rychlé. Vrata se za námi zavírají a od nynějška jsme zajaty a nejsme již svobodnými lidmi.“³⁷⁹ Z téhož dne existuje také popis situace, která panovala ve Veletržním paláci.³⁸⁰ „Veletržní hala je obrovský sál z prken, na mnoha místech přepažený. První dojem hrozný. Snažila jsem se to před maminkou nedávat najevo. Podlaha je celičká pokryta matracemi, jen s úzkými uličkami mezi nimi. Na matracích ležíme ve dne v noci. Lidé zčásti celkem dobře naložení, zčásti hrozně rozčilení, nešťastní a skleslí. Ve čtyři hodiny ráno byl přivezen k smrti nemocný muž, s plačící ženou a křičícím dítětem, a byl uložen hned vedle nás. Podíváme se blíže, vidíme, je to Pavel Mändel. Za chvíli jsme z něho dostaly, že hraje jen komedii, aby se snad dostal ještě domů. Před veletržní halou je potrubí s kohoutky na mytí. Z druhé strany je

³⁷⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁷⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 16. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁷⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 16. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁷⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 16 – 19. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁷⁸ Strýc autorky, který se chtěl dobrovolně přihlásit do transportu se svou neteří a sestrou.

³⁷⁹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 17 – 19. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁸⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 17 – 19. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

otevřená kuchyně, krytá skřínkou. Na mytí pro ženy je malá dřevěná bouda s umyvadlem. „Nejkrásnější je záchod, dlouhá dřevěná bouda s kbelky, které je třeba denně vynášet.“³⁸¹

Následující den si autorka zaznamenala do svého deníku informace o odevzdávání klíčů od bytů či domů nebo pouze od skříní. Poprvé se také zmínila o svém pracovním nasazení, díky kterému získala určité výhody v rámci stravování ve Veletržním paláci.³⁸² „15. 12 pondělí Lidé museli odevzdat klíče od bytů. My nikoliv, protože tatínek zůstal ještě doma, jen klíče od skříní jsme odevzdaly, od úplně prázdných skříní... Dále bylo nařízeno odevzdat veškeré peníze, stříbro atd. Dostala jsem žlutou pásku, topím v kotli na teplou vodu a vydávám ji k mytí a mytí nádobí. Prima zaměstnání. Nemusím již stát ve frontě na jídlo a dostávám často dvakrát. Jídla je dost a je dobré. Ráno černá káva a houska, v poledne polévka a maso s příkrmem, odpoledne lipový čaj a večer polévka nebo guláš, Jen se nesmíme dívat, jak nám to vaří.“³⁸³

Další poznámky mapují nástup do transportu do Terezína a vše co tomu předcházelo.³⁸⁴ „17. 12 středa Všem mužům ostříhali vlasy, ženám ne. V osm hodin bylo vše připraveno k odjezdu. V devět hodin nás vedli pod silnou stráž německých vojáků s nabitými puškami na nádraží, posadili nás do zaplombovaných vagonů, avšak teprve v jedenáct hodin jsme odjeli, směr Terezín. Byli jsme hrozně namačkáni ve vagoněch, s mnoha zavazadly.“³⁸⁵ Poté autorka popsala příjezd do Terezínského ghetta.³⁸⁶ „Odpoledne ve dvě v Terezíně. Z Bohušovic do Terezína jsme šly pěšky. Ačkoliv jsme měly jen velmi málo zavazadel, bylo to pro nás těžká cesta. Příchod do kasáren, tam nás přijalo množství Židů, mezi nimi i Ruda Lechner.“³⁸⁷

³⁸¹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁸² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 17 – 19. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁸³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 19 – 20. ISBN 978-80-87343-67-8.

³⁸⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 17 – 19. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁸⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 20. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁸⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 20. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

³⁸⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 20. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

Informace o přípravách a o cestě a příjezdu do Terezína nám poskytnul také deník Willyho Mahlera, který si poznamenal například:³⁸⁸ „6. – 9. / 6. 1942 horečné balení věcí pro rodiče a celek k nástupu do transportu.“³⁸⁹ „10/6 42 odjíždím s matkou do Kolína k nástupu do III. Kolínského transportu. Loučení doma a v Kolíně.“³⁹⁰ Poté si autor poznamenal stručné informace o odevzdávání peněz, stříbra a všech dokladů a také klíčů atd. Jeho pozdější zápisky popisují cestu do ghetta Terezín.³⁹¹ „13/6 1942 odjezd do ghetta Terezín. Nejtrapnější dojem mého života. O 7:45 odjezd na hlavní kolínské nádraží, sedím v 18. vagóně. O 9 hodině odjezd našeho vlaku do Prahy přes Český Brod, Úvaly a pak přes Libeň, Bubeneč, Kralupy nad Vltavou., Roudnici do Terezína. Ve 13 hodin příjezd do Terezína, registrace, odjezd transportu našich do Polska. V 14:45 odchod z nádraží v Bohušovicích, do Hannoverských kasáren v Terezíně. O 15:30 příchod do kasáren v doprovodu četníků. Setkání s Hildou Jirkovou a přáteli. Příprava na prohlídky.“³⁹² Z vybraného deníku, můžeme také vyčíst, co museli absolvovat příchozí židé, kteří byli zařazeni do terezínských transportů.³⁹³ „14/6 42 prohlídka příručních zavazadel četníky – odpoledne se Hilda stěhuje ze šlojšky do Hannoverských kasáren.“³⁹⁴ „15/6 42 prohlídka velkých kufrů četníky a jejich výdej.“³⁹⁵

Nejvíce emotivní poznámky o období, které následovalo po obdržení pravděpodobného předvolání k transportu, do svého deníku zapsala Hana Steindler.³⁹⁶ První poznámkou, kterou si autorka do svého deníku zaznamenala, byla reakce na obsílku s informací o zařazení do připravovaného transportu.³⁹⁷ „Nestačilo, že nám zakázali veřejné podněty, nákup, členství ve spolcích, různé druhy potravin, že musíme být v osm doma, nesmíme se vzdálit z Prahy a musíme mít potupné oblečení.“³⁹⁸ Následně také autorka opět velmi emotivně zmapovala příchody lidí, známých do Veletržního paláce.³⁹⁹ „Po smutném loučení s Braudy, jež bylo stejně těžké pro mě, jako naše společné „árijské“ (jak už si i já zvyknu říkat) přítelkyně, následoval další a další transport a mizeli další a další známý. Děti, starci, mladíci putovali, ohnuti pod tíhou svého jediného majetku, jež nesli v ruksaku na zádech k branám už pověstného Veletržního paláce, zmizeli a pak už se neslyšelo nic, pranic,

³⁸⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

³⁸⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

³⁹⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

³⁹¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

³⁹² Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

³⁹³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

³⁹⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

³⁹⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

³⁹⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

³⁹⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

³⁹⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

³⁹⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

až ta několik měsíců přišla hrstka lístků – výkřiků o pomoc.⁴⁰⁰ Později se autorka vyjadřuje k vlastnímu pobytu ve Veletržním paláci a podmínkách, které tu panovaly, ale také o tom jak se cítila.⁴⁰¹ „Najednou to nebyl byt, nebyla to postel, nebylo to soukromí. Ženy, muži a děti leží těsně vedle sebe na matracích na zemi. Zápach prachu a potu ležel jako těžký duch nad tím naším „táborem“.“⁴⁰² V rámci svých poznámek se také vyjadřuje k odchodu z Veletržního paláce na nádraží a následnému transportu do ghetta Terezín.⁴⁰³ „Byla jsem v dosti dobré náladě, zakázala jsem si myslet a dokázala jsem to. Teprve když nás v přísných osmistupech pod dozorem SS s nabitými ručnicemi vedli, jako nebezpečné stádo na nádraží musela jsem brečet i já.“⁴⁰⁴ V deníku také můžeme nalézt velmi důležité informace o tom, čím si museli nově příchozí židé projít bezprostředně po příjezdu do židovského ghetta Terezín.⁴⁰⁵ „Potom přišla „uvítací“ procedura. V oddělených kasárnách byl prazvláštní úřad, nazývaný všeobecně „šlojska“ = propust' čili „Tudy musíš „civilisto projíti a na druhé straně vyjde řádný ghetto – občan.“⁴⁰⁶ „Co patří k tomu být řádným ghetto- občanem? Předně musíš být obrán, čili po terezínsku „vyšlojzován“ a po našem „okraden“. – Mýdlo, francovka, lihoviny, cigarety, peníze, někdy i hlouposti jako zubní kartáčky, pudřenky...“⁴⁰⁷ Autorka se v rámci svého deníku vyjádřila k rozdělení rodin, ke kterému docházelo po bezprostředním opuštění tzv. „šlojsky“. Jednotlivý členové rodin byli následně rozděleni podle pohlaví a ubytování zvlášť. „Tatínka někam odvedli muži, bydlí totiž zvlášť a tak klušu, tisknouc vši silou snů, držíc se úzkostlivě u maminky.“⁴⁰⁸ V celém deníku Hany Steindler se v hojně míře objevují úvahy o otázce „Proč byla ona a její rodina deportována?“ Pro nastínění bych chtěla zmínit jednu zajímavou úvahu nad touto otázkou, kterou si autorka zapsala do svého deníku.⁴⁰⁹ „Ačkoli se věc „nás“ týkala, a ač jsme nabili právě tak, jako kdo jiný přijít do transportu, nikdy jsem se nebála. Protože jsem, „s nimi“ neměla vlastně málo společného, Židů jsem znala jen hrstku a nikdy mi nepřipadali jako individuální jednotka, nemohla jsem tedy pochopit, že i my budeme patřit do té „rasy“, protože naše prababička nebyla pokřtěná. Víc poměru k celému židovství jsem neměla a nechápala jsem to.“⁴¹⁰

⁴⁰⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁴⁰¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁴⁰² Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁴⁰³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁴⁰⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁴⁰⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁴⁰⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁴⁰⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁴⁰⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁴⁰⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁴¹⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

Jednotlivé poznámky, které by mapovaly samotný okamžik nástupu do transportu nebo následnou deportaci a samotný příjezd do Terezínského ghetta nalézáme bohužel v dochovaných terezínských denících jen zřídka.

Prostory určené k ubytování židovských vězňů v rámci židovského ghetta Terezín

Židovští vězni deportovaní do ghetta Terezín měli být ubytováni v prostorách o rozloze přibližně 95 000 m².

Většinu této rozlohy tvořily velké budovy, které původně sloužily jako kasárny.⁴¹¹ „Některé kasárny měly celkem použitelné umývárny, jiné takřka žádné. Pokud se nenacházely v přízemí, přívod vody často selhával.“⁴¹² Později byly k ubytování nově příchozích vězňů využívány městské domy a někdy také dvory, půdy nebo i sklepní prostory.⁴¹³ „Předtím, než byly prostory úředně nebo soukromě upraveny, nabízela většina přístřeší sotva víc než střechu nad hlavou. Některé kasárny měly celkem použitelné umývárny, jiné takřka žádné. Domy v rámci bloků umývárny zpočátku neměly, ty v mnoha z nich nebyly zřízeny asi nikdy předtím. V domech to často bývalo ještě mnohem horší v roce 1942 v mnoha budovách připadalo na několik set lidí jeden záchod. Pokud splachování existovalo, obvykle nefungovalo. Baráky byly jen sotva o něco lepší než ostatní hromadné ubytovny, protože kvůli jejich dřevěné konstrukci nebylo možné je zbavit obtížného hmyzu. Následkem chybějící izolace v nich v létě panovalo nesnesitelné horko.“⁴¹⁴

Nově příchozí obyvatelé ghetta dostávali na shromaždišti přidělené prostory k přebývání. Během svého pobytu v Terezíně však mohli požádat o přestěhování. Své žádosti o přestěhování, tak mohli žadatelé směřovat na oddělení hospodářské správy budov a pozemků. Přestěhování rovněž mohlo být vězňům v průběhu jejich „pobytu“ nařízeno a to především v důsledku přicházejících a odcházejících transportů.⁴¹⁵ „Místa na spaní a místa

⁴¹¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 123. ISBN 80-7364-024-4.

⁴¹² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 132. ISBN 80-7364-024-4.

⁴¹³ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 13 – 15. ISBN 80-86758-18-4.

⁴¹⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 132 – 133. ISBN 80-7364-024-4.

⁴¹⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 125 - 127. ISBN 80-7364-024-4.

*k dispozici byla registrována po budovách, aby se o nich získal přehled, a jejich celkový počet, jakož i počet míst, zvlášť pro muže a zvlášť pro ženy...*⁴¹⁶

Celé rodiny, které byly společně deportovány do Terezína, bývaly často rozděleny, protože jednotlivá pohlaví musela být oddělena. Z tohoto důvodu byly jednotlivé osoby umístěny do velkých místností podle pohlaví. *„Od počátku existovaly pokusy ubytovat děti zvlášť, nikdy to ale nemohlo být provedeno důsledně. Děti do 12 let bydlely s matkami, straší chlapci s otci. Pro dospívající mládež byly podle věkových skupin zřízeny nejprve v kasárnách, poté v samostatných budovách „domovy“, kde později bydlela přinejmenším polovina dětí.*⁴¹⁷

Ubytovací prostory mívaly jen to nejnútnější zařízení, mnohdy se jednalo o narychlo zbité kavalce nebo vícepatrové postele, stolky nebo poličky.⁴¹⁸ *„Dvou a třípatrové kavalce byly uzpůsobeny tak, že na jejich horním konci bylo možné umístit zavazadlo. Co se tam nevešlo, přišlo pod postelové konstrukce. Samotné postele měly v záhlaví nástavec s příčně umístěným prknem, kde se uchovávala například jídelní miska a věci na mytí. Přestože se konstrukce na spaní začaly zhotovovat již v roce 1941, bylo zařizování téměř všech obytných místností tímto kusem nábytku dokončeno teprve v průběhu roku 1943.*⁴¹⁹ *„Využitím dvou a tříposchodových kavalců ... (se využívaný prostor zvětšil jen zdánlivě), neboť prostor, jenž byl k dispozici a na němž musela být umístěna také zavazadla, tyto těsně vedle sebe stojící konstrukce maximálně omezovaly.*⁴²⁰ Velkým štěstím bývaly místnosti, ve kterých se nacházela kamna, kterých bylo jen po málu. Většina místností určených k ubytování židovských vězňů nebyla v žádném případě upravena k přežívání velkého počtu lidí, kteří byli do těchto prostor umístěni a měli v těchto prostorách „nějaký“ čas přebývat. Téměř všichni ubytovaní židé postrádali jakékoli soukromí, které se alespoň snažili vytvořit pomocí svých zavazadel.⁴²¹ *„Mnoho lidí dávalo přednost prázdným místnostem, hlavně když měli matrace, přičemž zejména ženy s trochou zručnosti dokázaly zařídit svá místa na spaní pohodlně a individuálně. Během dne se matrace a deky narovnály na sebe a využívaly jako pohovka na*

⁴¹⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 127. ISBN 80-7364-024-4.

⁴¹⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 135. ISBN 80-7364-024-4.

⁴¹⁸ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 13 – 15. ISBN 80-86758-18-4.

⁴¹⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 134. ISBN 80-7364-024-4.

⁴²⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 130. ISBN 80-7364-024-4.

⁴²¹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 13 – 15. ISBN 80-86758-18-4.

sezení, kufry pokryté ubrusem posloužily jako nízké stolky atd.⁴²² „Lidé si většinou vylepšovali své obydlí následujících způsobem: obstarávali si zbytky prken a pár hřebíků na zhotovení poliček a regálů, na něž se ukládalo jídelní náčiní a mycí prostředky, věšáků na šaty, jednoduchých stoliček, aby nemuseli sedět na postelích a kufrech, malých stolků a nástavců na postelové konstrukce.“⁴²³

Poměry panující v budovách, konkrétně v těch, které měly sloužit jako ubikace, byly v mnoha případech velmi odlišné. Důvodem těchto rozdílů často bývalo věkové složení obyvatel jednotlivých místností nebo budov. Velkou roli pravděpodobně hrálo i množství umístěných osob nebo přímo jejich zdravotní stav.⁴²⁴ „V sále člověk řadu svých spolubydlících dokonce ani neznal jménem. Často lidé znali jen sousedy na nejbližších místech, jinak tomu bylo v pokojích, kde žilo maximálně 30 vězňů. Mladí lidé dávali ve volném čase přednost pobytu mimo svůj příbytek, v němž většinou panoval dosti drsný tón. Málokdy byly brány přílišné ohledy, snad jen s výjimkou nemocných, ale obvykle spolu lidé vycházeli docela dobře a v drobnostech si vycházeli vstříc.“⁴²⁵

Jedním z dalších problémů, které se týkaly ubikací, byl nedostatek nezávadné vody.⁴²⁶ „S vodou se muselo zpočátku šetřit. To vedlo k tomu, že byla zavedena zvláštní služba u vodovodů, takzvaný „Wasserdienst“. Tuto službu konali staří vězňové...Museli dávat pozor, aby nikdo nespotřeboval více vody, než právě směl, a aby nikdy netekla voda zbytečně.“⁴²⁷

Další potíže znamenal výskyt hmyzích parazitů, jako byly například blechy, vši, ale také štěnice, se kterými často vězni a vedení tábora sváděli velmi úporný boj.⁴²⁸ „Vši byly útrapou tábora. Nejhorší to bylo u starých vězňů, kteří často neměli dost sil, aby se svlékli a umyli. Odvšivování, prováděné zpočátku nedostatečnými prostředky a v prostředí vlhkých a studených kasemat, mělo u starých lidí za následek rapidní vzestup křivky úmrtnosti. Stejnou obtíží byly blechy. Terezín byl prašným městem. Prach byl ve všech ubikacích a především na půdách, kam byli vězňové narychlo při překotném příjezdu transportů nastěhováni. Přišel-li někdo v tuto dobu na půdu, měl nohy za chvíli osypány stovkami blech. Další velkou útrapou

⁴²² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 135. ISBN 80-7364-024-4.

⁴²³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 146 – 147. ISBN 80-7364-024-4.

⁴²⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 133 - 135. ISBN 80-7364-024-4.

⁴²⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 135 - 136. ISBN 80-7364-024-4.

⁴²⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 109.

⁴²⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 109.

⁴²⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 109 - 110. ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 132 – 133. ISBN 80-7364-024-4.

byly štěnice. Držely se ve zdech starých kasárenských budov i starých domů. Když pak byly stavěny dvou- a třípatrové dřevěné kavalce, štěnice do nich zalezly a nebyly k vypuzení. Jak to jen počasí trochu dovolilo, stěhovalo se tisíce vězňů na dvory a dvorky a spali tam, zabalení do přikrývek, pod širým nebem. Když byl do Terezína dopraven kyanovodík, bylo ho použito k zaplynování celých objektů. Na nějaký čas to pomohlo, ale ne na dlouho. Štěnice se tak rozlezly, že boj proti nim trval po celou dobu trvání koncentračního tábora.⁴²⁹

V jednotlivých místnostech a budovách, kde byli židé umístěni, panovala často úplná tma a to především z důvodu nedostatečného příkonu elektrické energie. Židé měli povoleno svítit pouze zřídka, protože nacistické vedení velmi rádo využívalo kolektivních trestů zákazu svícení. Mezi důvody k uložení tohoto trestu patřilo například, špatné nastoupení k transportu, případně i nerespektování zákazu shromažďování vězňů na ulicích, cestách či domů při příchodu nebo odchodu nových transportů.⁴³⁰ „Místnosti byly osvětleny natolik nedostatečně, že překonat tento stav bylo sotva možné. Žárovky se často kontrolovaly, zda nemají víc než 15 nebo maximálně 25 wattů. I ve velkých prostorách směla často svítit jen jedna lampa. Většina pokojů byla jak za přirozeného, tak i umělého osvětlení tmavá.“⁴³¹

Pořádek v jednotlivých ubikacích měl na starosti vedoucí světnice, tak zvaný „zimmerältester“, tuto pozici často vykonávali vybraní vězni bez rozdílu pohlaví.⁴³²

Poněkud lepší ubytovací prostory byly poskytovány tzv. prominentům a jejich rodinám, ale i jednotlivých funkcionářům, kteří byli do Terezínského ghetta deportováni společně s dalšími vězni. Velkou roli v získávání lepších ubikací hrála také určitá protekce.⁴³³ „Lepší ubikace si vysocí funkcionáři zajistili nejprve v B V, kde se brzy o místnosti dělilo jen několik málo mužů. Později se, většinou podle rodin, nastěhovali vždy do jednoho pokoje. Stanovením prominentů, kteří museli dostat lepší ubytování, se obytné poměry na podzim změnily, neboť nyní se otevřela cesta pro průbojně lidi, aby si legálně, většinou ale nelegálně či pololegálně obstarali lepší a více soukromí skýtající bydlení. Využívání půd nevhodných pro účely ubytování tento vývoj podporovalo; pomocí izolačních desek byly rozděleny na mansardy, ve střeších se prorazily otvory pro okna, postavila se kamna, jejichž odtahové roury ústily ven v groteskně pokroucených tvarech. Špičky samosprávy a někteří protěžovaní nakonec vlastnily byty o jedné až dvou místnostech. Za zvýhodnění se považovalo, když se

⁴²⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 109 – 110.

⁴³⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 111.

⁴³¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 141. ISBN 80-7364-024-4.

⁴³² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 117.

⁴³³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 13. ISBN 80-7364-024-4.

*bydlelo s rodinou nebo s maximálně třemi osobami v jedné místnosti nebo když měl člověk pro sebe více než tři a půl metru čtverečních.*⁴³⁴

Reflexe „ubytování“ v Terezínském ghettu v rámci dochovaných terezínských deníků

Informace o ubytování nalézáme pouze ve velmi malé části dochovaných terezínských deníků, ve kterých jejich autoři zachytili svůj pobyt v rámci ghetta Terezín. Většina deníkových záznamů se však k podmínkám, ve kterých byli jejich autoři nebo autorky ubytování nevyjadřují zcela vůbec. Někteří pisatelé si do svého deníku poznamenali podobu svého „ubytování“ a pocity, které měli, jiní si zaznamenali strasti, kterými byl například problém se štěnicemi atd. Jednotlivé záznamy „o ubytování“ nám pomáhají stručně ukázat, v jakých podmínkách byli terezínští vězni nuceni přebývat a žít. Z tohoto důvodu bych zde chtěla zmínit několik poznámek, které si autoři či autorky zaznamenali o ubytování.

Problematikou ubytování židovských vězňů se věnuje deník Egona Redlicha⁴³⁵, který se ve svých poznámkách vyjadřuje spíše k ubytování dětí a dalších lidí. *„18. ledna 1942 – neděle: Vyměnili jsme náš byt. Přijedou-li příští měsíc další transporty, budeme muset tyto lidi dočasně ubytovat v hradbách, jež obklopují město. Místnosti tam (tvoří) vlhké a studené sklepy s kamennou podlahou.*⁴³⁶ *„20 ledna 1942 – úterý: Dnes ráno jsme poznali, že včerejší zpráva je nepravdivá. Velké zklamání. Bojoval jsem za dětský pokoj v kasárnách, kde bydlím. Zprvu jsem myslel, že budu muset pokoj zrušit. Mezitím jsem zjistil, že zde mnoho dětí zůstane. Chtějí je stlačit do malé místnosti ve větším počtu, než v ní bylo dospělých.*⁴³⁷ Autor si však do svých zápisků zaznamenal také několik informací, které se týkaly stavu ubikací, kde byl společně s dalšími vězni ubytován.⁴³⁸ *„Vedro příliš skličuje. Není možné spát v kasárnách nacpaných lidmi, v místnostech mučených blechami a štěnicemi. Většina spí u vchodu do*

⁴³⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 134 - 135. ISBN 80-7364-024-4.

⁴³⁵ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁴³⁶ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 87. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁴³⁷ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 88. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁴³⁸ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.; *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. Anna Hydráková. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 126 – 149.

kasáren.⁴³⁹ V tomto deníku však nachází velké množství informací, které se týká péče o děti a mládež, čemuž bych se blíže věnovala v některé z dalších podkapitol.

Velmi širokou škálou záznamů, které se věnují problematice ubytování, je tvořen deník Evy Roubíčkové⁴⁴⁰. Autorka se ihned po příjezdu do Terezína setkala se známými, kteří ji společně s její přítelkyní z Veletržního paláce odvedli na přidělený pokoj. Tento pokoj se však pravděpodobně nalézá ještě v prostorách tzv. „schleuse“.⁴⁴¹ „17. 12. Středa: Fannin muž s několika známými nás ihned odvedli na pokoj. Je malý s tekoucí vodou a hezkými kamny. Na podlaze dřevitá vlna. To jsou Vrchlabské kasárny, nemocnice. My tady zůstaneme pravděpodobně jen přechodně, muži jsou ubytováni v týchž kasárnách, ale v jiných pokojích. Je nás osm, všechny se zdají velmi milé.“⁴⁴² Po opuštění „šlojšky“ byly autorce přiděleny nové prostory k bydlení, avšak bez jakékoli větší organizace shora.⁴⁴³ „21. 12. Neděle: Celé odpoledne jsme seděly na svých kufrech, pak nás odvedli do našich nových kasáren. Tam jsme musely dlouho stát na dvoře za všeobecného rozčilení. Zmatek. Jen abychom nemusely být pohromadě se starými lidmi. Pak nás přivedli na pokoje, to znamená, že se každý mohl vrhnout na nějaký pokoj. Organizace vůbec žádná. Kdo tam měl známého, dostal pěkný pokoj. Nakonec jsme my samy zůstaly bez pokoje. Šly jsme prostě do jednoho pokoje, ve kterém již byli nějací lidé a ti nás vyhodili. Konečně nás dali do jiného, obrovsky velikého, studeného pokoje. Situace zoufalá, vše tam plakalo. Nyní jsme seděly na svých příručních zavazadlech, hádaly se o místo, zima, hlad, prostě k zoufání. Kasárna jsou prastará, ráno nám povídali, že to jsou nejmodernější kasárna s ústředním topením, teplou vodou a vším možným. Každý dostal jeden díl matrace, příjemné spaní to není.“⁴⁴⁴ Podle jednotlivých poznámek však tento pokoj nebyl jediným, kterým autorka prošla. Jak pisatelka sama popsala, musela si společně

⁴³⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.; *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. Anna Hydráková. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998)*, s. 127.

⁴⁴⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁴¹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 20 – 21. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁴² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 21. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁴³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 20 – 21. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁴⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 21 – 22. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

se svou matkou a přítelkyní neustále hledat nějaké vhodnější prostory pro bydlení. Bylo tomu tak především z důvodů velkého přeplnění samotných pokojů a prostor určených k ubytování, ale také ze zcela nevyhovujících podmínek, které panovaly v některých ubikacích. Ne vždy jim však byl jejich vybraný pokoj, který si samy našly přidělen.⁴⁴⁵ „25. 12. Čtvrtek: Bydlení nás uvádí v zoufalství. Všechny pokoje jsou přeplněny, pravděpodobně nás rozstrkají jednotlivě do ostatních pokojů. Nemůžeme vůbec nic vybalit a nikdy se nedostaneme do klidu. Nepřetržitě hledáme pokoj. Maminka s dvěma dámami konečně našla pokoj, s kamennou podlahou a bez kamen. Z toho bychom si nic nedělaly, jenže nám ho nedali.“⁴⁴⁶ „27. 12. Sobota: Konečně jsme dostaly pokoj, ale doposud bez kamen. Několik starých dam přestěhovali do našeho pokoje, my spíme dosud ve starém pokoji.“⁴⁴⁷ „28. 12. Neděle: Konečně jsme přesídleny do našeho tak těžce vybojovaného pokoje. Je to průchozí pokoj, se samými starými dámami. Ihned jsme si jej oddělily příkrývkami. Je nás tam šest. Vychází to velmi těsně. Jsme šťastné, konečně jednou se dostaneme do pořádku. Pomalu se vše uspořádává.“⁴⁴⁸ Každý nově příchozí transport znamenal pro obyvatele Terezína hrozbu, pod kterou se skrývala nutnost shánění dalších prostorů k ubytování či opětovné stěhování.⁴⁴⁹ „20. 1. (1942) úterý: Budeme se asi muset stěhovat do Hamburských kasáren.“⁴⁵⁰ – „22. 1. Čtvrtek: v neděli se budeme stěhovat. Všichni se připravují a dohadují, s kým chtějí být na pokoji. Máme veliké obavy, že se již nedostaneme ke kuchyni.“⁴⁵¹ – „25. 1. Neděle: ráno se zavazadly do Hamburských kasáren. Maminka tam držela místa, my šly třikrát se zavazadly

⁴⁴⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 21 - 25. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁴⁶⁴⁴⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 24. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁴⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 25. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁴⁸ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 25. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁴⁹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 30. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁵⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 30. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁵¹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 30. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

*sem a tam. Jsme ve velikém pokoji s dvaadvaceti lidmi.*⁴⁵² Autorka se také několikrát vyjadřuje k hrůzným životním podmínkám, které panovaly v prostorách, kde byli vězni běžně ubytováni a to především v souvislosti s častými epidemiemi.⁴⁵³ „7. 10. (1942) středa: *Situace zde se sice lepší, pokud se týče svobody a stravy, ale nikdo se nesmí podívat na blokové domy s jejich špínou, kde leží jeden nemocný úplavíci na druhém, kde mrtvolky a ti, kteří jsou téměř mrtvolami, leží po celé dny stlačeni vedle sebe, kde matrace se rozkládají vlhkostí a nemohou být vyměněny, takže se pod nimi nacházejí červi. To vše by mělo být filmováno a posláno do ciziny! To si nikdo nemůže ani představit!*“⁴⁵⁴ Velmi zajímavé jsou také poznámky, ve kterých se autorka zmiňuje o své snaze vydobýt si lepší podmínky v oblasti ubytování.⁴⁵⁵ „21. 02. (1943) neděle: *Celý čas se mluvilo o tom, že dostaneme postele, my je ovšem nechceme. Právě když mi bylo velice špatně, musela jsem jít do Magdeburských kasáren a vyjednávat, protože to prý žádná z ostatních tak neumí. Docílila jsem, že někdo z Landwirtschaftu si náš pokoj prohlédne a posoudí to. Byl velmi milý, přijal jednu cibuli a jeden česnek a řekl, že v nejhorším případě dostaneme dvoupatrové postele. V úterý najednou přišli zase vyměřovat. Musíme dostat třípatrové postele a to již příští den. Všechno jsme musely dát na chodbu. Maminka seděla celý den na našich zavazadlech a ke všemu nám teď nechtějí povolit ani mamku a Lotku. Udělala jsem rámus v ubikační kanceláři. Uznali, že jsou v nepravu, že jsme o to již předem žádaly, že jde o dvě ošetřovatelky, které zde jsou již déle než šest měsíců a které tedy mají nárok na postele a nikoliv jen na nouzové ubytování. Zkrátka a dobře, nevím, zda z těch nebo jiných důvodů, příštího dne dostaly povolení k přestěhování.*“⁴⁵⁶ Dále se v deníku Evy R. objevují rovněž informace o ubytování dalších osob židovského původu v rámci Terezínského ghetta. Pisatelka uvádí i několik poznámek, ve kterých popsala spolupráci při výrobě „zařízení“ pokojů, na kterém se podíleli

⁴⁵² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941 – 45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 30. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

⁴⁵³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941 – 45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 52 – 53. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

⁴⁵⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 52 – 53. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

⁴⁵⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941 – 45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 76 – 79. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

⁴⁵⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941 – 45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 78. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

její přátelé převážně mužského pohlaví.⁴⁵⁷ „30. 3. (1943) *Středa: Šest děvčat z ovčína dostalo pokoj, ve kterém byly loni umístěny husy. Je to velký pokoj, bývala strážnice četníků na šancích. Pracovaly jsme s několika hochy tři noci téměř do rána. V těch třech nocích jsme zhotovili šest gaučů, stůl, dvě židle, skříň, dvě skřínky na prádlo a nízkou skříň na nádobí a pro potraviny.*“⁴⁵⁸ Výše zmiňovaný deník obsahuje velké množství dalších poznámek, ze kterých je patrné, že se autorka během svého pobytu musela ještě několikrát přestěhovat z jednoho pokoje do dalších obytných prostor.⁴⁵⁹

Poměrům, které panovaly v ubytovacích prostorech dětí, se věnují některé vybrané poznámky z deníku Martina Robitscheka.⁴⁶⁰ Například poznámka z „*Neděle 3. 8. (1944) V noci byla velká bouřka; vlastně dvě, které se stále točily nad Terezínem. Skoro v každém domě jim kapalo ze stropu. A což lidé, spící na půdě nebo na dvoře.*“⁴⁶¹ V několika poznámkách se pisatel deníku vyjádřil k problémům se štěnicemi, se kterými se potýkali téměř všichni vězni Terezínského ghetta.⁴⁶² „*Úterý 29. 8. (1944) Z včerejška do dneška byla zase jedna štěnicová noc, moje druhá v Terezíně. Spali jsme nahoře, protože byl dvůr vlhký. Ustlal jsem si na stole raději, že na mne nic nebude padat. Ale probudil jsem se o půlnoci – hoši byli vzhůru, a našel jsem v posteli asi 20 štěnic. Byl jsem unaven, ustlal jsem si proto na verandě a spal jsem až do rána. Ostatní hoši usnuli také, až na jednoho, který prý tu nos našel ve své posteli 123 štěnic. Večer jsem se dozvěděl, že zítra budeme rozbíjet kavalce a nechat je plynovat v banky, která se vyklizuje. Pršelo zase, ustlali jsme si tedy na verandě. V noci pršelo, ale nám nakapalo jen na polštář.*“⁴⁶³ Další záznamy obsahují informace o lehčích stavebních pracích, kterými se děti snažily vylepšovat prostory, ve kterých byly ubytovány.⁴⁶⁴ „*Středa 30. 8. Asi vše jsme naložili a odvezli do banky. Bude se spát na zemi. Já budu spát u strýčka v L408. Štěnic je všude plno. Odpoledne jsme odstrkali lišty a zasádrovali jsme*

⁴⁵⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941 – 45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 78 – 80. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁵⁸ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941 – 45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 79 – 80. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁵⁹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941 – 45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁴⁶⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁴⁶¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁴⁶² Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁴⁶³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁴⁶⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

škvíry po nich.“⁴⁶⁵ „sobota 2. 8. U strýčka jsem se nádherně vyspal. Odpoledne jsme malovali válečky květinový svazek. Je to sice nakřivo, ale to nevadí. Na kráse nezáleží...“⁴⁶⁶

Deník Pavla Weinerja⁴⁶⁷ rovněž zachycuje podmínky, které panovaly v dětských domovech, konkrétně domova číslo 7, který měl vzniknout v červenci 1942. „Chlapci se z domova několikrát stěhovali. Nejprve v dubnu 1944 na čtrnáct dní v důsledku dezinfekce jejich budovy do Hamburských kasáren. Chlapci bydleli na upravené půdě, část z nich u svých rodičů. Po dezinfekci se vrátili znovu do domova v bývalé městské škole.“⁴⁶⁸ Autor se také vyjádřil k několika stěhování, kterými si prošel společně se svými přáteli z domova č. 7.⁴⁶⁹ „ 29. srpna 1944: Nyní tedy naposledy jsem zde spal a těžce vstával a již nikdy více. Hned, jak vstanu, vyhodím si peřiny a jdu... Musím si jít na malou půdu pro zavazadla. Vím, co to bude znamenat snést 4 těžká zavazadla dolů. Na malé půdě se tísní asi 80 lidí a každý si chce jít pro kufr. Dovnitř to jde poměrně dobře a brzy si vše vyhledám. Dolů to jde těžce. Z tíži si odnáším každé zavazadlo zvlášť dolů a pak nahoru na Sedmičku. Když to vše udělám, začnu třídit věci na policiče. Zpozoruji, že nemám žádný kufr... Konečně přijdu na kabát, do kterého vše zabalím. Konečně je vše naloženo a já si stoupnu na vůz a triumfálně vyjedem. V duchu si myslím sbohem dějiště všech mých věcí, sbohem.“⁴⁷⁰ Později se také autor výše citovaného deníku během svého pobytu v ghettu Terezín ještě několikrát musel přestěhovat. V několika poznámkách se také vyjádřil k zamoření ubikací hmyzem.⁴⁷¹ „Spím velmi špatně. Štípaly mě blechy. Jsem vzhůru již od ¾ na 6. Jsem nevyspán. Píši si deník...“⁴⁷² „Velmi špatně spím. Blechy mě ještě nikdy tak neštípaly. Jsem pár hodin vzhůru. Umínil jsem si, že se

⁴⁶⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁴⁶⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁴⁶⁷ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 63 – 88.

⁴⁶⁸ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 67.

⁴⁶⁹ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944 – April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 63 – 88.

⁴⁷⁰ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944 – April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 67 – 68.

⁴⁷¹ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944 – April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 67 – 68.; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. Anna Hydráková. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 127 - 128.

⁴⁷² WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944 – April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 67 – 68.; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 127 – 128.

*půjdu umýt do půl těla...*⁴⁷³ Jeden ze záznamů se věnuje i důsledkům plynování prostor zamořených hmyzem, přičemž se jednalo pouze o krátkodobé odstranění úmorného hmyzu z vyplynovaných ubikací. Hmyz se často do jednotlivých budov rychle navrátil, především z důvodu nedostačených hygienických podmínek a s ním spojeného nedostatku vody.⁴⁷⁴ „*Od časného rána (5. hodiny), když jsme jako první překročili opětně bránu B IV se v hodinových intervalech, vrací hannoverští obyvatelé zpět do svého domova, který skýtá hrůzný pohled, jako po zemětřesení. V četných ubikacích jsou desetitisíce mrtvých štěnic. Tak důkladně působilo provedené plynování.*“⁴⁷⁵

Stravování v rámci ghetta Terezín

Židovské ghetto Terezín se během svého fungování, dlouhodobě potýkalo s nedostatkem potravin a nedostatečným zásobováním. Jednalo se o obrovský nedostatek dostatečně kvalitního jídla, který měl za následek, že vězni dostávali během svého věznění pouze jednotvárnou stravu chudou na důležité vitamíny. V důsledku nedostatečné stravy častokrát chudé na potřebné živiny a vitamíny, ale také z důvodů tvrdé fyzické práce židé ztráceli mnohdy až třetinu vlastní váhy. Výsledkem těchto poměrů mohly být i opakované pocity únavy a vyčerpání. Nedostatečná strava a časté fyzické i nervové vyčerpání mělo za následek celkové oslabení lidského organismu. Mnohem rychleji tak vězni podléhali nejrůznějším nemocem a epidemiím.⁴⁷⁶

Určité zlepšení a větší přiděly potravin znamenala práce, kterou mohli získat častokrát pouze mládí a zdravý jedinci, ale také osoby fyzicky zdatné. Tyto osoby měly určité výhody,

⁴⁷³ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944 – April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. Tomáš

Fedorovič. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 67 – 68.*;

HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 127 – 128.*

⁴⁷⁴ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 67 – 68.*; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 127 – 128.*

⁴⁷⁵ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 67 – 68.*; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 127 – 128.*

⁴⁷⁶ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 18. ISBN 80-86758-18-4.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 151 – 189. ISBN 80-7364-024-4.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 38 – 40.

díky kterým opakovaně dostávaly větší přídělky potravin a zcela výjimečně i vitamínové tablety. Mohly také získat určitý přísun zeleniny a ovoce z terezínských zahrad. Častěji tak hladem trpěli zejména nemocní a staří lidé, kteří nebyli schopni výkonu namáhavé práce. Z tohoto důvodu se tyto osoby opakovaně snižovaly k žebrání a požívání zbytků a odpadků.⁴⁷⁷ „Ústřední proviantura“ umožňovala „ústředně práce“, „oddělení péče o mládež“ a „oddělení zdravotnictví“ disponovat malou částí potravin. „Ústředna práce“ stanovila stálá týdenní přilepšení pro všechny pracující, kteří podle různých klíčů dostávali malé množství cukru, margarínu, někdy i paštiky.⁴⁷⁸ „Pokud člověk onemocněl, byly tzv. dekády nahrazeny „přilepšením v nemoci“, o čemž rozhodovalo „oddělení péče o dělníky. Opět se jednalo o cukr a margarín, k čemuž ještě mohly přibýt kroupy, perník, marmeláda nebo co bylo právě k dispozici. Po těžké nemoci se dalo požádat o jednorázové „zvláštní přilepšení“. Pokud byla žádost schválena, obdržel člověk až 3 kg potravin jmenovaných druhů.“⁴⁷⁹

Jistou výhodou také bývaly balíčky od známých, kteří nebyli zatím postiženi deportacemi do nacistických koncentračních táborů. Těchto osob, které mohly pomáhat svým blízkým, bylo však po málu v důsledku pokračující nacistické vyhlazovací politiky.⁴⁸⁰ „Nejdůležitějším soukromým zdrojem pomoci byly poštovní balíčky přicházející v malém počtu od pozdního podzimu 1942 a nakonec ve značném množství v roce 1944, které obsahovaly nejrůznější potraviny.⁴⁸¹ Obsah jednotlivých balíčků mohl být „pestrý“, vězni dostávali od svých příbuzných nebo známých nejrůznější potraviny, ale také některé předměty denní potřeby, o které židé prosili ve svých dopisech.⁴⁸² „Obsahovaly potraviny: chléb, brambory, kroupy, krupici, ovesné vločky, mouku, luštěniny, těstoviny, koláče, sušenou

⁴⁷⁷ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 18. ISBN 80-86758-18-4.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 151 – 189. ISBN 80-7364-024-4.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 38 – 40.

⁴⁷⁸ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 178. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁷⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 178. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁸⁰ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 18. ISBN 80-86758-18-4.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 151 – 189. ISBN 80-7364-024-4.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 38 – 40.

⁴⁸¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 180. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁸² CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 18. ISBN 80-86758-18-4.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 151 – 189. ISBN 80-7364-024-4.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 38 – 40.

*i čerstvou zeleninu, cibuli, marmeládu, sušené ovoce, kostky polévky, cukr, margarín, ale dokonce i slaninu, maso, trvanlivý salám, tuk, máslo, sýr, vejce, čokoládu a čokoládové bonbony, z ciziny sardinky, a dokonce mandle.*⁴⁸³ Problémem však bývala kontrola příchozích balíčků a samotné fungování balíkové pošty, což mělo za následek, že některé balíky nenalezly ani původního příjemce a skončily v nepravých rukou. Jednotlivé balíčky byly mnohdy delší dobu ponechány na poště, a když se dostaly do rukou vězňů, byly již potraviny zkažené nebo nepoživatelné.⁴⁸⁴

V ghettu Terezín bylo během jeho existence zřízeno několik výdejen jídla, kuchyní, skladů potravin, ale také pekárna. Pekárna měla být umístěna v bloku A IV, kde docházelo k přípravě převážné části chleba pro obyvatele Terezínského ghetta.⁴⁸⁵ *„Zpočátku byl dodáván chléb zvenčí, později hlavní část pekla „ústřední pekárna“... Bochníky nikdy nedosahovaly předepsané váhy, údajně v důsledku odpařování. Porce vydávané nejprve na dva později na tři dny se přes proviantury dostávaly ke starším pokojům, kteří je v příbytcích zdravých rozdělávali přesně, u tělesně postižených však příliš často nespravedlivě, což bylo možné proto, že se porce musely z bochníků ukrajovat.*⁴⁸⁶

Problémem však bývala také nedostatečná kapacita kotlů, které byly využívány ve značné míře pro přípravu jídla.⁴⁸⁷ *„Pro tak velký počet vězňů kotle s obsahem asi 5000 litrů nestačily. I když během roku 1942 byla zvýšena kapacita kotlů na 15 000 litrů, nestačilo ani to. Často nebyl ani otop pod kotle. Připravit teplý pokrm pro tak veliké množství vězňů vyžadovalo vařit na několik směn. To mělo za následek, že se před výdejními jídlami tvořily nekonečné fronty, v nichž staří vězňové stáli často dvě hodiny i déle. Jídlo, které pak dostali, bylo studené.“*

Židé si museli všechna jídla vyzvedávat u výdejen v jednotlivých kuchyních, mohli však za sebe poslat rovněž náhradu s příslušným lístkem (poukázkou) na jídlo.⁴⁸⁸ *„Jeden, později dva zaměstnanci „menážní služby“ kontrolovali poukázky u výdejních míst,*

⁴⁸³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 180. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁸⁴ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 18. ISBN 80-86758-18-4.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 151 – 189. ISBN 80-7364-024-4.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 38 – 40.

⁴⁸⁵ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 18. ISBN 80-86758-18-4.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 151 – 189. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁸⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941 – 1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 167. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁸⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 111 – 112.

⁴⁸⁸ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 185 – 187. ISBN 80-7364-024-4.

odstříhovali příslušné ústřížky a kuchařům, kteří ve dvou nebo ve třech vydávali, hlasitě oznamovali počet porcí. Kuchaři původně množství odměřovali podle vlastní vůle a příjemci nevěděli, co jim náleží.⁴⁸⁹

Později mělo být jídlo vydáváno z velkého nedostatku výdejen i na dvorech, z tohoto důvodu byly zřízeny dřevěné přístřešky a uličky. Tyto přístřešky měly také čekající vězně chránit i v případě nepříznivého počasí.⁴⁹⁰

Běžný denní jídelníček převážně tvořila (jak dokládají i mnohé deníkové záznamy): černá náhražková káva bez mléka a cukru, vodnatá polévka nebo omáčka z extraktu, dále brambory, paštika nebo chléb s margarinem, těžká a hutná buchta... atd.⁴⁹¹ „Byly to tři čtyři studené neloupané brambory se studenou vodovou omáčkou nebo se shnilým tuřínem. Když dostali sběračku studených krup, byl to pro ně svátek.“⁴⁹² Maso dostávali vězni pouze ojedinele.⁴⁹³ „Chléb, to byla večere věžňů. Občas k němu dostali plátek margarínu, kousek paštiky z konzervy nebo lžičku marmelády. Oběd měl být teplý, ale často nebyl vůbec. Teplý nebyl nikdy.“⁴⁹⁴

„Nebyl také dostatek nádob: Staří věžňové z říše to nepředvídali, žádné nádoby si nepřivezli a pak stáli ve frontě na jídlo s plechovkami od konzerv.“⁴⁹⁵

V rámci ghetta měly fungovat přepážky pro příjemce běžné vězeňské stravy, ale byly též zřízeny zvláštní výdejny pro ty „privilegované“, kteří získávali určité přiděly jídla navíc.⁴⁹⁶ „Věžňové byli rozděleni do tří, později čtyř vyživovacích skupin, označených písmeny: S, N, L a K. Skupina S znamenala těžce pracující. Dostávala největší přiděl, a to zvýšenou porci chleba a někdy i větší porci jídla. Do vyživovací skupiny N patřili ostatní pracující, kteří dostávali normální přiděly. Ve skupině L byly věžňové vykonávající lehčí práce. Do vyživovací skupiny K patřili nemocní a staří, kteří měli snížený přiděl. Snížení přidělů, již samo o sobě malých a nedostatečných, bylo pro staré vězně odsouzením k pozvolnému vyhladovění a stalo se častou příčinou jejich rychlé smrti.“⁴⁹⁷ Vězni získávali

⁴⁸⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 187 – 188. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁹⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 185 - 187. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁹¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 166 – 189. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁹² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 112.

⁴⁹³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 166 – 189. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁹⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 111.

⁴⁹⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 112.

⁴⁹⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 166 – 189. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁹⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 112.

přiděly chleba, margarínu, soli a cukru, mléka, paštik, ale občas i zeleninu a ovoce.⁴⁹⁸ „Zpočátku v kuchyních kuchaři rozdělávali zbylé jídlo, dodatečný přídavek, přímo u okénka; většinou se jednalo o nehodnotné polévky. Později měly kuchyně své dodatečné přídavky hlásit orgánům pro pracovní nasazení, které dělníkům vydávaly podle určitého klíče výdejní poukázky. Tento přídavek stravy tvořil výjimečnou a většinou velmi malou zvláštní porci, určenou dělníkům, kteří nedostávali tzv. jídlo navíc.“⁴⁹⁹

V židovském ghettu se během jeho fungování rozvinula určitá forma směny potravin, ale byl zde přítomen i tzv. černý trh, který kvetl, díky častým drobným krádežím nejrůznějších potravin a věcí.⁵⁰⁰ „Každá potravina měla svou pevnou cenu a směnitelnou hodnotu. Běžným platidlem byly cigarety a chléb. Sotva existoval někdo, kdo by alespoň výjimečně něco nesměnil nebo „nekoupil“, ovšem mnoho lidí to dělalo pravidelně, a dokonce to měli jako svou živnost.“⁵⁰¹ „Kriminální nebo přinejmenším ilegální „přilepšení“ probíhala ve velkém rozsahu formou krádeží a zpronevěry společného majetku, zatímco soukromý majetek byl zcizován mnohem méně, přinejmenším jakmile se vězeň zabydlel a nepobýval již na nádraží nebo ve „schleuse“, a také poté, co se na jaře 1943 poměry na poště zlepšily.“⁵⁰²

Vybrané příspěvky věnované otázce stravování

Téměř většina vybraných terezínských deníků obsahuje pouze krátké poznámky, ve kterých se jejich autor nebo autorka vyjadřuje k otázce jídla nebo k jeho samotnému obstarávání. Některé vybrané záznamy nám poskytují velmi stručné informace o skladbě jednotlivých jídel, které židovští vězni dostávali u výdejen jídla nebo při kuchyních. Je však všeobecně známo, že vězni, kteří mohli pracovat, často získávali větší přiděly jídla než nemocní a staří. Ojediněle se ve vybraných ego-dokumentech nalézají také poznámky, ve kterých se samotný autor či autorka snažila svůj pokrm uvařit ze surovin, které získali nám neznámým způsobem nebo například z balíčků od svých známých mimo tábor. Ženy mohly získat například zeleninu nebo ovoce při práci na zahradách, které byly umístěny přímo

⁴⁹⁸ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 166 – 169. ISBN 80-7364-024-4.

⁴⁹⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 178. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁰⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 188 – 189. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁰¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 188 – 189. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁰² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 181. ISBN 80-7364-024-4.

v ghettu Terezín, ale také při pomocných pracích v kuchyni. Většina poznámek je rovněž obohacena o pocity, které měli autoři deníků bezprostředně po jídle atd.

Nyní bych zde chtěla uvést několik vybraných záznamů mapující otázku stravování, které byly vtisknuty do stránek dochovaných terezínských deníků. Deník⁵⁰³, který sepsal Karel Hron, obsahuje několik stručných záznamů, které se věnují otázce jídla a stravování. Například si do svého deníku zaznamenal informace, které se týkaly přidělu jídla, jenž jeho skupina obdržela po opuštění tzv. „Šlojšky“ a při následném příchodu na ubikace v Hannoverských kasárnách.⁵⁰⁴ „15. 2. 1945: K večeru dostáváme každý prošívanou deku, 1 kg chleba, trochu cukru a ¼ kostky margarínu. Večeřím kávu s buchtou.“⁵⁰⁵ Z této zmiňované poznámky je patrné, že se většina vězňů po příjezdu stravovala ze zásob, které si sebou přivezli do Terezína. Dále se autor také stručně vyjádřil k přípravě vlastního jídla.⁵⁰⁶ „10. 3. 1945: Mám bramborové knedle, sám jsem je dělal.“⁵⁰⁷ Autor si do svého deníku poznamenal, že dne 12. 3. 1945: *Dnes dostali jsme za ½ února přídavek, že jsem pracoval všechny dny. (10 dkg cukru a 5 dkg margarínu)*⁵⁰⁸ Tento záznam nám bezesporu potvrzuje, že pracující vězni občas dostávali přiděly potravin nebo také vitamíny navíc.⁵⁰⁹

O stravování a všudy přítomném pocitu hladu se vyjádřila také Hana Steindler v rámci jediné poznámky z celého deníku.⁵¹⁰ „*Kousek chleba, pár deka margarínu nebo lístek na večerní polévku. Na utlačení hladu to nestačilo, ale bylo to lepší než nic.*“⁵¹¹

Práci na zahradě zmapovala také Hana Platovská v rámci některých stručných poznámek.⁵¹² „*Včera odpoledne jsme šli s Madem M. na špenát. Každý jsme fasovali... Byly jsme s Anitou u hrušky, kde byly květiny. Volaly jsme na Zuzku. Zuzka šla až dnes na špenát.*“⁵¹³ Autorka také uvedla několik záznamů, ve kterých se vyjádřila k panujícím pocitům hladu u své maminky při nařízeném apelu, ale také k určitému nechutenství při některých nepříjemných událostech, které se v Terezíně udály. „*V noci však přišla „gruppen älteste“ nám říci, (ještě na mansardě) že ráno v 6. hod. pro nás přijde a odvede nás na dvůr a odtamtud půjdeme do Terezínské rokliny na sčítání. 2 hodiny jsme stály v Hamburgu na dvoře, potom jsme šli pomalým krokem vedeni za město. Ve 3. Hodiny začalo sčítání, šlo*

⁵⁰³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁰⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁰⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁰⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁰⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁰⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁰⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵¹⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁵¹¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁵¹² Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁵¹³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

několik mužů, jeden počítal a ostatní přepočítávali. Mamce se stále zavíraly oči. Pracovala v noci až do rána v 6. Hod. přišla a ještě si vůbec neodpočinula. Bez přestání, klesala jí hlava na mé rameno, únavou i hladem. Ačkoliv jsme měly chleba sebou dost, nikdo však neměl chuť. Byli jsme obstoupeni četníky.⁵¹⁴ „Včera o 5. Hodině jsme byly s mamkou na Tošce. Bylo to opravdu krásné. Při tom hladu a té bídě, se musí ti židi doopravdy obdivovat, jací jsou to umělci. Bylo to vážně trochu směšné, když na místo bonbonů a čokolády, pojídali lidi kus chleba se solí, s tou samou chutí.“⁵¹⁵ Autorka ve svém deníku zachytila i oslavu svých patnáctých narozenin, díky této příležitosti tak obdržela od svých rodičů a přátel několik dárků, mezi nimiž byly i potraviny. V rámci této poznámky nás také informuje o „slavnostním“ jídle, které ji pravděpodobně připravila její rodina.⁵¹⁶ „Je neděle. To jsem to dopracovala, ve středu jsem měla narozeniny, a když chci konečně dneska slavit, tak pracujeme. Ale dobře jsme to oslavily. A nejdříve co jsem dostala: od mamky sukni přešitou, novou růžovou blůzičku..., od taťky přívěšek, sardinky, sešit..., od p. Kořprové sardinky (velké)...od Jarky Adlerové přívěšek, od pí. Růžkové sardinky a talířek s bonbony... Tak to by bylo asi vše. Měla jsem velkou radost. K obědu jsem měla houskové knedlíky s cibulovou omáčkou a vepřovým uzeným masem. To maso mamka schovávala dobré 2 měsíce. Potom dort, buchty a koláč. Po práci jsme se šla převléci a sešly jsme se s děvčaty v 6. Hodin a šly jsme na svačinu a to: čaj, (ruský) každý 2 chleby se samou rybičkou a kus dortu a kus koláče. Bylo to prima.“⁵¹⁷

Přiděly jídla a dalších nejrůznějších potravin v dětských domovech, ale i otázku stravování velmi stručně mapují některé poznámky otištěné v deníku Martina Robitschek.⁵¹⁸ „Sobota 26. 8. 44: K obědu byly brambory, salám či paštika a kys, zelí. Jedli jsme brambory s černou paštikou smíchané a hašé. Sním dnes asi mé zbylé 4 bonbony z té krabičky. Bonbony jsem opravdu snědl (3).“⁵¹⁹ „Neděle 27. 8. (44): fasovaly jsme brambory a 2 koláče. Jedli jsme to se zelím. Koláče byly velmi dobré.“⁵²⁰ „Sobota, 2. 8. Dnes jsem fasoval ... oběd: Polévka, omáčku, brambory, kys. okurka a kus masa. A k večeři je pravý švýcarský sýr!“⁵²¹

⁵¹⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁵¹⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁵¹⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁵¹⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁵¹⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁵¹⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁵²⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁵²¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

Jednotlivá jídla si v rámci několika po sobě jdoucích dní zaznamenal Willy Mahler. Své poznámky také obohatil o své pocity.⁵²² „*Jídlo od 23. 5. 42: 23. – černá káva – polévka, knedlík – černá káva a mléko; 24. – černá káva- polévka, brambory s rajskou omáčkou – marmeláda...; 26. – černá káva – polévka zeleninová, knedlík – cukr, černá káva; 29. – černá káva, polévka, brambory s masem z paštik, margarín, černá káva. Jinak příděl chleba, soli a paštiky.*“⁵²³ „22. březen (44) – Dnešní můj jídelní lístek obsahoval k snídani: černou kávu a chléb s margarínem, k svačině chléb s místní pomazánkou, o obědu: extrakt polévku, česnekovou omáčku s chlebem a knedlík s margarínem a cukrem. Odpoledne černou kávu a chléb s pomazánkou. K večeři jsme měli krupicovou polévku a od oběda pečený karbanátek, chléb s margarínem a čaj. Že bych po tomto jídle ještě jedl kupř. vídeňský řízek je samozřejmé. Ale zde na místní poměry jsem se cítil sytým.“⁵²⁴ V celém deníku můžeme nalézt poznámky, ve kterých autor popsal společné chvíle se svou přítelkyní Trudou, strávené u jídla.⁵²⁵ „16. březen 1944 - K večeři jsme měli bílou kávu a housky, mimo zbytků od oběda. Truda kromě toho opatřila větší množství haše. Vše nám chutnalo znamenitě a bylo to neobyčejně chutně připraveno.“⁵²⁶ „30. březen – Večer trávím u Trudy, kde využíváme tamního soukromí. Večeřím tam. Měli jsme opečené polední karbanátky. Bylo mně tam neobyčejně dobře a mile. Jenom nerad jsem se před osmou loučil.“⁵²⁷ Tyto vybrané poznámky také mapují přípravy vlastního jídla ze zbytků od oběda nebo z vedlejších zdrojů potravin. K přípravě „vlastního“ jídla mohli vězni využívat jedné z kuchyní, která měla být otevřena pro soukromé účely.⁵²⁸ „14. Duben – Dnes byly v pessach“⁵²⁹ kuchyni, kterou jsem opětně odebíral pazzoť knedlíky. Byly více, jak skvělé, zvláště když jsme si je ohřáli a polili margarínem a opálenou cibulkou. Pessach strava byla i letos velmi hodnotná a kvalitně znamenitá.“⁵³⁰ Willy Mahler je rovněž jedním z autorů, který ve svých zápiscích reflektuje panující bídu a hlad.⁵³¹ „Dnes jsme měli k obědu strouhanku. Chutnala znamenitě. Některý den je jídlo uspokojující, ale jinak je nedostačující. Tak kupř. jsou zde také dny, kdy k snídani

⁵²² Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 38 – 40.

⁵²³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁵²⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 38 – 40.

⁵²⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁵²⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁵²⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁵²⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁵²⁹ Neboli „Svátek nekvašených chlebů“. Jedná se o jeden z nejdůležitějších židovských svátků, při kterém Židé oslavují probouzení země a půdy, ale také si připomínají vymanění se z otroctví a následnou cestu ke svobodě.

⁵³⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁵³¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

a k večeři je pouze káva a k obědu trochu zeleninové polévky a jedna asi 15 dkg těžká buchta.⁵³² „Vidí-li, jak zde lidé žebrají o kousky chleba po ubikacích, jak prosí o odpadky jídla u kuchyní a výdejen, jak prosí o uschovávání slupek od brambor a jak po těch almužnách jim podávaných lapají svými zhubenělými rukami, jimž dříve procházelo zlato a peníze, omlouvám jejich krádeže z hladu, neboť pravdu měl Villon ve svém básnické díle: „Žebrácká balada“, že bída z lidí lotry činí a vlky z lesů žene hlad...“⁵³³ Některé deníkové záznamy, které nalzáme v tomto deníku, se zmiňují o takzvaném „černého trhu“, který fungoval Terezínském ghettu. Autorovi poznámky mapují i pokles a nárůst cen zboží na černém trhu.⁵³⁴ „Z cen t. č. platných v Terezíně zaznamenávám: cigarety jednotlivě K 40,- za kus, chléb 2 kg K 150,-, mleté krupky K 250,- za kg, margarín ¼ kg kostka K 250,-, jedna paštika K 120,-, sardinky malá krab. K 200,-, velká 300,-, krupice 1 kg K 800,-...“ „Stoupla cena chleba z K 200,- na K 250,- za kg. Příčinou jsou častá zatčení osob, jež se zabývaly šleusováním chleba.“⁵³⁵

O fasování zeleniny a ovoce díky pracovnímu nasazení na terezínských zahradách nám poskytují některé zápisky z deníku Pavla Wenera. Autor se podle svých slov na tyto práce nejprve nechtěl přihlásit. Nakonec ho však jeho maminka k tomu přemluvila, přestože měl k této práci jistý odpor. „4. května 1944 - Byl jsem určen na děláni květináčů... Přehazujeme hlinu na hromadu. Dívám se, kde co roste, abych to případně okusil. Jdu domů. Cítím pocit, že jsem dnes poprvé v životě pracoval. Domy bych to jistě nedělal.“ Díky, tomu však získal určité výhody v podobě přidělu ovoce a zeleniny pro sebe a také rodinu.⁵³⁶ „11. srpna 1944 – V poličce mám fasung – hrušku, jablko a pórek a celer.“⁵³⁷ V jednotlivých poznámkách můžeme také nalézt další zdroj příjmů, kterým měl být takzvaný „šlojs“. Mělo se jednat převážně o krádeže eráru, ale také nejrůznějších potravin z kuchyní a zahrad, přičemž sám autor měl být v této činnosti velmi zdatný. Z některých záznamů je patrné, že samotný

⁵³² Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, i. č. 5704.; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 126 – 149.

⁵³³ Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, i. č. 5704.; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 126 – 149.

⁵³⁴ Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, i. č. 5704.;

⁵³⁵ Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, i. č. 5704.; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 126 – 149.

⁵³⁶ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 63 – 88.

⁵³⁷ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 – 78.

pisatel deníku měl pomáhat dalším chlapcům se v krádežích zdokonalovat.⁵³⁸ „11. srpna 1944 – Vezmu si jenom dvě mrkve a jablko... Ve 4. Zahradě nakousnu cibuli a pak ji znovu zasadím.“⁵³⁹ „4. července 1944 – Prý je průser kvůli 500 (50l) ukradených chlebů.“⁵⁴⁰ Cílem těchto „krádeží“ mělo být ovoce a zelenina z terezínských zahrad, ale i potraviny uložené ve skladech nebo přímo ve vagónech.⁵⁴¹ „25. srpna 1944 - ...když vycházím ze zahrady, nesu si v kapse světsky, okurku, jablka a cibulku. Mám v sobě pocit blaženosti.“⁵⁴² Občas měly být také cíleně kradeny nejrůznější knihy a učebnice, což dokládá také poznámka ze dne.⁵⁴³ „9. října 1944 - Na cestě potkám Berana s Kalíškem, kteří jdou na knihy. Kalíšek tam vleze až po kotníky a vytáhne několik knih. Tak to udělá několikrát a vytáhne nějakou francouzskou učebnice. Přijdou tam 2 desítkáři a jeden z nich vleze dovnitř, ale jelikož je duševně zaostalý, nevytáhne nic pořádného.“⁵⁴⁴ Autor se v rámci svých poznámek několikrát vyjádřil k otázkám jídla a jeho nedostatku.⁵⁴⁵ „S dětinskou radostí se těším na buchtu s krémem. Co zde jídlo znamená?“⁵⁴⁶

K otázce stravování a obstarávání potravin se vyjadřují také některé další vybrané terezínské deníky.

⁵³⁸ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 - 78.

⁵³⁹ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 - 78.

⁵⁴⁰ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 - 78..

⁵⁴¹ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 - 78.

⁵⁴² WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 - 78.

⁵⁴³ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 - 78.

⁵⁴⁴ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 - 78.

⁵⁴⁵ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 63-88.

⁵⁴⁶ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 63 - 88.; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 126 - 149.

Pracovní nasazení židovských vězňů

Povinnost pracovat se týkala v Terezínském ghettu všech vězňů (kromě nemocných a starých lidí⁵⁴⁷) od věkové hranice 14 ti let (někdy i mladších – od 12 let věku), kteří byli nuceni se zapojit do pracovní činnosti.⁵⁴⁸ „Zásadou bylo, že všichni vězňové musí pracovat. Pracovní povinnost se nevztahovala jedině na prominenty.“⁵⁴⁹ „Nikdo nepracuje rád z donucení, většina ale v táboře pochopila, že se při životě může udržet pouze prací.“⁵⁵⁰ Pracovní nasazení mělo rovněž určité výhody, pod kterými se mohly skrývat větší přídělky potravin, ale také větší porce jídla. V mnohých případech však práce mohla znamenat též jistou ochranu⁵⁵¹ před transporty směřujícími do některých nacistických koncentračních táborů na Východě.⁵⁵² „Strach z transportu nebyl jediným impulsem, byť ve spojení s nadějí na záchranu prostřednictvím práce výkonost podporoval, na druhé straně deportace mařily výsledky této práce, názorně ukazující, že je na tomto místě věcně i myšlenkovitě bezúčelná.“⁵⁵³ „Ochrana se týkala především osob zaměstnaných v některých oborech důležitých pro výrobu a chod ghetta a vztahovala se i na jejich nejbližší rodinné příslušníky.“⁵⁵⁴

Určitá skupina terezínských vězňů byla nucena pracovat ve válečné výrobě.⁵⁵⁵ Terezínští židé byli využíváni například v dolech, provozech na zpracování dřeva nebo na štěpení slídy, ke kompletaci součástek pro vojenské automobily, ale také na opravy vojenských uniforem pro německé vojáky, rovněž pro výrobu některého spotřebního zboží

⁵⁴⁷ „Pohrdání stáří a odmítání stáří typické pro dobu i pro tábor bylo i zde nepříjemně patrné a nedovolilo mnohému zdatnému starci dostat se na vhodné místo nebo ho z něj vytlačilo.“ Viz. ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 192. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁴⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 129.; CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 19 – 20. ISBN 80-86758-18-4.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 38 - 40.

⁵⁴⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 129.

⁵⁵⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 191. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁵¹ V případě, že se pracující osoba dostala do připravovaného transportu, mohla sama osoba nebo její „vedoucí“ požádat o tzv. vyreklamování z transportu u židovské samosprávy.

⁵⁵² CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 19 – 20. ISBN 80-86758-18-4. KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36 – 38.

⁵⁵³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 191. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁵⁴ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 19. ISBN 80-86758-18-4.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36 – 38.

⁵⁵⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 150.

pro obyvatele říše a vojáky apod.⁵⁵⁶ „Z Terezína odjížděly menší pracovní skupiny mužů i žen. 22. února odjelo 100 mužů do kladenských dolů, 16. března 200 mužů do dolů v Motyčíně a v Dubé. 4. dubna na 100 mužů do dolů oslavanských. 10. dubna odjelo 1000 žen na lesní práce do křivoklatských lesů, 13. dubna 60 mužů do Českých Budějovic.“⁵⁵⁷ Zároveň se podíleli na budování jednotlivých staveb a v Terezínském ghettu a jejich úpravách. Židé umístění na tomto místě zbudovali železnici z Bohušovic přímo do Terezína, terezínské krematorium, kanalizaci a vodovod.⁵⁵⁸ „Bylo postaveno krematorium, dále 4 barákové objekty s 19 baráky... dětský pavilon a 1 hudební pavilon... Byla vybudována železniční vlečka... včetně rampy na vykládání koksu a jedné provizorní rampy, byla dokončena okružní silnice, příjezdová cesta ke krematoriu... Byly nově vyvrtány 3 studny, bylo položeno 860 m nového vodovodního potrubí... Byla rozšířena retranslační stanice, postaveny 3 nové transformátory, rozšířena rozvodní síť...“⁵⁵⁹

Velký podíl židovských obyvatel ghetta pracoval zejména v oblasti zemědělské výroby, výkon jejich práce probíhal na zahradách, sádech a sklenících umístěných přímo v prostorách židovského ghetta anebo v jeho blízkosti.⁵⁶⁰ Podíleli se také na chodu ghetta, zejména v oblastech židovské samosprávy, výchovy dětí a mládeže, zdravotnictví a v péči o staré vězně a poštovních službách atd. Určité výhody skýtala práce v provozech, jako byly například kuchyně, pekárny, výdejny jídla a to především v naději na získání větších porcí jídla, ale také přidělu potravin. Mezi často vyhledávaná zaměstnání patřila bezesporu i tzv. menážní služba.⁵⁶¹

Židé byli rovněž nuceni se zúčastnit prací a úprav během tzv. zkrášlování, které probíhalo od roku 1944 až do likvidačních transportů, ke kterým došlo na podzim téhož roku

⁵⁵⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 123 – 124, 151.; CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 19. ISBN 80-86758-18-4.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36 – 38.

⁵⁵⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 88.

⁵⁵⁸ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 19. ISBN 80-86758-18-4.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 128 – 129.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36 – 38.

⁵⁵⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 248. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁶⁰ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 19. ISBN 80-86758-18-4.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36 – 38.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36 – 38.

⁵⁶¹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 19 – 20. ISBN 80-86758-18-4.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 217 – 245. ISBN 80-7364-024-4.

z důvodů očekávání návštěvy komisí Mezinárodního červeného kříže.⁵⁶² „Ke zkrášlení Terezína patřila úprava „obchodů. Zelené plochy byly osety i uvnitř bloků. Bašta III, nově pojmenování „Südberg“ (Jižní vrch), byla proměněna v rekreační plochu s hřištěm pro odbíjenou, košíkovou a kopanou. Průčelí domů byla nově upravována a natírána, stejně tak i kasárny. Opravy se však prováděly pouze v těch místech, kudy měla procházet komise... Ulice byly nově vydlážděny. Bývalá sokolovna, používaná doposud jako pomocná marodka, byla proměněna ve společenský dům s divadelním sálem, knihovnou a terasami. U krematoria musel být postaven urnový háj, památník mrtvým vězňům a na hřbitově náhrobky. Nic však nesmělo působit dojmem novosti, proto i nové náhrobky byly zvlášť upraveny, aby vypadaly omšele. Pohřební vozy, užívané dosud k dopravě, musely být upraveny na valníky. Byl vyroben nový pohřební vůz s plyšovými závěsy.“⁵⁶³ „Vedle Magdeburských kasáren byl postaven barák s nápisem „Jídelna“. Byl vybaven restauračním zařízením, novým nádobím, ubrusy na stolech, vázičkami s květinami...“⁵⁶⁴

Na jednotlivá „zaměstnání“ a práci byli židé přidělováni ústřednou prací, kterou vedl nejprve dr. Oesterreicher⁵⁶⁵ a později jeho kolega dr. Weinberger. Danou práci jim rovněž mohlo přidělit i tzv. oddělení pracovního nasazení.⁵⁶⁶ „Každý schopný a zdravý „obyvatel ghetta“, lhostejno zda muž či žena, ve věku od 16 do 60 let podléhal pracovní povinnosti bezpodmínečně, ve věku od 14 až 65 let podmíněně, ale i starší osoby měly podle možnosti pracovat, aniž by byla stanovena věková hranice. V tomto ohledu nebyl sice vykonáván morální nátlak, našlo se však mnoho lidí i v nejvyšším věku, kteří dobrovolně rádi pracovali a zčásti i zastávali zodpovědná místa.“⁵⁶⁷

Během pobytu v tzv. schleuse, provádělo výše zmiňované oddělení pracovní nasazení evidenci osobních údajů, které později využívalo pro přidělování pracovního zařazení jednotlivých vězňů. Z počátku měli vězni, kteří opustili prostory „propusti“ měli pracovat ve „stálých skupinách“ neboli „setnině“⁵⁶⁸, přičemž tyto skupiny vykonávali mnohé práce, které

⁵⁶² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 165.

⁵⁶³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 170 - 171.

⁵⁶⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 175.

⁵⁶⁵ Dr. Erich Oesterreicher (Österreicher) byl 28. října 1944 deportován z Terezínského ghetta do koncentračního tábora Osvětim (Auschwitz Birkenau), kde zahynul. Informace o osobě. *THE CENTRAL DATABASE OF SHOAH VICTIMS' NAMES* [online]. Yad Vashem, The World Holocaust Remembrance Center Copyright © 2019. [cit. 3. 11. 2019]. Dostupné z: <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=4887001&ind=0>.

⁵⁶⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 192. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁶⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 192. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁶⁸ Tzv. Hundertschaft.

získali zrovna přidělené z ústředny práce.⁵⁶⁹ „Stálé skupiny“ měly být v některých případech rozděleny podle definovaných stupňů osob, které byly vhodné pro některou z fyzických prací, ale také mohly být rozděleny podle pohlaví.⁵⁷⁰

„Kdo se nesnažil o trvalé místo v některém z oddělení nebo ho nedostal, zůstal v mobilním nasazení... Kvalifikace pro různé úřady a povolání nebo protekce měly dopomoci k stálému místu. Běžným postupem bylo podání žádosti se životopisem a s doporučeními na oddělení nebo na „podatelně“ ústředního sekretariátu. Pro vyšší a některá další místa to však nestačilo a příslušná osoba musela být ještě potvrzena také personální kanceláří ústředního sekretariátu. Jako člen stálého nasazení nebo personálu bezprostředně podléhal tomu oddělení, v němž byl zaměstnán; tím již nebyl tolik podřízen ústředně práce.“⁵⁷¹

Ústředna práce měla též na starost péči o dělníky, kterou zprostředkovávalo tzv. oddělení péče o dělníky. V podatelně tohoto oddělení se mohli vězni hlásit se svými žádostmi o přiděly potravin, oblečení a dalších denních potřeb, ale také o lístky na některé opravy vlastního ošacení apod. Dále se ústředna měla starat také o zdravotní stav „zaměstnaných osob. Měla totiž k dispozici tzv. lékařský kontrolní a vyšetřovací orgán.⁵⁷² „Jeho úkolem bylo přezkoumávat pracovní schopnost, zařazovat do pracovních kategorií, resp. v jejich rámci přerazovat, zjišťovat pracovní úrazy a provádět běžná vyšetření. Starat se o nemocné bylo povinností jednoho z pracovišť péče o dělníky. To přidělovalo přilepšení v nemoci...“⁵⁷³

Zaměstnanci ústředny vytvořili i kartotéku všech pracujících osob, která obsahovala transportní číslo, osobní údaje, místo a způsob práce, ale také civilní povolání a případná „přeškolení“ na jiné pozice apod.⁵⁷⁴ „Není divu, že byť člověk své každodenní povinnosti plnil svědomitě, byl svým srdcem někde jinde. Důvodem rovněž bylo, že většina lidí nevykonávala své původní povolání. Mnoho z nich se „přeškolilo“ již v těžkých letech před deportací.

⁵⁶⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 192 – 193. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁷⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 129 – 130.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 194. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁷¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 193. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁷² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 194. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁷³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 194. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁷⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 194. ISBN 80-7364-024-4.

*Někteří se přeškolili až na místě, bez zaučování, protože okolnosti si vynutily, že se to či ono muselo umět udělat i bez jakéhokoliv zácvičku.*⁵⁷⁵

Tato evidence byla vedena také kvůli eventuálnímu zamezení zaměstnání více rodinných příslušníků na stejném místě výkonu práce, tedy oddělení, kde již pracoval jiný člen z téže rodiny.⁵⁷⁶

Terezínské deníky a reflexe pracovního nasazení

Velká část dochovaných terezínských deníků obsahuje dílčí informace, které se týkají pracovního nasazení autora nebo autorky. Jednotlivé poznámky mapují širokou škálu zaměstnání, které vězni v rámci židovského ghetta Terezín mohli, ale také museli vykonávat. Pracovní nasazení často znamenalo tvrdou a namáhavou fyzickou práci. Pracující vězni se z tohoto důvodu vraceli na své ubikace mnohokrát vyčerpaní a hladoví. Práce však přinášela i určitá pozitiva, jelikož pracující osoby získávaly často větší porce jídla, ale také přiděly potravin navíc, rovněž mohly fasovat i ovoce nebo zeleninu. Vězni se museli účastnit také některých zkrášlovacích prací a dalších úprav židovského ghetta. Jednalo se například o stavbu železnice z Bohušovic do Terezína, kanalizace apod. Někteří vybraní jedinci z řad vězňů vykonávali nejrůznější „zaměstnání“, při kterých se podíleli na udržování pořádku a samotném chodu židovského ghetta.

Nyní několik příkladů z vybraných terezínských deníků pro nastínění pracovního nasazení židovských vězňů uvnitř Terezínského ghetta. Na začátek bych zmínila pár poznámek z deníku Karla Hrona, které se věnují jeho „pracovnímu“ životu.⁵⁷⁷ Viz. záznam ze dne „16. 2. (1945) – V 7 hod. již nastupujeme do práce, jdu kácet agáty.“⁵⁷⁸ Autor mnohokrát svou přidělenou práci zhodnotil, ale také vyjádřil své dosavadní pocity ze své vykonané práce.⁵⁷⁹ „21. 2. – Dostal jsem špatnou práci. Bouračka v hradbách, práce nepřijemná.“⁵⁸⁰ „22. 2. - Opět jsem na kácení agátů. Málo platné, jsem při tom více spokojen.“⁵⁸¹ „23. 2. – Pracoval jsem na rozvalinách. Stavební práce.“⁵⁸² Z jednotlivých poznámek je patrné, že

⁵⁷⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 213. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁷⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 195. ISBN 80-7364-024-4.

⁵⁷⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁷⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁷⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁸⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁸¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁸² Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

pisatel nejčastěji vykonával stavební práce a práce při úpravě terénu. Během svého věznění pracoval občas i na terezínských zahradách, ale účastnil se rovněž boje se všudypřítomným hmyzem.⁵⁸³ „8. – 9. 3. – Měl jsem noční službu (odvšívování) při transportu.“⁵⁸⁴ „Dnes jsme byli v entwesungu“⁵⁸⁵. Přijel transport ze Slovenska. Rarita!!!⁵⁸⁶ „13. 4. Jsem v partě Weisla děláme vše možné, seno, slámu, obilí, brambory a podobně.“⁵⁸⁷ Autor si poznamenal informaci o získání přidělu jídla.⁵⁸⁸ „12. 3. – Dnes, dostali jsme za ½ února přidavek, že jsem pracoval všechny dny. „10 dkg cukru a 5 dkg. margarínu.“⁵⁸⁹

Pracovní nasazení v oblasti „administrativy“ mapuje deník Hany Steindler.⁵⁹⁰ „Zatím jsem měla tu čest ... a nastoupila jsem úřední cestu za svým zaměstnáním. Po podivných deseti dnech v pohyblivé pracovní koloně, kterou jsem si výhodně odbyla jako kreslička statistik v okresní evidenci Hamburkých kasáren.“⁵⁹¹

Těžká a náročná práce v dolech ve Vinařicích je předmětem jedné z dochovaných poznámek Viktora Slatkese. Autor se v ní věnuje kromě práce v dolech také svým dosavadním zkušenostem s touto prací, ale určité naději.⁵⁹² „Vskutku se cítím spokojenější ne dole mezi havíři, jsou to prostí, při tom však přemýšliví lidé, upřímní a příjemní. Práce je těžká, nejsem na ni zvyklý, jsem neohrabaný a nešikovný. „takže mi vše trvá déle a více se nadřu.“ Ale snad to vydržím!“⁵⁹³

Práce v rámci ghetta a při jeho úpravách je krátce zmapována v deníku Margarete Pedde.⁵⁹⁴ „14. září 1942 – Měli jsme hodně práce v domě. Obchody se musely uklidit a lidé umístit do skladiště. Od 11. Jsou obchody zařízené a ve výlohách vše vystaveno. To znamená, že my, kteří jsme byli v pracovním nasazení, dostaneme za tuto práci výhody a tím se můžeme domáhat některých věcí. Samozřejmě za to člověk vyžaduje odběrní poukázky pro vlastní potřebu. Přejde čas, že dostanu něco na sebe. Moje pletené šaty jsou totálně prosezené a moje bundy umazaná. Jinak nemám nic.“⁵⁹⁵

⁵⁸³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁸⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁸⁵ Dezinfekce.

⁵⁸⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁸⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁸⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁸⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁵⁹⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁵⁹¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

⁵⁹² Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

⁵⁹³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

⁵⁹⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Margarete Pedde*, i. č. 10549.

⁵⁹⁵ V originále: „Viel Arbeit haben wir im Haus. Die Läden müssen geräumt und die Leute auf dem Speicher untergebracht werden.“ Seit dem 11. sind die Läden singerichtet und die Schaufenster ausgestellt. Es heisst, wir, die im Arbeitseinsatz stehen, bekommen für unsere beit Punkte, um damit sinige Geganstände zu erstreben. Natürlich bedarf an dafür genau is in der Heimat eines Bezugscheines. ...wir zet, dass ich etwas zum Anziehen

Informace o vlastním zaměstnání a o práci svých blízkých jsou předmětem také deníku Evy Roubíčkové, který obsahuje širokou škálu informací týkajících některých zaměstnání.⁵⁹⁶ „21. 12. neděle (1941) – Byl to nejhorší den celé evakuace. Pak hledali velitelku pokoje, já byla vybrána a měla tak alespoň zaměstnání. Musela jsem napsat jména atd. všech a to nejhorší již bylo za námi.“⁵⁹⁷ „23. 12. úterý – Já jako Zimmerälteste – pokojová nejstarší či vlastně nejmladší – mám spoustu běhání. Každý den je apel v kanceláři. Říkají nám, co smíme a co nesmíme dělat, všechny Zimmerälteste jsou tam, je to dost zajímavé... Za několik dní zde bude kuchyně. Fanny, Pavla a já jsme teď stále spolu, přihlásily jsme se na škrábání brambor. Nepříjemná práce, ale snad se tak dostaneme ke kuchyni, což by přirozeně bylo to nejlepší.“⁵⁹⁸ „29. 12. pondělí – My tři chodíme dále pilně škrábat brambory, k tomu máme ještě přebírání brambor ve sklepě. Hrozná práce. Zima, tma, špína. Maminka nyní chodí také škrábat brambory, ale ne společně s námi.“⁵⁹⁹ Autorka se v rámci svých zápisů dále věnuje práci v kuchyni, díky které získávala společně se svou kamarádkou více jídla..⁶⁰⁰ „5. 1. Pondělí (1942) – Fanny a já mámě kuchyňskou službu. Stojíme střídavě u dveří a nesmíme nikoho pustit dovnitř. Jsme šťastné, že tak dostaneme více jídla a ještě můžeme nějaké vzít domů. Je to sice přísně zakázáno, ale my si z toho nic neděláme.“⁶⁰¹ „11. 1. Neděle – Sloužíme dál pilně v kuchyni, najíme se alespoň a máme také něco pro chlapce. Někdy vaří pro děti bramborové knedlíky nebo perník. Z toho přirozeně zůstane také něco pro nás.“⁶⁰² Poté co se pisatelka deníku musela přestěhovat do Hamburských kasáren, vykonávala některá další zaměstnání, například menážní službu,

bekkomme. Mein Strickkleid ist tot durchgesassen un mein Jackenkleid verschmutzt. Senst bestitzrich nichts. “Archiv Památníku Terezín, *Deník Margarete Pedde*, i. č. 10549.

⁵⁹⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 22. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890

⁵⁹⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 22. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁵⁹⁸ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 22 - 24. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁵⁹⁹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 25. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁶⁰⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 28. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁶⁰¹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 28. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁶⁰² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 28. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890

pomocné práce na zahradě apod.⁶⁰³ „ 27. 1. Úterý - Fanny a já máme menážní službu. V poledne vyvoláváme pokoj za pokojem k jídlu a dostáváme větší porce. Je to téměř lepší než kuchyňská služba, pracujeme jen několik hodin denně a máme pak volno. Maminka zase škrábe brambory a převzala péči o starobinec.⁶⁰⁴ „20. 2. Pátek – Jsem vyžádána jako zahradnice a budu již od zítřka pracovat. Těším se. Bude to ovšem obtížné s jídlem, když již nebudu v menážní službě.“⁶⁰⁵ „21. 2. Sobota – Není to tak jednoduché dostat se z menážní služby. Musím nejprve napsat žádost. Ve skleníku přesazujeme salát a ředkvičky.“⁶⁰⁶ „17. 3. Středa – Pracovala jsem ve skleníku v městské komandatuře. Pomáhám zase s menážní službou a dostávám za to větší porce. Jinak to prostě není možné.“⁶⁰⁷ „21. 5. Pondělí – Ve štábní zahradě jsme sklídily saláty, několik jsme si jich směly vzít domů.“⁶⁰⁸ Autorka také v některých poznámkách reflektuje své pocity z událostí, ke kterým došlo v rámci jejího pracoviště, což se týkalo především krádeží. V případech odhalení i drobných krádeží byli často „zloději“ potrestáni vyhozením ze svého „zaměstnání“.⁶⁰⁹ „22. 5. Úterý – Jen má parta smí pracovat ve Štábní zahradě, všechny ostatní byly vyhozeny, protože kradly salát. Velké rozčilení.“⁶¹⁰ Některé poznámky se také týkali jejich příbuzných. „15. 7. Středa – Maminka byla při škrábání brambor přistižena, že bere brambory, a nemůže tam již pracovat. Je nešťastná, protože nevím, jakou práci teď dostaneme. Vypadá to velmi špatně. Snad by byla pro ni lepší jiná práce.“⁶¹¹

⁶⁰³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 30. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890

⁶⁰⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 30. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁶⁰⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 34. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁶⁰⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 34. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁶⁰⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 36. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁶⁰⁸ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 44. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁶⁰⁹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 180 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁶¹⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 44. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁶¹¹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 47 – 48. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

Pracovní nasazení tvoří též několik poznámek, které si poznamenal do svého deníku Willy Mahler. Autor během svého věznění v Terezínském ghettu vykonával rovněž bezpočet zaměstnání. Nejprve mu byla přidělena práce námezdního dělníka, později působil na poště, ale vykonával i dozorčí a menážní službu.⁶¹² „19. 6. – 5. 7. 1942 – Pracuji v Hannoverských kasárnách a střídavě jsem zařazován na různé námezdní práce. Pracuji na uhlí, s tesaři na stavbě dřevěných baráků, kde jsem pracoval s mladým Waimanem...“⁶¹³ „6. 4. (1943) - Konal se v 18:30 hod apel všech poštovních zaměstnanců, na kterém promluvili dr. K. Epstein... dr. Egon Popper...“⁶¹⁴ „8. duben – Zahájil jsem opětně svoji pracovní povinnost a budu hledět v jejím pilném konání hledět zapomenouti těžké Osudové rány mi otcovým odchodem způsobené. Držím proto také dnes dobrovolně kasární dozorčí službu, která má hladký průběh, bez příhod.“⁶¹⁵ „15. duben – Držím obvyklou kasární dozorčí službu. Odpoledne se zúčastňuji schůze terezínských Gruppenältesterů v E VII/16 na které jednáme o stavovských otázkách.“⁶¹⁶ „20. duben – Dva nezletilý 14-ti letí mladíci Jiří Běloch a Karel Thein uprchli z Terezína. Byli po dobu plynování Jegendheimu L 417 přechodně ubytováno; první v C III a druhý v mém rayoně v B IV na pokoji čís. 82. O půl druhé v noci mně vzbudil můj Zimmeältester... Ihned jsem se oblékl a spěchal k evidenčnímu vedoucímu B. S hlášením. Byl to můj první Fluchtmeldung za dobu mé grupoušské činnosti.“⁶¹⁷ „23. duben – Zahajují jednání o odebrání různých bloků v mých ubikacích; také o odebrání mříží a drátěnky v oknech mého traktu. Chci, aby se vzhled mého traktu polepšil.“⁶¹⁸ Mahlerův deník také obsahuje několik poznámek k práci jeho přítelkyně Trudy a jeho přátel.⁶¹⁹ „16. duben – V rámci čistící akce provádím s Trudou důkladné čištění mého lůžka a příslušenství. Truda si šije na šicím stroji...“⁶²⁰

⁶¹² Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36 - 38.

⁶¹³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 38.

⁶¹⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36 - 38.

⁶¹⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁶¹⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁶¹⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁶¹⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁶¹⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁶²⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

Dětské práci se věnuje Pavel Weiner v rámci svého deníku.⁶²¹ „*Jelikož jsem přihlášen do zahrady, musím si pospíšet, abych nezmeškal. Nástup je v ½ 8. V určenou dobu jsem V L 410, kde je sraz. Náš parták je děda Schwarzbart a ještě několik žen. Zahrady je rozdělena na tři zdi. Roste tam téměř všechno. Nejprve bylo rozdělení služeb.*“⁶²² „*Kromě vyučování a výchovatelské péče se vedení Jugendfürsorge snažilo zlepšit dětem život i drobnou manuální prací na zahradě, tedy nenáročnou fyzickou činností, a tak mít důvod nejen odměnit je za jejich práci, ale též jim obohatit jídelniček. Věková hranice na práci v tzv. mládežnických zahradách byla přibližně ke 14. roku dítěte. Na jaře a v létě 1944 však dostali příležitost i chlapci mladší... Protože nemohli pracovat v zahradě po celý den, jednu část dne strávili podle programu a druhou pak v zahradě. Do zahrady chodili třikrát týdně, v úterý, ve čtvrtek a v pátek.*“⁶²³

Komentářů k pracovnímu nasazení v židovském ghettu Terezín je v dochovaných terezínských denících bezpočet. Z toho důvodu jsou výše uvedeny pouze některé vybrané příklady mapující některá dílčí „zaměstnání“ jednotlivých autorů a autorek.

Výchova a „vzdělávání“ dětí v ghettu Terezín

„*Děti přijely do Terezína hned s prvními transporty z Brna a z Prahy v prosinci 1941.*“⁶²⁴ Ty přicházely na toto místo nejčastěji v doprovodu svých rodičů. Občas, se ale v transportech směřujících do Terezína vyskytovali také sirotci, kteří pocházeli přímo ze sirotčinců nebo dětských domovů. Během fungování židovského ghetta však do Terezína byly deportovány děti – „sirotci“ jejich rodiče byli zavražděni při vyklízení židovských ghett zřízených na okupovaných územích.⁶²⁵ „*V říjnu 1942 přijel smutný transport. Byly to děti ze židovského sirotčince v Praze. Později přišly do Terezína i děti z jiných sirotčinců. Tyto děti na tom byly hůře než ostatní. Neměly rodiče, kteří by se o ně starali, k nimž by alespoň jednou týdně mohly zaskočit, kteří by pro ně obětovali ze svých přidělů. Odbojové skupiny se proto*

⁶²¹ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003, s. 63-88.

⁶²² WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003, s. 77.

⁶²³ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, 2003, s. 77.

⁶²⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

⁶²⁵ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 26. ISBN 80-86758-18-4.; KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 96 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

*rozhodly, že ti vězňové, kteří v táboře nikoho nemají, si vezmou jakýsi patronát nad některými ze sirotek a budou o děti pečovat.*⁶²⁶

První obyvatelé židovského ghetta a tedy i děti, byli umístováni v nevyhovujících prostorách jednotlivých kasáren. *„Jako všichni ostatní vězni spaly i ony na betonové podlaze Sudetských kasáren.*⁶²⁷

Později byly nově příchozí děti rozděleny do ubikací podle svého věku, konkrétně děti mladší 12 let byly ubytovány společně se svými matkami v prostorách terezínských kasáren.⁶²⁸ *„Teprve později bylo nařízeno, že děti do dvanácti let budou bydlet s matkami v Drážďanských kasárnách...“*⁶²⁹ Děti starší 12 let byly častokrát rozděleny podle pohlaví, chlapci měli žít společně s otci a dívky s matkami.⁶³⁰ *„...chlapci starší než dvanáct let v Sudetských kasárnách a v kasárnách mužských...“*⁶³¹ Nacistická komandatura pak upustila od umístování dětí starších 4 let do prostor společně s jedním z rodičů. Tyto děti tak měly být ubytovávány v samostatných místnostech.⁶³²

Prvotní myšlenka na zřízení dětských a mládežnických domovů se zrodila již v počátcích samotného zbudování židovského ghetta Terezín, ke kterému došlo 1. července 1942.⁶³³ Vznik dětských a mládežnických domovů byl podmíněn pracovní povinností dospělých, mezi nimiž byli rovněž rodiče mnoha dětí. Z důvodů povinnosti pracovat, tak vyvstal problém a to, že rodiče museli během výkonu svého „zaměstnání“ nechávat své děti bez jakéhokoli dozoru. Byli nuceni své děti často nechávat nezaopatřené v nevyhovujících podmínkách kasáren, proto se židovská samospráva snažila nalézt určité východisko a tím i vytvořit „lepší“ životní podmínky pro děti a mládež žijící v židovském ghettu.⁶³⁴ *„Byla však tendence sdružovat je alespoň ve zvláštních místnostech a po vystěhování civilních obyvatel z Terezína vytvářet zcela samostatné domovy dětí a mládeže, tzv. „heimy“, v některých uvolněných domovech.“*⁶³⁵ Židovská samospráva se tak snažila o zlepšení péče o děti a mládež, ale také o jejich „vzdělávání“. Díky, jejímu působení došlo k vyčlenění prvních

⁶²⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 214.

⁶²⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

⁶²⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

⁶²⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

⁶³⁰ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 26. ISBN 80-86758-18-4.;

KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 96 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶³¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

⁶³² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209 – 210.

⁶³³ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 102 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶³⁴ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 102 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶³⁵ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 26. ISBN 80-86758-18-4.

samostatných ubikací v prostorách mužských Sudetských a ženských Drážďanských kasáren.⁶³⁶ „První dětská ubikace pro chlapce byla v Sudetských kasárnách. Pak vznikly další dětské ubikace, ale tam, kde rodiče měly čas a možnost se dětem věnovat, nebylo na odloučení od rodičů naléháno. Těchto případů bylo však málo, protože ve většině případů museli oba rodiče pracovat.“⁶³⁷ Tyto prostory tak byly pojmenovány jako „Kinderheimy“.⁶³⁸ „Již koncem roku 1941 se podnikly kroky ke zřizování domovů v kasárnách, zpočátku se jednalo o zvláštní pokoje.“⁶³⁹

Zásadní změna v organizaci života dětí a mládeže v Terezíně tak nastala po otevření židovského ghetta. Děti měly být přemístěny z tzv. Kinderheimů, umístěných v prostorách kasárenských budov do samostatných budov, které byly vyčleněny pouze pro děti a mládež.⁶⁴⁰ „Daleko větší šance k soustavnější péči o děti a mládež vznikla v létě 1942, kdy se uvolnily i všechny nevojenské objekty. Děti byly soustředěny v několika velkých budovách a blocích, kde byla voda a vybudovala se vcelku přijatelná hygienická zařízení, vychovatelé bydleli s nimi, vždy připraveni okamžitě řešit problémy svých svěřenců.“⁶⁴¹ Otevření Terezínského ghetta znamenalo rovněž jistou míru uvolnění, vězni získali možnost pohybovat se na „čerstvém“ vzduchu v rámci prostor ghetta. „Zpočátku byly zavřeny v kasárnách, nesměly ani na dvůr.“⁶⁴² „Ocenili to především staří lidé a děti. Dříve se vůbec nedostali na vzduch a teď se alespoň mohli projít po zaprášených a stále přeplněných ulicích tábora. Děti si z ulic udělaly hřiště. Největší výhodou však bylo, že příslušníci rodin se mohli po pracovní době stýkat.“⁶⁴³ „Ale nesměly ani na šance, kde byl trávník, nesměly do sadů, nesměly nikam, kde bylo trochu zeleně.“⁶⁴⁴

V červenci 1942 došlo k otevření prvního domu mládeže, tzv. L417, konkrétně se jednalo o „český chlapecký domov“, ve kterém mělo po celou dobu jeho existence žít až 370 chlapců. Během několika týdnů byly postupně zakládány další dětské a mládežnické

⁶³⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 210.; KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 102 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶³⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 210.

⁶³⁸ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 102 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶³⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 401. ISBN 80-7364-024-4.

⁶⁴⁰ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 102 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁴¹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 25, 1997, s. 120.

⁶⁴² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

⁶⁴³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 102.

⁶⁴⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

domovy.⁶⁴⁵ „V této době již existují čtyři první domovy naplněné stovkami dětí a mladistvých. V místopise ghetta to byly „heimy“ L 417, L 410, L 414 a L 318.“⁶⁴⁶ Do těchto domovů byly umístěny terezínské děti podle věku. Konkrétně děti do 10 let věku byly ubytovávány v dětských domovech. Například v domově L 318 měly být soustředěny nejmladší české a německé děti ve věku od 4 do 9 let. Práce s takto malými dětmi byla pro jejich vychovatele velmi náročná, jelikož tuto práci měli vykonávat především mladí lidé, kteří nebyli příliš zkušenými. Přesto jejich veškeré výchovné působení i v tomto domově bylo ztíženo zásadní skutečností, kterou bylo určité trauma terezínských dětí ať už ze samotné deportace, ale také z prvotního střetu s Terezínským ghettem. Téměř u všech dětí se opakovaně objevovaly pocity deprivace. Děti také dlouhou dobu odmítaly jíst a trpěly nespavostí. Trvalo tak i několik měsíců než si zvykly na život v ghettu, ale i dětském domově. Díky neúnavné snaze některých terezínských vychovatelů a vychovatelek se však podařilo dětem začlenit do kolektivu uvnitř dětských a mládežnických domovů. Jejich všestranné úsilí se děti podílely na nejrůznějších vzdělávacích a kulturních aktivitách.⁶⁴⁷

Starší děti a mládež ve věku od 10 do 15 let bydlely v domovech mládeže, ve kterých měly být situovány podle pohlaví. Pro starší mládež do 18 let byly zakládány tzv. učňovské domovy („Lehrlingsheimy“).⁶⁴⁸ „Velký heim zůstává i nadále v Hamburských kasárnách a vzniká i domov pro odrostlejší chlapce ve stáří nad 16 let v Q 708 a 710. Postupně to bylo i několik dalších míst.“⁶⁴⁹

Péči o dětské „vězně“ a nově vznikající domovy měla na starost jedna ze složek židovské samosprávy, konkrétně se jednalo o „Oddělení Péče o děti a mládež“ (tzv. *Jugendfürsorge*). Úkolem této sekce samosprávy byla určitá snaha ulehčit dětem život v Terezínském ghettu, ale i omezit působení negativních vlivů na dětskou osobnost.⁶⁵⁰ Z počátku výše zmiňované oddělení patřilo pod oblast zdravotnictví, později však tvořilo samostatnou část židovské samosprávy. Toto oddělení se staralo o děti ve věku od 4 do 16 let

⁶⁴⁵ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 102 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁴⁶ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 25, 1997, s. 120.

⁶⁴⁷ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 132 – 133. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁴⁸ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 102 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁴⁹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 25, 1997, s. 120.

⁶⁵⁰ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 96 – 102. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

a v průběhu fungování židovského ghetta pod ní spadala také mládež do 18 let věku.⁶⁵¹ „Oddělení péče o mládež při židovské samosprávě se snažilo dělat vše pro dobrý chod a přijatelné vybavení těchto zařízení, aby alespoň mladí byli do určité míry ušetřeni těžkých táborových poměrů.“⁶⁵²

„Oddělení Péče o děti a mládež“ se skládalo ze 4 pododdělení, které bylo organizačně členěno na: „Vedení“ (tzv. „Leitung“), jehož úkolem byla určitá kontrola a správa všech organizačně – technických a personálních záležitostí. Mělo rovněž na starost vedení evidence všech dětí a mládeže. Dalším pododdělením byla „Výchovná péče“ (tzv. „Erziehungsbetreuung“), do jejích kompetencí spadalo denní zabezpečení dětí a organizace dětských volnočasových aktivit. Zároveň mělo zajišťovat jejich pracovní nasazení v oblasti zemědělství. Poté jej tvořilo pododdělení „Sociální péče“ a „Péče o domovy“. Sekce „Sociální péče“ nazývaná jako „Sozialbetreuung“, měla zajišťovat veškeré materiální zabezpečení terezínských dětí, konkrétně mělo dbát, aby děti a mládež dostávaly „dostatečnou“ výživu a nějaké ošacení apod. Pododdělení „Péče o domovy“ (tzv. „Heimbetreuung“) mělo spravovat jednotlivé dětské domovy, ve kterých byla ubytována většina dětí deportovaných do Terezínského ghetta. Do její oblasti působnosti spadaly také domovy pro pracující mládež a domov pro obtížně vychovatelné děti.⁶⁵³ „Vedoucím oddělení byl mladý sionista Egon Redlich⁶⁵⁴ ... Vedle něho hrál největší roli Fredy Hirsch, který měl v prvních měsících tábora celkově velký vliv...“⁶⁵⁵

Během fungování židovského ghetta Terezín existoval bezpočet dětských domovů a domovů pro mládež, ve kterých byla přítomná určitá segregace podle národnosti. Důvodem rozdělení dětských vězňů podle mateřské řeči měla být snaha židovské samosprávy o snazší porozumění dětí denním rozkazům a apelům, ale i lehčí komunikaci mezi dětmi v rámci společných prostor. Jednotlivé domovy tak byly v rámci samostatně stojících budov rozčleněny do dílčích místností, do kterých byly umísťovány děti podle věku, pohlaví

⁶⁵¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 400. ISBN 80-7364-024-4.; KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 96 – 102. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁵² CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 26. ISBN 80-86758-18-4.

⁶⁵³ .; KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 96 – 102. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁵⁴ 23. října 1944 byl se svou rodinou deportován do Osvětimi, kde zahynul. Informace o osobě. Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 4. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/116692-egon-redlich/>; <https://www.pamatnik-terezin.cz/osobnosti/egon-redlich>.

⁶⁵⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 403. ISBN 80-7364-024-4.

a mateřské řeči.⁶⁵⁶ „I mezi dětmi vznikly zpočátku národnostní třenice. Starší děti německé, vychované ještě v prušáckém drilu, střetly s dětmi, které ještě donedávna cvičily v Sokole.“⁶⁵⁷

Každý domov měl kromě svého názvu také svého vedoucího nebo velitele, často míval i své kolektivní zásady a výchovné principy, které musely děti dodržovat, jinak jim hrozil trest.⁶⁵⁸ „V domovech se o děti měli starat dozorcí nebo opatrovníci, jak se jim říkalo. Ti však mnohdy nebyli o mnoho starší než děti samy a nevěděli si s nimi rady. Teprve časem přišli do domovů vychovatelé s praxí, kteří se pak o děti lépe starali.“⁶⁵⁹ „Každý „heim“ měl své vychovatele a pečovatele, kteří děti přes den zaměstnávali, zajišťovali jim i přes zákaz nacistů tajnou výuku alespoň základních předmětů. Museli se postarat i o přiměřené pracovní nasazení dětí starších 14 let.“⁶⁶⁰ „Dospělí tu vyvinuli maximální úsilí, aby děti v ghettu nezaostaly a mohly se po skončení války bez problémů vrátit do normálního života.“⁶⁶¹

Všichni vychovatelé a jejich svěřenci se museli bezpodmínečně řídit nejrůznějšími rozkazy, které téměř denně vydávala nacistická komandatura.⁶⁶² Jednalo se například o: „rozkaz č. 231 z roku 1942 o zákazu pískání a zpívání na ulicích a s výzvou k udržování čistoty a pořádku; rozkaz č. 251 konkrétně zakazoval zhotovování dárků; rozkaz č. 246 přikazoval povinnost zdravit všechny uniformy, rozkaz č. 321 zakazoval koupání v Ohři...“⁶⁶³ Činnost jednotlivých domovů ovlivňovaly rovněž časté zákazy vyházení a svícení, což mělo za následek omezení kulturní činnosti dětí, ale mnohokrát to znamenalo její úplné zastavení.⁶⁶⁴

„Jinou negativní stránkou v plánech a činnosti domovů mládeže byla velká nemocnost. Přes všechnu snahu a péči ze strany zdravotníků se jí nedalo ani zde zabránit. Vlny epidemií spály, břišního tyfu a encefalitidy zasahovaly nemilosrdně zejména děti.“⁶⁶⁵

⁶⁵⁶ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 102 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁵⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 215.

⁶⁵⁸ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 102 – 114. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁵⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 210.

⁶⁶⁰ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 26. ISBN 80-86758-18-4.

⁶⁶¹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 26. ISBN 80-86758-18-4.

⁶⁶² CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 25, 1997, s. 122.

⁶⁶³ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 25, 1997, s. 122.

⁶⁶⁴ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 25, 1997, s. 122 – 123.

⁶⁶⁵ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem*: Nakl. Oswald 25, 1997, s. 123.

Nyní bych chtěla uvést několik výchovných zásad, které platily v židovském ghettu Terezín a jak jej uvedla Dana Kasperová ve své knize „*Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*“.⁶⁶⁶

„*Výchovné zásady*“:

1. *Výchova v domovech byla výchovou v a pro společenství.*
2. *Sloučením dětí v domovech se židovská samospráva snažila zajistit lepší materiální podmínky k přežití budoucí generace.*
3. *Domovy měly chránit vyrůstající mládež před negativními vlivy života v ghettu na její fyzický, psychický a morální stav.*
4. *V domovech se mělo dětem dostávat systematické výchovné a zaopatřovací péče ze strany vychovatelů, sociálních pracovníků a zdravotníků.*
5. *Domovy se vyznačovaly pestrou paletou světových názorů jednotlivých vychovatelů a tím i jejich výchovných metod. V ghettu platila takzvaná zásada o nepolitickosti výchovy, která umožňovala každému vychovateli vést mládež dle svého přesvědčení. V ghettu Terezín tak „soupeřily“ výchovné směry zakládající se na sionistické, asimilantské a levicové orientaci.*
6. *Vnitřní život domovů se řídil principem samosprávy, na jehož základě byla mládež vedena k vnitřní zodpovědnosti a samostatnému postoji k životu.*
7. *Denní program terezínských dětí zahrnoval ilegální vyučování.*
8. *Další významnou náplň denního programu představoval takzvaný kulturní terezínský život, jehož se děti a mládež čile účastnily. Jednalo se o účast na přednáškách, hudebních a divadelních a jiných uměleckých aktivitách.*
9. *Doklad o aktivní vychovatelské práci v ghettu Terezín představují unikátní dětské časopisy a sbírka dětských kreseb...⁶⁶⁷*

Samotné okrašlovací akce, které probíhaly během fungování židovského ghetta, byly předzvěstí uvolnění dosavadních poměrů, které panovaly uvnitř terezínského ghetta. V rámci těchto akcí často nacistická komandatura vydala také několik povolení a rozkazů, které se týkaly převážně terezínských dětí.⁶⁶⁸ *I když byl při okrašlovací akci v létě 1944 povolen dětem přístup na bašty, ani pak nesměly do přírody, nemohly do lesů, nemohly do hor, nesměly se*

⁶⁶⁶ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, 224 s. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁶⁷ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 133. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁶⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

vydovádět ve vlnách řeky, zaplavat si v rybníce nebo brouzdat se v potoce. Když děti směly z kasáren do ulic, rozběhly se. Kam směly, tam vlezly a všechno propátraly. Brzy znaly tábor lépe než kdokoli jiný.“⁶⁶⁹

Terezínské děti byly během svého věznění zapojovány do nejrůznějších kulturních akcí⁶⁷⁰, jako byly například divadelní a operní představení, výstavy apod. Ve volném čase se většina terezínských dětí věnovala „sportu“, pokud nebyl zrovna zakázán, ale i kreslení.⁶⁷¹

Děti se nenechaly odradit nedostatkem psacích potřeb a kreslily téměř stále. Potřeby pro kreslení nalézaly během svých toulek po kasárenských půdách, kde nacházely bezpočet starých formulářů a papírů mohly tak pokračovat ve své „umělecké“ činnosti.⁶⁷² „Na půdě jedněch kasáren našly také staré vojenské formuláře. Vypůjčily si tužky a začaly kreslit. A když jim formuláře došly, sehnaly si starý balicí papír a kreslily dál. Tak vznikaly první kresby terezínských dětí.“⁶⁷³ Na svých kresbách zobrazovaly zejména veškeré dění Terezínského ghetta. „Kreslily to, co jim utkvělo v paměti z let svobody, to co děti obvykle kreslí. Na papíře se však objevovaly kresby, s kterými se u jiných dětí nesetkáváme. Kreslily například pohřby, které ve skutečnosti ani pohřby nebyly. Byl to pouhý odvoz rakví nebo mrtvol. Kreslily pohřební vozy, na nichž se nevozily rakve nebo mrtví, ale na nichž byl rozvážen chléb nebo odváženi staří a nemocní k odšívování. Děti kreslily šibenice. Věděly, že v Terezíně byly popravy a že se na šibenicích věšelo. Kreslily třípatrové pryčny, na kterých spaly, kreslily také různá jídla a kuchaře. Děti kreslily také něco, co bylo v té době zakázáno, kreslily československé vlajky...“⁶⁷⁴ Dětské kresby z období fungování Židovského ghetta Terezín tvoří jeden z důležitých pramenů, který mapuje přítomnost dětí a jejich činnosti, ale mnohokrát líčí některé důležité události, ke kterým došlo.⁶⁷⁵

Další činností, které se děti věnovaly, bylo i „učení“. Přestože vyučování dětí probíhalo tajně, mohly díky němu získat alespoň základní vědomosti. Díky práci některých vychovatelů a některých vězňů (bývalých učitelů) mohlo v Terezíně probíhat „školní“

⁶⁶⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

⁶⁷⁰ „Přes všechno strádání a nesnáze dokázaly děti zakládat recitační a pěvecké kroužky, a je třeba říci, že se značným úspěchem.“ Viz. LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 214.

⁶⁷¹ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 129 – 179. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁷² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

⁶⁷³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

⁶⁷⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.

⁶⁷⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 209.; KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 129 – 179. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

i když tajné vyučování.⁶⁷⁶ „Pozdějšími transporty přijeli do tábora zkušení pedagogové, kteří se této výchovné a vyučovací práci po pracovní době věnovali.“⁶⁷⁷ Problémem, se kterým se museli vyučující potýkat, byl obrovský nedostatek vyučovacích pomůcek, chyběly učebnice, atlasy, názorné obrazy, sešity, ale psací potřeby. Z tohoto důvodu se mezi hrstkou vězňů rozvinula určitá snaha rozmnožovat pro děti některé knihy, jako byly například slabikáře. Vyučování bylo také ztíženo různými stupni znalostí jednotlivých dětí.⁶⁷⁸ „Před domem stálo jedno dítě na stráži a druhé dítě před vchodem do místnosti, kde se vyučovalo. Povinností dítěte stojícího u domovních vrat bylo, upozornit, kdyby se někde nablízku objevila uniforma SS. Děti už věděly, jak si v tomto případě počínat. Všechny papíry nebo sešity musely zmizet. Učitel měl vždy s sebou nějakou knížku, z níž pak dětem jako by předčítal.“⁶⁷⁹

V průběhu fungování ghetta Terezín povolila nacistická komandatura výuku dětí a mládeže, i když jen v omezené formě. Děti se měly vyučovat jen trojici předmětů, kterými byl zpěv, kresba a ruční práce. Tyto předměty byly vybrány z důvodů zlepšení pracovního nasazení dětí ve výrobě, jelikož děti mnohokrát nerozuměly pracovním výkresům apod.⁶⁸⁰ I když se pracovní povinnost měla oficiálně týkat dětí starších 16 let, postupně se týkala i dětí mladších. Věková hranice pro pracovní povinnost tak měla být snížena až na věk 12 let.⁶⁸¹ „I mladší děti musely pracovat, přinejmenším na udržování pořádku v domově a na jeho zásobování. Vychovatelé zavedli však ještě další akci pod heslem „Mládí pomáhá“. Děti docházely po „vyučování“ do ubikací starých vězňů a pomáhaly jim v udržování čistoty a obstarávali pro ně pochůzky.“⁶⁸²

Děti stejně jako další terezínští vězni trpěly hladem a strachem o své blízké. Během svého věznění musely také svádět každodenní boj s úmorným hmyzem.⁶⁸³

Největší hrozba, pod kterou se skrývalo zařazení do některého z transportů, se častokrát nevyhýbala ani dětem umístěných v Terezínském ghettu.⁶⁸⁴ I děti měly strach z každého nově připravovaného transportu. Nacistická komandatura nejprve vydala rozkaz, že děti mladší 12 let by neměly být zařazovány do transportů. Postupem času však bylo od

⁶⁷⁶ KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010, s. 129 – 179. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

⁶⁷⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 211.

⁶⁷⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 210 – 211.

⁶⁷⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 211.

⁶⁸⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 211.

⁶⁸¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 216.

⁶⁸² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 216 - 217.

⁶⁸³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 213 - 214.

⁶⁸⁴ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 25, 1997, s. 123 – 125.*

tohoto nařízení upuštěno a do transportů byly zařazovány všechny děti bez rozdílu věku.⁶⁸⁵ „Protože děti neuměly pracovat, nemohly být využity k práci pro říši jako někteří jejich starší spoluvězni a po deportaci z Terezína je čekala téměř jistá smrt. Z více než 10000 dětí odvezených v transportech na Východ, zůstalo naživu nepatrné procento. Naději na přežití měly jen ty děti, které zůstaly po celou dobu války uvězněny v Terezíně.“⁶⁸⁶

I dosud nenarozené děti byly v očích nacistů hrozbou, proto cíleně zakazovali jejich narození. Snažili se tak všestranně omezovat porodnost i na takovém místě jako byl Terezín. V prosinci 1941 byl vydán rozkazu, který nařizoval, povinné vedení lékařské evidence všech těhotných žen. Ty své těhotenství měly hlásit terezínským lékařům. V židovském ghettu Terezín se během jeho fungování ocitaly ženy, které byly deportované již v pozeňnaném stavu a jiné v těchto prostorách teprve otěhotněly.⁶⁸⁷ „Z počátku komandatura rozlišovala, zde žena přišla do tábora již těhotná, nebo zda tu teprve otěhotněla. Dovolovala donosit děti zplozené mimo tábor, ale u dětí zplozených v táboře nařizovala přerušování těhotenství.“⁶⁸⁸ Přestože byl jakýkoli vzájemný styk obou pohlaví v počátcích fungování ghetta zcela znemožněn a přísně trestán, později došlo k i jistému uvolnění. Obě pohlaví se tak těšila i přes chybějící soukromí určité svobodě v navozování nových i sexuálních vztahů.⁶⁸⁹

Ženy, které v ghettu otěhotněly, se snažily své těhotenství často skrývat, což se však s postupem času stávalo obtížnější. Jelikož nacistická komandatura neustále zpříšňovala lékařský dohled a kontrolu. Mezi vězni se však vyskytovaly jisté osoby, které udávaly své spoluvězně za příslibu určitých výhod.⁶⁹⁰ „21. srpna 1943 bylo z nařízení komandatury dáno všem ženským lékařům – vězňům na vědomí, že nový velitel tábora Burger při hlášení posledních dvou porodů sdělil, že v budoucnu budou všichni otcové dětí zplozených v Terezíně společně s matkami a dětmi zařazeni do transportů nebo budou jinak z tábora odsunuti. Lékaři byli znovu upozorněni, že musí hlásit všechny jim známá těhotenství. V případě nehlášení stali by se spoluvinnými a byli by také zařazeni do transportu. Těhotným ženám mělo být vysvětleno, že z úředního příkazu musí být těhotenství přerušeno.“⁶⁹¹

Během působení velitele tábora Burgera v čele Terezínského ghetta mělo docházet k vraždám novorozenců, ale také k umělému přerušování těhotenství. Každý porod měl povolovat pouze sám Burger. Povolovaný porod donošeného dítě však nikdy nezaručoval jeho

⁶⁸⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 211.

⁶⁸⁶ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 26. ISBN 80-86758-18-4.

⁶⁸⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 216 - 217.

⁶⁸⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 217.

⁶⁸⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 217.

⁶⁹⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 215 – 218.

⁶⁹¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 218.

přežití, jelikož všechny nově narozené děti měly být společně s matkami zařazeny do nejbližších transportů směřujících do koncentračního tábora v Osvětimi. V mnoha případech sem byly deportovány i celé rodiny, které byly ihned po svém příjezdu usmrceny v plynových komorách.⁶⁹²

Na závěr bych pro příklad uvedla jen několik čísel, pro dokreslení osudu dětí, které se narodily v židovském ghettu Terezín. Během fungování Terezínského ghetta se narodilo celkem 207, z tohoto počtu se jen 25 dětí dožilo konce druhé světové války.⁶⁹³ „A z dětí, které přes Terezín byly odtransportovány do vyhlazovacích východních táborů, vrátilo se jen asi sto. A mezi nimi ani jedno dítě pod čtrnáct let.“⁶⁹⁴ Je třeba říci, že téměř všechny snahy žen utajit svá těhotenství a ochránit své nově narozené děti byly zhceny nacistickou vyhlazovací politikou.

Život novorozenců, ale také starších dětí, které byly do terezínského ghetta postupně deportovány, se odvíjel od nařízení a rozkazů nacistické komandatury. Péči o děti a mládež, zajišťovala během fungování ghetta Terezín židovská samospráva ghetta. Ta se zpočátku pokoušela vcelku úspěšně chránit terezínské děti před transporty na východ. Někteří členové samosprávy se snažili zamezit působení Terezína na stále přicházející děti a mládež.⁶⁹⁵ Díky jejich úsilí se podařilo dětem zapojit do nejrůznějších kulturních aktivit a „zlepšit“ úroveň jejich život v terezínském ghettu. I přes jejich veškeré úsilí se většinu dětí bohužel nepodařilo ochránit před strastiplným osudem, který nacistická politika předurčila židovskému pokolení.

Vybrané příspěvky věnované péči o děti a mládež v židovském ghettu Terezín

Informace o výchově a péči o děti a mládež nacházíme pouze ve velmi malé části dochovaných terezínských deníků. Deníky, které nějakým způsobem mapují pobyt dětí v Terezínském ghettu a jejich činnost byly často napsány přímo dětmi anebo osobnostmi, kteří se nějak zasloužili o jejich výchovu nebo vzdělání apod. Zbylá většina autorů a auterek se ve svých denících vyjadřuje pouze o přítomnosti dětí nebo poukazuje na jejich kulturní činnosti v souvislosti s návštěvou některých dětských představení. Poznámky, které by se blíže věnovaly problematice života dětí v Terezínském ghettu, nebo by nějakým způsobem mapovaly jejich vzdělávání, se bohužel nedochovaly.

⁶⁹² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 219.

⁶⁹³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 219.

⁶⁹⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 219.

⁶⁹⁵ KUČEROVÁ, Michaela. *Samospráva a velení SS v ghettu Terezín*. Brno 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. Historický ústav, 45 – 47.

Otázkou péče o děti a mládež se nejvíce zabývá ve svém deníku Egon Redlich⁶⁹⁶, který až do října 1944 zastával post vedoucího Oddělení Péče o mládež. Autor v rámci svého deníku zachytil období ještě před zřízením samostatných domovů pro děti a mládež, ale zmapoval rovněž jejich fungování. Ve svých poznámkách poukázal na veškeré problémy, které byly spojené s výkonem práce v oblasti výchovy a vzdělávání. Velmi hojné jsou také záznamy, ve kterých nás autor informuje o své práci, ale také o povinnosti plnit nejrůznější nařízení vydaných nacistickou komandaturou.⁶⁹⁷ „4. ledna 1942 – neděle: *Byl jsem donucen zakázat návštěvy dětí v domově žen.*“⁶⁹⁸ „14. ledna 1942 – středa: *Musel jsem odevzdat seznam dětí, které jsou v dětských pokojích. Obávám se, že je to v souvislosti s přemísťováním kvůli zákazu dopisů.*“⁶⁹⁹ „12. července 1942 – neděle: *Nové problémy pro naši práci. V tomto týdnu jsme soustředili chlapce staré 10 let a výše. Až dostaneme novou budovu, soustředíme i děvčata*⁷⁰⁰. „11. duben (1943) – *Je někdy těžké rozlišovat mezi hlediskem „člověka“ a hlediskem „vedoucího“. Muž, určený k dozoru nad dětskou kuchyní, jí z této kuchyně. Nezaslouží si to, ale jeho žena, která u mě pracovala... je velmi těžce nemocná.*“⁷⁰¹ „13. června (1943) – *Jsem nyní cenzorem dětských novin. Literární hodnota novin je skutečně značná...*“⁷⁰²

Autor se mnohokrát vyjádřil i k problémům s chováním některých dětí. Nejrozvinutějším nešvarem rozšířeným v dětských domovech byly podle autora krádeže jídla a dalších věcí denní potřeby. V této souvislosti pisatel deníku často kritizuje práci jednotlivých vychovatelů a vychovatelek, ale také jejich řešení některých problémů. Viz. poznámky ze dne: „24. ledna 1942 – středa: *V dětském pokoji se ztratil margarín.*

⁶⁹⁶ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831.*

⁶⁹⁷ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831.*

⁶⁹⁸ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 83. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831.*

⁶⁹⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 86. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831.*

⁷⁰⁰ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 132 – 133. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831.*

⁷⁰¹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 186. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831.*

⁷⁰² REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 194. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831.*

Vychovatelé navrhli snížit porce, dát dětem pouze chléb a nadat jim z ostatního jídla. Nesouhlasil jsem. Zítřa budu ostře mluvit o této záležitosti.⁷⁰³ „2. února 1942 – pondělí: Vychovatelky chtějí opustit svou práci. Snažil jsem se vymoci pro ně lepší jídlo a jeden den volna. Doufám, že práce bude nyní lepší.“⁷⁰⁴ 18. února 1942 – středa: Jsou zde těžkosti s chlapci v dětských pokojích domova žen. Chlapci jsou vychováni jen vychovatelkami a disciplína není velká. Chlapci jsou přistihováni při onanování...⁷⁰⁵ “2. srpna 1942 – neděle: Dvě děti, které přišly z Berlína, kradly. Jsou členy transportu „vdov“. Zakázali umístit tyto děti s jinými dětmi. Z tohoto důvodu bydlí mezi starci a stávají se z nich stále větší rošťáci ve špatném smyslu slova.“⁷⁰⁶ „1. duben (1943) – V každém dětském pokoji lze vidět stopy sadomachismu. Učitelka chtěla děvčata potrestat a hovořila s nimi o trestu. Děvčata navrhovala: pohlavky, štípání, bití nohou. Je těžké napoprvé poznat, zda je tato záležitost velice vážná.“⁷⁰⁷

Ve svých poznámkách rovněž věnoval pozornost určité snaze některých členů židovské samosprávy, ale i dalších vězňů zlepšovat péči o terezínské děti a ochraňovat je před transporty na Východ.⁷⁰⁸ „5. ledna 1942 – pondělí: Nálad je u nás velmi špatná. Připravovali jsme transport. Pracovali jsme skoro celou noc. Dosáhli jsme s Fredym, že děti budou z transportu vyřazeny...“⁷⁰⁹ „26. ledna 1942 – pondělí: Fr(edy) vyhlásil mezi jednotlivými pokoji soutěž v pořádku. Vyžádal si z hospodářského oddělení také ceny. Dnes jsem je sám převzal a rozdělil. Fr(edy) se velice zlobil, ale promluvil jsem s ním a omluvil se mu.

⁷⁰³ REDLICH, Egon. *Zítřa jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 86. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷⁰⁴ REDLICH, Egon. *Zítřa jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 89. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷⁰⁵ REDLICH, Egon. *Zítřa jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 96. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷⁰⁶ REDLICH, Egon. *Zítřa jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 137. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷⁰⁷ REDLICH, Egon. *Zítřa jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 184 – 185. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷⁰⁸ REDLICH, Egon. *Zítřa jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷⁰⁹ REDLICH, Egon. *Zítřa jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 83. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

Ubezpečil jsem ho, že jsem ochoten odstoupit ze své funkce, jestliže zaujme toto místo...“⁷¹⁰
„18. březen (1943) – Loutkové divadlo. Jednoduchá česká pohádka bez vkusu, a přece jsou děti rády a tleskají...“⁷¹¹

V deníku však můžeme nalézt informace, které se týkají dětských oslav narozenin, kterých se sám autor několikrát účastnil.⁷¹² *„21. ledna 1942 – středa: Několik chvil pohody: vedoucí oddělení pro mládež mne zavedla do jedné místnosti, v níž slavili narozeniny jednoho malého chlapce. Ostatní děti v pokoji zpívaly. Slunce ozařovalo pokoje a já jsem málem zapomněl na všechny těžkosti naší situace.“⁷¹³*

Několik poznámek v deníku Egona Redlicha líčí snahu vychovatelů a některých vězňů zajistit dětem alespoň nějaké „vzdělání“, přestože jejich výuka mohla probíhat víceméně v tajnosti.⁷¹⁴ *„18. února 1942 – středa: Začali jsme s vyučováním v domově žen. Chlapci neznají základy matematiky, zlomky atd...“⁷¹⁵*

V jednom ze záznamů, se autor zmiňuje i o fungování „školy“. Pod tímto názvem však můžeme spatřit některé nově vzniklé dětské domovy a domovy pro mládež.⁷¹⁶ *“9. července 1942 – čtvrtek: Práce vychovatelů v nové škole je velmi pěkná. Místnosti jsou vzdušné a pěkné. Děti jsou podle vyprávění vychovatelů velmi rády.“⁷¹⁷* *“5. srpna 1942 – středa: 450 mladíků žije pod vedením mladého ředitele společně v nové škole.⁷¹⁸ Domnívali jsme se, že vývoj takové společnosti bude ideálním vývojem. Ale těžké životní podmínky, nedostatek jídla*

⁷¹⁰ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 89. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

⁷¹¹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 182. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

⁷¹² REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

⁷¹³ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 88. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

⁷¹⁴ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

⁷¹⁵ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 95 – 96. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

⁷¹⁶ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 132. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

⁷¹⁷ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 132. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

⁷¹⁸ Chlapecký domov „L 417“, který vedl Otta Klein.

a otroctví způsobují, že vývoj není tak pěkný...⁷¹⁹ „10. března (1943) – Domov kojenců je u silnice, po níž jezdí auta, která projíždějí městem. Možná, že kolemjdoucí slyší někdy pláč kojenců, kteří nařikají a trpí bez viny.⁷²⁰ „5. 10. – Děti z baráků odjely se svými vychovateli do zahraničí.⁷²¹ Vychovatelé podepsali, že nebudou za hranicemi bojovat proti Německu.⁷²²

V deníku můžeme nalézt také informace, které nám dokládají rozvinutou kulturní a uměleckou činnost terezínských dětí.⁷²³ „13. června (1943) – Jsem nyní cenzorem dětských novin. Literární hodnota novin je skutečně značná...⁷²⁴ „17. července – Dětská výstava. Zajímavé, velmi zajímavé: terezínská problematika výrazně řešená (model „trojposchodových“ kavalců se několikrát opakuje, postava „ghettomana“, sexuální problémy v malbě 14 leté dívky). Vedle toho, co děti považují za svůj ideál: to kolektivní osada, tam přepychový model bytu, letadla, vláčky. Jsou tu díla vskutku umělecká: Holand'an Spier, 16 letý kluk, vymodeloval rybáře a holandský kolotoč...⁷²⁵ „18. 7. – Zahájil jsem dětskou výstavu. Děti a mládež vyrobily skutečně podivuhodné věci, kresby, řezby, modely atd. Ve všech těch výtvorech dětských rukou je možno poznat život dětí zde v ghettu.⁷²⁶

Autor se v několika poznámkách věnuje problematice porodů v terezínském ghettu.⁷²⁷ Viz. poznámka ze dne: „16. 11. (1943) – Donutili nás podepsat, že souhlasíme se zabitím našeho dítěte, Strach, vládne strach. Jeho vláda je strašlivá a nesnesitelná. Strach a hrůza

⁷¹⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 138. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷²⁰ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 181. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷²¹ Tento transport tvořilo téměř 1260 terezínských dětí a 53 vychovatelů. Podle pozdějších dokladů měl být odeslán do Osvětimi – Birkenau, kde všechny osoby z transportu byly zabity v plynových komorách. Viz. CZECH, Danuta. *Kalendarium der Ereignisse im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau 1939-1945*, Reinbek bei Hamburg 1989, s. 623. ISBN: 3498008846.

⁷²² REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 204. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷²³ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷²⁴ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 194. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷²⁵ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 199. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷²⁶ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 199. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷²⁷ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

*proměňují lidi ve zlá zvířata. Co to povídám. Ani zvířata nezabijejí své syny. Co z nás dělají... Podepsal jsem zabití svého dítěte... Zabíjejí děti v břiše, ale přikazují zvelebovat město.*⁷²⁸
„ 13. 2. (1944) – *Apel u Günthera. Žádal od rady starších a vedoucích oddělení zprávy. Divně: zajímal se, zdali je dost jídle, dostatek oblečení a bot. Divně! Přesto je zakázáno rodit děti, zakázáno!*⁷²⁹ „21. 2. – *Zakázali rodit, ale dovolili (jedné dívce) porodit nechtěné a nemilované dítě.*⁷³⁰ „26. 3. – *Také tvoje teta je těhotná. I ona chtěla skrýt své těhotenství. Dokázala to dělat 8 měsíců. Před několika dny jí „udali“. Rozsudek je nyní méně přísný, protože nový německý velitel není takový nepřítel a fanatik jako důstojník, který tu byl před ním.*⁷³¹ „30. 3. – *Můj švagr je přinucen jako „výkupné“ opustit svůj byt (odejít z kuchyně) a vzdát se své funkce kuchaře.*⁷³²

Z deníku Egona Redlicha se rovněž dozvídáme o jeho manželce, která v Terezíně otěhotněla a porodila zde i syna Davida.⁷³³ „15. 3. (1944) - *Moje žena je v nemocnici. Měla porodní bolesti.*⁷³⁴ „16. 3. – *Narodil se mi syn. Kéž by ho ten, jehož jméno budiž požehnáno, chránil. Chtěl bych dát své milé deník a v něm zachytit jeho životopis. Dan jako lvíče lvové ...*⁷³⁵ „13. 4. – *Dnes jsme poprvé vyjeli s tebou. Máme pěkný dětský kočárek, výrobek ghetta. Všeobecně je řemeslná práce v ghettu dělána s velikou nedbalostí. Ale tvůj kočárek je velice pěkný – vyrobili ho dva chlapci, příbuzní tvé matky. Kočárek je dřevěný, lehký jako pířko, s péry...*⁷³⁶

⁷²⁸ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 207. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷²⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 212. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷³⁰ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 212. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷³¹ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 217. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷³² REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 217. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷³³ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 263. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷³⁴ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 214. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷³⁵ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 214. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁷³⁶ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944.* Brno: Doplněk, 1995, s. 219. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

Život v jednom z dětských domovů je obsahem dětského deníku, jehož autorem byl Martin Robitschek.⁷³⁷ Autor ve svém deníku zmapoval veškeré dění v dětském domově. Z jeho poznámek se dozvídáme nejrůznější informace, které se týkají počasí, ubytovacích prostor, sportovních utkání, vyučování, hygieny apod. Zde bych chtěla uvést několik vybraných poznámek. „Neděle 3. 8. – A heim už dostal kavalce vyplynované, pomohli jsme jim je vydrhnout. Odpoledne jsme vydrhli pořádně heim. Pak jsem byl v divadle...“⁷³⁸ „Úterý 5. 8. – Včera jsem si zahrál u našeho mužstva proti Nešarimu III. 0:3. Jednoho jsem zavinil sám. Dnes si možná zahrají za Draky, proti Spartě přátelák, protože hoši od Draků většinou nemohou. Zlobí mě ale kopřivka, kterou mám po celém těle. Nehrál jsem, ale je to dobrá práce vyhráli 8:1 a já bych jim to zkazil.“⁷³⁹ „Neděle 27. 8. – Dnes byl malý program. I. hodina Počty, byla až v 8:30 hod. a do té doby jsem si napsal úkol, na který jsem zapomněl. Počty trvaly místo 45 min. asi 25 min. Další hodiny: dějepis a čeština, vůbec nebyly.“⁷⁴⁰ „Pondělí 28. 8. – Při dnešním programu jsme dostali dost úkolů. Z počtů dva příklady a udělat ze dřeva, z hlíny či z lepenky krychli o hraně 25 cm... Pak si musím také připravit prkno s čtvrtkou na zítřejší rýsování. Dnes se asi rozhodne, zůstane – li dr. Reiner... z heimu L 417 (škola), se bude asi stěhovat a k nám přijedou 2 hoši.“⁷⁴¹ „Úterý 23. 8. – Místo na baštu jsme šli do Magdeburku snášet knihy z 213 a z 216 do vozu, odkud se odvážely do L 4304. Pracovali jsme do 5 hod. Zapomněl jsem se jít koupat. Půjdu asi zítra.“⁷⁴²

Život v dětském domově L 417 a domově č. 7 zmapoval ve svých poznámkách Pavel Weiner. Autor ve svých záznamech vylíčil některé události, ke kterým došlo uvnitř židovského ghetta Terezín. „1. září 1944 – pak se dáme s Kalíškem na cestu do Drážd'an. Vidím proudy starců, mladíků, invalidů, kteří jsou nuceni jít na fotbal Sparta: Jugendfürsorge. Bude se to filmovat a 2000 se musí dívat a rvát pod dozorem SS. Není to směšné...“⁷⁴³ Popsal také nejrůznější kulturní a sportovní akce, kterých se sám účastnil apod.⁷⁴⁴ „23. července 1944 - Odpoledne má býti Herzl – Feier. Franta říká, že kdo nechce, nemusí nastoupit... Hřiště je hezky upraveno na sportovní a řečnické obřady. Pak se zpívají

⁷³⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁷³⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁷³⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁷⁴⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁷⁴¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁷⁴² Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

⁷⁴³ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 67.

⁷⁴⁴ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 63 – 88.

*hymny. Pak cvičí děvčata tance a pak se hraje fotbal L 417 : L 414, který dopadne 3:4. Pak jsou různé štafety dokonce městem.*⁷⁴⁵

Svůj deník obohatil i o nejrůznější postřehy z vyučování.⁷⁴⁶ „21. května 1944 – Ihned jdu na pětku, kde máme program... je nás pouze devět. První hodinu máme Eisingra na češtinu. Učíme se o verši. Velmi mě to zajímá. Během hodiny přijde Kohm a diktuje rozvrh. Druhá hodina je Zwicker – zeměpis o Skandinávii, Norsku. Je to vždy dobré. Pak mají začátečníci angličtinu. Jdu nahoru a učím Springera algebře. Brzy je hodina, a to hebrejščina. Ta mě neobvykle baví. Přesto jsem rád, že je vyučování konec.”⁷⁴⁷ „21. července 1944 – Dnes máme mít první zkoušky. Ráno mám mít češtinu, písemku u Anny. Máme diktát „Jarní květy“. Je lehký a pravděpodobně ho budu mít bez chyby. Pak máme sloh na téma „Můj přítel“. Jelikož se mi to zá hloupé, napíši o člověku, který je na světě sám. Odpoledne máme opět zkoušky a to: zeměpis a dějepis Lichtwitz, judaiku Springer a přírodopis Boumoví. Z obou mám výbornou... Nevím, odkud bych to měl vše vědět...”⁷⁴⁸ „21. srpna 1944 – Pak jsem se přihlásil na kurz francouzštiny.”⁷⁴⁹

Tajné vyučování dětí a snaha některých vězňů zlepšit jejich životní podmínky jsou předmětem jedné z poznámek v deníku Willyho Mahlera.⁷⁵⁰ Viz. poznámka ze dne „2. dubna 1944 - Škola, která měla být zřízena, nebyla povedena. Židovské děti nemusí uměti ani číst, ani počítati; to jsou zásady tak samozvaného nejkulturnějšího státu, který chce vládnout světu. Ještě, že v našich řadách jsou nebojácní lidé, kteří aspoň částečně a v mezích daných možností děti přiučují.”⁷⁵¹

⁷⁴⁵ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 66.

⁷⁴⁶ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 63 – 88.

⁷⁴⁷ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 71.

⁷⁴⁸ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 72.

⁷⁴⁹ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 73.

⁷⁵⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁷⁵¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 37.

Přítomnost dětí a jejich transporty jsou předmětem několika záznamů v deníku Evy Roubíčkové.⁷⁵² „29. 8. neděle (1943) – Ve středu přijelo dvanáct set dětí z Ukrajiny⁷⁵³. Od dvou do dvanácti let, jely v doprovodu esesáků. Byly v hrozném stavu, zavšivené, špinavé, v hadrech. Celý den a celou noc byly odšívovány. Jsou to vesměs děti bez rodičů, jejich rodiče byli před asi čtrnácti dny zavražděni nejkrutějším způsobem.“⁷⁵⁴ „23. 6. pátek (1944) – Dnes byla zde Komise. To vše je tak ohavné divadlo! Děti byly prý zvlášť vycvičeny, aby Rahma na ulici objímaly a prosily ho: „Strýčku Rahme, pojd' si s námi hrát...“⁷⁵⁵

Příspěvků k přítomnosti dětí v židovském ghettu Terezín je v dochovaných terezínských denících velmi málo. Přesto můžeme v jednotlivých egodokumentech nalézt bezpočet informací, které dokládají život dětí a mládeže uvnitř ghetta. Mapují také jejich činnost dětí v kultuře, ale i snahu některých vězňů a členů židovské samosprávy zajistit dětem „lepší“ a snadnější život obohacený o vzdělání a kulturní zážitky. Nejvíce informací o fungování dětských domovů nalézáme nejčastěji v dětských denících a denících osob, které pracovaly jako vychovatelé nebo se nějak zasloužily o jejich vzdělání a výchovu. Těchto deníků se však dochoval pouze zlomek, jelikož jejich autoři nebo autorky byli častokrát deportováni z terezínského ghetta do nacistických koncentračních táborů, kde zahynuli.

Zdravotnictví v ghettu Terezín

Veškerou zdravotní péči v terezínském ghettu zajišťovali židovští lékaři a ostatní lékařský personál. Lékaři a zdravotníci byli do Terezína deportováni společně s dalšími židovskými vězni v rámci probíhajících transportů. Stejně jako ostatní vězni trpěli strachem ze zařazení do některého z odchozích transportů, ale obávali se i o své blízké. Mnohokrát byl zdravotnický personál přetěžován velkým množstvím provedených lékařských zákroků, ale také ohromným množstvím pacientů, které museli ošetřovat.⁷⁵⁶ „Práce lékařů, sester a opatrovnic patřila mezi nejdůležitější povolání v Terezíně. Zdravotnický personál svůj vztah k nemocným dával najevo různým způsobem. Byl zde personál oddaný a i v nuzných

⁷⁵² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁷⁵³ Jednalo se o děti z polského ghetta Bialystok.

⁷⁵⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 103. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁷⁵⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 141. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁷⁵⁶ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 100 – 118. ISBN 978-80-260-7335-2.

*podmínkách ghetta odhodlaný pro výkon svého poslání, ale na druhé straně i se dalo potkat s lhostejností, nezájmem, otažitým chováním, korupcí a okrádáním nemohoucích.*⁷⁵⁷

Díky, práci zdravotníků a dalších vězňů se podařilo v ghettu Terezín zbudovat nemocnici a některá další zdravotnická zařízení. Tyto zařízení znamenali určitou možnost poskytovat lékařům a zdravotním sestřím, alespoň základní lékařskou péči „všem“ vězňů, kteří ji potřebovali.⁷⁵⁸ „...zásluhou mnoha lidí oddaných svému medicínskému přesvědčení pomáhat, došlo v Terezíně k vyznanému rozvoji zdravotnictví, který se nedal přirovnat k zdravotnické péči v jiných ghettech či koncentračních táborech.“⁷⁵⁹ „Vznikla specializovaná oddělení pro nemocné a ve velkých kasárenských objektech a domovech mládeže se zřizovaly marodky a ambulance.“⁷⁶⁰

V období od listopadu 1941 až do července 1942 přišlo do Terezína velké množství transportů, ve kterých byla celá řada lékařů⁷⁶¹. Ti měli během tohoto období pracovat v ghettu jako pomocní dělníci. Stále nové transporty směřující do Terezína znamenaly značný nárůst požadavků na zavedení lékařské péče. Z tohoto důvodu byli lékaři, vyčlenění z dřívějších „zaměstnání“ a bylo jim povoleno věnovat se jejich původní profesi.⁷⁶² „Ze začátku byl v ghettu nedostatek lékařů, protože nebyli chráněni před transporty.“⁷⁶³

„Organizací zdravotní péče v ghettu byl pověřen pro své organizační schopnosti radiolog dr. Erich Munk⁷⁶⁴. Jeho zástupcem se stal dermatolog dr. Karel⁷⁶⁵ Fleischmann.“⁷⁶⁶

⁷⁵⁷ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 100 – 118. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁷⁵⁸ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 22 – 23. ISBN 80-86758-18-4.

⁷⁵⁹ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 100 – 118. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁷⁶⁰ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 23. ISBN 80-86758-18-4.

⁷⁶¹ Lékaři židovského vyznání byli vyřazováni z výkonu svého zaměstnání hned po vzniku Protektorátu Čechy a Morava. V roce 1940 bylo vydáno vládní nařízení, na jehož základě lékaři neárijského původu nesměli vykonávat lékařské praxe. „Podle vládního nařízení č. 136/40 Sb. Ztratili neárijské lékaři oprávnění k výkonu lékařské praxe a byli nuceni odstranit tímto dnem veškerá označení a vývěsní tabule vně i uvnitř domů vztahujících se k výkonu praxe.“ Viz. FEDOROVÍČ, Tomáš. *Několik poznámek k lékařům a jejich činnosti v ghettu Terezín*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín* Praha: Oswald č. 35, 2007, s. 84 – 85.

⁷⁶² ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 100 – 118. ISBN 978-80-260-7335-2.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 335 – 381. ISBN 80-7364-024-4.

⁷⁶³ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Několik poznámek k lékařům a jejich činnosti v ghettu Terezín*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín* Praha: Oswald č. 35, 2007, s. 88.

⁷⁶⁴ Dr. Erich Munk se narodil v roce 1904. Z Terezína byl 28. října 1944 deportován transportem Ev do vyhlazovacího tábora v Osvětimi (Auschwitz Birkenau), kde zahynul. Viz. Informace o osobě. *THE CENTRAL DATABASE OF SHOAH VICTIMS' NAMES* [online]. Yad Vashem, The World Holocaust Remembrance Center Copyright © 2019. [cit. 5. 11. 2019]. Dostupné z: <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=4758141&ind=0>.

„V únoru roku 1942 v Terezíně pracovalo 91 lékařů ve 14 ambulancích, na 17 marodkách, které byly vybudovány v jednotlivých kasárnách, kde bylo k dispozici 314 lůžek.“⁷⁶⁷ „Do Terezína přijel s transportem Ak se svolením německého velení pouze jeden lékař, druhý byl odmítnut. Dr. Munk, jako vedoucí zdravotnictví v ghettu, přijel až s tzv. štábem 4. Prosince 1941. Vedení ghetta předávalo každý den na komandatuře „Denní zprávu zdravotnictví“, který byla sestavována na základě zdravotnických jednotek.“⁷⁶⁸

Řízení zdravotní péče v židovském ghettu Terezín mělo i určitou hierarchii. Nejvyšší postaveným byl šéflékař, který velel všem blokovým lékařům. K dalším významným pozicím patřil například šéflékař nemocnice nebo šéflékař některé z vedlejších terezínských nemocnic. Jistá hierarchie panovala také mezi sestrami.⁷⁶⁹

Během výše zmiňovaného období došlo k otevření infekčního oddělení ve Vrchlabských kasárnách, kde bylo v průběhu dubna 1942 zřízeno i oddělení chirurgie. Později bylo založeno ještě interní a psychiatrické oddělení, které se nacházelo v Kavalírských kasárnách.⁷⁷⁰

V období tzv. „otevřeného ghetta“ pracovalo ve zdravotnictví téměř 363 lékařů.⁷⁷¹ „Z celkového množství jich 73 pracovalo na marodkách, kde bylo 4530 lůžek. Tito lékaři plnili funkci ošetřování pacientů, které nebylo možné léčit v přeplněných ubikacích a nebylo nutné je hospitalizovat v nemocnici. Péči v jednotlivých blocích a na ubikacích měli na starost tzv. „blokovi“ či „ubikační“ lékaři, kterých bylo celkem 76, a plnili funkci praktických lékařů, kteří rozhodovali o umístění jednotlivých pacientů dle jednotlivých onemocnění. V nemocnici

⁷⁶⁵ **Dr. Karel Fleischmann** se narodil v roce 1904. Dne 23. října 1944 byl zařazen do transportu Et a tímto transportem byl deportován z Terezína do Osvětimi, kde jeho život vyhasl. Viz. Informace o osobě. *THE CENTRAL DATABASE OF SHOAH VICTIMS' NAMES* [online]. Yad Vashem, The World Holocaust Remembrance Center Copyright © 2019. [cit. 5. 11. 2019]. Dostupné z: <https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=4783458&ind=15>.

⁷⁶⁶ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 102. ISBN 978-80-260-7335-2

⁷⁶⁷ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 102. ISBN 978-80-260-7335-2

⁷⁶⁸ FEDORVIČ, Tomáš. *Několik poznámek k lékařům a jejich činnosti v ghettu Terezín*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín* Praha: Oswald č. 35, 2007, s. 87.

⁷⁶⁹ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 102. ISBN 978-80-260-7335-2

⁷⁷⁰ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 102. ISBN 978-80-260-7335-2.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 335 – 381. ISBN 80-7364-024-4.

⁷⁷¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 335 – 381. ISBN 80-7364-024-4.

bylo zaměstnáno 29 lékařů a 229 ošetřovatelek a dalších 391 osob ošetřovatelského personálu.⁷⁷²

Na jaře 1943 došlo k založení slepeckého ústavu, který vznikl z důvodu příjezdu transportu plného slepců. O slepé se kromě zdravotnického personálu starali také ostatní židovští vězni, kteří jim chodili ve volném čase předčítat.⁷⁷³

V této době již v židovském ghettu Terezín fungovala hlavní nemocnice, dětská a vedlejší nemocnice. Již v provozu byl také starobinec a chorobinec pro umírající a několik dalších úzce specializovaných ambulancí. Jednalo se například o urologickou, gynekologickou a stomatologickou ambulanci a ještě několik dalších specializovaných zařízení.⁷⁷⁴ „Ústřední roli v terezínském zdravotnictví hrály Vrchlabské kasárny. Tato vojenská divizní nemocnice plánovaná pro 160 až 200 pacientů musela v době největších požadavků poskytnout péči až 900 pacientům. V nemocnici se nacházela interna, chirurgie, oční oddělení, ORL, rentgen, dermatologie, urologie mimo laboratoře. Gynekologické a porodnické výkony se prováděli na chirurgii.“⁷⁷⁵

Pro výuku zdravotníků a lékařů byl v prostorách ghetta založen i Vědecký výbor oddělení zdravotnictví, který vedl profesor dr. Hermann Strauss. Díky zřízení tohoto výboru mohly být pořádány „odborné“ přednášky na aktuální témata. Jednalo se například o přednášky na téma osobní hygieny, onemocnění kůže a mnoho dalších.⁷⁷⁶ „Významní lékaři, kteří již byli staří a nemohli pracovat, byli součástí poradního sboru. Pro každé lékařské odvětví byla vytvořena skupina konziliářů, kteří byli podřízeni Vědeckému výboru oddělení

⁷⁷² ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 103. ISBN 978-80-260-7335-2.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 335 - 381. ISBN 80-7364-024-4.

⁷⁷³ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 103. ISBN 978-80-260-7335-2.; MAKAROVA, Jelena Grigor'jevna, Victor KUPERMAN a Sergei MAKAROV. *Univerzita přežití: osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945*. Praha: G plus G, 2002, s. 135 – 144. ISBN 80-86103-54-4.

⁷⁷⁴ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 105. ISBN 978-80-260-7335-2.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 344. ISBN 80-7364-024-4.

⁷⁷⁵ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Několik poznámek k lékařům a jejich činnosti v ghettu Terezín*. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald č. 35, 2007, s. 91.

⁷⁷⁶ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 105. ISBN 978-80-260-7335-2.; MAKAROVA, Jelena Grigor'jevna, Victor KUPERMAN a Sergei MAKAROV. *Univerzita přežití: osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945*. Praha: G plus G, 2002, s. 135 – 144. ISBN 80-86103-54-4.

zdravotnictví.⁷⁷⁷ Všichni lékaři a ostatní vězňové z řad zdravotnického personálu mohli využívat i ústřední lékařskou knihovnu, která byla v Terezíně rovněž zřízena.⁷⁷⁸

Byla zde v provozu také dílna na výrobu protetických pomůcek, což ocenili vězni s tělesnými postiženími a váleční invalidé.⁷⁷⁹ „Potřeba péče o tělesně postižené a válečné invalidy vedla k otevření protetické dílny, která ve velmi těžkých podmínkách nejen opravovala staré protézy, ale byla schopna vyrábět i nové.“⁷⁸⁰

„V Terezíně vzniklo nové odvětví medicíny, tzv. „Theresiana“. Za autora tohoto termínu lze považovat profesora Wolffa-Eisnera, který v ghettu Terezína provedl výzkum, v němž hodnotil pozorování pacientů provedené nejlepšími evropskými lékaři z řad vězňů. Na základě tohoto výzkumu konstatoval, že i zkušení lékaři se v podmínkách ghetta učili medicíně znovu, protože i známé a popsané nemoci zde nabývaly jiných rozměrů a podob. Za příčiny těchto jevů byly považovány psychosomatické faktory, hygienické podmínky, nedostatečné sociální zařízení, nedostatek stravy a vody, což vedlo k vyčerpání a ztrátě imunity a následkem toho i k odlišné symptomatologii.“⁷⁸¹

K rozvoji mnoha nemocí na území terezínského ghetta přispívala ve značné míře nedostatečná strava, která byla poměrně chudá na důležité vitamíny a živiny. Z důvodu nedostatku vitamínů a živin ve vězeňské stravě se mezi vězni velmi často objevovaly i problémy spojené s chřadnutím kostí. Což mělo za následek časté únavové zlomeniny dolních končetin, ale také deformaci kostí apod.⁷⁸² „Mezi nejčastější onemocnění v ghettu

⁷⁷⁷ FEDOROVÍČ, Tomáš. *Několik poznámek k lékařům a jejich činnosti v ghettu Terezín*. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald č. 35, 2007, s. 84 – 100.; ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetrovatelství*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 105. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁷⁷⁸ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetrovatelství*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 105. ISBN 978-80-260-7335-2.; MAKAROVA, Jelena Grigor'jevna, Victor KUPERMAN a Sergej MAKAROV. *Univerzita přežití: osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945*. Praha: G plus G, 2002, s. 135 – 144. ISBN 80-86103-54-4.

⁷⁷⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 346. ISBN 80-7364-024-4.

⁷⁸⁰ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetrovatelství*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 105. ISBN 978-80-260-7335-2.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 346. ISBN 80-7364-024-4.

⁷⁸¹ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetrovatelství*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 108. ISBN 978-80-260-7335-2.; MAKAROVA, Jelena Grigor'jevna, Victor KUPERMAN a Sergej MAKAROV. *Univerzita přežití: osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945*. Praha: G plus G, 2002, s. 135 – 144. ISBN 80-86103-54-4.

⁷⁸² ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetrovatelství*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 105. ISBN 978-80-260-7335-2.

Terezín patřily encefalitida a kolitida, které byly pro staré nemocné lidi často smrtící. Tato onemocnění měla společné příčiny v podvýživě, špatných hygienických podmínkách, kdy na jednoho vězně připadalo v nejhrošším období jen 26 litrů vody na den, do čehož se započítávaly potřeby na jídlo, hygienu a praní.⁷⁸³

„Nejčastějším onemocněním dětí v Terezíně byla epidemie spály (od července 1942 do konce roku 1942), epidemie průjmových onemocnění, infekční žloutenka, spalničky, průšnice, plané neštovice, černý kašel...“⁷⁸⁴ Pro nemocné děti byly v jednotlivých dětských a mládežnických domovech zřízeny marodky.⁷⁸⁵

Jedním z dalších důvodů nemoci a šíření epidemií byla obrovská koncentrace lidí žijící v malých prostorách jednotlivých ubikací.⁷⁸⁶ „Vyčerpání, hlad a obrovská koncentrace lidí na malém prostoru byly živnou půdou pro vznik a šíření dalších onemocnění jako tuberkulózy, břišního tyfu, kožních chorob a mnoha dalších onemocnění (pelagra, encefalitida), které nabývaly rozměrů epidemie.“⁷⁸⁷ Téměř všichni terezínští vězni museli svádět i každodenní boj s hmyzem, jako byly blechy, vši a štěnice.⁷⁸⁸ „Proti tomuto jevu se bojovalo zřízením odvěšivacích stanic, kde byli vyšetřováni ti, co přijeli z transportů, prohlídkou zavazadel. Věznům byla provedena dezinfekce těla a odvěšení šatů. Staří, nemocní a chůze neschopní byli do odvěšivací stanice přepravováni na nosítkách.“⁷⁸⁹ „K odvěšivování a odhmyzování se používalo různým technik a prostředků, např. omývání roztokem Lyzolu, plynování obytných

⁷⁸³ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 106. ISBN 978-80-260-7335-2.; PICK, Jan – Richard, POLLÁK, *Terezín očima hygienika: zpráva z terezínského koncentračního tábora o boji proti hmyzu a skvrnitého tyfu*. Praha: Lékařské nakladatelství a nakladatelství, 1948, s. 33 – 37.

⁷⁸⁴ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 108. ISBN 978-80-260-7335-2.; RITVO, Roger A. – Diana M. PLOTKIN, *Sisters in Sorrow: Voices of Care in the Holocaust*, Texas: A&M University Press, 1998, s. 21 – 23. ISBN 9780890968109.

⁷⁸⁵ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 108. ISBN 978-80-260-7335-2.; RITVO, Roger A. – Diana M. PLOTKIN, *Sisters in Sorrow: Voices of Care in the Holocaust*, Texas: A&M University Press, 1998, s. 21 – 23. ISBN 9780890968109.

⁷⁸⁶ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 22 – 23. ISBN 80-86758-18-4.

⁷⁸⁷ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 23. ISBN 80-86758-18-4.

⁷⁸⁸ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 106. ISBN 978-80-260-7335-2.; PICK, Jan – Richard, POLLÁK, *Terezín očima hygienika: zpráva z terezínského koncentračního tábora o boji proti hmyzu a skvrnitého tyfu*. Praha: Lékařské nakladatelství a nakladatelství, 1948, s. 33 – 37.

⁷⁸⁹ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 106. ISBN 978-80-260-7335-2.; PICK, Jan – Richard, POLLÁK, *Terezín očima hygienika: zpráva z terezínského koncentračního tábora o boji proti hmyzu a skvrnitého tyfu*. Praha: Lékařské nakladatelství a nakladatelství, 1948, s. 33 – 37.

*prostor kysličníkem siřičitým, Cyklonem (kyanovodíkem), Ventoxem, Tritoxem a Akantexem.*⁷⁹⁰

V závěrečném období židovského ghetta Terezín, zde vypukla epidemie tyfu, se kterou se snažili zpočátku vypořádat terezínské lékaři, kteří unikli závěrečným transportům do některého z vyhlazovacích táborů a dočkali se následného osvobození. Později jim byli na pomoc povoláni další lékaři a zdravotníci z širokého okolí.⁷⁹¹ „*Hovoříme-li o osvobození Terezína a sestrách, nemůžeme zapomenout na studentky zdravotnické školy, které měly před maturitou, a téměř celý jejich ročník odjel na pomoc do Terezína. Tady se intenzivně staraly o zubožené vězně a některé následkem tohoto ošetřování samy onemocněly.*“⁷⁹²

Vybrané příspěvky věnované „zdravotnictví“

Velká část prozkoumaných terezínských deníků obsahuje záznamy, ve kterých se jejich autoři a autorky vyjadřují ke svému zdravotnímu stavu nebo stavu svých blízkých. Většina poznámek se soustředí spíše na aktuální zdravotní problémy jednotlivých autorů a autorek než by přímo mapovaly fungování zdravotnických zařízení. Někteří pisatelé se v rámci svých deníků rovněž stručně zmiňují o problémech spojených s epidemiemi, které v terezínském ghettu vypukly. Velmi zřídka se objevují záznamy, které by nás blíže informovaly o podobě zdravotní péče a přístupu samotných lékařů a ostatních zdravotníků k pacientům apod..

Zde bych pro příklad zmínila několik stručných poznámek k problematice zdravotnictví. Například Willy Mahler se ve svém deníku několikrát zmínil o svém zdravotním stavu, ale také o návštěvě jednoho ze zdravotnických zařízení.⁷⁹³ Viz poznámka zde dne 8. března 1944⁷⁹⁴ „*Léčení mého nemocného nosu převzal na doporučení dr. Lecnera dr. Jul. Kohn z C III. Noc bolí je úplně oteklý, červený...*“⁷⁹⁵ „*13. března 1944 - Můj nos se*

⁷⁹⁰ ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 106. ISBN 978-80-260-7335-2.; PICK, Jan – Richard, POLLÁK, *Terezín očima hygienika: zpráva z terezínského koncentračního tábora o boji proti hmyzu a skvrnitého tyfu*. Praha: Lékařské knihkupectví a nakladatelství, 1948, s. 101 – 113.

⁷⁹¹ LUKEŠ, Alexander, *Svatý týden v Terezíně*. Praha: Naše vojsko, 2008, s. 21 – 38. ISBN 987-80-2060916-8.

⁷⁹² ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetřovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 106. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁷⁹³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahlera jako zrcadlo dějin holokaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 40 – 42.

⁷⁹⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁷⁹⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

úplně vyléčil a nezapomenu na péči, kterou mně poskytl hamburský specialista pro choroby nosní a hrtanu dr. Kohn z Trutnova.“⁷⁹⁶ „13. září 1944 - Dopol. na ambulanci, kde dr. Herrmann zjišťuje silné nachlazení a žádá, abych aspoň dva dny zůstal v posteli. Hlásím se proto dosti nerad nemocným a prof. Berger přejímá můj rayon.“⁷⁹⁷ „15. září 1944 – Můj zdravotní stav se nelepší. Cítím se slabým a neustále se potím. Jinak mi však chutná jísti a doufám, že moje nemoc nebude mít hlubšího rázu.“⁷⁹⁸

Autor se ve svých poznámkách několikrát vyjádřil k zdravotnímu stavu svých blízkých.⁷⁹⁹ „19. února 1944 – Potom navštěvuji nemocného řed. Gothlieba v L 317; jeho horečnatý stav mne znepokojil...“⁸⁰⁰ „22. dubna 1944 – Truda se poranila pádem z kavalce a musí ležeti.“⁸⁰¹

Willy Mahler také věnoval velkou pozornost zdravotnímu stavu svého otce Artura, který popsal v několika stručných poznámkách.⁸⁰² Například bych uvedla poznámku zde dne „18. července 1942 - Večer v 18. hod. se otec vrátil z marodky do své ubikace.“⁸⁰³ „25. března 1944 – „Otec zase trpí průjmami a s jeho zdravotním stavem nejsem spokojen. Za dobu svého pobytu v E III. Značně zestárl. Duševně ku podivu je však čilý a politický a válečný vývoj jej stále velmi zajímá.“⁸⁰⁴ „31. březen 1944 – Otcův stav působí mi na dále starosti. Nyní kromě průjmů trpí ještě chudák zánětem středního ucha, pročež špatně slyší. K večeru jsem k němu přivedl dr. Pavla Fischera, který jej prohlédl a vyslovil celkovou spokojenost s jeho stavem, i když jeho trochu oteklé ruce vzbudily jeho mimořádnou pozornost.“⁸⁰⁵

⁷⁹⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 42.

⁷⁹⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁷⁹⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁷⁹⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁸⁰⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 41.

⁸⁰¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁸⁰² Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 40 – 42.

⁸⁰³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 41.

⁸⁰⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 41.

⁸⁰⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

Informace o rozšíření nemocí mezi terezínskými dětmi nám poskytuje deník Egona Redlicha.⁸⁰⁶ „4. února – čtvrtek (1943) - Těžká epidemie. Tyfus mezi dětmi. Tyfus u dětí vůbec není těžký, ale zde je těžký až dost.“⁸⁰⁷ „19. listopadu 1942 – čtvrtek: Nebezpečí vši je velké. Možnost rozšíření nemocí a je těžké bojovat proti mnohému nebezpečí. V několika domovech dětí nejsou ještě v pokojích kamna. V místnostech leží nemocné děti...“⁸⁰⁸ „28. listopadu 1942 – sobota: ...Nebezpečí zavšivení je skoro větší než v létě, lidé si nesvlékají šaty, poněvadž je jim zima a spí v nich. Je mnoho případů infekční žloutenky, řada případů břišního tyfu.“⁸⁰⁹

Autor se v několika poznámkách věnuje i zdravotnímu stavu blízkých spolupracovníků.⁸¹⁰ „28. listopadu 1942 – sobota: Fritz Prager má spálu, Fredy podezření z tyfu (dnes, už je snad mimo podezření) – jsem na vše sám...“⁸¹¹

O situaci ve starobinci nás informuje jedna z poznámek téhož autora.⁸¹² „11. prosince 1942 – pátek: Náhodou jsem navštívil nemocniční místnost starců. Zápach v pokoji byl strašný. Nemocní dělají své potřeby do postelí, práce ošetřovatelů tam není lehká...“⁸¹³

Život v jednom ze zdravotních zařízení, je předmětem zápisků z deníku Siegfrieda Brauna. Jeho zápisky nám přibližují životní podmínky, které panovaly v některém terezínském starobinci.⁸¹⁴ „V poledne dobojoval konečně kolega Posner. Přemýšlíme, kdo bude asi další mrtvý v našich 14 postelích. Žádný mi nepřichází pomoci přenést z postele do

⁸⁰⁶ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 126 – 149.; REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁸⁰⁷ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 137.; REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁸⁰⁸ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 152. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 137.

⁸⁰⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 162. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁸¹⁰ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁸¹¹ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 161. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁸¹² REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁸¹³ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 165. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁸¹⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

mého vozíku. Konečně se ukáže sestra Helga s jejími pilulkami...Nechce odnésti páchnoucí nečistoty po zemřelém, hádám se s ní marně. Její muž je lékařem a panička si vybírá práci. Mě nechce pomoci do vozíku, že prý by mohla se namoci nebo dostat kýlu...Lékařská věda omezuje se zde na zmechanizované umírání automatizovanými infekcemi a pilulkami s výjimkami u těch, co mimořádně platí potravinami, penězi nebo vlivem...Tělo zemřelého leží tu již 14 hodin, je zčernalé a děsně páchne. Kde je tu hygiena, čistota, etika? Nestačí mi vysvětlení: to je Terezín...⁸¹⁵

Informace o nemocích, kterými často terezínští vězni trpěli, nalzáme i v dalších terezínských denících. V této souvislosti se jednotliví autoři nebo autorky zmiňují ve svých zápiscích o návštěvě nejrůznějších zdravotnických zařízení. Viz. poznámka z deníku Karla Hrona⁸¹⁶ – „19. 4. 1945: Zůstal jsem ležet. Mám průjem, pak šel jsem do ambulance. Dostal jsem prášky a uhlí!“⁸¹⁷ Jako další příspěvek bych zmínila zápis z deníku Hany Platovské.⁸¹⁸ „... jednoho dne jsem se nasydla, měla jsem angínu a potíže s močí. Když jsem zpozorovala její tmavou barvu, vzpomněla jsem si na zánět ledvin, který jsem dvakrát prodělala doma. Oznámila jsem to ošetřující lékařce, která ihned zjistila zánět. Musila jsem na marodku. Toho jsem se strašně bála. Ale dopadlo všechno dobře...Ošetřoval mě jakýsi dr. Löw velmi příjemný, hezký i dosti... zkušený lékař. Sestry byly ke mně navzájem milé...“⁸¹⁹

O fungování zařízení, ve kterých působili terezínští lékaři a další zdravotnický personál, se dozvídáme z dílčích záznamů otisknutých v deníku Evy Roubíčkové.⁸²⁰ „13. 12. (1943) - Musely jsme se přestěhovat, z našeho pokoje se stane ambulance.“⁸²¹ Autorka se v jedné ze svých poznámek věnuje přítomnosti encefalidity, která byla mezi některými terezínskými vězni rozšířená.⁸²² „Maminka má teď službu v Sokolovně při encefalidě a hlásila se dobrovolně na noční službu, protože nemá, kam by šla. Encefalitida je zde novou chorobou. V normálním životě se prý vyskytuje jen velice zřídka, je to vlastně mozková choroba a má obvykle těžké následky. Máme tu dosud pouze lehké případy, nemocní dlouho

⁸¹⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

⁸¹⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁸¹⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁸¹⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁸¹⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁸²⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 180 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁸²¹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 121. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁸²² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 180 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

*spí, mají zvýšené teploty, bolesti hlavy a poruchy rovnováhy. Kromě toho je ještě mnoho dalších příznaků, je zjiřitelná také dle očí. Zneklidňující je pouze značné rozšíření této choroby v Terezíně. Zejména v domovech mládeže je mnoho případů, mají tam již celé pokoje. Tato nemoc musí být velice nakažlivá, není však známo čím. Nemoc samotná není těžká, horší jsou recidivy, které následují často dva až třikrát.*⁸²³

Více informací o poskytované zdravotní péči uvnitř židovského ghetta Terezín nebo o samotném vzniku a provozu jednotlivých zdravotnických zařízení se z dochovaných terezínských deníků bohužel nedozvídáme. Z dochovaného zlomku terezínských deníků tak nemůžeme dostatečně zmapovat pracovní nasazení lékařů a zdravotníků a jejich strategie přežití.

Kulturní život v ghettu Terezín

„Nacisté se už od začátku uchopení moci snažili dokazovat méněcennost a destruktivní účinek židovské rasy na světovou kulturu. Tvořivé schopnosti židovských umělců popírali. Pomocí norimberských zákonů a utilitární estetiky „Entartete Kunst“⁸²⁴ zmizelo postupně z německého kulturního života vše, co nevyhovovalo nacistické ideologii.“⁸²⁵

V samotných počátcích židovského ghetta Terezín byla potírána jakákoli kulturní a umělecká činnost vězňů.⁸²⁶ Veškeré umělecké projevy tak byly zakázány nacistickou komandaturou, protože i malé projevy kulturního života mohly ve věznicích posílit víru v brzký konec války a utrpení. Mohly též navozovat určitý pocit naděje. I přes zákazy se však kulturní život rozvíjel od samého počátku fungování terezínského ghetta.⁸²⁷ *„Byly to projevy kulturního života, které pozvedaly vůli vězňů k životu. Byly to projevy kulturního života, které posilovaly důvěru, mezinárodní solidaritu vězňů a pevnou víru v dobrý a vítězný konec. Němečtí fašisté si toho byli vědomi. Proto zpočátku zakázali jakýkoli kulturní projev. Odebrali vězňům i hudební nástroje.“⁸²⁸*

Nacistická komandatura později povolila vězňům organizovat jen tzv. „přátelské večery“ (tzv. „Kameradschaftsabende“). Každý program těchto večerů musel být předem

⁸²³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 128 – 129. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890

⁸²⁴ „Zvrhlé umění“

⁸²⁵ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 33.

⁸²⁶ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 29. ISBN 80-86758-18-4.

⁸²⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 186.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 42 – 46.

⁸²⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 186.

schválen cenzurou.⁸²⁹ „Dne 28. prosince 1941 byly na pokojích nebo na kasárenských sálech povoleny „kamarádkské večery“ s pestrým programem. Jednalo se o jednoduché improvizace; umění ve své upřímné, dojemné a prosté podobě odpovídalo potřebě ve stavu nouze, jež si dokáže najít útěchu...“⁸³⁰ „Tyto výstupy byly pořádány v ubikacích často jen při svitu jediné svíčky. Později se konaly v konírně Sudetských kasáren a v loupárnách brambor. Písně i kabaretní přednesy byly rázu revolučního a optimistického. Pranýřovaly německý fašismus, tepaly však později i některé vnitřní nepořádky a zlořády v táboře. Lagerkomandatura by pochopitelně skutečný obsah přednesu neschválila, kdyby jí byl předložen tak, jak byl přednášen. Esesáci se však spoléhali na to, že vězňové jsou tak zastrášení, že se budou držet přesně schválených textů.“⁸³¹ Ostatní kulturní život mohl probíhat pouze v tajnosti.⁸³²

V průběhu doby došlo k uvolnění terezínských poměrů – přičemž určitá volnost v oblasti umění a kultury se začala rozvíjet od poloviny roku 1942.⁸³³ „Nebyl to výraz benevolence esesáků, ale spíše jejich lhostejnosti k tomu co se uvnitř ghetta bude zpívat, hrát a tvořit. Umění v Terezíně mělo nacistům posloužit jako alibi a zároveň jako kulisa k zastření krutého osudu, jež Židům dávno předurčili.“⁸³⁴ „Od té doby byla kulturní činnost zakazována jen na čas za trest... Od zahájení okrašlovací akce naopak komandatura projevovala veliký zájem o divadelní představení a koncerty a začala se sama o tyto věci starat a do nich mluvit.“⁸³⁵

V rámci terezínské samosprávy vzniklo také samostatné oddělení tzv. „Freizeitgestaltung“, jehož úkolem byla organizace volného času a podpora kulturního života v ghettu.⁸³⁶ „V roce 1942 bylo zmíněné oddělení pro organizaci volného času založeno v rámci úseku vnitřní správy. Dlouho bylo pouze trpěno, často i ohroženo, neboť činnost byla z trestu několikrát zastavena... Vrcholná doba oddělení pro organizaci volného času se shodovala se „zkrášlováním“...“⁸³⁷

⁸²⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 186.; PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 26.

⁸³⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 448. ISBN 80-7364-024-4.

⁸³¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 186.

⁸³² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 187.

⁸³³ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 29. ISBN 80-86758-18-4.

⁸³⁴ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 29. ISBN 80-86758-18-4.

⁸³⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 187.

⁸³⁶ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 26 – 27.

⁸³⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 449. ISBN 80-7364-024-4.

Během existence židovského ghetta Terezín přicházely transporty, do kterých byla zařazena také celá řada významných osobností z řad umělců, herců, literátů apod.⁸³⁸ „*Neštěstí, že zde bylo uvězněno tolik akademiků, umělců a učenců, se v tomto ohledu ukázalo zvláštní předností.*“⁸³⁹ Tyto osobnosti pocházely z Protektorátu Čechy a Morava, ale i z dalších území okupovaných nacisty.⁸⁴⁰ „*To již nemůžeme mluvit o jen českém kulturním životě neboť nově národnostní skupiny, které byly do Terezína dopraveny, měly svoji vlastní kulturu a tou také žily. Jiný byl kulturní život Vídeňáků a jiný Němců z říše. Také Holanďané a Dánové žili svým vlastním kulturním životem, ale ne již tak vyhraněné.*“⁸⁴¹ Tyto osoby se snažily za pomoci umělecké tvorby přežít strasti tohoto místa, ale rovněž pomáhali dalším vězňům nepoddat se strachu z blízké budoucnosti. V průběhu svého věznění se zasloužily o organizaci velkého množství kulturních akcí, jako byly například nejruznější přednášky, divadelní představení, literární večery a hudební koncerty.⁸⁴² „*Zájem o většinu akcí byl mimořádně velký. Když ponecháme stranou sport, jenž zajímal zejména mládež, nejvíce bylo oblíbené divadlo a podobné žánry, revue, kabaret, scénické pořady, recitovaná představení různých dramatických děl a koncertní provedení oper.*“⁸⁴³

Umělecká tvorba kvetla mezi všemi věkovými skupinami vězňů, jelikož zejména staří vězni a děti hledali útočiště v kultuře a umění.⁸⁴⁴

„*Snad nikde se nenajde tolik básnických lidí, jako bylo v Terezíně. Nebyly to básně zvláštní úrovně, byly to většinou básně příležitostné, bylo to veršotepectví, někdy dobré, jindy kostrbaté, ale svědčilo o hladu a touze vězňů po kulturních projevech.*“⁸⁴⁵ Přesto můžeme terezínskou literární tvorbu označit za velmi skromnou, neboť se většina děl tohoto typu bohužel nedochovala. Je to dáno tím, že literární činnost vznikala často beze svědků a mnozí autoři si svá díla brávali sebou do transportů vedoucích na Východ. Z toho důvodu nemůžeme přesně stanovit přesný počet terezínských vězňů, kteří se během svého pobytu věnovali psaní. Jednotlivé práce vznikali stejně jako většina uměleckých děl z vnitřní potřeby vyrovnat se

⁸³⁸ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 29. ISBN 80-86758-18-4.;

KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 42 – 46.

⁸³⁹ UTITZ, Emil. *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, 1947, s. 52.

⁸⁴⁰ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 29. ISBN 80-86758-18-4.

⁸⁴¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 187.

⁸⁴² CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 29. ISBN 80-86758-18-4.

⁸⁴³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 450. ISBN 80-7364-024-4.

⁸⁴⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 186 – 189.

⁸⁴⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 188.

s tragickou skutečností a z touhy přežít a žít.⁸⁴⁶ „*Tímto zmateným, neobratným způsobem, zmítání hrůzou, soucitem, strachem a zoufalstvím se laici i mnozí literáti pokoušeli zabývat otázkami, které tábor každodenně přinášel, a jejich napsáním se též utěšit, osvobodit sebe i své publikum alespoň na čas od nepřetržitého náporu protivenství.*“⁸⁴⁷

Z básnických děl se dochovaly například verše Karla Švenka⁸⁴⁸, Viléma Poláka⁸⁴⁹, Karla Fleischmanna⁸⁵⁰, Otty Weisse⁸⁵¹ a mnohých dalších autorů, kteří byli později zařazeni do transportů směřujících do nacistických vyhlazovacích táborů. Některá vybraná díla se po druhé světové válce dočkala zájmu editorů a vyšla knižně. Ostatní autoři se věnovali spíše próze, ale jejich díla se bohužel nedochovala. Například bych zmínila Karla Poláčka, dr. Karla Schönbauma atd.⁸⁵²

⁸⁴⁶ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě. Terezín: Památník Terezín, 1972, 76 s.; ADLER, Hans Günther. Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 482 – 488. ISBN 80-7364-024-4.*

⁸⁴⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 486. ISBN 80-7364-024-4.*

⁸⁴⁸ Český spisovatel, komik a hudební skladatel. Narodil se v březnu roku 1917. Počátkem října 1944 byl deportován transportem Em do Osvětimi (Auschwitz Birkenau), kde pravděpodobně též zahynul. Informace o osobě. *THE CENTRAL DATABASE OF SHOAH VICTIMS' NAMES* [online]. Yad Vashem, The World Holocaust Remembrance Center Copyright © 2019. [cit. 18. 11. 2019]. Dostupné z: https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&s_lastName=Schwenk&s_firstName=Karl&s_place=&s_dateOfBirth=&cluster=true. Srov. Karel Švenk. Lex-Ham Community Theatre [online]. Poslední změna 14. 6. 2009, [cit. 18. 11. 2019]. Dostupné z: <http://www.lexhamarts.org/theater/200906/Svenk.html>.

⁸⁴⁹ Lékař a spisovatel. Narodil se v září 1899. Dne 20. listopadu 1942 byl deportován do židovského ghetta Terezín, kde se podílel na rozvoji kulturního života. Na počátku září 1943 byl deportován do koncentračního tábora v Osvětimi, kde zahynul. Viz. Informace o osobě. Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 21. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/114518-vilem-polak/>; . *THE CENTRAL DATABASE OF SHOAH VICTIMS' NAMES* [online]. Yad Vashem, The World Holocaust Remembrance Center Copyright © 2019. [cit. 5. 11. 2019]. Dostupné z: . *THE CENTRAL DATABASE OF SHOAH VICTIMS' NAMES* [online]. Yad Vashem, The World Holocaust Remembrance Center Copyright © 2019. [cit. 5. 11. 2019]. Dostupné z: https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en&s_lastName=Polak&s_firstName=Vilem&s_place=&s_dateOfBirth=&cluster=true.

⁸⁵⁰ Lékař, výtvarník a spisovatel. Narodil se v únoru 1897. 18. Dubna 1942 byl deportován transportem Akb, č. 68 do Terezínské ghety, kde pomáhal rozvíjet terezínský kulturní život. V závěru října 1944 byl však zařazen do transportu do vyhlazovacího tábora v Osvětimi, kde pravděpodobně zahynul v jedné z plynových komor. Viz. Informace o osobě. Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 2. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/84952-karel-fleischmann/>; Více informací In. HOUSKOVÁ, Hana. *Česlicí času: život a dílo Karla Fleischmanna*. Olomouc: Votobia, 1998, 145 s., obr. příl. ISBN 80-7198-306-3.

⁸⁵¹ Básník a spisovatel. Narodil se v červenci 1899 v Pardubicích. Během prosince 1941 byl zařazen do transportu L, č. 518, který směřoval do židovského ghety Terezín. Zde se věnoval zejména poezii. V říjnu 1944 byl deportován do koncentračního tábora v Osvětimi, kde patrně zahynul. Jeho verše se po válce dočkali vydání. Viz. Informace o osobě. Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 2. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/133491-otto-weiss/>.

⁸⁵² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 191.; PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě. Terezín: Památník Terezín, 1972, 76 s.; KOSPRDOVÁ, Lucie. Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 42 – 46.

Oblíbené byly mezi terezínskými vězni „recitační“ večery, které probíhali již od otevření židovského ghetta. *„První recitační večery byly v konírně Sudetských kasáren. Byly přednášeny verše S. K. Neumanna a Čapkovy překlady Rimbauda, Apolinaira, Verlaina a Baudelaire. Byly večery věnované básnickému dílu Jana Nerudy, večer Viktora Dyka, večer Františka Halase, večer Jiřího Wolkra. Několikrát byl recitován Máchův Máj, byl večer Gogolův...Nejoblíbenější byly recitační večery skupiny vedené Gustavem Schorschem. Recitovány byly také německé verše. Německá skupina Filipa Manese pořádala s velkým úspěchem čtení literárních děl. Později byly nastudovány celé divadelní hry.“*⁸⁵³

O fungování divadla známe jen velmi málo, což je dáno omezeným množstvím dochovaných pramenů. V divadle stejně jako v umění a kultuře nacházeli terezínští vězni nový smysl života a nové poslání.⁸⁵⁴ *„Divadlo vznikalo, bez jakékoli podpory ze strany táborové samosprávy. Hrály se kabaretní scény, revue, napsané v táboře a reagující na jeho situaci.“*⁸⁵⁵

*„Zprvu byly tyto hry hrány v různých uprázdněných místnostech na prknech, která byla improvizovaným jevištěm, bez kulis a bez kostýmů. Časem však již vězňové věděli, jak si opatřit různé věci potřebné pro divadelní představení. V pozdější době povolovala komandatura tábora výrobu těchto rekvizit a tak vznikly i dekorace.“*⁸⁵⁶ Přesto, že se divadlo muselo potýkat s velmi omezenými podmínkami, které znamenaly nedostatek vhodných prostor a dekorací, dramatických textů apod. Dokázali divadelní herci a tvůrci her v Terezíně vytvořit bezpočet divadelních představení.⁸⁵⁷

Úplný rozvoj divadla nastal až v polovině roku 1942. Vznikaly zde české i německé divadelní kolektivy, které se soustředily kolem významných osobností, které se ocitli za branami Terezína. Zde bych chtěla zmínit například Františka Zelenku⁸⁵⁸, Vlastu

⁸⁵³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 191.

⁸⁵⁴ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 20 – 27.

⁸⁵⁵ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 26.

⁸⁵⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 191.; PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, 76 s.

⁸⁵⁷ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 26 – 27.

⁸⁵⁸ Režisér a dramatik, jevištní a kostýmní výtvarník a architekt. Před druhou světovou válkou působil v Osvobozeném divadle a Slovenském Národním divadle atd. Do Terezína byl deportován 13. července 1943. Během působení v ghettu se zasloužil o vznik více než 27 divadelních představení, dále zinscenoval také dětskou operu Brundibár. V říjnu 1944 byl deportován do Osvětimi, kde pravděpodobně také zahynul. Informace o osobě. Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 21. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/135951-frantisek-zelenka/>; Databáze českého amatérského divadla [online]. NIPOS, pracoviště Databáze českého

Schönovou⁸⁵⁹, Hanse Hofera, Karla Švenka a mnoho dalších. Za vůdčí osobnost terezínské činohry můžeme označit Gustava Schorsche⁸⁶⁰ a Carla Meinharda.⁸⁶¹

„Na divadelní tvorbě se kromě profesionálů podíleli také amatéři. Každé představení a program bylo odměněno nadšením vděčného a pozorného publika.“⁸⁶² Do divadelních aktivit se zapojily také děti, které za pomoci vychovatelů dokázaly zinscenovat širokou škálu představení.⁸⁶³ „Pro děti napsal Norbert Frýd hru *Radiovina*. V posledních měsících tábora měla velký úspěch dramatisace *Karafiátových Broučků* v úpravě Vlasty Šénové, v režii Hanuse Theina a s výpravou Charlotty Burešové.“⁸⁶⁴ Jedním z nejvýznamnějších divadelních počinů, který byl v terezínském ghettu uskutečněn, byla inscenace opery „Brundibár“, kterou napsal dramatik Hans Krása.⁸⁶⁵ „Divadlo bylo jedním z mála prostředků, jak dětem vynahradit všechny radosti. Plnilo také funkci výchovnou i vzdělávací.“⁸⁶⁶

Díky terezínskému divadlu ožívala také česká i německá minulost a docházelo k posílení jistého národního citění.⁸⁶⁷ „Divadelní život ovšem trpěl nevhodnými místnostmi, primitivností technických zařízení. Ještě dnes však se mi zdá zázrakem a zůstává pro mne nezapomenutelným, jaké tu někdy byly vykouzleny scény a jaká divadelní působivost.“⁸⁶⁸

amatérského divadla ©2010. [cit. 21. 11. 2019]. Dostupné z:

<https://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=osobnost&id=8063>.

⁸⁵⁹ Herečka a režisérka. Narodila se v září 1919 v Praze. Během července 1942 měla být společně s rodinou deportována do židovského ghetta Terezín, kde se působila v divadelní oblasti. Přežila druhou světovou válku a dožila se úcty hodného věku 91 let, zemřela v roce 2011 na území dnešního Izraele. Viz. SCHÖNOVÁ, Vlasta. *Chtěla jsem být herečkou*. Praha: Ivo Železný, 1993, 254 s.; ŠORMOVÁ, Eva. *Divadlo v Terezíně*. In: *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Nadace Terezínská iniciativa, 1997, s. 244 – 250.

⁸⁶⁰ Divadelní talent, režisér a recitátor. Narodil se na konci ledna 1918 a v prosinci byl deportován do terezínského ghetta. V Terezíně založil skupinu recitátorů. Velký úspěch mělo jeho nastudování hry *Ženitba* atd. 16. října 1944 byl deportován do koncentračního tábora v Osvětimi, kde zahynul. Informace o osobě. Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 21. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/122183-gustav-schorsch/>.

⁸⁶¹ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 27 – 28. Srov. Památník Terezín, Terezín Memorial - Vojtěch Blodig. *Ghetto Terezín – Kultura* [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna: 23. 08. 2019 [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/kultura/>.

⁸⁶² PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 27.

⁸⁶³ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 27 – 28.

⁸⁶⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 192.

⁸⁶⁵ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 27 – 28.

⁸⁶⁶ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 28.

⁸⁶⁷ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 27 – 31.

⁸⁶⁸ UTITZ, Emil. *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, 1947, s. 54.

„V září 1944 byla zastavena veškerá kulturní činnost všech institucí, což se dotklo i divadla v terezínském ghettu. Výrazným zásahem byly rovněž masové transporty do nacistických koncentračních táborů, do kterých bylo zařazeno téměř všechno práce schopné obyvatelstvo a mezi nimi i významné osobnosti z oblasti kultury. Divadelní život v Terezíně byl těmito dvěma zásahy zcela rozmetán v době svého největšího rozkvětu a zanikl.“⁸⁶⁹ Od konce roku 1944 až do počátku roku 1945 neexistují žádné písemné doklady, které by mapovaly kulturní život v ghettu.

Během března 1945 došlo k opětovnému oživení terezínského divadla, ale ve zcela jiném pojetí a režimu. Všechna nová představení byla nařízena nacistickou komandaturou v příležitosti návštěv Mezinárodního Červeného kříže nebo za účelem propagandy vzorového života v ghettu.⁸⁷⁰

„Divadelní kultura, kterou vězni během svého pobytu vytvořili, svědčilo o tom, že ji 10 000 lidí v mezní situaci potřebovaly k životu víc, než kdykoliv jindy a jinde... Znovu a znovu se jejím prostřednictvím vězni ubezpečovali, že život nemůže být jenom utrpení, ponížení, strach, bolest, hlad a nejistota, že i ve stavu nesvobody lze vydobýt určitý prostor, svobodné zázemí, v němž může člověk uskutečňovat to, po čem touží.“⁸⁷¹

V prostorách terezínského ghetta působilo rovněž velké množství umělců, výtvarníků, kteří sem přicházeli ze zemí, které se dostali pod nadvládu Říše. Celá řada deportovaných malířů pracovala ve vězeňské kreslárně, která měla za úkol vypracovávat nejrůznější plány, grafy a kreslený doprovod k průběžné situaci a stavu ghetta. Výtvarníci a další terezínští umělci byli nuceni v sobě potlačit veškerou tvůrčí činnost. Občas museli vytvářet na objednávku propagandistická díla. Ve svých dílech, tak museli zobrazovat ukázkový život v ghettu, ale i některé další výjevy na objednávku.⁸⁷² „Většinou pracovali jako kreslíči v technickém oddělení a po práci kreslili na uspořádaném papíře pro sebe.“⁸⁷³ „Jako v jiných koncentračních táborech využívali i v Terezíně esesáci malířů a sochařů k vytváření výtvarných děl pro sebe, své známé, příbuzné a nadřízené. Přitom si většinou předepisovali námět a způsob, jak má být obraz namalován. Byly to alpské krajinky, západy slunce, rodinné

⁸⁶⁹ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 31.

⁸⁷⁰ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 31.

⁸⁷¹ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 31.

⁸⁷² PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 4 – 25.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 42 – 46.

⁸⁷³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 198.

*portréty podle fotografií a podobně. Pro skutečné malíře nebo sochaře bylo utrpení takové kýče vyrábět. Nevyhnuli se tomu však ani malíři, ani sochaři...*⁸⁷⁴

Židovští malíři však většinu svých děl vytvářeli potají uvnitř ghetta, kde se je také snažili ukrýt. Ve svých pracích tak mohli mapovat životní podmínky, ve kterých zde museli přebývat. Odráželi v nich i své bezprostřední zážitky z vězeňského života a poukazovali na nejrůznější události, ke kterým v ghettu došlo.⁸⁷⁵

Umělecká činnost jim napomáhala přežít hrůzy terezínského ghetta. Díky ní, mohli alespoň na chvíli zapomenout na nejistou budoucnost. Umění pro ně znamenalo určitou naději na záchranu a lepší život, spojený s brzkým koncem války. Uvnitř Terezína tak mohli v tajnosti rozvíjet svůj talent a nabývat nové zkušenosti, díky kontaktům s dalšími umělci.⁸⁷⁶

Značným problémem, se kterým se museli umělci potýkat, byl obrovský nedostatek malířských potřeb. Tímto nedostatkem se však nenechali odradit a využívali pro svou tvůrčí činnost vše, co bylo právě po ruce. Ať už to byly například staré plány, žádanky, staré pytle nebo prostěradla. Barvy pravděpodobně získávaly zvenčí, i když průběh těchto a dalších výměn nebyl bohužel nikdy zmapován.⁸⁷⁷

Přesto, že si umělci svá díla pečlivě schovávali po prostorách ghetta, byly jejich práce odhaleny nacisty. Pro jejich tvůrce to znamenalo zatčení a zařazení do nejbližšího transportu směřujícího do některého z nacistických vyhlazovacích táborů. Kam byli deportováni společně s celou rodinou. Odhalení malíři bývali častokrát popraveni přímo v prostorách Malé pevnosti.⁸⁷⁸ „*Nesmí se zapomenouti ani na malíře, kteří mohli přes značné potíže provozovati své umění. Téměř všichni za to zaplatili svým životem, protože část jejich prací byla objevena velitelstvím tábora a byla odsouzena jako propaganda hrůzy.*“⁸⁷⁹

⁸⁷⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 199.

⁸⁷⁵ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 4 – 25.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 479. ISBN 80-7364-024-4.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 42 – 46.

⁸⁷⁶ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 4 – 25.

⁸⁷⁷ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 4 – 25.

⁸⁷⁸ PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972, s. 4 – 25.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 198 – 199.

⁸⁷⁹ UTITZ, Emil. *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, 1947, s. 55.

Mezi nevýznamnější výtvarníky patřil bezesporu Bedřich Fritta⁸⁸⁰ a Otto Ungar.⁸⁸¹ „Významným výtvarným umělcem-amatérem byl Karel Fleischmann⁸⁸², povoláním byl lékař z Českých Budějovic. Velká část jeho prací vytvořených v terezínském táboře se zachovala a jsou uloženy ve Státním židovském muzeu v Praze...V terezínském táboře tvořili ještě výtvarníci Adolf Aussenberg, Charlotte Burešová, Troller, Sachsel, Lustig...“⁸⁸³

V prostorách židovského ghetta Terezín, vznikaly i nejrůznější řemeslné výrobky. Jejich výroba probíhala tajně, ale také na objednávku pro nacistické pohlaváry a jejich známé.⁸⁸⁴ „Oficiálně vyráběli vězňové pracující ve zvláštních dílnách pro SS a zákazníky SS různé ozdobné předměty, bižuterii, keramiku, stínidla a různé kartonážní výrobky. Vytvářeli je podle nacistického předpisu... Vězňové vyráběli však také tajně pro sebe a své známé v táboře různé ozdoby a odznaky z kovů, vyřezávané předměty ze dřeva a keramické výrobky. Tyto věci, pěkné a vkusné, pašovali vězňové, pracující v dílnách SS, pod oděvem do tábora.“⁸⁸⁵ „Poptávka po osobních špercích a ozdobách do příbytků byla značně rozšířená zejména mezi mladšími lidmi. Z různého materiálu, často podle složitých uměleckých návrhů, se zhotovovaly prsteny, náramky, brože, náhrdelníky a přívěsky. Výrobci mohli počítat s ilegálním, nicméně trpěným slušným vedlejším výdělkem.“⁸⁸⁶

„Do tábora přišlo mnoho vynikajících hudebníků. Projevilo se to v bohatosti terezínského hudebního života. Na výši byla nejen reprodukce hudebních děl, ale vynikající

⁸⁸⁰ Grafík, kreslíř. Narodil se 19. září 1906. Později byl zařazen do transportu vedoucího do židovského ghetta Terezín. Jednalo se o transport J, č. 482 vypravený 4. prosince 1941 z Prahy. Bohužel se konce druhé světové války nedožil a byl pravděpodobně zabit v jednom z nacistických koncentračních táborů. Přesné místo úmrtí není známo. (Autoři knihy *Město za mřížemi* uvádí, jako místo úmrtí koncentrační tábor v Osvětimi.); Srov. LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 198. Informace o osobě.

Databáze obětí šoa [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 21. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obeti/87164-bedrich-fritta/>.

⁸⁸¹ Malíř a profesor kreslení. Narodil se 27. listopadu 1901. V lednu 1942 byl společně s rodinou deportován do Terezína, kde pracoval v kreslárně při technickém oddělení. Během července 1944 byl odhalen společně s dalšími malíři a kvůli neoficiální tvorbě byl následně uvězněn v Malé pevnosti Terezín, kde mu příslušníci SS zmrzačili pravou ruku. Všichni zadržení malíři byli zařazeni do nejbližšího transportu do koncentračního tábora v Osvětimi. Dočkal se osvobození v Buchenwaldu, ale velmi brzy zemřel (25. července 1945) na celkové vyčerpání. Viz. Informace o osobě. *Před 105 lety se narodil malíř Otto Ungar* [online]. PAŘÍK, Arno. Český rozhlas © 1997-2019. Poslední změna 26. 11. 2006 [cit. 21. 11. 2018]. Dostupné z:

<https://regiony.rozhlas.cz/pred-105-lety-se-narodil-malir-otto-ungar-8008017>. Srov. LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 198 – 199.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 479 – 481. ISBN 80-7364-024-4.

⁸⁸² HOUSKOVÁ, Hana. *Česlicí času: život a dílo Karla Fleischmanna*. Olomouc: Votobia, 1998, 145 s., obr. příl. ISBN 80-7198-306-3.

⁸⁸³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 199.

⁸⁸⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 199.

⁸⁸⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 199.

⁸⁸⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 477. ISBN 80-7364-024-4.

*hudebníci komponovali v tábore díla, která se zachovala.*⁸⁸⁷ Mezi nejvýraznější osobnosti v oblasti hudby patřil například: skladatel Viktor Ullmann⁸⁸⁸, Hans Krása⁸⁸⁹ a Pavel Haas⁸⁹⁰, sbormistr a dirigent Rafael Schächter, Franz E. Klein a další. „Mezi zpěváky vynikli zejména Karel Berman, Heda Grabová a Marion Podolierová.“⁸⁹¹ V rámci terezínského ghetta vzniklo postupem času několik hudebních kroužků a došlo k vytvoření celé řady orchestrů.⁸⁹² „V okrašlovací akci musel být vytvořen jako jeden z dalších esesáckých odvodů „městský“ orchestr. Jeho dirigentem byl Carlo Taube, později dánský kapelník Peter Deutsch. Orchester byl rozbit likvidačními transporty.“⁸⁹³

V průběhu existence ghetta se rozvinulo také kabaretní umění. Postupem času jich vznikala celá řada kabaretů, ale ne vždy se dočkaly velkého ohlasu mezi diváky.⁸⁹⁴ „Nesporně nejlepší mezi terezínskými kabarety byl český kabaret Karla Švenka... Nejpopulárnější se stala jeho revue „Ať žije život“. Revue byla hrána za nedostatečného osvětlení v loupárně brambor v Sudetských kasárnách. Pro velký úspěch hrál Švenk později tuto revui i v jiných kasárnách... Skulisami si Švenk hlavu nelámal. Nahrazoval je malovanými tabulkami na tyčkách s nápisy, co představují, jako „park“, „lavička“, „strom“. Refrén jeho písně „Všechno jde“ se stal optimistickou a bojovnou písní českých vězňů. Píseň si přeložili i němečtí vězňové a zpívali ji také.“⁸⁹⁵ Nesmíme však opomenout i další německé kabarety, k úspěšným patřil například kabaret Hanuše Hofera nebo kabaret Bobbyho Johna a Ernesta Morgana, a dále soubor skladatele Oskara Strause.⁸⁹⁶

⁸⁸⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 192.

⁸⁸⁸ Narodil se v lednu 1898. Z terezínského ghetta byl 16. října 1944 deportován do Osvětimi, kde zahynul. Srov. Informace o osobě. *Databáze obětí šoa* [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 21. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/130656-viktor-ullmann/>.

„Vytvořil četné klavírní skladby, písně a operu *Král a smrt na slova Petre Kleina*.“ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 193.

⁸⁸⁹ Skladatel, nositel československé státní ceny. Složil smyčcové trio a kvartet a několik dalších písní. Narodil se 30. listopadu 1899. Během srpna 1942 byl deportován do Terezína a následně byl zařazen do transportu Er, který směřoval do Osvětimi, kde zahynul. Informace o osobě. *Databáze obětí šoa* [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 21. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/102451-jan-krasa/>.

⁸⁹⁰ Hudební skladatel a mladší bratr prvorepublikového herce Huga Haase. Narodil se v červnu 1899. Na počátku prosince 1941 byl deportován do Terezína, kde se také významně podílel na rozvoji kulturního života. V říjnu 1944 byl deportován do nacistického vyhlazovacího tábora v Osvětimi, kde zahynul. Viz. Informace o osobě. *Databáze obětí šoa* [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 21. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/91640-pavel-haas/>.

⁸⁹¹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 29 – 30. ISBN 80-86758-18-4.

⁸⁹² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 452. ISBN 80-7364-024-4.

⁸⁹³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 194.

⁸⁹⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 194.

⁸⁹⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 194.

⁸⁹⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 197.

„V terezínském táboře existoval jistý druh umění, které bychom mohli nazvat drobným estrádním uměním. Byly to skupinky dvou nebo tří herců, zpěváků, hudebníků či recitátorů. Ti navštěvovali marodky a ubikace, kde leželi staří, invalidé a nemocní. V létě předváděli své umění také na dvorech v blocích, v nichž byli soustředěni převážně staří a nemocní. Touto drobnou prací mezi starými a nemocnými vězni zasloužili si věznění umělci skutečně obdiv.“⁸⁹⁷

K oblíbeným kulturním aktivitám v Terezíně patřil bezesporu sport, velmi hojně zde byla hrána převážně kopaná. Ten sport byl oblíbený zejména mezi mladší generací vězňů. Přesto byl v úplných počátcích židovského ghetta zakazován.⁸⁹⁸ „Počátky byly v Sudetských kasárnách. Objevil se tam zapomenutý kopací míč. Prvními transporty přijeli mladí, a nebyli by to mladí, kdyby si nezakopali. Pokus o kopanou uviděl lagerkomandant Seidl. Přísně zakročil a míč zkonfiskoval.“⁸⁹⁹ Po odsunu civilních obyvatel Terezína došlo k povolení sportovních aktivit. Problémem však byl faktický nedostatek vhodných prostor, čímž se vězni nenechali odradit. Kopanou hrávali na kasárenských dvorech za častého povzbuzování diváků z okolních budov. Později bylo za účelem propagandy vytvořeno nové hřiště na baště Jižního vrhu, kde měla hrát mužstva složená z národností, které byly v terezínském ghettu zastoupeny. Mezi populární sporty patřila také házená a odbíjená.⁹⁰⁰ „V rámci okrašlovací akce v době návštěv komisí byly sporty nařízeny. Byl dokonce nařízen závod na kole. Jízdní kola v táboře vůbec nebyla... K nařízením závodům museli esesáci sami půjčit jízdní kola.“⁹⁰¹

Terezínské ghetto bylo proslulé i širokou škálou přednášek, pořádaných celou řadou osobností z řad vězňů. Ti se svou činností snažili zaměstnat alespoň na krátký čas mysl svých spoluvězňů, ale i rozšířit jejich vědomosti.

Již v samotném počátku fungování ghetta můžeme spatřit určitý náznak pořádání přednášek. Jednalo se o tajné přednášky nebo spíše kroužky pro menší okruh lidí, zaměřené na vědecká, politická a osvětová témata.⁹⁰² „Byly to přednášky, o nichž se veřejně nesmělo vědět. Byly to kroužky pro vybrané skupiny vězňů. Jeden nebo dva museli hlídkovat, neblíží-li

⁸⁹⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 198.

⁸⁹⁸ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 468. ISBN 80-7364-024-4.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 205.

⁸⁹⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 205.

⁹⁰⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 468. ISBN 80-7364-024-4.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 205.

⁹⁰¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 205.

⁹⁰² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 200.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 42 – 46.

se nějaké nevíтанé překvapení, kontrola SS... Komunisté vytvářeli kroužky, v nichž vysvětlovali politickou situaci a příčiny, které vedly k důsledkům, pociťovaným všemi terezínskými vězni. Líčili sílu Sovětského svazu a jasné perspektivy jeho vítězství...⁹⁰³

V průběhu doby se jednotlivá témata přednášek proměňovala, postupně také o ně rostl zájem. Později byly některé přednášky organizovány pro širší terezínskou veřejnost. Autoři přednášek se v rámci svých výstupů často zaměřovali na aktuální témata života, ale dotýkali se také témat z oblasti kultury, výchovy a dalších oborů.⁹⁰⁴

Z oblasti kultury můžeme zmínit například literární přednášky Zdeňka Böhma⁹⁰⁵, jejichž předmětem byla zejména nejmladší česká próza a poezie, dále přednášky Jaroslava Dubského⁹⁰⁶ věnované osobnosti Jiřího Wolкера nebo pojednání dr. Karla Arnsteina o postavě Otokara Březiny atd. Známé byly rovněž přednášky Dr. Norberta Frýdy o historii Národního divadla a o filmovém umění. K dalším osobností, které přednášeli o tématech z oblasti divadla, patřil například Emil Pollert, František Zelenka apod.⁹⁰⁷

I přednášky věnované problematice výchovy a sportu si v Terezíně našly své posluchače. „O výchově mládeže přednášel Miloš Salus... Dr. Josef Polák přednášel o kanoistice, Milda Körper o pražské kopané...“⁹⁰⁸

Mezi terezínskými vězni se objevili také posluchači, kteří se zajímali spíše o přednášky z oblasti historie, lékařství, ale i psychologie, žurnalistiky a dalších oborů.⁹⁰⁹ „Mezi přednáškami historickými byly přednášky prof. Josefa Koška o duchu a řádu dějiny a o různých úsecích evropských dějin, přednášky dr. Maxe Poppera počátku a rozvoji Prahy, o dějinách Prahy... Tak Milena Illová přednášela o ženské otázce, Vilém Prager o třech dobách rozhlasu, inž. Antonín Vohryzek přednášel na téma „Jak vznikají noviny“, dr. Jan

⁹⁰³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 200.

⁹⁰⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 200 – 202.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 464. ISBN 80-7364-024-4.

⁹⁰⁵ Literát, narodil se v červenci 1922. Během listopadu 1942 byl deportován do terezínského ghetta, kde přednášel o tématech kolem literatury. V květnu 1944 byl deportován do koncentračního tábora v Osvětimi, kde zahynul. Viz. Informace o osobě. *Databáze obětí šoa* [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 25. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/78507-zdenek-b-hm/>.

⁹⁰⁶ Narodil se 11. srpna 1901. V září 1942 byl deportován do ghetta Terezín, kde vedl literární přednášky. V prosinci 1943 byl zařazen do transportu do vyhlazovacího tábora v Osvětimi a zde zahynul. Viz. Informace o osobě. *Databáze obětí šoa* [online]. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 02. 04. 2014 [cit. 25. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/obet/81226-jaroslav-dubsky/>.

⁹⁰⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 200.

⁹⁰⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 201.

⁹⁰⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 201.

*Král o moderní fotografii, dr. Richard Polík o boji s mikroby...Byla celá řada přednášek cestopisných, byly i osobní vzpomínky, jako přednáška dcery dr. Jindřicha Kohna o otci.*⁹¹⁰

Přednášky a kroužky připravovali i ostatní národnosti, jejichž příslušníci se nedobrovolně ocitli na půdě terezínského ghetta. *„Z německých přednášek to byly například přednášky Otto Broda. Z celé řady vynikl cyklus jeho šesti přednášek o Voltairovi a přednáška o Maxu Brodovi, bratru přednášejícího. Mnoho posluchačů měly filosofické přednášky rabína dr. Baecka a právnické úvahy vídeňského dvorního rady dr. Klanga.*⁹¹¹

Všechny přednášky, které se v prostorách ghetta uskutečnily, byly hojně navštěvovány, jelikož umožňovaly všem posluchačům, alespoň na okamžik uniknout od myšlenek na nejistou budoucnost a strasti života v Terezíně.⁹¹²

V prostorách ghetta byla za tímto účelem pěstována také četba knih. Přestože knih bylo v Terezíně velmi málo, terezínští vězni využívali volný čas pro čtení knih. Někteří vězni si do svých zavazadel přibalily i knihy a pak se tajně snažily své poklady půjčovat dalším osobám.⁹¹³ *„Esesáci si nepřáli, aby vězňové četli. To zdržuje od práce a zbytečně rozptyluje...“*⁹¹⁴ Z tohoto důvodu byly při prohlídkách zavazadel zabavovány kromě dalších zakázaných předmětů také knihy a později svá zavazadla nedostávali vůbec.⁹¹⁵

Později však došlo k uvolnění terezínských poměrů a četba knih byla povolena.⁹¹⁶ *„Komandatura totiž v listopadu 1942 povolila zřízená táborové knihovny. Knihovna byla otevřena 22. listopadu 1942 a měla tehdy na 4000 svazků. Rozrůstala se poměrně rychle. Přírůstky tvořily knihy, které byly zabaveny ze zavazadel. Do Terezína byly také posílány knihy, nalezené ve zrušených židovských bytech...Nacisté dali k dispozici pouze knihy, které je nezajímaly. České knihy neposílali vůbec. Hlavní přírůstek knih byl z říše, a to nejen z knihoven různých zrušených říšsko-německých židovských organizací, ale také ze zednářských lóží i z některých organizací církve katolické nebo evangelické.*⁹¹⁷ Značná většina knih v nově zřízené knihovně byla v hebrejštině, latině, řečtině. Tyto knihy se

⁹¹⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 201.

⁹¹¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 201.

⁹¹² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 465. ISBN 80-7364-024-4.

⁹¹³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 202.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 468. ISBN 80-7364-024-4.

⁹¹⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 202.

⁹¹⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 202.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 468. ISBN 80-7364-024-4.

⁹¹⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 202.; ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 469 – 475. ISBN 80-7364-024-4.

⁹¹⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 202.

věnovaly převážně židovským otázkám, které vězně v této době moc nezajímaly. Vězni se snažili číst převážně beletrii, které bylo v terezínské knihovně velmi málo. Z tohoto důvodu došlo k založení tzv. putovních knihoven v rámci jednotlivých bloků.⁹¹⁸ „*Knihy putovaly z jednoho bloku do druhého a tam byly půjčovány. Knih nebylo tolik, aby mohly být půjčovány jednotlivcům. V ubikacích se začalo veřejně předčítat. Jeden vězeň předčítal a ostatní poslouchali na svém kavalci, jinde místo nebylo. To se obzvláště vžilo tam, kde byli staří a nemocní, ale i tak se knihy brzy rozpadaly opotřebením. Mnoho knih bylo také nutno vyřadit pro stále se množící infekční choroby v táboře. Byly proto spalovány, poněvadž na řádnou dezinfekci nebylo v táboře pomýšlení.*“⁹¹⁹

Přesto si jednotlivci mohli vypůjčit některé knihy, převážně se jednalo o knihy vědecké nebo úzce specializované, jako například kuchařské knihy, učebnice apod. Za výpůjčky museli vězni platit.⁹²⁰ „*Jednotlivec musel za vypůjčení knihy složit kauci 50 terezínských korun.*“⁹²¹

Během fungování terezínského ghetta bylo zřízeno ještě několik menších knihoven, které se shromažďovaly odbornou literaturu pro lékaře a zdravotníky, ale i literaturu pro osoby pracující v oblasti výroby a techniky.⁹²²

V červnu 1943 došlo k založení čítárny v rámci jedné z etap tzv. zkrášlování.⁹²³ „*Místa v této čítárně bylo málo, ale přece jen se v ní denně vystřídalo na sto vězňů.*“⁹²⁴

Někteří z vězňů mohli být během pracovní povinnosti zařazeni do dvojice pracovních komand („*Bucherausgangsgruppe*“), jejichž úkolem byla určitá evidence a soupis všech hebrejských knih, které postupně přicházely do Terezína. Existovala zde i jedna menší skupina, která musela z doposud neobjasněných důvodů vystříhovat veškeré zprávy o židovské rase a ty poté systematicky ukládat.⁹²⁵

Je pozoruhodné, že se na území židovského ghetta rozvinul tak rozmanitý kulturní život. Veškeré úsilí vytvořit celou škálu kulturních aktivit vyvíjela během existence ghetta

⁹¹⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 203.

⁹¹⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 203.

⁹²⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 203.

⁹²¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 203.

⁹²² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 203.

⁹²³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 203.; PRAUSOVÁ, Veronika. *Emil Utitz*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Katedra dějin a didaktiky dějepisu. s. 40.

⁹²⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 203. PRAUSOVÁ, Veronika. *Emil Utitz*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Katedra dějin a didaktiky dějepisu. s. 40.

⁹²⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 203.; PRAUSOVÁ, Veronika. *Emil Utitz*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Katedra dějin a didaktiky dějepisu. s. 40.

celá řada významných osobností, kteří sem byli deportováni nejčastěji z rasových důvodů. Na kulturních aktivitách se však podílelo také velké množství dalších židovských vězňů, kteří nejen pomáhali organizovat kulturní akce, ale snažili se v hojné míře vytvářet nejrůznější předměty, které se staly součástí nejrůznějších představení a koncertů apod. Přestože většina kulturních akcí byla v průběhu doby zneužívaná pro účely propagandy, podařilo se terezínským vězňům vytvořit příležitosti, při kterých mohli, alespoň na okamžik zapomenout na strasti života v ghettu, strach z nejisté budoucnosti a transportů. V prostorách ghetta vznikla také celá řada uměleckých děl, které tvoří velmi důležitý doklad o životních podmínkách a o samotném životě židů vězněných v židovském ghettu Terezín.

Reflexe kulturního života v židovském ghettu Terezín

Značná část prozkoumaných terezínských deníků bohužel mapuje kulturní život v Terezíně jen zřídka. Značná část deníků obsahuje pouze malé množství poznámek, které by nám přiblížili projevy kulturního života v ghettu. Celá řada autorů a autorek deníků se ke kultuře v ghettu vyjadřuje velmi stručně, nejčastěji nás informují o návštěvě některé z kulturních akcí: koncertů, sportovních utkání, výstav, představení apod. V rámci svých poznámek také často reflektují své bezprostřední pocity z jednotlivých akcí. Z těchto záznamů však nemůžeme dostatečně zrekonstruovat proces samotné organizace kulturních akcí. Dochované terezínské deníky nám přesto pomáhají osvětlit širokou škálu akcí kulturního rázu, které se v prostorách ghetta v průběhu jeho existence uskutečnily. Nalézáme v nich rovněž citové projevy a vnímání vězňů, kteří se mohli některých kulturních počinů účastnit.

Zde bych pro příklad zmínila několik poznámek, které jsou uvedeny ve vybraných terezínských denících. Například v deníku Willyho Mahlera nalézáme bezpočet informací o projevech kulturního života v ghettu Terezín a pořádaných představeních, koncertech a dalších akcích kulturního charakteru. Autor v rámci svých poznámek zmapoval své návštěvy těchto akcí.⁹²⁶ Viz. poznámka zde dne „27. 6. 1943 – Červen je zde ve znamení sportu. V Z V. kopaná, na baště tělocvik, lehká atletika, házená, fotbal, zápas řecko-římský. V B IV. Wolley-ball, šachy...“⁹²⁷ 20. 7. 1943 – Dnes jsem viděl v B V. krásné provedení balad o Francois Villonu v překladu Ot. Fischera a s dr. Běhalem v titulní úloze.“⁹²⁸ „Červenec

⁹²⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁹²⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 45.

⁹²⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 45.

1942 – Večer na něm. kabaretu v Mag. kasárnách.⁹²⁹ „28. březen 1944 – Večer jsem s máti v B V na veselohře Gogolově Ženitba. Hlavní postavy vytvořili Mařenka S. a K. Sussland/ zv. Cajvaja/. Dobře jsme se pobavili. Hráno bylo neobyčejně svižně a v dobré režii G. Sohorsche a ve vkusné výpravě dekorační a kostýmové navržené arch. V. Zelenkou.“⁹³⁰

Své záznamy velmi často rozšířil o své bezprostřední zážitky a pocity z hudebních koncertů a divadelních představení.⁹³¹ „Včera večer jsem byl na orchestrálním koncertě v zasedací radniční síni... devatenáct hudebníků a to pět prvních, pět druhých houslí, pět viol a tři cella, jedna basa a klavír tvoří znamenitě sehraný hudební celek vytvořený Karlem Ančerlem. Na pořadu večera byl Handlův Concerto grosso, Bachův Violinkoncert E-dur a Mozartova hudební Malá noční hudba. Sólistou a to znamenitě umělecké úrovně byl konservatorista Karel F. Hrál Bachovu skladbu zpaměti a se skutečnou vroucností a temperamentem. Čistě a přesně. Dirigent Ančerl řídí orchestr bez taktovky, jen pochyby rukou a hlavy. Ovládá dokonale skladby, jež řídí zpaměti a vytváří z tělesa skutečný umělecký celek. Vyprodaný sál bouřil potleskem a dirigent a sólista nestačil děkovat za upřímný potlesk.“⁹³² „26. březen 1944 – Večer zúčastňuji se přátelského večírku, který pořádají sestry naší zdravotnické jednotky na 218 v B IV. Zábava je velmi milá a program velmi pestrý, hodnotný a dobře se bavím... Nejlepším číslem bylo vystoupení Tomkové a Sternbergové v panáčkovém divadle, jež vyvolalo velkou pochvalu a muselo býti opakováno.“⁹³³

V deníku Willyho M. nalézáme informace o trávení volného času v tereziňské kavárně, kde občas probíhaly hudební koncerty a menší divadelní představení. Z těchto poznámek je patrné, že kavárnu navštěvoval často se svou přítelkyní Trudou a matkou.⁹³⁴ „23. 3. 1944 – Večer jsem s Trudou v kavárně, kde hraje hudba Victora Kohna pod taktovkou Dána Petra Deutsche. Pořad sestavený z populárních děl se nám velmi líbil.“⁹³⁵

Autor se ve svých záznamech také několikrát zmínil o návštěvě několika přednášek a výuce jazyků.⁹³⁶ „Večer jsem... na přednášce pořádané českým přednáškovým klubem na námět: Občané terezínští ve svých mravech a zvycích, kterou proslovil významný český

⁹²⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁹³⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁹³¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁹³² Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; HYDRÁKOVÁ, Alena. *Deníky Tereziňských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Tereziňské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 142.

⁹³³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁹³⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 44 – 45.

⁹³⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 45.

⁹³⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

humorista-spisovatel Karel Poláček. – Jeho hodinový reportážní výklad zdejších poměrů v četných detailech nám zde žijícím unikajících, byl znamenitě úrovně po stránce obsahové i slovesné. Spisovatelova čeština znamenitě výslovnosti a krásně stavěných slov a vět je sama požitkem pro sebe. A ce teprve náměty a jednotlivé vtipné záběry. Dlouho jsem se tolik nebavil, jako dnes a to svědčí samo o sobě, že přednáška byla výtečně úrovně...“⁹³⁷ „18. březen 1944 – Máme dnes třetí anglickou hodinu a učení se mně docela dobře líbí.“⁹³⁸ „Večer jsem na 112 v B IV na přednášce ředitele Karla Weignera o světové produkci uhlí a nafty. Přednáška s četnými milionovými číslicemi byla zajímavá a nalezla živou odezvu v debatě, jež se po ní konala.“⁹³⁹

Informace o kulturním životě v terezínském ghettu nám poskytnul také deník Evy Roubíčkové, která si poznamenala například:⁹⁴⁰ „Denně jsou zde koncerty, přednášky, divadlo, dokonce revue. A současně zde umírají němečtí židé v blokových domech hladu...“⁹⁴¹ „... Kulturně je teď Terezín na vysoké úrovni. Já chodím pilně na tyto Freizeitgestaltungen. Každý večer je nějaká přednáška. Jsou to zejména přednášky pro mládež. Jednou o politice, příště o umění...“⁹⁴²

Autorka ve svých zápiscích zachytila samotné počátky kultury v Terezíně, jelikož kulturní akce byly nacistickou komandaturou nejprve zakazovány.⁹⁴³ Viz. poznámka ze dne „1. 1. 1942 (čtvrtek) - ...Odpoledne byl v kanceláři koncert. Hráč na harmoniku a zpěvák. Pocit, jako bychom se vrátily do minulých časů. Pocit podivný, mnozí plakali. Zpívali jsme německé i české písně... Asi v polovině jsme museli přestat a všichni muži se museli vzdálit.

⁹³⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; HYDRÁKOVÁ, Alena. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 143.

⁹³⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

⁹³⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 44 – 45.

⁹⁴⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁹⁴¹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 22. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.; HYDRÁKOVÁ, Alena. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 143.

⁹⁴² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 22. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.; HYDRÁKOVÁ, Alena. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 144.

⁹⁴³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

Četníci vše zakázali.⁹⁴⁴ „29. 1. 1942 (čtvrtek) - ...Jeden z chlapců přinesl harmoniku a hrál, ale pak přišel ghettowachmann a řekl: „Musíte ihned přestat, někdo to udal.“⁹⁴⁵

V jedné ze svých poznámek se zmiňuje o své snaze se vzdělávat v jazycích.⁹⁴⁶ „7. 7. 1943 – Raději bych se intenzivně učila anglicky, ale nemám příležitost. Mého učitele angličtiny jsem již delší čas neviděla. Poněvadž momentálně netrpíme hladem a máme také dost osobní svobody, pociťujeme nejvíce právě nedostatek učení. Čtu nyní Madame Curie, je to krásná kniha. Ruština mi nejde dobře do hlavy, nemohu se naučit abecedu. Ovšem je to prý nejtěžší. Přesto bych se tak ráda učila a mnoho znala.“⁹⁴⁷

Kultura v ghettu Terezín je obsahem jednoho z dětských deníků, jehož pisatelem byl Pavel Weiner. Autor v rámci svých poznámek věnoval prostor, také kulturnímu akcím, které navštívil.⁹⁴⁸ „Koncert hrál B. Kaff na piano a H Tausinger na violu. Jarní sonáta a 32 variací.“⁹⁴⁹

Někteří umělci docházeli předvést své umění také přímo do dětských nebo mládežnických domovů.⁹⁵⁰ „22. srpna 1944 – Dnes k nám přijde Nora Frýd s kytarou a zpívá nám písničky všemožných národů...“⁹⁵¹

Jedna z poznámek otištěných v tomto deníku dokonce poukazuje na problematiku soužití mezi umělci a některých příslušníků z řad mládeže.⁹⁵² Viz. záznam ze dne „8. září

⁹⁴⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 27. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁹⁴⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 30. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁹⁴⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁹⁴⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 90 – 91. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

⁹⁴⁸ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012, 265 s. ISBN 978-0810127791.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín* Praha: Oswald 31, (2003), s. 63-88.

⁹⁴⁹ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín* Praha: Oswald 31, (2003), s. 63-88.; HYDRÁKOVÁ, Alena. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín* Praha: Oswald 26, (1998), s. 143.

⁹⁵⁰ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012, 265 s. ISBN 978-0810127791.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín* Praha: Oswald 31, (2003), s. 63-88.

⁹⁵¹ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín* Praha: Oswald 31, (2003), s. 76.

⁹⁵² WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012, 265 s. ISBN 978-0810127791.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín* Praha: Oswald 31, (2003), s. 63 – 88.

1944 - ...V osm hodin jdu na apel, který se však nekoná, jelikož tam je nějaký vídeňácký kabaret. Když nějaký mužský skončí své kokrhání (německy) začnou kluci ze školy pískat a dělat si srandu. Já se chovám nestranně. Jsem však na straně Čechů...⁹⁵³

Kulturní život uvnitř jednoho z terezínských starobinců zmapoval v jednom ze svých záznamů Max Siegfried Braun.⁹⁵⁴ Viz. záznam ze dne „12. – 13. dubna 1944 – Tři hudební představení, která jsem chystal pro nás mrzáky a přednášky jsou odřeknuty. Ostatně je hrozná nálada...“⁹⁵⁵

Návštěvu nejrůznějších kulturních akcí, nejčastěji však divadelních představení popisuje ve svém deníku také Hana Platovská. Z jednotlivých zápisků je patrné, že za kulturou chodívala často ve společnosti své maminky.⁹⁵⁶ „10. 6. 1944 – V 4 ½ hod. jsme šly s mamkou na Švenka. Nevím, byla-li to směla či štěstí, protože jsme šly do Magdeburou docela klidně, u vchodu nám řekli, že je dost času, proto jsme se procházely ve 2. patře v Magdeburku. Náhodou jsme se procházely, okolo bytu Hanse Neuwirtha a potkaly jsme ho...“⁹⁵⁷ Dále poznámka ze dne „6. 6. 1944 – Večer o 6. hodině jsme byly s mamkou na „Netopýru“ jenomže v německé „ Die Fledermaus“. Bylo to prima. Hrála Reich, Trey, a jiné...“⁹⁵⁸ „14. 8. 1944 - ...Že jsem byla na několika kabaretech, nesmím zapomenout. Die Weld ... na Ben ..., a včera večer jsme byli rodina v kavárně poprvé, program byl Hoffer..., a každý si mohl koupit za 2 k. zmrzlinu.“⁹⁵⁹

Autorka v rámci svého deníku nastínila omezení kultury nebo přímo některých kulturních akcí, přičemž tyto omezení se měly týkat převážně české tvorby.⁹⁶⁰ „28. 8. 1944 – Od pondělka se nesmí hrát žádné české divadlo. Jen řečí německou, dánskou nebo holandskou.“⁹⁶¹

O kulturním životě a jeho formách se dozvídáme z deníku Egona Redlicha. Redlich ve svých zápiscích věnoval pozornost kulturním akcím, které během svého věznění v ghettu navštívil.⁹⁶² „Dnes byla premiéra Prodané nevěsty. Představení bylo nejhezčí dílo, jaké jsem

⁹⁵³ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012, 265 s. ISBN 978-0810127791.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 76.*

⁹⁵⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

⁹⁵⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

⁹⁵⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁹⁵⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁹⁵⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁹⁵⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁹⁶⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁹⁶¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

⁹⁶² REDLICH, Egon. *Zitra jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

v ghettu viděl...“⁹⁶³ „Čtvrtek 7. ledna 1943: Grafologický kroužek je velmi zajímavý. Učitel má velmi dobrou metodu a je možné se u něho mnoho naučit.“⁹⁶⁴

V jednom ze záznamů autor popsal dění v terezínské kavárně, ve které mohli vězni naslouchat hudbě, ale i pozorovat nejrůznější představení. Viz. záznam ze dne⁹⁶⁵ „12. 9. 1943: Kavárna: prázdné stoly. Každý člověk smí zůstat jen dvě hodiny. Hudba – ale objednat lze pouze šálek čaje nebo kávy.“

V několika záznamech se autor zmínil o svých aktivitách, kterými se zasloužil o rozvoj terezínského kulturního života.⁹⁶⁶ „21. února 1942 – sobota: Přednášel jsem o Trumpeldorai...večer představení dětí. Program dětí měl tentokrát zcela dobrou úroveň, zvláště herecky... Začíná kulturní život, času je málo, ale chci být také pro ostatní trochu kulturně aktivní.“⁹⁶⁷ „14. října 1942 – středa: Připravujeme semináře pro vychovatele. Budou tam přednášet různí učitelé na různá témata.“⁹⁶⁸ „3. prosince 1942 – čtvrtek: První představení mé hry se obecnstvu nelíbilo, zejména asimilanti plivali sliny a žluč, že jsem se opovážil představit ne jevišti problém staré ženy, která konvertovala.“⁹⁶⁹ „18. 7. 1943: Zahájil jsem dětskou výstavu...“⁹⁷⁰

⁹⁶³ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.; HYDRÁKOVÁ, Alena. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 143.

⁹⁶⁴ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 170. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁹⁶⁵ ⁹⁶⁵ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁹⁶⁶ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁹⁶⁷ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 96. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁹⁶⁸ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 152. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁹⁶⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 163. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁹⁷⁰ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 199. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

Egon Redlich si několikrát do svého deníku poznamenal informace o četbě knih.⁹⁷¹ „31. března 1943 – Čtu nyní knihu „*Peklo tam dole*“. *Situace zajatců ve velké válce, jak byla podobná naší situaci. Nacházím v této knize mnoho výrazů, které potřebuji pro svůj deník.*“⁹⁷²

Ve svých poznámkách zmapoval také kulturní aktivity terezínských dětí. „22. února 1942 – neděle: *Včera bylo dětské představení. Děti jsou dobrými herci a také jejich písně se mi líbily. Nakonec zpívaly šlágry, ale k mé radosti začal někdo zpívat Hatikvu a jiní se přidali.*“⁹⁷³ 18. březen 1943: *Loutkové divadlo. Jednoduchá česká pohádka bez vkusu, a přece jsou děti rády a tleskají.*“⁹⁷⁴

Návštěva dětského představení divadelní hry „Brundibár“ je předmětem jedné z poznámek, kterou si do svého deníku zapsal Karel Hron.⁹⁷⁵ „24. 3. 1945 – *Večer byl jsem na divadelní hře Brundibár v českém provedení. Opravdu mě ten český hlas dětí velice dojal.*“⁹⁷⁶

Bližší informace o podobě a organizaci kulturního života se z dochovaných terezínských deníků bohužel nedozvídáme. Vybrané příspěvky ke kultuře uvnitř židovského ghetta Terezín nám však ukazují, že kulturní život nebyl „černobílý“. Terezínští vězni mohli v jisté míře navštěvovat celou řadu představení, výstav, koncertů, ale mohli se rovněž věnovat četbě knih, ale i v omezené míře sebevzdělávat. Přesto se kultura potýkala s častými omezeními a zákazy ze strany nacistické komandatury a později byla dokonce nacisty zneužívána pro účely propagandy.

Náboženský život a rituály vězňů v ghettu Terezín

V období existence židovského ghetta Terezín do něj bylo deportováno velké množství osob různého vyznání, nejen toho židovského. Tyto osoby se snažily během svého života ve strastiplných podmínkách ghetta hledat útočiště v kultuře, ale také v náboženství. Často se pokoušely během bohoslužeb nebo návštěv některé z modliteben alespoň na malou chvíli zapomenout na těžký život a strach z neisté budoucnosti.

⁹⁷¹ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁹⁷² REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 184. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁹⁷³ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 97. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁹⁷⁴ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 182. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

⁹⁷⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

⁹⁷⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

„Do Terezína byli na základě tzv. norimberských zákonů soustředěni Židé z různých zemí Evropy, ale současně také různých náboženských směrů judaismu, liberální, konzervativní, náboženští sionisté, ortodoxní, přičemž velká část vězňů z protektorátu byla asimilovaných. V ghettu byla velmi aktivní skupina vězňů křesťanského vyznání, římskokatolického i evangelického.“⁹⁷⁷

Výnosem Reinharda Heydricha ze dne 29. září 1941 byly uzavřeny všechny židovské synagogy a modlitebny na území Protektorátu Čechy a Morava.⁹⁷⁸ V terezínském ghettu však tento výnos nenabyl účinnosti. Jelikož náboženství bylo na území Terezíně povoleno a tak všichni jeho obyvatelé mohli vést náboženský život, i když v dosti omezené míře.

*Bohoslužby byly zpočátku přísně zakazovány. První zmínka o tom v denních rozkazech se kupodivu týká vězňů náboženství katolického... Nebyly povoleny ani bohoslužby židovské... Když byla nařízena okrašlovací akce, tu nejen že bohoslužby byly trpěny, ale naopak jako součást terezínské potěmkiády komandaturou přímo nařízeny.*⁹⁷⁹

Víra měla pro terezínské vězně velký význam, proto se také hojně účastnili nejruznějších náboženských obřadů a oslav, bohoslužeb apod. Víra jim dodávala možnost uniknout na okamžik ze strastí každodenního života v ghettu a pomáhala jim navodit dojem života ještě před válkou.⁹⁸⁰ „Nejsilnějším dojmem na mne působilo, když v předvečer velkých židovských svátků hořela v mnohých domovech světélka – bůhví kde je ti lidé sehnali – a mužové a ženy se modlili v hlubokém zahloubání. Při opatrném ocenění všech okolností mohu tvrditi, že zbožnost přes všechny zkoušky a zklamání jistě nepoklesla. Nějak se udržovalo vědomí, že Bůh, který židovstvo znovu a znovu trestal a vždy přece zachránil, je uchrání před zničením, a udržovala se úcta před nevyzpytatelností jeho cest.“⁹⁸¹

„Katoličtí vězňové byli z největší části z Rakouska a z Porýní. Scházivali se k bohoslužbám, pořádali přednášky o otázkách náboženských, o filosofii náboženství. Kněze neměli. V táboře bylo několik řeholníků, kteří přijeli s transporty z Vídně... Protestanti přijeli

⁹⁷⁷ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 93. ISBN 978-80-260-7335-2.; GOLDSCHMIDT, Arthur. *Geschichte der evangelischen Gemeinde Theresienstadt 1942-1945*. Universitätsbibliothek, 2017.

⁹⁷⁸ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 94. ISBN 978-80-260-7335-2.; FEDER, Richard. *Židovská tragédie: dějství poslední*. Kolín: Literární a umělecké sbírky města Kolína, 1947, s. 67.

⁹⁷⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 204.

⁹⁸⁰ *Duchovní život v terezínském ghettu* [online]. Vzdělávací a informační bulletin Památníku Terezín, Památník Terezín © 2019. Poslední změna 30. 12. 2010. [cit. 1. 12. 2019]. Dostupné z: <https://newsletter.pamatnik-terezin.cz/duchovni-zivot-v-terezinskem-ghettu/>.

⁹⁸¹ UTITZ, Emil. *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, 1947, s. 53.

z největší části z Holandska, odkud byl také jejich pastor. Naproti tomu vězňové bez vyznání bylo většinou z Čech a Moravy.“⁹⁸²

„Do Terezína byla deportována většina českých a moravských rabínů, ale také rabíni z Německa, Dánska a Nizozemí. Rabíni oficiálně pracovali v oddělení matriky a pohřebnictví, a to až do reorganizace samosprávy ghetta v prosinci 1944, kdy vznikl rabinát.“⁹⁸³ Převážná část činností terezínských rabínů spočívala v oblasti pohřebních úkonů, prováděli rovněž rituální očistu těl zemřelých, doprovázeli zemřelé na jejich poslední cestě a také vedli pohřby. Poskytovali také duchovní oporu a morální dohled nad vězni. Zároveň se snažili vyučovat děti, ale i dospělé tradicím judaismu, působili také jako oddávající během svatebních rituálů. Ke svatbám však docházelo v prostorách ghetta jen zřídka a většinou probíhaly v tajnosti.⁹⁸⁴

Po celou dobu terezínského ghetta zde vznikaly modlitebny, které byly pro nedostatek prostor umístěny do jednotlivých ubikací. Mnohokrát však byly situovány v půdních prostorách nebo ve sklepeních kasárenských budov. Pro bohoslužby měl být využíván i jeden z divadelních sálů.⁹⁸⁵ „V kasárnách a v různých blocích byly z nejpoužitelnějších místností upraveny modlitebny. Někdy se v nich modlilo, někdy v nich byly přednášky, někdy se v nich bouřilo a mluvilo o budoucím uspořádání světa, někdy se v nich zpívaly písně...“⁹⁸⁶

Terezínští vězni slavili v prostorách ghetta nejruznější církevní svátky, ale oslavovali také významné dny, jako bylo například výročí vzniku Československé republiky a další. Pro osoby židovského původu, které si sebou do Terezína nepřibalily příruční kalendář, byly vytvářeny kalendáře. Do nichž si pak mohly během svého věznění zaznamenávat významné svátky a mohly tak dodržovat některé náboženské tradice.

Židé v prostorách ghetta slavili nejvýznamnější židovské svátky, jako byla například Chanuka⁹⁸⁷, Purim⁹⁸⁸, Jom Kipur⁹⁸⁹ a Roš ha-šana⁹⁹⁰ apod.⁹⁹¹ „Táborový provoz bral na

⁹⁸² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 204 – 205.

⁹⁸³ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 94. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁹⁸⁴ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 94. ISBN 978-80-260-7335-2.; KUNRTOVÁ, Kristýna. *Duchovní a kulturní život v terezínském ghettu 1941 - 1945*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Evangelická teologická fakulta. s. 27 – 41.

⁹⁸⁵ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 94. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁹⁸⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 204.

⁹⁸⁷ Svátek světel nebo také svátek zasvěcení, který připadá vždy na osm dní, většinou připadá na období listopadu a prosince (22. – 30. prosince).

⁹⁸⁸ Historický svátek, který připomíná vysvobození perských židů. Připadá na 21. březen.

⁹⁸⁹ Jedná se o nejvyšší židovský svátek, tzv. den smíření. Připadá na 9. říjen.

⁹⁹⁰ Židovský Nový rok, který připadá na období konce září a počátku října (30. září – 1. října). Den stvoření světa podle židovské tradice.

*kalendář židovských svátků malý ohled. Vařilo se a jedlo z potravin, které byly k dispozici, a mnoho lidí nedrželo půst na Den smíření. O svátcích Pesach mohli lidé na zvláštní přání obdržet jinou stravu a místo chleba dostat v táboře vyrobené macesy, mnoho jich toho však nevyužilo. Jen nemnozí dbali na rituální stravovací předpisy, jejichž dodržování bylo v případě táborové stravy a bez vzdání se masa obtížné; po přechodnou dobu existovala malá rituální kuchyně. Ani pracovní rozdělené nebralo ohled na šabat, nezávisle na chování SS.*⁹⁹²

Také značná část židovských tradic zde přežívala a byla i praktikována. V Terezíně docházelo i k rituální obřizce, kterou zde provádělo několik lékařů z řad vězňů. Děti byly tajně zasvěcovány do tradic judaismu v rámci tajného vyučování. Zatímco dospělí vězni mohli navštěvovat náboženské přednášky rabinů.⁹⁹³ „I mezi mládeží panovala snaha spíše o národní než o náboženskou výchovu, i když se kladl důraz na připomínání šabatu a svátků, ovšem právě z národních důvodů. Ve všech domovech mládeže měli vlastnoručně vyrobenou menóru ze dřeva nebo plechu pro potřeby Chanuky, a slavili tu, podobně jako i na některých ubytovnách pro dospělé...“⁹⁹⁴ „Mnoho rabinů přednášelo na různorodá témata; od dějin po současnost židovského národa, židovskou tradici, či učilo hebrejsky“.⁹⁹⁵

Docházelo zde také k tradičním židovským svatbám, při kterých měli být snoubenci oddáváni pod „tradičním“ svatebním baldachýnem v přítomnosti jednoho z terezínských rabinů a dvou svědků.⁹⁹⁶ „Před zřízením rabinátu v prosinci 1944 obstarávala jeho úkoly „matrika (rituální sňatky, „prohlášení o složení manželského slibu“, rejstřík porodů a úmrtí, po určitou dobu směly být vystavovány úmrtní listy).“⁹⁹⁷

Ghetto však skrývalo i hrůzné podmínky života, které měly za následek vysokou míru úmrtnosti. Evidenci zemřelých a jejich pohřbívání mělo na starost jedno z oddělení židovské samosprávy. Jednalo se o matriční oddělení a později tzv. rabinát. Tato sekce měla kromě

⁹⁹¹ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 95 – 97. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁹⁹² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 475. ISBN 80-7364-024-4.

⁹⁹³ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 95 – 97. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁹⁹⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 476. ISBN 80-7364-024-4.

⁹⁹⁵ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 97. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁹⁹⁶ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 98. ISBN 978-80-260-7335-2.

⁹⁹⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 16. ISBN 80-7364-024-4.

jiných povinností vydávat také úmrtní listy, jehož součástí měl být zápis o příčině úmrtí.⁹⁹⁸
„Pravá příčina nesměla být často udána. Nejvíce vězňů zemřelo na střevní katar, sešlost věkem a zánět plic. Pod sešlostí věkem se pověstně skrývala smrt hladem.“⁹⁹⁹

„Tradiční rituály spojené s posledními věcmi člověka byly v ghettu překvapivě respektovány a v rámci možností i praktikovány...Z počátku se rozloučení se zemřelými konala v jednotlivých kasárnách a v noci byli mrtví pohřbíváni do hromadných hrobů, nejprve po 24 rakvích, později bez rakve po 60 zemřelých. Naposledy se do země pohřbívalo 6. října 1942, následně byli zemřelí spalováni v nově vystavěném krematoriu. Poslední rozloučení se konala v upravené obřadní síni, která byla v bezprostřední blízkosti márnice, kde byla těla připravována.“¹⁰⁰⁰ Následně byly rakve se zemřelými převezeny do krematoria v doprovodu pozůstalých osob a za pronesení tradičních modliteb. Po kremaci byl popel umístěn do papírových uren, které byly umísťovány do terezínského kolumbária. Během listopadu 1944 však došlo k jejich zničení (vysypání a vhození do řeky Ohře) v rámci tzv. zkrášlování.¹⁰⁰¹
„Urny s popelem zemřelých, ukládané v kolumbáriu, musely být v listopadu 1944 z příkazu nacistů zlikvidovány. Část nechali odvézt do Litoměřic a zakopat poblíž podzemní továrny Richard, větší část pak byla vysypána do řeky Ohře ve snaze zahladit důkazy o obrovském počtu zemřelých.“¹⁰⁰²

„Do Terezína bylo převezeno také 34 pohřebních vozů ze zrušených židovských obcí. V Terezíně však sloužily jako dopravní prostředek pro převážení starých vězňů, ale také brambor, chleba, obědů...“¹⁰⁰³

I přes přísný zákaz fungování židovských synagog a modliteben na všech okupovaných územích nacisty byl Terezín výjimkou, jelikož prostoru ghetta bylo zbudováno několik náboženských modliteben. Náboženský život na tomto místě fungoval také díky práci církevních „představitelů“ – židovských rabínů, pastora a několika členů řeholních řádů. Ti vykonávali celou řadu úkonů, jako byly například náboženské přednášky, poslední pomazání

⁹⁹⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 107 – 108.

⁹⁹⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 108.

¹⁰⁰⁰ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 98. ISBN 978-80-260-7335-2.; CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 24. ISBN 80-86758-18-4.

¹⁰⁰¹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Židovský hřbitov v Terezíně*. Praha: Oswald, 1999, s. 13. ISBN 80-85433-53-2.; MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 99. ISBN 978-80-260-7335-2.

¹⁰⁰² CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 24. ISBN 80-86758-18-4.

¹⁰⁰³ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu*: kolektivní monografie. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 99. ISBN 978-80-260-7335-2.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 88.

a rozloučení, svatební a pohřební obřady, ale poskytovali všem vězňům morální i náboženskou útěchu apod. Je obdivuhodné, že terezínští vězni i na tak hrůzném místě jako byl Terezín, dokázali dodržovat některé své náboženské tradice a svátky.

Reflexe náboženských tradic a ceremonii v rámci dochovaných terezínských deníků

Informace o dodržování některých náboženských tradic a formě náboženských rituálů a oslav nalézáme jen ve velmi malé části dochovaných deníků. Což může pravděpodobně souviset se samotným věkem, ale i sociálním původem jednotlivých autorů a autorek. Jelikož pro většinu mladých vězňů nebylo náboženství již tolik důležité, jako pro jejich starší generace.

Poznámky, které přímo mapují oslavy náboženských svátků nebo dodržování některých tradic či průběh bohoslužeb, obřadů se v celé řadě vybraných terezínských deníků bohužel téměř nevyskytují. Toto téma se objevuje pouze v malé části těchto deníků. Jejich autoři se v rámci svých zápisků zmínili o oslavách církevních svátků a zejména těch židovských. Níže jmenované deníky obsahují stručné záznamy o svatbách, pohřbech, ale také slavnostech či bohoslužbách. Ve zbylé většině deníků se bohužel neobjevují podobné záznamy, které by nám blíže přiblížily náboženský život v ghettu Terezín.

Náboženským životem, oslavami svátků nejen těch židovských se ve svém deníku zabývá Willy Mahler. Pisatel si několikrát poznamenal informace o probíhajících oslavách židovských svátků, ale rovněž i těch „státních“.¹⁰⁰⁴ Pro příklad bych zde uvedla poznámku ze dne „4. 12. 1942: *Večer slavnost Chanuka s uměleckým projevem...*“¹⁰⁰⁵ „28. října 1943: *Nezapomněli jsme, že by dnes Československá republika oslavila svoji stříbrnou svatbu. Vzpomnělo se toho nehlučně a více v myslích a duších. Bývalí legionáři v B IV. Sešli se v tichosti na pokoji osmdesát dva v předvečer dnešního dne a vzpomínali... Na včerejší přednášce Jiř. Fischerové, již jsem byl přítomen a již věnuji zvláštní poznámku, vzpomněla také přednášející krásnými a procítěnými slovy významného dne a vzpomněla T. G. Masaryka, jako na ušlechtilý vzor lidské práce a čestnosti, pravdy a spravedlnosti...Kéž milostivý Osud nám dopomůže k tomu, abychom příští 28. říjen slavili, jako svobodní lidé, ve svobodném*

¹⁰⁰⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36 – 47.

¹⁰⁰⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 45.

Česko-slovensku.¹⁰⁰⁶ „14. duben 1944: Dnes byly v pessach kuchyni, kterou jsem opětně odebíral pazzoht knedlíky....Pessach strava byla i letos velmi hodnotná a kvalitně znamenitá...“¹⁰⁰⁷

Několik záznamů se zmiňuje o náboženském životě autora a o konání bohoslužeb uvnitř ghetta.¹⁰⁰⁸ „16. září 1944: Dopoledne jsem asi půl hodiny v kostele a marně se namáhám aspoň do trochu zbožnosti.“¹⁰⁰⁹ „26. září 1944: Zúčastňuji se večerních bohoslužeb, jež se konají za značného vzrušení přítomných.“¹⁰¹⁰

V průběhu svého psaní si autor také zapsal do svého deníku zápisky, ve kterých věnuje pozornost svatbám a pohřbům. Těchto rituálů se patrně sám účastnil.¹⁰¹¹ Viz. poznámka ze dne „2. 2. 1943: Dnes se konala v B V... svatba Josefa Hofmanna z Petrkova s Anežkou Kalínskou z Nesper. Byla to na místní poměry svatba převeliká. Lidí bylo velmi mnoho...“¹⁰¹² „23. 1. 1944: Krásnou židovskou svatbu viděl jsem dnes odpoledne na 112 v B IV. Byla uzavřena mezi sl. Emmou Friedmannovou z Olomouce a Frt. Kollmannem z Plzně. Svatební obřad provedl rabín dr. Reich z Olomouce a zpěváci G. a Podolierová v doprovodu...zazpívali snoubencům na jejich společnou cestu životem krásný dvojzpěv z Prodané nevěsty o Věrném milování. Nevěsta, která je ošetřovatelkou v B IV. Byla neobyčejně krásnou, a že svatebnímu obřadu bylo přítomno mnoho diváků – zvláště žen – netřeba ani podotýkati...“¹⁰¹³ „4. září 1944: Dnes měl zde pohřeb bratr známého také již zemřelého herce Nár. divadla v Praze Emila Pollerta, jeho bratr arch. Ing. Jindř. Pollert, který zde po dlouhé a těžké srdeční nemoci skonal...“¹⁰¹⁴ „6. dubna 1944 – Záznam o přípravách k otcovu pohřbu...Četní známí i neznámí, aby nám projevíli k osudné těžké ráně svoji soustrast. Také velmi mnoho přátel dochází do mé ubikace, aby nám stiskli přátelsky a oddaně ruce. V 17 hod. se vypravuji do Magdeburských kasáren, abych s činovníky matričního a pohřebního oddělení projednal den a hodinu otcova pohřbu...Večer jsem připravil v naší kanceláři úmrtní oznámení... To znělo takto: Oznamujeme Vám, že náš drahý manžel a otec ARTHUR MAHLER ve stáří 74 let...Rozloučíme se s ním v pátek dne 7. dubna

¹⁰⁰⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰⁰⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰⁰⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰⁰⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰¹⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰¹¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36 – 37.

¹⁰¹² Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 36.

¹⁰¹³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰¹⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

1944 v Ústřední síni mrtvých...¹⁰¹⁵ „29. dubna 1944 – Matriční a pohřební úřad mi dnes sdělil, že otcova urna obdržela číslo 23. 073. úmrtní listy z úředního zákazu se však nevydávají...“¹⁰¹⁶

Jedna z poznámek tohoto deníku popisuje fungování modliteben v prostorách Terezína.¹⁰¹⁷ „2. 10. „Modlitebna dříve a nyní“ : Tak, jako v celé samosprávě tak i v řešení otázky úpravy modlitebny učinili jsme proti loňsku zde značné pokroky. V Hannoverských kasárnách byla modlitebna původně umístěna na půdě D. Nebyla zde dlouho, neboť tato půda byla použita za ubikaci. Nový rok a Dlouhý den jsme se modlili loni na 177 v traktu D. Prostorná místnost, která sloužila do té doby za ubikaci, přecházela k zdravotnictvu, jako světlá a čistá marodka. A pak se stěhoval stánek Boží do sklepa, mezi mrtvé na straně jedné, sklep brambor na straně druhé a budovanou latrínu na straně boží. Jak proti tomu skvěle byla upravena modlitebna pro honosné novoroční svátky na půdě a v A traktu? Lavice, čistota, upravenost, stůl pro modlení, světlo...“¹⁰¹⁸

Další informace o náboženském životě a přechodových rituálech nalzáme v deníku Egona Redlicha. Ve vybraných zápiscích se pisatel několikrát zmiňuje o oslavě židovských, ale i nežidovských svátků apod.¹⁰¹⁹ Například poznámka ze dne: „16. duben 1943: Na pozítří připadá první den Pesachu, Svátek jara, svobody ve městě, obklopeným vysokými zdmi, v táboře zajatců, kteří nesmějí večer rozsvítit světlo a vyjít ven.“¹⁰²⁰ „19. duben 1943: Svátek Pesach „za sedm dní nebude nalezeno kvasu v domech vašich...“ Dlouhé řady starých Židů a Židovek žádaly na rabinátu macesy a pesachové jídlo. Nedostali je – záznamy se ztratily, také v této záležitosti vládne protekce.“¹⁰²¹ „8. květen 1943: Svátek matek. Kolik matek slaví dnes tento svátek bez obav o své děti?“¹⁰²²

¹⁰¹⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰¹⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰¹⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰¹⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰¹⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰²⁰ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 187. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰²¹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 187. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰²² REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 190. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

Jedna ze zápisků, také mapuje náboženskou výuku prostřednictvím hebrejských kroužků. „10. května 1942 – neděle: Zajímavý hebrejský kroužek. Přednáška na téma „Agona a jeho spásy...“¹⁰²³

Několik záznamů poukazuje na přechodové rituály, jako svatby a pohřby. Přičemž autor sám spíše v této souvislosti hodnotí situaci v ghettu. Viz. poznámka zde¹⁰²⁴ - „16. února 1942 – pondělí: Kdybych trval na své žádosti o povolení sňatku v zastoupení, poslali by Němci mou milou příštím transportem sem...“¹⁰²⁵ „20. dubna 1942 - pondělí: Pouze když znáš ty, co pohřbívají, zvolí po tvého drahého zesnulého suché místo. Zakázali též doprovázet mrtvé na hřbitov. A tak pouze převážejí rakve v jednoduchém vozíku. Ale přesto se nad tím vznáší velkolepost, královská velkolepost smrti...“¹⁰²⁶

Autor se také ve svých zápiscích kriticky vyjadřuje k problematice náboženství v prostorách terezínského ghetta. Poukazuje na střet vězňů židovského vyznání a ostatních církví a jejich tradicí a svátků.¹⁰²⁷ „26. prosince 1942 – sobota: Diskuze o vánocích. Je to vskutku hanba, nejen ze stanoviska židovského, ale také křesťanského. Odumírající křesťanský svět, zde ho Židé profanují slavením Vánoc...“¹⁰²⁸ „26. březen 1943: Modlitebna: Židé se modlí v sále Freizeitgestaltung. Na konci sálu jsou tanečníci, herci, jeviště. Neexistují u nás pobožní lidé, protože skutečně pobožní by se v tomto sále nemodlili.“¹⁰²⁹ „28. březen 1943: Bohoslužby jsou zde velmi divné. Je možné, že ghetto Terezín je jediným ghettem na světě, kde se konají katolické a protestantské bohoslužby. V jednom podkroví se modlí protestanti

¹⁰²³ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 118. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰²⁴ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰²⁵ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 95. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰²⁶ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 113. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰²⁷ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰²⁸ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 168. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰²⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 184. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

*i katolíci. Zde se tyto dvě církve smířily. Protestanti se modlí před obrazem svaté Panny, který je tam připraven pro katolickou bohoslužbu...*¹⁰³⁰

Více informací o náboženském životě terezínských vězňů se bohužel z dochovaných terezínských deníků nedozvídáme. Jelikož většina autorů a autorek se k problematice náboženského života v ghettu či k praktikování své víry nevyjadřuje. Pro bližší rekonstrukci této složky života vězňů by bylo nutné dohledat ještě další deníkové záznamy. Přesto ve vybraných terezínských denících nalézáme dvojici autorů, kteří se v rámci svých poznámkách vyjádřili k židovským tradicím, oslavám svátků, bohoslužbám, přechodovým rituálům a problémům spjatých s náboženským životem v Terezíně.

Zkrášlování židovského ghetta Terezín a jeho návštěvy

Nacisté využívali terezínské ghetto pro skrytí svých skutečných záměrů vyhlazovací politiky, ale také pro účely propagandy. Během rostoucích neúspěchů nacistického Německa na válečné frontě sílil tlak Mezinárodního výboru Červeného kříže na ověření životních podmínek v ghettu. Návštěvy komise měly rovněž ověřit pravdivost zpráv o masovém vyhlazování židů soustředěných v nacistických koncentračních táborech.¹⁰³¹ *„Německé úřady nakonec rozhodly návštěvu povolit a využít ji k propagandistickému triku. Terezín byl podroben řadě zlepšení a změn již v roce 1943 a jeho „zkrášlování“ vyvrcholilo na jaře roku 1944, kdy bylo o návštěvě delegáta Mezinárodního výboru Červeného kříže definitivně rozhodnuto. Nacistům v žádném případě nešlo o skutečné zlepšení životních podmínek vězňených Židů, ale o zastření pravého účelu celého zařízení...*¹⁰³²

V rámci tzv. zkrášlování došlo k mnoha úpravám uvnitř terezínského ghetta. K prvním změnám došlo již během prosince 1943, konkrétně v období velitele tábora Antona Burgera. Jeho úkolem bylo odstranit vnímání Terezína jako koncentračního tábora z podvědomí veřejnosti.¹⁰³³ *„Mezi první z nich patřilo nové pojmenování tábora – z ghetta se stalo „židovské sídelní území“. Také ulice označované od počátku pouze písmenem L (lange), Q (quer) a číslem dostaly nové názvy, například Radniční, Jezerní apod. Byla tu zřízena kavárna, několik obchodů, banka a vydány bezcenné táborové peníze.*¹⁰³⁴ *„Výpadové silnice*

¹⁰³⁰ REDLICH, Egon. *Zítřka jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 184. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

¹⁰³¹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 31 – 32. ISBN 80-86758-18-4.

¹⁰³² CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 31. ISBN 80-86758-18-4.

¹⁰³³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 153.

¹⁰³⁴ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 32. ISBN 80-86758-18-4.

byly pojmenovány na Jižní třídu a Západní ulici, Starých označení bloků a kasáren se nesmělo používat. Přísně to bylo zakázáno ve styku s vnějším světem, který byl omezen na cenzurovanou korespondenci.“¹⁰³⁵ Docházelo také k proměnám vybraných vězeňských ubikací a budov na území ghetta. Dále bylo zbudováno několik hracích ploch pro děti a dospělé, ale také škola a útulek pro děti apod. Vězňům bylo povoleno například navštěvovat místa plná zeleně, náměstí, ale mohl se zde rovněž rozvíjet kulturní život.¹⁰³⁶ „Náměstí s novým hudebním pavilonem působilo skutečně lázeňským dojmem s jako dokonalá kulisa dětského ráje, vypadal i park s novým dětským útlukem, houpačkami a rozličnými hračkami.“¹⁰³⁷

Do Terezína přijížděly návštěvy nejen ze zahraničí. K prvním návštěvníkům, kteří získali povolení navštívit terezínské ghetto, patřili novináři z území Říše, dále komise SS, ale i vysocí představitelé SS. Tyto exkurze znamenaly pro terezínské vězně časté a rychlé vyklízení ubytovacích prostor, výrobu nových kavalců apod. „Koncem července 1943 dalo velitelství tábora náhlý rozkaz vyklidit do 48 hodin tři veliké kasárny, Sudetské, Podmokelské, bývalou zbrojnicí a dva obytné domy... Přestěhovat se muselo 6422 vězňů, pro něž jinde nebylo místo... Vyklízení bylo prováděno tak rychle, že nebyl čas ani vystěhovat kavalce. Byly házeny z oken, čímž se zničily... Protože ostatní vězeňské ubikace byly přeplněny, našlo se opět pouze jediné řešení, a to byly půdy.“¹⁰³⁸ Důvodem toho vyklízení však nebyla žádná exkurze zvenčí, ale stěhování archivu RSHA do Terezína. Což znamenalo kromě odsunu několika tisícovek vězňů do půdních prostor, také zákaz volného pohybu po ulicích. Pro mnohé obyvatele ghetta však z tzv. zkrášlování vyplývalo zařazení do hromadných transportů a téměř jistou smrt v rámci snižování počtů vězňů.¹⁰³⁹

Na jaře 1943 byl v Terezíně natočen krátký propagační film, který měl být promítán na území Třetí Říše. „Z Berlína tehdy poslali malý transport do Terezína. Filmovalo se, jak lidé nastupují do pohodlného belgického rychlíkového vagónu a v týdeníku „UFY“ byly pak tyto záběry promítány s titulkem „Tak cestují židé“.“¹⁰⁴⁰ Počátky natáčení prvního filmování za účelem propagace však můžeme spatřovat již v období roku 1942. Během tohoto roku měl být vytvořen jeden filmový scénář, který však nebyl realizován. „V této situaci obdrželo někdy v druhé polovině roku 1942 několik vězňů pokyn, aby napsali podklad pro film o ghettu. Z návrhů se zachoval anonymní text pojmenovaná „Ghetto Theresienstadt, Rohentwurf einer

¹⁰³⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 153.

¹⁰³⁶ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 32. ISBN 80-86758-18-4.

¹⁰³⁷ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 32. ISBN 80-86758-18-4.

¹⁰³⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 153.

¹⁰³⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 154.

¹⁰⁴⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 167.

Filmreportage“.¹⁰⁴¹ „Náčrt je pozoruhodným, svou nečekaně krutou realitou téměř šokujícím dokumentem... Kdyby byl zfilmován, ukázal by drsný a ostře realistický obraz života v ghettu: uzavření obyvatel; zahuštěnost, hlad a strádání, nedostatečná lékařská zařízení...“¹⁰⁴²

V průběhu srpna a prosince byl v prostorách terezínského ghetta již natočen propagační film nazvaný „Theresienstadt 1942“.¹⁰⁴³ Natáčení filmů za účelem propagandy a zastření otřesných životních podmínek v terezínském ghettu se konalo ještě během následujících let existence tohoto místa.¹⁰⁴⁴ Například na konci roku 1943 a počátku roku 1944 byl natočen další film „Film Altneu-synagoge“, který se však bohužel nedochoval. V lednu téhož roku byl rovněž natočen příjezd transportu holandských židů do Terezína.¹⁰⁴⁵

„Stadtverschönerung“ – zkrášlení města, to je heslo, kterým tábor žil v roce 1944 až do podzimních likvidačních transportů.¹⁰⁴⁶ Počátkem února 1944 došlo k dalšímu filmování terezínských vězňů.¹⁰⁴⁷ „Opakovala se komedie jako u transportů dánských. Tentokrát ještě ve větším měřítku. Judenältester dr. Eppestein musel uvítat Holandany dlouhým proslovem. Vedoucí holandského transportu za uvítání poděkoval. Sám velitel tábor Burger i ostatní esesáci pomáhali ženám při vystupování z vagónů a hráli si i s dětmi. Celou tuto komedii filmovala protektorátní „Aktualita“ a promítala se pak v týdeníku.“¹⁰⁴⁸ V průběhu února nastoupil na post velitele terezínského ghetta SS obersturmführer Karl Rahm, mezi jehož úkoly patřilo také obelstít nové návštěvníky z řad mezinárodních komisí.¹⁰⁴⁹

Nacistická komandatura proto rozhodla o přejmenování tábora z „Ghetta Theresienstadt“ na „Židovské sídliště“. Dále se dočkalo nového označení i samotné velitelství tábora a velitel, který se tímto stával „vedoucím služebny“. Místo denních rozkazů byly vydávány tzv. „zprávy židovské samosprávy v Terezíně“. Změny v charakteru ghetta měly za

¹⁰⁴¹ STRUSKOVÁ, Eva. *Film Ghetto Theresienstadt 1942: Poselství filmových výstřížků*. In: *Iluminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*. 21, č. 1, 2009, s. 7.

¹⁰⁴² STRUSKOVÁ, Eva. *Film Ghetto Theresienstadt 1942: Poselství filmových výstřížků*. In: *Iluminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*. 21, č. 1, 2009, s. 7.; Viz. MARGRY, Karel. *The First Theresienstadt Film (1942)*, in: *Historical Journal on Film, Radio and Television*, 19/3, 1999, s. 309 – 337.

¹⁰⁴³ MARGRY, Karel. *The First Theresienstadt Film (1942)*, in: *Historical Journal on Film, Radio and Television*, 19/3, 1999, s. 309-337.; STRUSKOVÁ, Eva. *Film Ghetto Theresienstadt 1942: Poselství filmových výstřížků*. In: *Iluminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*. 21, č. 1, 2009, s. 6, 12 – 22.

¹⁰⁴⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 167.

¹⁰⁴⁵ STRUSKOVÁ, Eva. *Film Ghetto Theresienstadt 1942: Poselství filmových výstřížků*. In: *Iluminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*. 21, č. 1, 2009, s. 5 - 36 .; MARGRY, Karel. *Nacistický propagandistický film o Terezíně*. In: *Terezín v konečném řešení židovské otázky: Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941-1945, Terezín, 25. 11. 1991- 28. 11. 1991, Praha: LOGOS, 1992, s. 207 – 224.*; MARGRY, Karel. *Theresienstadt (1944-1945): The Nazi Propaganda Film Depicting the Concentration Camp as Paradise*. In: *Historical Journal on Film, Radio and Television* 12/2, 1992, s. 145 – 162.

¹⁰⁴⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 168.

¹⁰⁴⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 167.

¹⁰⁴⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 167.

¹⁰⁴⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 167.

následek částečné uvolnění vězeňského života. Například vězni byli zbaveni povinnosti zdravit příslušníky SS nebo četníky apod.¹⁰⁵⁰ „Na náměstí byl stržen cirkusový stan, v němž byla produkce „K“. Byl odstraněn plot okolo chodníků. Náměstí, ... bylo přeoráno a oseto trávou, byly tam upraveny květinové záhony a cesty posypány pískem. V rohu náměstí byl postaven hudební pavilon a kolem celého náměstí řada betonových a dřevěných laviček... V parčíku vedle Vrchlabských kasáren, kam se do té doby nesmělo vkročit, byl postaven zasklený pavilon pro malé děti, se sprchami, bazénkem, houpačkami, kolotočem, hřištěm, pavilón, za který by se nemuselo stydět žádné město. Až do příchodu komise sem však byl přístup zakázán.“¹⁰⁵¹ V průběhu zkrášlování byly nově opraveny „obchody“, které se dočkaly nových štítů, ale i nového zboží ve výkladech. Jednalo se především o předměty zabavené terezínským vězňům bezprostředně po jejich příjezdu do terezínského ghetta. Tyto věci si však vězni nemohli koupit nazpět, jelikož měli sloužit jen pro parádu. Nadále byly zde zbudovány hřiště pro sportovní aktivity, jako byla zejména kopaná, házená nebo odbíjená atd. Fasády terezínských budov, kolem kterých měla vést trasa komise, se též dočkaly nového nátěru a oprav.¹⁰⁵² „Chatrná a rozbitá okna z ulice byla nahrazována dobrými okny ze dvora. Ploty a závory byly téměř všude odstraněny. Ulice byly nově vydlážděny. Bývalá sokolovna, používaná dosud jako pomocná marodka, byla proměněna ve společenský dům s divadelním sálem, knihovnou a terasami.“¹⁰⁵³ Opravy se dotkly dokonce terezínské márnice, ta dostala novou dřevěnou podlahu a příjezdovou cestu se záhony a dočkala se vybílání. V blízkosti krematoria měl rovněž vyrůst urnový háj a památník. Životní poměry terezínských prominentů se díky tzv. zkrášlování zlepšily. Získali díky návštěvě jejich ubikací do svých bytů nový nábytek. Někteří vězni obdrželi místo vícepatrových jednoduché kavalce. Byla zde zřízena i „škola“, do které však žádné z terezínských dětí nesmělo vkročit. Nedaleko hranic ghetta vyrostl dětský domov, nemocnice a marodky obdržely bílé ložní prádlo a zdravotnický personál nové oblečení.¹⁰⁵⁴ „Vedle Magdeburských kasáren byl postaven barák s nápisem „Jídelna“. Byl vybaven restauračním zařízením, novým nádobím, ubrusy na stolech, vázičkami s květinami...“¹⁰⁵⁵ Zkrášlovací práce však měli i negativní dopady. Znamenaly totiž pro většinu vězňů zařazení do nejbližších transportů vedoucích v mnoha případech do

¹⁰⁵⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 168 – 169.

¹⁰⁵¹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 170.

¹⁰⁵² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 170.; PUTÍK, Daniel. *Z nouze život, z nouze smrt?: slovenští Židé v Terezíně, Sachsenhausenu, Ravensbrücku a Bergen-Belsenu, 1944-1945*. Praha: Academia, 2018. S. 94 - 95. ISBN 978-80-200-2856-3.

¹⁰⁵³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 170.

¹⁰⁵⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 170 – 175.

¹⁰⁵⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 175.

některého nacistických vyhlazovacích táborů, kde byli ihned po příjezdu zabiti v plynových komorách.¹⁰⁵⁶

Veškeré práce a přípravy na návštěvu MVČK byly v průběhu prací kontrolovány příslušníky SS, kteří do ghetta přijížděli z území Říše.¹⁰⁵⁷

Každá návštěva MVČK měla přesně stanovou trasu prohlídky a program¹⁰⁵⁸ „*Po dlouhých poradách byl určen směr cesty pro očekávané komise. Cesta byla zakreslena do plánu Terezína se všemi předvídanými a možnými zastávkami. Bylo rozhodnuto, že komise bude uvítána na komandatuře, že si pak prohlédne „kavárnu“ na náměstí, kanceláře a místnosti funkcionářů samosprávy v Magdeburských kasárnách, dva ukázkové ubytovací baráky, ukázkovou jídelnu, nový dětský domov, místnosti některých prominentů a Dánů. Komise měla navštívit také Jižní vrch, kde se měl sehrát zápas v kopané s nakomandovaným obecnstvem... Měla být navštívena „banka“...Cesta komise měla pak směřovat do Vrchlabských kasáren k prohlídce operačního sálu a měla skončit u dětského pavilónu v parčíku vedle Vrchlabských kasáren.*“¹⁰⁵⁹

Návštěvě komise Mezinárodního výboru Červeného kříže předcházela ještě celá řada kontrolních exkurzí vysokých představitelů SS.¹⁰⁶⁰ „*Právě přítomnost Židů z Dánska v terezínském ghettu byla katalyzátorem událostí z léta 1944, kdy bylo povolena členům Mezinárodního výboru Červeného kříže a představitelům vládních orgánů z Dánska jeho návštěva.*“¹⁰⁶¹ Komise MVČK měla do terezínského ghetta přijet 23. června 1944.¹⁰⁶² „*Dne 23. června 1944 byl pak Terezín předveden mezinárodní delegaci jako samosprávné židovské sídliště, jehož obyvatelům je umožněno celkem bezstarostně přečkat válku.*“¹⁰⁶³ „*Komise přijela v 11 hodin. Jejími členy byli Frants Hvass, ředitel politického oddělení dánského ministerstva zahraničních věcí, dr. Eugil Juel Henningsen, předseda Dánského červeného kříže a dr. Rossel, zástupce Mezinárodního červeného kříže v Berlíně. S nimi přijel celý zástup esesáků a vysokých říšských funkcionářů, kteří je doprovázeli.*“¹⁰⁶⁴ Výbor navštívil všechna předem připravená místa, setkala se s vybranými vězni, převážně dánského původu

¹⁰⁵⁶ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 32. ISBN 80-86758-18-4.; PUTÍK, Daniel. *Z nouze život, z nouze smrt?: slovenští Židé v Terezíně, Sachsenhausenu, Ravensbrücku a Bergen-Belsenu, 1944-1945*. Praha: Academia, 2018. S. 94 - 95. ISBN 978-80-200-2856-3.

¹⁰⁵⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 171 – 174.

¹⁰⁵⁸ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 32. ISBN 80-86758-18-4.

¹⁰⁵⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 176.

¹⁰⁶⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 176.

¹⁰⁶¹ FEDOROVIC, Tomáš. *Propagandistická role Terezína a terezínský rodinný tábor v Auschwitz-Birkenau*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*, Praha: Oswald Sv. 46, 2018, s. 32 – 40.

¹⁰⁶² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 177.

¹⁰⁶³ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 32. ISBN 80-86758-18-4.

¹⁰⁶⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 179.

a vysokými představiteli ghetta. Všem vězňům, kteří přišli do styku s komisí, bylo zakázáno mluvit pravdu o životě v Terezíně pod pohružkou deportace blízkých osob na Východ. Celá návštěva dopadla pozitivně pro nacisty a pravda zůstala skryta před veřejností.¹⁰⁶⁵

„Ve stejném duchu byl posléze natočen i podvodný film o Terezíně, jenž měl rovněž posloužit nacistické propagandě. Celá tato dokonale připravená inscenace měla tragický epilog: byly vyhlášeny nové transporty na Východ, jimiž odešla většina vězňů. Město se vylidnilo, tragédie jeho obyvatel vyvrcholila.“¹⁰⁶⁶ Během srpna 1944 došlo v Terezíně k dalšímu natáčení propagačních záběrů „vzorového“ života vězňů. Mělo se jednat o celovečerní film, který byl točen v dříve upravených prostorách a budovách, které prošly tzv. zkrášlováním.¹⁰⁶⁷ „...v létě téhož roku pak posloužila jako kulisa nechvalně známého filmu Dokument ze židovského sídelního území...“¹⁰⁶⁸ „Natáčení filmu bylo skončeno 11. září 1944. Film natáčela pražská „Aktualita“... Film byl prý předváděn v dubnu 1945 při návštěvě komice Mezinárodního červeného kříže. Ještě začátkem dubna 1945 byl prý předváděn K. H. Frankovi a mnoha důstojníkům SS a SD v Černínském paláci... Film, dlouhý asi 2000 metrů, byl prý esesáky pře skončením války zničen.“¹⁰⁶⁹

Není dosud známo, zda všechny komise MVKČ, které navštívili ghetto Terezín, uvěřili záběrům zinscenovaných nacisty. To se dnes již s jistotou nedozvíme, ale podle závěrů z jednotlivých návštěv je patrné, že se někteří členové komisí nechali „vzorovým“ životem a na pohled krásně upraveným prostředím zmást a obalamutit. Přesto můžeme říci, že tzv. zkrášlování znamenalo pro celou řadu terezínských vězňů práci při úpravách ghetta a jisté uvolnění poměrů. Avšak pro většinu obyvatel bylo předzvěstí tragického konce. Pod stínem uvolnění táborových podmínek byly totiž vyhlášeny nové transporty do vyhlazovacích koncentračních táborů. Kde byli po tisícovkách zavražděni

. Podle některých dochovaných ego-dokumentů, tyto úpravy v rámci zkrášlování, ale i samotné návštěvy jednotlivých komisí vnímalo mnoho vězňů, jako určitou komedii, která však pro většinu znamenala tragický konec.

¹⁰⁶⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 179 – 181.

¹⁰⁶⁶ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 32. ISBN 80-86758-18-4.

¹⁰⁶⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 184.

¹⁰⁶⁸ PUTÍK, Daniel. *Z nouze život, z nouze smrt?: slovenští Židé v Terezíně, Sachsenhausenu, Ravensbrücku a Bergen-Belsenu, 1944-1945*. Praha: Academia, 2018. s. 94. ISBN 978-80-200-2856-3.

¹⁰⁶⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 184.

Obraz tzv. zkrášlování a návštěv mezinárodních delegací v dochovaných terezínských denících

Bohužel celá řada terezínských deníků neobsahuje záznamy, ve kterých se jejich pisatelé nějakým způsobem zmiňují o procesu zkrášlování židovského ghett nebo návštěvách některých příslušníků SS či členů komise Mezinárodního výboru Červeného kříže. Dochoval se však jen zlomek ego-dokumentů, ve kterých můžeme nalézt stručné informace o úpravách ghett v rámci tzv. zkrášlování. Někteří autoři nebo autorky těchto deníků, se přímo vyjádřili prostřednictvím svých zápisků k návštěvě komise MVČK.

Nyní bych zde chtěla uvést několik poznámek mapujících dění v terezínském ghettu během zkrášlování, ale také návštěvu výboru Mezinárodního výboru Červeného kříže. Například deník, který sepsala Hana Platovská obsahuje jeden zápis, který se věnuje návštěvě jedné z komisí. Přičemž autorka v něm také popsala její průběh a program.¹⁰⁷⁰ „23. 6. 1944 – Dnes je tu komise. Jakási komise. Už je celý program. Ve 2 hod. mají přijít z Bohušovic. Půjdou okolo Leichen Kammer a tam půjdou sekáči, s kosama, veselí zpívajíce. Dále půjdou na Baštu, tam je fotbal Praha – Wien, a tam přijde komise, bude to 2 – 1 pro Prahu. Půjdou také panu Epsteinovi, který má ve svém pokoji, koberci, stoly a cigarety, s popelníčkem ze Sudet. kas. Každý s Ältestenratu fasoval cigaretu, kterou musí pak vrátit. Zrovna tak pan Judenälteste má zlatou tabatěrku. Po malé rozmluvě, nasedne komise a p. Epstein do auta, a pojedou do banky. Po cestě potkají vůz z Kréty se zeleninou a veselá zpívající děvčata na něm... Z banky, jedou do Sokolovny, kde se bude hrát Requiem, právě potom jedou na Krétu, tam budou děvčata v červených sukních, bílých halenkách, s červenými mašlemi v hlavách, pilně pracující, zpívat. No, tak to bude myslím poslední část programu...“¹⁰⁷¹

Další poznámku k otázce zkrášlování nalézáme v deníku Maxe S. Brauna, který popsal některé práce, které byly provedeny uvnitř ghetta. Autor tento záznam obohatil o své komentář k těmto úpravám a následkům, které tento proces znamenal pro většinu terezínských vězňů.¹⁰⁷² Viz. záznam z dní „14. 5. 44 – 12. – 13. 5. 44 – V posledních dnech je tu mnoho lidí zaměstnáno na okrašlování města, očekává se příchod mezinárodní komise. Rychle se dávají do ulic lavičky, opravují průčelí domů, vyváží smetí atd. Potěmkin bude určitě překonán. Také jsou konány koncerty na náměstí, kde ještě nedávno stály ohavné plátěné boudy, v nichž se dělaly válečné výrobky. Pověsti o transportu 7500 osob také v rámci zlepšení Terezína jsou

¹⁰⁷⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹⁰⁷¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹⁰⁷² Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

bohužel pravdivé. Již nyní začíná boj o záchranu čluny, lidé bez protekce budou odplaveni...¹⁰⁷³

Nejvíce informací však nacházíme v deníku, který sepsal Egon Redlich. Ten ve svých zápiscích zmapoval celou řadu úprav, kterými prošlo terezínské ghetto v rámci procesu zkrášlování.¹⁰⁷⁴ „27. 11. 1943 – Zvelebují a zdobí město. Hořký výsměch, je skryt v těchto slovech. Zakazují sušit prádlo ve dne (je to dovoleno jen v noci, nyní v zimě), zakazují větrat postele po 9 hodině ráno, zakazují, dovolují, zakazují, dovolují. Chtějí zřídit biograf...“¹⁰⁷⁵ „11. 4. (1944) – Odstranili plot, který obklopuje část města, ale jít na hřiště je zakázáno. Očekávají nějakou důležitou komisi a chtějí ukázat město v celé jeho kráse.“¹⁰⁷⁶ „27. 4. 1944 – Zdobí a kráší město. Opravili dva dětské domovy (tak), že jejich vzhled připomíná pěkné sanatorium.“¹⁰⁷⁷ „3. 5. 1944 – Otevření nového sálu. Slavnostní projevy, hudba, písně – dva Němci stojí na galerii a přihlížejí tomu.“¹⁰⁷⁸

Několik záznamů rovněž poukazuje na návštěvu vysokých představitelů SS, ale i na samotný příjezd komise Mezinárodního výboru Červeného kříže.¹⁰⁷⁹ Viz. poznámka ze dne „18. 6. 1944 – Návštěva vysokých úředníků (ministr Frank). Povolili zřízení školy...“¹⁰⁸⁰ „19. 6. (1944) – Všechno je soustředěno na jedinou věc: na komisi, která přijede. Prší rozkaz za rozkazem. Děti ve školce budou během návštěvy zpívat, dělníci se budou vracet domů, kulturní představení a velké sportovní soutěže, také těch několik ovcí, co tu zůstaly, se budou pást na trávě kolem města – děti, dělníci, ovce – dokonalá idyla.“¹⁰⁸¹ „Navštívila nás Mezinárodní

¹⁰⁷³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

¹⁰⁷⁴ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰⁷⁵ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 207. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰⁷⁶ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 217. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰⁷⁷ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 219. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰⁷⁸ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 220. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰⁷⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰⁸⁰ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 225. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰⁸¹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 225. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

komise červeného kříže. Navštívila nás a viděla nádherné domovy mládeže, nemocnice a krásnou školu. Zákaz vyučování ještě nebyl zrušen, ale školu máme. Stačí štít „Škola“ a během jedné noci škola. Židé se smějí a jsou se svým osudem spokojeni. Komise viděla a šla si... Je pouze otázkou: zda věřila všemu, co jí ukázali...¹⁰⁸²

Dále se pisatel vyjádřil k natáčení jednoho z propagačních filmů o životě v ghettu Terezín.¹⁰⁸³ „6. 9. (1944) – Natáčejí film o životě v ghettu, pěkný film. Prikázali vyklidit restaurované domovy mládeže, ale před uvolněním tyto domovy nafilmovali i s „radujícími se“ dětmi. Film ze života v ghettu, který ukáže židy, jak žijí radostně, bez starostí, ve velkém veselí. Opravdu natočili Židy, tančili v „salóně“. Také tebe chtěli filmovat, aby ukázali šťastnou rodinu. Naštěstí pro nás se tento záměr neuskutečnil. I když tento film mohl být hezkou památkou na tebe, když jsi byl ještě miminko, místo fotografie, přesto by v tom byl smutek a ostuda. Egypťští králové také nefilmovali děti, které chtěli zavraždit...“¹⁰⁸⁴

Počátky samotného zkrášlování jsou předmětem i deníku Evy Roubíčkové. Ta ve svých zápiscích věnovala pozornost úpravám, které v ghettu probíhaly.¹⁰⁸⁵ „7. 10. (1942) – Otevírají se obchody. Celý Terezín se směje. Výlohy jsou plné nejkrásnějších věcí, potravin, šatstva, obuvi, papíru, domácích potřeb, voňavek, galanterie. Vše, co bylo jiným lidem odebráno, je zde vystavováno. Doslychalo se, že přijde německá návštěva.“¹⁰⁸⁶ „7. 7. Čtvrtek (1943) – Nyní jsou zde krásné obchody, máme peníze a body, konto ve spořitelně a mnoho jiných vymožeností. Jak to vše bude uplatňováno, je pro mě záhadou...“¹⁰⁸⁷ „Květen 1944 – Terezín je obrácen naruby samým zkrášlování. Je očekávána nějaká komise a pro ni připravují nejneuvěřitelnější věci... Zkrášlování spočívá v překrásné úpravě všech parků. Na všech místech se zřizují trávníky, částečně i květinové záhony, všude se staví lavičky. Náměstí je obzvláště pěkné, s hudebním pavilonem, ve kterém budou denně večer koncerty. Doba

¹⁰⁸² REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 226. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰⁸³ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰⁸⁴ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 229. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹⁰⁸⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹⁰⁸⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 52. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹⁰⁸⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 89 – 90. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

vycházky byla prodloužena do deseti hodin. U kojeneckého ústavu byl postaven pavilon, který se stěží dá popsat, s velkým bazénem na šplouchání, kolotočem, mnohými hračkami, rozkošnými dětskými postýlkami. Pavilon je však zavřen a je hlídán ghettowachmannem. Sokolovna byla zcela nově zařízena. Ve velkém sále byl postaven krásný nábytek, budou tam přednášky, koncerty a bude se tam hrát divadlo. Na terase jsou židle a stoly s velkými pestrými slunečníky, je tam knihovna s dobrými knihami a restaurace s veškerým komfortem...¹⁰⁸⁸

V deníku také můžeme nalézt informace o průběhu návštěvy komise MVČK.¹⁰⁸⁹ „23. 6. pátek (1944) – Dnes zde byla komise. V poledne jsme museli všichni vyrukovat, pěkně oblečení, s motykami a hráběmi, veselým zpěvem, všichni na žebříňáku. Cestou jsme se setkali s komisí, která sestávala z přibližně deseti mužů. Dánové, Švédové, prý předseda švýcarského Červeného kříže, také fašisté prý byli mezi nimi. Eppstein je všude prováděl. Rahm se sladkým úsměvem šel za ním. Pánové byli prý skeptičtí a nevěřili prý zdaleka všemu, co jim bylo ukázáno, díky Bohu. To vše o ohavné divadlo! Celý Terezín mluvil jen o této události. Děti byly prý zvlášť vycvičeny, aby Rahma na ulici objímaly a prosily ho: „Strýčku Rahme, pojd' si s námi hrát.“ Načež on řekl: „Dnes ne, milé děti, dnes nemám čas, ale zítra.“ Pak prý vytáhl krabici sardinek a ony: „Už zase sardinky.“ A mnoho jiných komedií. Eppsteina vozil Wostrel v autě.“¹⁰⁹⁰

Podobné údaje obsahují i některé poznámky otištěné v deníku, jehož autorem byl Willy Mahler.¹⁰⁹¹ „1. dubna (1944) – Na náměstí se odstraňují závory, plot dřevěný i drátěný. 6e by přihořivalo, když se dává Židům k dispozici dosud zakázané úseky místních ulic a náměstí. Na... B V se objevují vkusné výlohy a obrazy místních malířů a místní motivy.“¹⁰⁹² „9. duben – Celý prostor Terezína se upravuje na zahradní město. Dosavadní parky se upravují a nové se budují. Také se upravují důkladně ulice, zasklívají okna, provádějí opravy fasád apod. Město naše se zušlechťuje.“¹⁰⁹³ „3. červen (1944) – Za E VI se vedle dětského

¹⁰⁸⁸ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 147. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹⁰⁸⁹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹⁰⁹⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 147 – 148. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹⁰⁹¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahlera jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 34 - 36.

¹⁰⁹² Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰⁹³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

*krásného pavilonu zařizuje celý dětský koutek. Roztomilá jsou pískoviště zde a ještě jiných míst Terezína zřízená; děti zde mají krásnou příležitost užítí slunce, vzduchu a písku.*¹⁰⁹⁴

Autor ve svých poznámkách zachytil návštěvu německé inspekce.¹⁰⁹⁵ Viz. poznámka ze dne „10. června (1944) – Dnes zde byla vyšší německá inspekce. Od 14. Hod. je na pořadu prohlídka města podle předem stanoveného a vypracovaného plánu. Na náměstí koncertuje městská hudba. Domy, chodby, ubikace, parky, ulice, vše září čistotou a provedením okrášlením. Pořadatelům okružní cesty dělá návštěva škrt přes rozpočet, když od dětského pavilonu v městských sadech se ubírá do E VII, které nejsou na prohlídku připraveny.”¹⁰⁹⁶

„10. června 1944 (dodatek 1.) – Připravená okružní cesta pro inspekce je vlastně Potěmkinovou vesnicí. Strany domů a budov, podél kterých má inspekce chodit, jsou čistě vymalovány a upraveny, zatímco druhé a zadní části těchto domů a budov jsou špinavé a nevhledné. Zrovna tak tomu je uvnitř místností určených pro přehlídky. Bytové poměry jsou zde přirozeně i za zmenšeného počtu obyvatel stísněné a špatné. Žádná masová ubikace nemůže vypadati jako normální civilní pokoj. Místnosti, do kterých jde inspekce, jsou zvlášť pečlivě pro přehlídku připravené. Vše vymalováno, upraveno, všude záclonky, dečky, květiny, obrazy, skříně, pohodlné židle, stoly a jiná vhodná bytová zařízení. Všude nastrkaná pozlátka pro oko, zatímco uvnitř hlodá špína, nepořádek, nezájem, hmyz. Ale svět chce býti klamán a Němci to dovedou. O tom již mnohokrát svět přesvědčili. Je jim tudíž vhodné, mohou-li tak učiniti i v případě přehlídek židovského sídla Terezína.”¹⁰⁹⁷ „13. června 1944 – Dnes zde byla opětně německá návštěva a bylo nutno ubikace pečlivěji pro event.. prohlídku připraviti. Na náměstí od 15. Hod. hrála hudba a i jinak bylo město Potěmkonovsky připraveno na přehlídku. K večeru bylo oznámeno, že se prohlídka bude konati teprve zítra ráno. A tak máme pro dopoledne příštího dne o práci zase postaráno.”¹⁰⁹⁸

V tomto deníku však nacházíme také záznamy, které mapují příjezd a průběh návštěvy komise výboru MVČK.¹⁰⁹⁹ „20. červen 1944 – Tedy nejdříve kudy se bude ubíratí průvod komise a kdo ji tvoří. Budou to prý zástupci Červ. Kříže Dánského, Holandského a Švédského v celkovém počtu deseti osob. Každému delegátu bude přidělen jeden úředník SS v civilu. Kromě toho budou provázeti komisi zástupci dohledávacích orgánů z Berlína, Prahy a z Terezína. Oficiálním průvodem komise byl jmenován Judenältester dr. P. Epstein. Komise

¹⁰⁹⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰⁹⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰⁹⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰⁹⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 35.

¹⁰⁹⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹⁰⁹⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

přijede do Terezína auty v pátek dne 23. června 1944 v 11. Hod. dopol. před budovu Dienstelle. Na náměstí se koná koncert městské hudby. Všechny lavičky jsou obsazeny posluchači. Po uvítání komise v budově Dienstelle její odchod do hotelu Viktorie k Obědu. Ve 13. Hod. odchod z hotelu po L 303 a L 4 k B V. Po cestě jsou proti dívky na polní práce za zpěvu písní. V B V uvedení zvláštním vchodem do kanceláře Judenältestera, kde budou shromážděni členové...¹¹⁰⁰ „23. červen (1944) – Několik minut po 12.30. hod. přijela k B V kavalkáda osobních automobilů přivázející mezinárodní komise Červeného kříže a její průvodce. Komisi tvoří tito delegáti: Dr. Hvaas z Kodaně/Dánsko, Dr. Hasnigsen z Kodaně/Švédsko, Dr. Ressek ze Ženevy/Švýcarsko... Zástupce švýcarský mluví pouze francouzsky, takže přejímá, jako starosta města...Následovala přesně podle programu vypracovaného do nejmenších podrobností vlastní prohlídka Terezína a pro prohlídku připravených domů, kanceláří, podniků, bytů, dětských útulků, kuchyní atd...¹¹⁰¹

Výše uvedené deníky mapují celou řadu úprav, které museli terezínští vězni provést v rámci tzv. zkrášlování ghetta. Pro většinu vězňů tyto práce znamenali těžkou fyzickou práci, navýšení přidělů jídla a uvolnění kulturního života a dosavadních poměrů v ghettu, ale také zařazení do celé řady transportů vedoucích na Východ. Celá řada terezínských vězňů tento proces okrašlování, kterým se nacisté snažili zastřít své původní záměry vyhlazovací politiky před mezinárodní komisí, vnímali jako „komedii“ či „Potěmkinovu vesnici. Jednotlivé záznamy rovněž popisují průběh a program návštěvy MVČK. Z nichž se dozvídáme o složení samotné komise, trase apod. Jaký dojem si však komise z návštěvy Terezína se z terezínských deníků nedozvídáme, jelikož závěrečná zpráva se do rukou terezínských vězňů nikdy nedostala. Přesto jednotlivé poznámky mapující zkrášlování židovského ghetta nebo návštěvy úředníků SS či exkurzi MVČK můžeme označit za velmi důležité doklady o snaze nacistů využít terezínské ghetto pro účely propagandy, ale také ukázky vzorového života terezínských vězňů.

Kontakt terezínských vězňů s okolním světem

Osoby, které se ocitly v prostorách Terezína, byly z velké části odříznuty od okolního dění a života mimo hranice ghetta. A naopak, poměry jeho obyvatel a jejich osud měl být skryt před širokou veřejností. Od prvopočátku existence židovského ghetta byl zakázán poštovní styk s blízkými příbuznými, kteří žili mimo ghetto. Z tohoto důvodu se snažili někteří vězni posílat své dopisy tajně, což bylo v mnoha případech téměř nemožné.

¹¹⁰⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹¹⁰¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

Během září 1942 došlo k povolení poštovního styku, avšak k jeho ustálení došlo až v průběhu následujícího roku. Poštovní záležitosti mělo na starost jedno z oddělení židovské samosprávy.¹¹⁰² „Po zavedení listovního styku s ghettem bylo od 24. 9. 1942 v jeho rámci povoleno přijímat balíčky do váhy 2 kg, považované protektorátní i říšské poštovní správou za listovní zásilky. S uvolněním listovních a balíčkových zásilek nastaly poštovnímu oddělení židovské samosprávy potíže s jejich výdejem.“¹¹⁰³ „Poštovní oddělení bylo součástí struktury židovské samosprávy. Činnost pošty v ghettu byla dána podmínkami, ve kterých pracovala. Z klasické poštovní služby civilního charakteru si zachovala pouze omezenou službu přijímací (podej) a dodávací (výdej). Vnitřní činnost spočívala v zajištění cenzury a evidence podle pokynů komandatury.“¹¹⁰⁴ „Podoba zpráv zůstala trvale omezena a řídila se komplikovanými pravidly... Lístky mohly být popsány jen po jedné straně, přičemž zpočátku bylo včetně oslovení a podpisu povoleno jen 30 slov.“¹¹⁰⁵ Veškeré dopisy vězňů musely projít cenzurou a ne vždy byly jejich lístky odeslány. Jejich odeslání měla na starost terezínská pošta, která je posílala přes další ústředny v Praze, Berlíně a Vídni na pobočky židovských úřadů, které je rozesílaly stanoveným příjemcům. Některé dopisy, které směřovaly do terezínského ghetta, našly svého adresáta.¹¹⁰⁶

K vyhledávaným však patřila zejména balíková pošta. „Zásobovací poměry v ghettu byly velmi špatné a balíčkové a balíkové zásilky s potravinami, ošacením a potřebami pro základní osobní hygienu znamenaly pro vězně obrovskou pomoc. Ale ani balíkové zásilky nemohly kvalitativně změnit těžký osud terezínských vězňů.“¹¹⁰⁷ Balíčky nejčastěji vězňům posílali jejich příbuzní nebo přátelé, kteří se pokoušeli nejrůznějšími věcmi denní potřeby a jídlem pomoci svým blízkým přežít.¹¹⁰⁸ „Do zásilky, která nesměla obsahovat zakázané věci jako cigarety, tabák, hodinky aj., musel odesílatel vložit přesný soupis obsahu, který byl

¹¹⁰² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 433. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹⁰³ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 97. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹⁰⁴ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 27. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹⁰⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 433. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹⁰⁶ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 433 – 434. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹⁰⁷ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 97. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹⁰⁸ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 433 – 434. ISBN 80-7364-024-4.

následně při předávání balíku v Terezíně kontrolován.¹¹⁰⁹ Poštovní zásilky byly dopravovány do terezínského ghetta vlakem do Bohušovic nad Ohří, kde jej vybraní zaměstnanci z řad vězňů museli podrobit kontrole a poté jej odvezli na území ghetta.¹¹¹⁰ „V Terezíně proběhla kontrola označení zásilek z protektorátu připouštěcí známkou a zásilky bez ní se nedoručovaly...“¹¹¹¹ Většina došlých zásilek se však nikdy neocitla v rukou adresáta, jelikož obsah zásilek byl častým cílem krádeží, ke kterým docházelo při jejich kontrole.¹¹¹²

Pokud vězni přišel balíček, obdržel dotyčný upomínku tzv. vyrozumění, že si má svůj balíček vyzvednout na terezínském poštovním úřadě. „Od oddělení balíkové výdejny obdrželi vězni oznámení o došlé zásilce (Vorladung) obdobně jako při avizování listovní pošty. V přesně stanovenou dobu a na určeném místě byla v jejich přítomnosti provedena kontrola obsahu a balík vydán.“¹¹¹³ „Při přebírce balíkové zásilky se vyplňoval oboustranný formulář o příjmu. První část se dvěma díly sloužila k evidenci údajů o odesílateli a příjemci a na obou dílech stvrzoval příjemce převzetí podpisem. Další část, opět zdvojení, byla pro vnitřní poštovní evidenci, tj. pro ve psaní čísla zásilky a případné další údaje, týkající se okolností příchodu a předání zásilky...“¹¹¹⁴

Od září 1943 museli vězni za své přichozí balíčky platit prostřednictvím terezínských peněz.¹¹¹⁵ „Za zásilky byly určeny poplatky podle „váhy“, a to za balíčky do 2 kg 10, střední velikosti 30 a velké balíky 50 ghetto korun. Od 1. 8. 1944 byly poplatky sníženy.“¹¹¹⁶

V případě, že byl adresát deportován do některého z koncentračních táborů, mohl své balíčky přenechat dalším vězňům.¹¹¹⁷ „Židovská samospráva proto 16. 10. 1942 přikročila

¹¹⁰⁹ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 155. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹¹⁰ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 155. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹¹¹ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 155. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹¹² BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 100. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹¹³ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 100. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹¹⁴ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 159. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹¹⁵ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 100. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹¹⁶ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 100. ISBN 80-900102-9-6.

k zavedení poštovních plných mocí, kterými mohli vězni zařazení do deportačních východních transportů zplnomocnit příbuzné, kteří v ghettu zůstali, k vyzvednutí listovních a balíčkových zásilek přicházejících na jejich jméno. ...plná moc byla vyplňována na základě dohody mezi vězni. Na jejich základě poštovní oddělení vystavovalo pro zmocněného potvrzení o převzetí poštovní plné moci do evidence, kterým se náhradní příjemce vykazoval při nárokování zásilky. Formulář obsahoval jméno, označení transportu a transportní nebo poznávací číslo vězně a jeho bydliště v ghettu...¹¹¹⁸ V průběhu roku 1944 však byla tato možnost zrušena a zásilky bez adresáta získalo tzv. oddělení péče.¹¹¹⁹

Styk s okolním světem byl však přísně zakázán, ale přesto fungoval, i když pouze v ilegální a velmi omezené formě.¹¹²⁰ „Byly-li vztahy k SS většinou „legální“, pak to v mnohem menší míře platilo pro české četnictvo. Mnozí byli ochotni pomáhat, často samozřejmě za značnou protislužbu. Vztahy s ostatním nežidovským obyvatelům byly vzácné, a poté, co civilní občané opustili město, týkaly se jen málo lidí. Do Terezína přijeli rodinní příslušníci a přátelé, a Češi s připnutou židovskou hvězdou dokonce navštěvovali kasárny. Občas se tak stávalo za pomoci četníků i poté co civilní obyvatelstvo vyklidilo město... Dokonce i v noci se do ghetta dostávali hosté zvenčí. Lidé na svobodě a vězni se bavili také přes plot u okružní silnice, kde příbuzní opakovaně domlouvali schůzky...“¹¹²¹

Zprávy o situaci na válečné frontě se do židovského ghetta dostávaly prostřednictvím novin, které sem přinášeli potají četníci. Terezínští vězni tak získávali podvědomí o dění ve světě často se zpožděním několika dní či týdnů. Pravdivost těchto informací však nebyla vždy ověřitelná, protože občas se stávalo, že si některé zvěsti vymýšleli sami vězni mezi sebou. Z toho důvodu se mezi vězni šířily také klamné zprávy apod.

O tom, že terezínští obyvatelé byli obeznámeni se situací na válečné frontě, se dozvídáme i z dochovaných terezínských deníků. Jejichž autoři a autorky si tyto zprávy zapsaly do svých deníků. Stejně tak v nich můžeme dohledat informace o fungování balíkové pošty a o samotném obsahu jednotlivých zásilek, které vězni obdrželi od svých blízkých.

¹¹¹⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 437 - 438. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹¹⁸ BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996, s. 97. ISBN 80-900102-9-6.

¹¹¹⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 437 - 438. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹²⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 439 - 440. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹²¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 439. ISBN 80-7364-024-4.

Doklady kontaktů osob vězněných v ghettu Terezín s okolním světem

V dochovaných denících z židovského ghetta můžeme nalézt informace o fungování židovské pošty, o příchozích balíčcích či jejich složení. Dále se v nich můžeme dočíst o zprávách z domova, které odesílali jednotlivým autorům jejich blízcí, ale také o zprávách mapující situaci na válečné frontě. Z jakých zdrojů se daní autoři a autorky dozvěděli o dosavadních výsledcích z válečných oblastí, se z těchto pramenů bohužel nedozvídáme.

Všechny výše uvedená témata můžeme nalézt na stránkách téměř všech dochovaných terezínských deníků. Z tohoto důvodu bych pro příklad uvedla pouze některé vybrané příspěvky z těchto ego dokumentů. Například bych zmínila pár poznámek z deníku Evy Roubíčkové, které jsou věnovány tématům jako: fungování terezínské pošty, obsah obdržených dopisů a balíčků a zprávy z okolního světa apod.¹¹²² „17. 10 (1943) – Před čtrnácti dny jsem dostala balíček od Glaserů. Žádné cennější věci, ale nám se hodí vše, hlavně k vaření. Očividně to byly úspory několika rodin. Kohnovi a určitě i všichni ostatní k tomu něčím přispěli. Lotka dostala dva malé balíčky ze Sudet. Od Karla jsem dostala salám, sýry, dvě sklenice sádla a dvě s masem. Itálie vypověděla Německu válku. Na italské půdě jsou boje. Také v Rusku Němci ustupují, jsou již na polském území...“¹¹²³ „7. 11. Neděle (1943) – Mamka dostala dvacetikilový balík. Díky Bohu! Nikoliv proto, že by šlo o to jídlo, které dostala, ale protože jí bylo hrozně nepříjemné si stále brát ode mne... Zlobí se, že Gustav který sem často přijíždí, nic neposílá... Lotka dostala malá balíček z Lisabonu, dvacet deka fiků. Pravděpodobně přišel na příkaz Bedřicha z Chile. Konečně tedy zpráva! Nemáme jinak nejmenší spojení s cizinou, je nepochopitelné, že jsme na naše dva lístky do Švýcarska nedostaly žádnou odpověď. Co je s Richardem? Proč nedá žádnou známku života? Mnozí dostávají zprávy z Anglie přes Švýcarsko, jen my jsme nedostaly dosud ani slovíčko. Terezín je zase jednou plný dobrých zpráv. Roosevelt je na cestě do Teheránu. V Moskvě je veliká konference. Je to prý konference mírová... Přes veškeré dobré zprávy je zde nálada velice podrážděná. Všude se lidí hádají, ve frontách na jídlo, v obchodech...“¹¹²⁴ „... Jsou zastaveny balíky, prý jich bude povoleno jen dva tisíce za měsíc, to je tolik, jako dosud za den. Kdo chtěl vyplnit formulář, na kterém stálo, že jmenovaný žádá o známku pro dotyčného, který mu má

¹¹²² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹¹²³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 110. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹¹²⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 112 – 113. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

*balík poslat. Je to dvousečná zbraň. Máme uvést někoho v Praze? Přesně se jménem a adresou? Nezpůsobíme mu tím nepříjemnosti, protože má spojení se židy?*¹¹²⁵

O balíčcích, které terezínští vězni dostávali od svých blízkých, se dozvídáme z obsahu jedné z poznámek v deníku Karla Hrona.¹¹²⁶ „27. 4. 1945 – Přišla sl. Müllerová oznámit, že došel balík na Ledečovou. Byl pěkný, bohužel Rudka nevyužila plně váhu...“¹¹²⁷

Podobné informace lze nalézt rovněž v deníku Willyho Mahlera.¹¹²⁸ „15. dubna 1944 – Máti obdržela z Vídně od dr. Mořice obvyklý balíček s celkem hodnotným obsahem a měla z něho velikou radost.“¹¹²⁹ „8. března 1944 – Z domova stále žádné zprávy...“¹¹³⁰ „21. března 1944 – Dopoledne jsem navštívil kol. P. Jelínka na balíkové poště a radil jsem se s ním, přes možnosti získání balíků na známky z Něm. Brodu.“¹¹³¹ „29. srpna – Od 1. září t. r. bude i zde omezen poštovní styk na minimum. Dnešním dnem se přestala odebírat listovní pošta. Také dostává se mi informací, že i činnost Freizeitu¹¹³² bude od 1. září silně omezena.“¹¹³³ „16. srpen – Zprávy o přistání spojenců v jižní Francii, jež se zde za poledne rozšířily, vzrušily zase po delší době vojensko-politickou klidnější náladu města.“¹¹³⁴

Pisatel se v rámci několika záznamů zmínil o četbě starších novin, které se v tajnosti dostaly na území ghetta. Viz. poznámka ze dne „31. srpna – Dnes jsem dostal do rukou Lidové noviny z 20. října 1942 a četl je s neobyčejným zájmem. Články jako: Nepřátelské zprávy jsou pochmurné, Nejtěžší obavy o Stalingrad a o Šalamounské ostrovy čtou se s jistou dnes pikantní příchutí. Také Tisova řeč pronášená v Bratislavě dne 19. října 1942 u příležitosti zahájení díla Zimní pomoci není ani dne bez zajímavosti. Jinak obsahově zůstaly Lidovky Lidovkami, což s potěšením zaznamenávám.“¹¹³⁵ „21. srpen – Je velmi zajímavé v těchto dnech šíleného válečného vývoje čísti zprávy vrchního velitelství staršího data a příp.

¹¹²⁵ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 135.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹¹²⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹¹²⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹¹²⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 39 - 40.

¹¹²⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 40.

¹¹³⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹¹³¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 39.

¹¹³² S největší pravděpodobností tím autor myslí „Oddělení pro organizaci volného času“ neboli „Freizeitgestaltung“.

¹¹³³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704

¹¹³⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704

¹¹³⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

*i ty se začátku německých válečných neúspěchů, teprve konfrontováním těchto zpráv se skutečností nabývají německé neúspěchy zoufalé rázu a svědčí bezpečně o hroucení se této moci o brzkém konci válečného dění.*¹¹³⁶

Také Egon Redlich si do svého deníku poznamenal informace o psaní vlastní korespondence a zásilkách, které mu do ghetta přišly.¹¹³⁷ Viz. poznámka ze dne „22. ledna 1942 – čtvrtek. Dovolili psát dopisy. Ještě není jasno, zda bude dovoleno psát jednou měsíčně.“¹¹³⁸ „9. února 1942 – pondělí: Vrátili mi dopis k mé drahé. Musím napsat dopis, ve kterém bude jen 30 slov. Je nemožné si představit, jaká jsou to muka, psát a počítat každé slovo. Nemohu psát, co cítím, když stále musím počítat s délkou dopisu.“¹¹³⁹ „28. února – 1. března 1942: Dostal jsem od tebe Bečulko, dopis... Moje drahá psala. „Můj drahý, jsem ráda, že Ti mohu psát. Pracuji beze změny. Velký stesk. Těším se na zprávu. Tví přátelé jsou zdraví...“¹¹⁴⁰ „10. dubna 1942 – pátek: Dostal jsem balík s jídlem od své drahé. Všechno jídlo bylo uspořádáno s takovou láskou a takovým vkusem, že neumím vyjádřit svou radost. Lituji pouze, že moje drahá mi nenapsala odpověď na mou pohlednici...“¹¹⁴¹

V několika poznámkách také autor věnoval pozornost obsahu novin, které během svého věznění četl. Díky nim tak získával určité podvědomí o situaci mimo terezínské ghetto.¹¹⁴² „29. května 1942 – pátek: Dnes v novinách: Kdokoliv poskytne úkryt neznámému a nehlášenému na policii, kdo připravuje nepřátelskou akci proti státu, bude s celou rodinou zastřelen...“¹¹⁴³

¹¹³⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704

¹¹³⁷ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹¹³⁸ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 88. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹¹³⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 92 – 93. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹¹⁴⁰ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 99. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹¹⁴¹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 110. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹¹⁴² REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹¹⁴³ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 122. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

O různých formách kontaktu s okolním světem se blíže dozvídáme z deníku MVDr. Karla Höniga.¹¹⁴⁴ Viz. poznámka: „4. května (1945) – Včera se mi podařilo vzhledem k uvolněným poměrům zaslati po árijské ženě první dopis domů. Přijela za svým mužem, jako mnoho jiných poslední dobou. Přes ohradu ze silnice, která jde kolem Terezína a je hlídána naším četnictvem, mne požádala, abych jí zavolal, po oznámení adresy, jejího muže, což jsem také učinil, a za to mi vzala sebou dopis narychlo napsaný...Při této příležitosti se musím zmínit o četnictvu, jež až na některé komisní se velice vzorně k nám chovalo, lépe než u nás doma, ačkoliv jim hrozily veliké tresty...Oni byl jediní, kteří po celou dobu jednotlivcům podávali zprávy tiskové, takže zhruba jsme se vždy dozvěděli, co se děje.“¹¹⁴⁵

Přicházející balíčky jsou předmětem i jednoho ze stručných zápisů, který si do svého deníku zapsala Hana Steindler.¹¹⁴⁶ „Do ghetta začínaly chodit balíky, ale pro nás žádný“ – důvod známý nevěděly kde jsme...“¹¹⁴⁷

Dochované terezínské deníky poukazují na to, že terezínští vězni měli jisté podvědomí o dění mimo hranice ghetta. Tyto informace pravděpodobně získávali nejčastěji od svých blízkých prostřednictvím korespondence či balíčků, které kromě jídla či věcí také obsahovaly list se zprávou.

O situaci panující na válečné frontě se však mohli terezínští vězni dozvědět i ze starších novin, které do ghetta tajně přinášeli někteří četníci. Zprávy z válečné fronty byly mezi vězni velmi oblíbené, proto se často šířily velkou rychlostí po prostorách ghetta.

Četnictvo mělo rovněž napomáhat vězňům v kontaktu s blízkými osobami, které občas za nimi přijížděly do okolí ghetta, aby viděli své vězněné známé či rodinné příslušníky živé. Ti se s nimi pak mohli na okamžik setkat potají v blízkosti oplocení.

V některých denících se však blíže nedozvídáme, jak se dotyčný autor nebo autorka o zprávách z okolního světa dozvěděl. Přesto nám tyto ego-dokumenty dokládají, že terezínští vězni měli během svého věznění možnost omezeného styku s okolním světem ať už prostřednictvím korespondence, novin, zpráv nebo setkání, ke kterým však docházelo velmi zřídka.

¹¹⁴⁴ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sběrka Terezín, i. č. 324a.; *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. Polák, Erik. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 121-132.

¹¹⁴⁵ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sběrka Terezín, i. č. 324a.; *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. Polák, Erik. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 127.

¹¹⁴⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steidler*, i. č. 9224.

¹¹⁴⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steidler*, i. č. 9224.

Transporty vězňů z ghetta Terezín

Židovské ghetto Terezín plnilo během svého fungování také funkci jisté přestupní stanice v rámci cílů nacistické vyhlazovací politiky. Všichni vězni, kteří sem byli deportováni, měli být následně zařazeni do dalších transportů, které směřovaly na východ do některého z vyhlazovacích táborů. První transport byl vypraven již počátkem ledna 1942 a další jej následovaly.¹¹⁴⁸ Hrozba zařazení do některého z transportů se týkala všech vězňů bez rozdílu věku a pohlaví a často v nich vyvolávala strach a obavy.¹¹⁴⁹ „Pokud hrozily transporty, rozneslo se to bleskovou rychlostí. Jakmile byl vyrozuměn židovský starší, sešla se Rada starších, která projednala interní směrnice, ale nesestavila žádné seznamy. Ve všech odděleních nastala horečná činnost. Všude byly připraveny kvalifikační listiny zaměstnanců, již označené čtyřmi stupni: nepostradatelný, relativně nepostradatelný, relativně postradatelný a postradatelná. Sestavovat podobné seznamy bylo úkolem všech vedoucích oddělení a pododdělení...V ústřední evidenci byla vybrána jména všech, kteří pro transport mohli přicházet v úvahu...Tímto způsobem se vytvořily takzvané „předběžné listiny“. Byly dopraveny „transportní komisi... Jakmile se komise v podstatě shodovala, byly vypracovány transportní listiny, včetně rezervy. Seznam náhradníků byl zapotřebí kvůli „reklamacím“ po „roznesení“ seznamů...“¹¹⁵⁰

Poté se všichni předvolaní museli dostavit se všemi svými zavazadly do tzv. šlojšky, kde následně čekaly na transport. Někteří vybraní jedinci se však ještě v těchto prostorách propusti mohli dočkat záchrany ve formě tzv. vyreklamování z transportu, což se však postupem času stávalo ojediněle. Důvodem pro vyreklamování mohlo být pracovní zařazení nebo nemoc předvolaného.¹¹⁵¹ „Osoby určené do transportu obdržely předpisy týkající se zavazadel...Rozlišovalo se „tvrdé“ a měkké“ zavazadlo a často bylo povoleno jen jedno z toho, takže si člověk s sebou směl vzít mnohem méně, než si přinesl do tábora...“¹¹⁵² „Pobyt ve „schleusse“ trval od několika hodin až do několika dnů... Při příchodu do „schleuse“ byl člověk přijat podle transportní listiny a dostal přiděleno své místo odpovídající transportnímu

¹¹⁴⁸ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 34 – 35. ISBN 80-86758-18-4.

¹¹⁴⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 86. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹⁵⁰ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 86 – 87. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹⁵¹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 88 – 89. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹⁵² ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 89. ISBN 80-7364-024-4.

číslo.¹¹⁵³ „Při odchodu ze „schleuse“ člověk předložil své číslo, jež bylo na seznamu odškrtnuto. Trvalo několik hodin, než byl transport naložen...“¹¹⁵⁴

Během ledna 1942 bylo deportováno téměř tisíc terezínských židů do ghetta v lotyšské Rize.¹¹⁵⁵ „Druhý den po příjezdu prvního transportu terezínských vězňů byla provedena „akce“, při níž bylo 15. ledna 1942 asi 400 osob deportováno do koncentračního tábora Salaspilsu, asi 20 km od Rigy...“¹¹⁵⁶ „Druhý transport 1000 vězňů odjel z Terezína 15. ledna 1942. 19. ledna večer bylo ve Skirotawe u Rigy vybráno 76 práceschopných mužů ve věku do 45 let, zbývajících 924 vězňů bylo naloženo do otevřených nákladních aut, dopraveno do nedalekého Piknického lesa a tam zastřeleno. Vybraní muži byli 20. ledna odvezeni do tábora v Salaspilsu, kde asi 30 z nich zahynulo.“¹¹⁵⁷ Zbýlý počet práceschopných mužů měl být později odvezen zpět do Rigy a po následné likvidaci tamního ghetta byli všichni opět deportováni do některého z koncentračních táborů.¹¹⁵⁸ „Jen s malými přestávkami odcházela další a další transporty do ghetta a vyhlazovacích táborů v Pobaltí a především ve východním Polsku. Cílovými stanicemi byly zpočátku Izbica, Malý Trostinec, Sobibor, Majdanek či Treblinka, v nichž deportovaní mizeli téměř beze stopy. Od října 1942 směřovaly všechny transporty z Terezína do nově vybudovaného vyhlazovacího tábora v Osvětimi II – Březinka. Selektace prováděná v tomto táboře dávaly vězňům jen dvě možnosti: buď otrockou práci pro německé hospodářství, jež mělo stále větší potíže, nebo smrt.“¹¹⁵⁹ Zde vyhasínaly životy všech bez rozdílu věku a pohlaví. Vězni, kteří unikli plynovým komorám, často umírali na úplné fyzické vyčerpání v důsledku velmi tvrdé práce. Značná část osob vězněných v Osvětimi také podlehl nejruznějším nemocem v důsledku nedostatečné stravy a fyzického a psychického vyčerpání. Jen velmi malá část vězňů se však dožila osvobození tohoto vyhlazovacího tábora.¹¹⁶⁰

„V průběhu tří let bylo z Terezína vypraveno „na Východ“ 63 transportů, v nichž odjelo téměř 87 000 osob.“¹¹⁶¹ V březnu 1942 byly vypraveny další transporty, které odváželi terezínské vězně do Izbice v blízkosti Lublinu, který měl být stejně jako Terezín spíše

¹¹⁵³ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 90 – 91. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹⁵⁴ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 91. ISBN 80-7364-024-4.

¹¹⁵⁵ KRYL, Miroslav. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999, s. 55 – 60. ISBN 80-7239-042-2.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 304.

¹¹⁵⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 304.

¹¹⁵⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 305.

¹¹⁵⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 305.

¹¹⁵⁹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 34. ISBN 80-86758-18-4.

¹¹⁶⁰ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 34 – 35. ISBN 80-86758-18-4.

¹¹⁶¹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 35. ISBN 80-86758-18-4.

přestupní stanicí. Odtud následně odjížděly další transporty, které směřovaly do nacistických vyhlazovacích táborů, jako byl například: Sobibor, Chelmno, Belzec... V těchto táborech pak byli všichni deportovaní povražděni.¹¹⁶² „Transportem z 23. dubna 1942 (Al) odjelo 1000 vězňů z Terezína do Lublina. V Lublině byli vybráni muži od 18 do 55 let, odvedeni do Majdanku, kde z nich ještě začátkem června 1942 bylo asi 350 naživu. Zbytek transportu, asi 600 vězňů, byl odveden dále do Trawníků, odkud šel do ghetta v Plaski a 22. června 1942 v zaplombovaných vagonech do vyhlazovacího tábora v Sobiboru. Část vězňů pak prošla koncentračními tábory Ossowo, Sawin, Staw, Nowosólky... Do Lublina odjel také ještě transport 1000 vězňů, který odjel z Terezína 25. května 1942 (Az). Muži od 15 do 50 let pracovali na výstavbě lublinského koncentračního tábora. Nakonec celý tento transport stihl osud všech vězňů lublinského ghetta – smrt ve vyhlazovacích táborech v Belzeci, v Majdanku či v Sobiboru.“¹¹⁶³ V dubnu měl být rovněž odeslán transport téměř tisícovky vězňů do polské Varšavy. Tito vězni byli později následně odvezeni do koncentračního tábora v Treblince, kde z nich byla většina zavražděna v plynových komorách nebo pobita při pracích na polích. Na konci dubna odjely z Terezína dva další transporty, které mířily do Zamošče nedaleko Lublinu. Přičemž ze všech deportovaných osob měli být zde vybráni všichni staří, kteří byli stejně jako všichni vězni schopní pracovat později deportováni do Komarówa a do koncentračního tábora v Chelmnu nebo Majdanku. Z těchto osob se však jen malý zlomek vězňů vyhnul masovému vraždění.¹¹⁶⁴

„Z Terezína odjely 9. a 17. května 1942 (Ax, Ay) dva transporty po 1000 vězňích. Podle nezaručené zprávy odjel první transport do tábora v Ossowě u Sobiboru, druhý do tábora Zulia u Lublina. Není známo, že by někdo byl přežil...“¹¹⁶⁵

„10. června 1942 byl vypraven z Prahy transport 1000 osob (AAh).“¹¹⁶⁶ Nejednalo se však o transport, který směřoval z terezínského ghetta. Jeho místem odjezdu měla být Praha.

¹¹⁶² KRYL, Miroslav. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999, s. 60 – 61. ISBN 80-7239-042-2.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 305 – 306.

¹¹⁶³ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 308.

¹¹⁶⁴ KRYL, Miroslav. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999, s. 61 – 62. ISBN 80-7239-042-2.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 309 – 310.; Srov. Informace o transportech z terezínského ghetta. In. Seznam transportů z Terezína [online]. Databáze obětí šoa . Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 01. 12. 2016 [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/help/chronologicky-prehled-transportu/seznam-transportu-z-terezina-razeno-podle-data-odjezdu/>.

¹¹⁶⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 310.; Srov. Seznam transportů z Terezína [online]. Databáze obětí šoa . Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 01. 12. 2016 [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/help/chronologicky-prehled-transportu/seznam-transportu-z-terezina-razeno-podle-data-odjezdu/>.

¹¹⁶⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 310.; Srov. Informace o transportech z terezínského ghetta. In. Seznam transportů z Terezína [online]. Databáze obětí šoa . Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 01. 12. 2016 [cit. 20. 1. 2020].

K jeho vypravení došlo v souvislosti se spácháním atentátu na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha. Jeho trasa vedla přes Bohušovice a Osvětim až do koncentračního a vyhlazovacího tábora Majdanku, kde byli vyhnáni všichni muži do 50 let věku. Všichni zbylí byli následně převezeni do vyhlazovacího tábora v Sobiboru a v Ujazdowě. Bohužel se však nedochovaly žádné zprávy o tom, zda někdo ze zařazených osob přežil. V průběhu června byly z ghetta Terezín vypraveny dva nové transporty, které směřovaly neznámo kam. Všichni zařazení vězni měli být s největší pravděpodobností zavražděni v některém z koncentračních táborů na východě.¹¹⁶⁷

V červenci pak také odjely dva další transporty do Minsku a patrně do některého z blízkých koncentračních táborů, kde všichni tragicky zahynuli.¹¹⁶⁸

„Tři transporty po 1000 vězních odjely ve dnech 4. A 25. srpna a 8. Září 1942 (AAz, Bc, Bk) a dojelely do Malého Trostince. Transport AAz s 100 vězni, která odjel z terezínského tábora 4. srpna 1942, byl původně určen do Varšavy nebo do Salaspilsu u Rigy. Tyto tábory byly však již přeplněny a proto bylo rozhodnuto, že transport pojedje dále do Trostince... a před Trostincem však vlak zastavil uprostřed velké louky. 960 vězňů muselo vystoupit a zanechat veškerá zavazadla ve vlaku. Všichni byli pak udušeni výfukovým plynem v „dušegubkách“...“¹¹⁶⁹ Většina osob z dalších dvou transportů bylo usmrceno výfukovými plyny po cestě do tábora v Malém Trostinci, kde také patrně zemřeli ostatní, kteří unikli prvotnímu řádění nacistů.¹¹⁷⁰

V průběhu srpna bylo z Terezína deportováno neznámo kam, tisíc osob. Počátkem září jej poté následoval další transport stejné počtu vězňů, kteří měli být odvečeni do Estonska, kde byli zavražděni. V témže měsíce a také v průběhu října měly být z Terezína deportovány téměř všechny osoby starší 65 let, z nichž pravděpodobně nikdo později nepřežil. Tyto vlaky mířily do vyhlazovacích táborů, jako byla Osvětim, Treblinka.¹¹⁷¹ *„Transport z 28. října 1942 (By), kterým z Terezína odjelo 1866 vězňů, z toho 740 mužů a 1126 žen, byl prvním transportem do Osvětimi. Ihned po příjezdu byla provedena selekce, z celého transportu bylo vybráno jen 247 vězňů pod 50 let. Všichni ostatní byli usmrceni v plynových komorách...“*

Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/help/chronologicky-prehled-transportu/seznam-transportu-z-terezina-razeno-podle-data-odjezdu/>.

¹¹⁶⁷ KRYL, Miroslav. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999, s. 55 – 66. ISBN 80-7239-042-2.;

LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 310 – 312.

¹¹⁶⁸ KRYL, Miroslav. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999, s. 62 – 64. ISBN 80-7239-042-2.;

LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 310 – 312.

¹¹⁶⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 312.

¹¹⁷⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 312 – 314.

¹¹⁷¹ KRYL, Miroslav. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999, s. 62 - 64. ISBN 80-7239-042-2.;

LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 314 – 317.

*ním pak přijížděly všechny další transporty z Terezína... V transportu By bylo také 105 dětí do 14 let, které zahynuly s ostatními vězni.*¹¹⁷²

Počátkem roku 1943 odjelo několik dalších transportů, které deportovaly více než 7 tisíc terezínských vězňů do koncentračního tábora v Osvětimi. Z nichž se však konce války dožila jen necelá stovka vězňů.¹¹⁷³

V průběhu září a prosince 1943 jej následovala další čtveřice transportů, které mířily opět do Osvětimi, kde vznikl tzv. český rodinný tábor. Do tohoto tábora byli během května 1944 deportováni další terezínští vězni.¹¹⁷⁴ Odtud později odcházeli práceschopní vězni do pobočných táborů, kde byli nuceni stejně jako v rodinném táboře žít a pracovat v hrůzných podmínkách. V rámci těchto transportů bylo do Osvětimi a dalších táborů deportováno na 17 tisíc osob z terezínského ghetta, z nichž přežilo jen 1200 vězňů.¹¹⁷⁵ „5. října 1943 odjel z Terezína transport bialystockých dětí (Dn/a). S nimi odjelo 53 ošetřovatel a lékařů, kteří transport doprovázeli. Přes sliby esesáků, že děti budou dopraveny do neutrální ciziny na bvýměnu, dojeli ošetřovatelé i děti na osvětimskou rampu. Podle vyprávění nádražní skupiny byli všichni usmrceni v plynových komorách.“¹¹⁷⁶ Kromě vyhlazovacího tábora v Osvětimi odjížděly z Terezína transporty také do tábora v Bergen-Belsenu.¹¹⁷⁷

„V době od 28. září do 28. října 1944 opustilo Terezín 11 transportů. Všechny tyto transporty dojely na rampu osvětimského koncentračního tábora. Osudy všech těchto transportů byly téměř stejné. Na rampě došlo k selekci. Esesáci vybrali práceschopné muže a ženy, práce neschopné a děti poslali do plynových komor...Většinou se ani muži ani ženy v Osvětimi dlouho nezdrželi. Odjely transporty do jiných táborů.“¹¹⁷⁸ „Transport Eu odjel

¹¹⁷² LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 317.; Srov. Seznam transportů z Terezína [online]. Databáze obětí šoa . Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 01. 12. 2016 [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/help/chronologicky-prehled-transportu/seznam-transportu-z-terezina-razeno-podle-data-odjezdu/>.

¹¹⁷³ DOSOUDIL, František. *Transporty "protektorátních" Židů z Terezína do Osvětimi v lednu a v únoru 1943 ve vztahu k pardubickému okresu*. In: Zprávy klubu přátel Pardubicka Pardubice: Klub přátel Pardubicka 33, č. 9 – 10, 1998, s. 275 – 279.; KRYL, Miroslav. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno: Doplněk, 1999, s. 69 – 70. ISBN 80-7239-042-2.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 318 – 324.

¹¹⁷⁴ BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita. *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*. Sborník z mezinárodní konference, Praha 1994, s. 243.

¹¹⁷⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 318 – 324.; KÁRNÝ, Miroslav, Terezínská pamětní kniha. Díl 1.: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945, Praha 1995, s. 44.; LEGÁTOVÁ, Kateřina. *Transporty z Terezína do Osvětimi*. Plzeň, 2012. Bakalářská práce. Západočeská Univerzita v Plzni. Fakulta filozofická, s. 20 – 25.

¹¹⁷⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 325.

¹¹⁷⁷ Informace o transportech z terezínského ghetta. In. Seznam transportů z Terezína [online]. Databáze obětí šoa . Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna 01. 12. 2016 [cit. 20. 1. 2020]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/help/chronologicky-prehled-transportu/seznam-transportu-z-terezina-razeno-podle-data-odjezdu/>.

¹¹⁷⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 325.

*z Prahy 27. října 1944 s 28 pracovníky pražské židovské rady starších. Dojel do Bohušovic, kde byl připojen k poslednímu likvidačnímu transportu Ev. Z transportu Eu se nikdo nevrátil.*¹¹⁷⁹

Všichni terezínští vězni trpěli kromě hladu a vyčerpání i častými obavami a neustálým strachem z nadcházejících transportů na východ. Jelikož zařazení do jednoho z mnoha připravovaných transportů pro ně znamenalo kromě odloučení od svých blízkých také téměř jistou smrt a utrpení. Celkem mělo být z terezínského ghetta odvečeno téměř 93 tisíc osob transporty na Východ. Z tohoto počtu se však konce druhé světové války dočkala jen velmi malá hrstka vězňů. Dochované statistické údaje nám ukazují hrůzné počty všech deportovaných osob a osob, které nějakým zázrakem přežily veškeré strádání a útrapy v prostředí koncentračních táborů¹¹⁸⁰

Reflexe odchozích transportů v terezínských denících

Celá řada autorů a autorek se ve svých zápiscích věnovala transportům, které z terezínského ghetta odcházely na Východ. Z jednotlivých záznamů se můžeme dozvědět informace o tom: kam daný transport směřoval, či kolik vězňů v něm odjelo a případně zda do některého z transportů nebyl zařazen někdo známý apod. Někteří autoři v nich také velmi emotivně zmapovali odchod svých blízkých, se kterými častokrát ztráceli kontakt.

Pro příklad bych uvedla jen několik vybraných příspěvků z dochovaných terezínských deníků. Jako první bych uvedla velmi emotivní zápis, který si do svého deníku poznamenala Hana Steindler. Tento záznam obsahuje informace o pravděpodobném zařazení sestry samotné autorky do jednoho z transportů. Autorka v něm výrazně reflektovala své pocity z nastalé situace, ale i jisté obavy o svou sestru. Zároveň se v jeho průběhu zmiňuje o posledním dopise plném hrůzy a utrpení, který od ní následně obdržela.¹¹⁸¹ Viz. poznámka „*A tu přišla rána další, rána ran. Transport. První transport, jež nás přímo postihl, jež si vyšel z všeho...Srdce mi strnulo, když jsem se to dozvěděla. První samozřejmě myšlenka byla: my přece jedeme s tebou! A na to jsem dostala nepochopitelnou, nikdy nepochopitelnou a nikdy neodpuštěnou odpověď: „Nejedeme! Myslela jsem, že se všichni zbláznili, že se musí*

¹¹⁷⁹ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 331.; Srov. BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita. *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*. Sborník z mezinárodní konference, Praha 1994, s. 120 – 243.

¹¹⁸⁰ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 331 – 332.

¹¹⁸¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

něco stát, že se zblázním, že něco zbořím, ...A nestalo se nic. Seděla jsem na bedně a slyšela jsem to...: Nejedeme... jedné se nebudeme hlásit. Přece je dospělá. A tebe neopustíme: Ty zůstaneš s námi. To že jsou můj rodiče? Ti hodní, poctiví lidé? Co se to s nimi stalo! A Míla to přijímala jako samozřejmost. Všichni se zbláznili: Celý svět se převrátil, jen mne nikdo nechápe. Cožpak mohu tady zůstat bez Míly¹¹⁸²? ...Jako ve snu si pamatuji den nástupu na „shromaždiště“. Byly to prašné dvory kasáren a bloků, do kterých pražilo neúprosné zářijové slunce. Sedělo se namačkáno na zavazadlech, poházených po zemi, jak se to dalo. Cizí, rozčilení, nabalení lidé. A mezi nimi Míla, naše Míla, v známé zelené blůze a kostýmu. Pořád jsem nějak nevěřila svým očím, nevěřila osudu, že je to možné...Bože, jak Ti děkuji, aspoň za to, že jsme tehdy nevěděli, že to není cesta k samostatnosti, ale cesta k mučednické, nelidské smrti. Nemohu psát dál. Skončilo se před nádražním... stiskem ruky a „zlom si vaz“. Vlak se rozjel a Míla zmizela... Nejdřív to bylo jako o prázdninách, pak po, hrozném a posledním dopise: (věty mi budou navždy znít v uších) se cosi propadlo a pak... Mohu říci: Měla jsem sestru. Naděje na návrat? To by byl zázrak. Zbyl jenom otazník. Míla?...¹¹⁸³

Odjíždějící transporty jsou také předmětem několika záznamů obsažených v deníku Evy Roubíčkové. Autorka v nich věnovala značnou pozornost hrozbě, kterou znamenaly pro všechny terezínské obyvatele stále nové a nové transporty. V několika poznámkách se zmínila o důvodech, které mohly znamenat samotné zařazení.¹¹⁸⁴ „27. 1. Středa (1943) – transporty, transporty, nic než transporty do Polska. V prvních dvou bylo mnoho weisungů, počítala jsem určitostí, že pojedou také. Lidé museli odjíždět pro sebemenší hloupost, pro zcela bezvýznamné věci. Záležitosti, které byly již dávno vyřízené, se najednou staly důvodem pro weisung. Je prostě neuvěřitelné, nepochopitelné a neslýchané štěstí, že jsem se nedostala do transportu. Pochopitelně není vyloučeno, že budu ještě muset jet, protože teď již není nikdo chráněn, ale teď to již stěží bude weisung. Mezitím přišli ještě mladí, ze kterých šlo průměrně pět set rovnou dál do transportů, ale přesto berou vždy i ze starých transportů a protekční

¹¹⁸² Jelikož se v deníku nachází záznamy bez jakékoli datace, nemůžeme přesně říci, kdy a kterým transportem odjela. Pro bližší informace by bylo nutné znát její celé jméno. Po bližším pátrání nemůžeme pevně říci zda se jednalo o Milenu Steindlerovou, která byla z Terezína deportována 6. září 1943 do vyhlazovacího tábora Osvětim-Birkenau, kde byla patrně zavražděna. Viz. informace o osobě. *THE CENTRAL DATABASE OF SHOAH VICTIMS' NAMES* [online]. Yad Vashem, The World Holocaust Remembrance Center Copyright © 2019. [cit. 17. 12. 2019]. Dostupné z:

<https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=4870455&ind=1>.

¹¹⁸³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

¹¹⁸⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

děti z nových transportů zůstávají zde. Je to nespravedlnost.¹¹⁸⁵ „Odtud pojedou transporty do Polska. Budeme v něm? Je to příšerné. Myslely jsme, že aspoň před tím zde budeme zabezpečeny, nyní jsme na tom stejně jako v Praze. Odpoledne byli poslední povoláni a příští den ráno museli již být připraveni.“¹¹⁸⁶

V celé řadě poznámek nalzáme informace o věkovém a národnostním složení jednotlivých transportů apod.¹¹⁸⁷ „29. 8. Neděle (1943) - ...Přízrak transportu je zase jednou zde. Každý má strach, příšerný strach. Zdá se, že to nebudou pracovní transporty, že se z toho vyklubou docela obyčejné transporty do Polska. Již třikrát byl seznam kompletně hotov, mnozí lidé věděli již přesně, kdo na nich je, každý balil. Nejprve měli jet všichni, kteří měli *weisung*¹¹⁸⁸ ...Ti kteří přišli v pracovním, byli posláni zpět. Zdá se, že registrace je něco jako *weisung*, takže AK již není vůbec chráněna. Každý má strach. Také my vůbec nevíme, zda jsme v transportu nebo ne, neznáme nikoho, kdo by se mohl podívat. Nemyslím, že by tam byli rodiče, pro tatínkovu zlatou medaili. Kromě toho je maminka ošetřovatelka a ty jsou prý chráněny... Všude jsou nejbláznivější pověsti. Lidé se mi zdají jako malé děti, které všemu věří. V jednu chvíli jásam, vzápětí propadají zoufalství a beznaději. Transporty prý nakonec pojedeme všichni. Pak jsou transporty na několik dní odloženy a všichni jsou zase šťastní...“¹¹⁸⁹ „Nyní jdou do Polska i transporty Němců z Říše, kteří dosud nepřicházeli v úvahu. Avšak protože byla úmrtnost tak vysoká, byl vydán rozkaz, odeslal Němce od šedesáti let, pokud jsou v Bohušovicích ještě živí...“¹¹⁹⁰ „Nejhorší je právě trhání rodin. Není téměř jediná rodina, která by zde někoho nenechala, a ti nyní nevědí, zda se neměli také přihlásit...“¹¹⁹¹ „6. 9. Neděle (1943) - Opět transportní horečka. Tentokrát se nezastavuje před nikým, ať je mladý či starý, ať je zde již dlouho či ne, rodiny jsou trhány, pět tisíc příslušníků protektorátu musí odejít. Včera bylo povoláno dva tisíce pět set osob, v deset hodin další dva tisíce pět set a dnes ráno rezerva. Z naší rodiny tam dosud není nikdo. Ještě si netroufám

¹¹⁸⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 74. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹¹⁸⁶ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, 1998, s. 139.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹¹⁸⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹¹⁸⁸ Weisung = příkaz, nařízení k transportu

¹¹⁸⁹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 101 – 102. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹¹⁹⁰ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, 1998, s. 139.

¹¹⁹¹ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, 1998, s. 140.

vydechnout, vše je dosud možné...“¹¹⁹² „Prosinec 1943 – Od tří hodin byla vyvolávána čísla těch, kteří dostali normální transportní čísla... Uvnitř Mysliveckých kasáren se schovávali lidé pod postelemi, za postelemi, pod prkny na záchodech, celé rodiny, které prostě nenastoupily, když byly vyvolány a zdánlivě se jim to daří...“¹¹⁹³

Dále se o odchozích transportech dozvídáme z několika poznámek otištěných v deníku Egona Redlicha. Ten si do svých zápisků zapsal informace, které se týkají jednotlivých transportů, jejich osazenstva, podoby samotných vlaků apod. Víceru záznamů souvisí rovněž s pracovním nasazením autora, který se občas podílel na vyřazování některých terezínských vězňů z připravovaných transportů.¹¹⁹⁴ „Dva tisíce starších lidí opustí ghetto. Pojedou v dobytých vagónech, ve kterých nejsou ani lavice. Strašný život. Strašný životní boj...“¹¹⁹⁵ „Včera projížděl vlak s transportem, který jel přímo na východ. Vlak stál zde na stanici 9 minut. Lidé nevěděli, že jedou přímo na východ. Jeli v cestovních vagónech. Když v Terezíně nenařídili opustit vagony, začaly ženy, které zde mají příbuzní – možná rodičem možná manžele – plakat.“¹¹⁹⁶ „11. – 12. březen 1942: ...Nebylo možno odeslat tento transport během několika hodin, jak nařídili Němci. Navrhovali, aby lokomotiva nenyla ve stanici. Seidl řekl, že když lokomotiva na svém místě, nebude to jeho vina. Šli na nádraží a požádali železničáře, aby nepřipravili však lokomotivu. Seidl to věděl, ale jeho přátelé (tzn. další esesáci) hledali lokomotivu. Měli jsme více času na přípravu transportu...“¹¹⁹⁷ „14. března 1942 – sobota: Protekce, protekce... V závažných věcech, jako je reklamace z transportu, by neměla být. Jsou věci, které nás značně zatěžují, a nevím, jak se budeme jednou zodpovídat. Posílají se starí a děti – protekčních případů je tolik, že každá listina se musí několikrát sestavovat. Reklamace chaverim¹¹⁹⁸ je také těžká a zodpovědná. Máme k tomu právo či ne? Rozdíl je jen

¹¹⁹² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 105. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890.*; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 140.

¹¹⁹³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 120. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890.*; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 140.

¹¹⁹⁴ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3. Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

¹¹⁹⁵ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 139.

¹¹⁹⁶ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 139.

¹¹⁹⁷ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 102. ISBN 80-85765-40-3. Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

¹¹⁹⁸ Toto slovo znamená doslovně „přítel“.

ten, že zde nejde o osobní známost. Ale přece, máme právo reklamovat?...¹¹⁹⁹ „24. dubna 1942 – pátek: Tento měsíc pojedou další 4 transporty. Debatuje se o tom, bude-li zde ghetto nebo kolonie s německým velením, nebo jestli nás budou vybírat lidi pro další cestu na východ. Byl jsem velmi smutný, protože pojedou mnoho dětí. Ale takový je náš osud...“¹²⁰⁰

Tématiku odchozích transportů nacházíme i v zápiscích Willyho Mahlera. Pisatel si do svých záznamů poznamenal informace o počtu vězňů, kteří odjeli v některých transportech, o vyřazování osob z transportů atd.¹²⁰¹ „Transport 5 000 osob je na cestě do neznáma. Židé (po kolikáté již?) sebrali svoje poslední svršky a vydávají se na cestu za svým Osudem. Kéž jim je příznivý...“¹²⁰² „V Magdeburku pracuje transportní komise nepřetržitě po šedesát hodin. Nemocní uznání za transportu neschopné i s rodinnými příslušníky jsou vyřazováni, místo nich jsou zařazováni lidé ze záloh a dobrovolníci...Od šesti ráno se vagónuje. Po prvé bude odcházeti transport přímo z Terezína a ne z Bohušovic...“¹²⁰³ „18. březen (1944) – Připravuje se transport padesáti osob duševně chorých do Cholmu, ze zdejší cvokárny. Také známý Jonesch Schmull bude povolán do tohoto transportu. Jeho osud mnoho dojíhá.“¹²⁰⁴

Jedna z poznámek také popisuje jeden z pokusů o sebevraždu, který konkrétně vyvolal jeden připravovaný transport. Viz. poznámka: „Transport přinesl s sebou několik pokusů o sebevraždy. I v mém půdním traktu pokusil se mladý chlapec Fritz Dub o sebevraždu požitím asi dvaceti prášků veronálu. V těžkém bezvědomí byl dopraven na marodku, kde ošetřujících lékařům podařilo se jej zachrániti...“¹²⁰⁵

Informace o hrozbě ve formě vyhlášených transportů a předvolání samotného autora můžeme nalézt v deníku Pavla Weinera.¹²⁰⁶ „2. října 1944: Tu něco strašného. Hlas (přicházející do baráku). Víte již, že zítra jede 1500 žen příbuzných mužů, kteří jeli. Jako blesk kdyby do nás sjel. Zprvu tomu nechci věřit. Je stoprocentní jistota, že pojedeme...Zatím čekám a každopádně neříkám, že jsme v tom. Jediná naděje, vlastně nevím, jak to mám pojmenovat

¹¹⁹⁹ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 103. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹²⁰⁰ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 114. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹²⁰¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹²⁰² HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezína Praha: Oswald 26*, (1998), s. 140.

¹²⁰³ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezína Praha: Oswald 26*, (1998), s. 140.

¹²⁰⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹²⁰⁵ HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezína Praha: Oswald 26*, (1998), s. 140.

¹²⁰⁶ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezína Praha: Oswald 31*, (2003), s. 63 – 88.

je, že máma pracuje v glimru. Prý ten je chráněn. Každý však říká něco jiného, takže to ponechám osudu...S kluky se již bavím jako odborník při věcech transportních. Všichni mě více utvrzují, že nepojedu... Máma je celá rozčilená. Má opravdovou starost, protože budeme nuceni nechat zde 9/4 našeho celého majetku. Nyní záleží všechno na tom, co uneseme... Dokonce se musím obléci do transportu.¹²⁰⁷ „17. října 1944 – Včera se roznášel transport. Již to přijímám úplně klidně. Od nás to dostal Petera, Sjanya, März, Springer a Pedro, který se z toho však dostal. Na heimu je nás pouze 11. Budí to dojem prázdnoty...Právě přijíždí vlak...Tyto dny, které následují jsou strašlivé, snad jedny nejhorší v mém životě. Cítím se tak strašně sám, tak sám, že bych křičel a zuřil do všeho, ano do všeho. Vidím před sebou opět dnešní transport. Opět se bezděčně dívám, jak mi Beran ujíždí a nyní jsem tedy sám, úplně sám.¹²⁰⁸

Příspěvky, které nám dokládají průběh jednotlivých transportů z ghetta Terezín, jejich organizaci, cílové lokality, počty předvolaných a odvezených nalézáme v celé řadě dochovaných terezínských deníků. V nichž jejich autoři a autorky často hojně reflektovali pocity strachu, které pociťovali nejen oni samotní v případě příprav nových transportů, ale také všichni ostatní obyvatelé ghetta. Z dílčích deníků je patrné, že jejich pisatelé se mnohokrát obávali i zařazení známých či rodinných příslušníků. Což pro ně často znamenalo úplnou ztrátu kontaktů s daným členem rodiny. V této souvislosti někteří autoři líčí své snahy vyreklamovat své blízké z daných transportů, což se jim však ne vždy podařilo. Několik málo poznámek věnuje pozornost i sebevraždám, které měly být vyvolány právě transporty na Východ.

Všechny dochované záznamy s touto tematikou nám napomáhají odhalit kromě složení a organizace odchozích transportů, také samotné chápání a reakce terezínských vězňů na nebezpečí, které se skrývalo pod pohružkou vyhlášení stále nových transportů na východ.

Konec druhé světové války a osvobození ghetta Terezín

V průběhu dubna 1945 byly do terezínského ghetta dopravovány tzv. evakuační transporty z likvidovaných koncentračních táborů, na které nebyli ghetto a ani jeho obyvatelé připraveni. „Již 20. dubna přijely dva transporty s vězni z Birkenau (1 467 osob) a z různých táborů

¹²⁰⁷ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003)*, s. 78.

¹²⁰⁸ WEINER, Pavel. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinerja*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003)*, s. 79.

v župě *Niederdonau* (1 319). Pouze první transport byl hned vpuštěn do Terezína, další musel zůstat ještě celý den na nádraží v Bohušovicích. Největší počet vězňů přijel 21. Dubna, kdy dorazily transporty z *Bergen-Belsenu* (1 706), *Teplíc* (2 transporty – 644 mužů a 504 žen), *Zaječí* (1 671), *Heinichenu* (1 279) a *Buchenwaldu* (950). V dalších dnech příchod transportů pokračoval...¹²⁰⁹ Stále přicházející transporty osob, které zažily hrůzy páchané v jednotlivých táborech na východě, fakticky znamenaly navýšení stávajícího počtu terezínských vězňů téměř na dvojnásobek a s tím spojené problémy se zásobováním, nedostatečnou zdravotní péčí, ale i s nedostatkem ubytovacích prostor.¹²¹⁰ „Zubožení, vyhladovělí, nemocní a často pološilení lidé, kteří putovali řadu týdnů bez jakékoli pomoci, potřebovali nyní tu největší péči.“¹²¹¹ „Pro všechny byl pak Terezín místem, které představovalo až neuvěřitelný kontrast k peklu, kterým předtím prošli. Teprve postupně začínali také věřit tomu, že sprchy v Terezíně nejsou kamufláží plynových komor, lékařské zkoušky (odběry krve) mají skutečně sloužit zjištění jejich zdravotního stavu apod.“¹²¹² „S nově přichozími byl ale do Terezína zavlečen skvrnitý tyfus. Zákeřná nemoc se rychle rozšířila i mezi původní vězně. Mnozí z nich se snažili opustit tábor bez předchozí prohlídky a souhlasu lékařů, čímž vzniklo nebezpečí, že se skvrnivkou nakazí i civilní obyvatelstvo za hradbami města.“¹²¹³ K šíření tyfu značně přispíval nedostatek ubytovacích prostor, který měl za následek promísení všech zdravých a nemocných osob, což výrazně usnadnilo jeho šíření v prostorách Terezína.¹²¹⁴ „Evakuované vězně nebylo možno izolovat. Nebylo možné oddělit zavšivené od nezavšivených. Mnozí vězňové měli vysoké horečky a trpěli různými infekčními nemocemi...“¹²¹⁵ Postupem času se zde rozšířilo také několik dalších nemocí, jako byla například úplavice, tuberkulóza a mnoho dalších.¹²¹⁶

Díky zdravotníkům, kteří přišli terezínským vězňům pomoci, se alespoň trochu podařilo přijmout určitá opatření proti dalšímu šíření skvrnitého a břišního tyfu. Velkou zásluhu na tom měl i holandský lékař dr. Aaron Vedder, který vnesl určité změny a pravidla do zdravotnictví uvnitř tehdejšího ghetta. Například nařídil urychlené umístění všech

¹²⁰⁹ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 7.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 276.

¹²¹⁰ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 7 – 28.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 276 – 277.

¹²¹¹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 36. ISBN 80-86758-18-4.

¹²¹² BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 8.

¹²¹³ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 36. ISBN 80-86758-18-4.

¹²¹⁴ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 278.

¹²¹⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 278.

¹²¹⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 278.

nemocných a nakažených do zvláštních prostor, rychlé odlišování, zákaz přesídlování osob bez dozoru a dále vyhlásil karanténní opatření apod. Jeho zásluhou se podařilo zastavit tyfovou epidemii a díky čemuž mohla být propuštěna také celá řada bývalých vězňů československé národnosti. A zároveň mohlo dojít k vypravení repatriačního transportu na Slovensko.¹²¹⁷

Během tohoto období prošlo terezínské ghetto i dalšími proměnami, které se týkaly především ve změně jeho prvotní funkce a samotného fungování. Na konci dubna začali ghetto opouštět příslušníci SS společně se svými rodinami a další personál.¹²¹⁸ „V dubnu 1945 ghetto navštívil zástupce Mezinárodního výboru Červeného kříže a přislíbil představitelům samosprávy svým jménem ochranu.“¹²¹⁹ Počátkem května získal MVČK povolení k trvalému pobytu v Terezínském ghettu, které později oficiálně přešlo pod jeho správu.¹²²⁰ „Od 3. května již příslušníci SS přestali zasahovat proti množícím se útekům z tábora a nebránili ani přítomnosti desítek „árijských“ členů „smíšených“ manželství, kteří si přicházeli pro své partnery. Zároveň definitivně opustili Sudetské kasárny, kam měli být v příštích dnech převáženi nemocní vězni z Malé pevnosti. 4. května pak bylo vydáno povolení vstupu lékařského týmu a funkcionářům České pomocné akce do Terezína.“¹²²¹ Poslední členové SS, kteří zde dříve sloužili, opustili Terezín 5. května.¹²²²

V průběhu května začaly do terezínského ghetta rovněž proudit zásoby potravin, zdravotnického materiálu a léků, které posílali převážně obyvatelé z celé řady českých měst.¹²²³ „Již 7. května vysílal pražský rozhlas výzvu zdravotně sociální komise České národní rady lékařům a zdravotnickému personálu, aby se přihlásili na pomoc Terezínu a zároveň apeloval na obyvatelstvo, aby poskytlo materiální pomoc obětem nacistické perzekuce. Pomocnou akci koordinoval Lékařský dům v Sokolské ulici...“¹²²⁴

¹²¹⁷ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 13 – 14.

¹²¹⁸ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 269.; BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 8 – 10.

¹²¹⁹ CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 35. ISBN 80-86758-18-4.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 273.

¹²²⁰ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 10.

¹²²¹ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 10.

¹²²² CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005, s. 36. ISBN 80-86758-18-4.

¹²²³ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 10.

¹²²⁴ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 10 – 11.

Ještě po kapitulaci Německa dne 8. května byly některé části Terezína odstřelovány kolonou prchající německé armády. Konkrétně se mělo jednat o budovu nemocnice a jeden z domů. Při útoku mělo dojít k několika ztrátám na životech a těžkým zranění.¹²²⁵ „8. května 1945 kapitulovala bezpodmínečně německá vojska. Terezínem projížděly však dále německé vojenské kolony, tanky se stahovaly ku Praze, pak se znovu vracely proti blížící se Sovětské armádě. V dopoledních hodinách 8. května 1945 byla ostřelována nemocnice ve Vrchlabských kasárnách, zbloudilý granát pobořil také jeden blokový dům a usmrtil dva vězně. Téhož dne večer projížděly Terezínem první sovětské tanky... Také 9. Května ráno projížděla sovětská vojska Terezínem směrem ku Praze. Sověští vojáci házeli vězňům cigarety, tabák, cukr...“¹²²⁶

K samotnému osvobození ghetta sovětskou armádou mělo dojít až 9. května.¹²²⁷ „Převzetí kontroly nad městem sovětskými vojenskými orgány se uskutečnilo 10. května, kdy byl velitelem Terezína jmenován major. M. A. Kuzmin. Na jeho žádost již 11. května dorazila sovětská sanitní kolona a o dva dny později sanitní vlak. Přivezly kompletní vybavení pro 5 Polních nemocnic s příslušným technickým zázemím, ale především s potřebným zdravotním personálem. Rozsáhlá zdravotnická pomoc a dodávky potravin svým významem zcela zastínily skutečnost, že v prvních dnech příchodu do Terezína sověští vojáci nechali odcházet mnoho lidí z tábora bez lékařské prohlídky a často bránili pořádkové službě samosprávy a četníkům zasahovat.¹²²⁸ Terezínské ghetto se později dočkalo oficiálnímu zrušení 11. května za účasti České Národní rady.¹²²⁹

13. května 1945 začala v bývalém terezínském ghettu působit i sovětská zdravotní služba. Ještě tentýž den došlo k vyhlášení několika nařízení, které se převážně týkali zabezpečení a úprav města. Jejich součástí bylo také nařízení přísné karantény. Dále byla vydána vyhláška o všeobecné pracovní povinnosti pro všechny zdravé obyvatele bývalého ghetta. Pracovní nasazení terezínských obyvatel však nedokázalo pokrýt veškeré potřeby bývalého ghetta, a proto byli do prací zapojováni i internovaní Němci. Ti byli nasazováni spíše na podřadné práce, jako byl zejména úklid ubikací a čištění kanalizace atd..¹²³⁰

¹²²⁵ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 279.

¹²²⁶ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 279 – 280.

¹²²⁷ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 11.

¹²²⁸ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 12.

¹²²⁹ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 11.

¹²³⁰ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 15 – 16.

„Od 16. května platily také nové stravovací dávky pro osvobozené vězně. Na osobu a den to bylo 600 g chleba, 100 g krup, 110 g masa a konzerv, 34 g tuku, 20 g. Cukru a 320 g brambor nebo zeleniny. Současně byl vypracován seznam zvláště oslabených osob, které na základě doporučení lékařů samosprávy dostávaly zvýšený příděl: 700g chleba, 120 g krup, 150 g masa, 30 g tuku a 25 g cukru. Sovětské velení provedlo rovněž celkovou kontrolu a evidenci zásob v centrální proviantuře a zpřísnilo celý režim vydávání potravin...“¹²³¹

Díky přísným opatřením v oblasti zdravotní péče a obětavé práci lékařů a zdravotníků byla epidemie tyfu v prostorách bývalého židovského ghetta během několika týdnů zastavena.¹²³² „Několika týdenní úsilí lékařů a zdravotníků, v němž přinesli již zmíněné oběti na životech ve vlastních řadách, bylo úspěšné a přineslo záchranu stovek tisíců lidí, kteří se mohli vrátit do svobodného života.“¹²³³

„Úspěšná likvidace epidemie umožnila zahájit přípravy na návrat osvobozených vězňů do jejich domovů.“¹²³⁴ Jednalo se však o dlouhodobý proces, který byl odkázán na fungování všech složek důležitých pro přežití a kvalitní život všech obyvatel. Již koncem května byla zahájena repatriace bývalých vězňů, kterou převzala nově ustanovená repatriční komise. Ta zajišťovala vypravení vlaků, kterými byli obyvatelé ghetta následně dopravováni do repatričních středisek, které se nacházely ve velkých městech. Odtud pak mohli bývalí vězni odcházet do svých domovů, pokud už neodešly přímo z Terezína. „V Terezíně záhy začala působit rovněž francouzsko-belgická repatriční komise a komise American Joint Distribution Committee z Budapešti.“¹²³⁵ „Práci repatriční komise ztěžoval nedostatek dopravních prostředků především pro zajišťování přepravy do ciziny i nedostatek pohonných hmot. Vzhledem k doznívání epidemie bylo rovněž třeba dodržovat přísná zdravotní opatření. Zmocněnci jednotlivých států, přebírající v Terezíně své státní příslušníky, se museli protokolárně zavázat, že repatrianti budou i ve svých zemích tato opatření dodržovat.“¹²³⁶ Všechny osoby při odjezdu z Terezína obdržely tzv. repatriční průkazy, které vyžadovaly jejich domovské země. Získaly, ale i určitý finanční obnos a jídlo na cestu.

¹²³¹ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 16.

¹²³² BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 17.

¹²³³ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 17.

¹²³⁴ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 17.

¹²³⁵ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 18.

¹²³⁶ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 18.

Vlaky s velkým počtem cestujících měly být vybaveny jídelním a nemocničním vozem. Pro účely repatriace byly používány i automobily, které rozvážely osoby přímo k jejich domovům.¹²³⁷

„Po celou dobu repatriace nadále pokračovala činnost samosprávy bývalého koncentračního tábora a práce všech provozů jí podléhajících. Lékaři, zdravotní personál, osoby činné v zásobování či zajišťující provoz inženýrských sítí proto mohli být repatriováni až mezi posledními.“¹²³⁸

Problém repatriace nastal v případě sirotků, kteří se neměli kam vrátit. O tyto děti se staraly pomocné organizace, které zajišťovaly jejich převoz do cizích zemí, jako byla například Anglie.¹²³⁹

V rámci procesu repatriace bylo z bývalého ghetta odvezeno více než 30 tisíc osob. *„K 15. srpnu 1945 byla samospráva bývalého koncentračního tábora Terezín město zrušena. Tento fakt formálně ukončil dramatické období zápasu na záchranu životů desetitisíců osvobozených vězňů. Jejich návrat do svobodného života uzavřel poslední kapitolu dějin terezínského ghetta.“¹²⁴⁰*

Závěrečné období židovského ghetta Terezín znamenalo pro všechny vězně, kteří unikli všem transportům na východ období naděje na návrat domů, ale zároveň jisté ohrožení. Jelikož sem byly směřovány některé evakuační transporty z celé řady nacistických koncentračních táborů, které byly likvidovány v důsledku postupujících osvobozeneckých vojsk. V Terezíně se tak ocitlo velké množství zubožených vězňů, kteří byli svědky masového vraždění svých spoluvězňů. Kromě toho trpěli značnou podvýživou a celou řadou nemocí. Terezín se tak znovu ocitl v situaci, kdy zde bylo nuceno žít obrovské množství lidí, mezi nimiž byli nemocní a zdraví jedinci vícero národností. Ghetto se tak stalo vhodným prostředím pro šíření nejrůznějších nemocí, jako byl tyfus, tuberkulóza a mnoho dalších, které se zde vyvinuli v epidemii. Tu se však podařilo zastavit díky zdravotnickým a hygienickým nařízením a neúnavné snaze lékařů a zdravotníků. Jejich pomoc a snaha se však neobešla bez obětí na životech, protože se ani jim nevyhýbali nemoci, které se snažili léčit. Po zastavení epidemie tyfu mohl začít proces návratu bývalých vězňů do jejich domovů, což jim

¹²³⁷ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 19 – 20.

¹²³⁸ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 20.

¹²³⁹ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 20.

¹²⁴⁰ BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 20.

zaručovaly tzv. repatriační komise a mezinárodní organizace. Jejich zásluhou se mohli všichni přeživší „vězni“ vrátit domů a zapojit se do běžného života.

Osvobození ghetta a konce války v terezínských denících

Deníků, které mapují situaci v terezínském ghettu v závěru druhé světové války, se dochovalo bohužel jen velmi málo. Je to dáno především tím, že téměř všichni autoři dochovaných deníků se stali obětí dřívějších transportů na východ. V nacistických vyhlazovacích táborech se pak častokrát stali oběťmi masového vraždění a týrání. Konce války se tak dožila jen velmi málo vězňů. Přesto můžeme u autorů a autorek, kteří přežili v terezínském ghettu likvidační transporty, nalézt informace o jeho osvobození apod.

Pro příklad bych zde chtěla uvést pár poznámek z deníku Karla Hrona. Ten si ve svých zápiscích poznamenal informace o likvidaci ghetta, jeho osvobození, ale také o cestě domů.¹²⁴¹ „4. 5. (1945) - V městě velký rozruch. Červený kříž spolu působí. Připravuje se likvidace města. Do Sudetských kasáren byly přivedeny ženy, věžňové z Malé pevnosti. V poledne jest u pošty vztyčena československá vlajka za zpěvu hymny: „Kde domov můj“.¹²⁴² „8. 5. – V 10:15 přiběhl hoch, že Rusové přijíždějí po drážďanské silnici. Židé prolomili bránu a postavili se na silnici a vítali se s nimi. AE transporty plánuje, nastupují k registraci pro návrat domů.“¹²⁴³ „9. 5. – Příjezd do Prahy – následné putování domů... V Hořicích Musil kolega z Východočeské elektrárny nám dává auto k dispozici a odvezl mě až před dům...Doma nikdo. Byt otevřela mi pí Omdrlová. Pak Rudka a druzí. Pak začal jsem nový život, který jistě bude lepším toho, co nám osud určil.“¹²⁴⁴

O dění v závěrečném období terezínského ghetta se dozvídáme v deníku, který si vedla Eva Roubíčková. Autorka v několika zápiscích popsala transporty, které přivážely vězně z koncentračních táborů na východě. Vylíčila v nich i podobu osob, které s těmito transporty přicházely. Ve svých poznámkách také zmiňuje přítomnost MVČK, vypuknutí epidemie tyfu, ale i svou cestu z Terezína apod.¹²⁴⁵ „5. 4. (1945) čtvrtek – Ráno přijela komise, krásná nákladní auta s čokoládou, rýží, cukrem, sýrem. Fasovali jsme kilo cukrtu, tři

¹²⁴¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹²⁴² Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹²⁴³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹²⁴⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹²⁴⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

sýry, dvacet deka rýže a děti a staří čokoládu.¹²⁴⁶ „14. 4. sobota – Přijelo osm bílých autobusů s červenými kříži. Švédští řidiči se bavili se všemi lidmi, přinesli mnoho cigaret. Dánové jeli za závidí tisíce a v doprovodu hudby DOMŮ.¹²⁴⁷ „22. 4. neděle - ...Odpoledne přišel velký transport. Přibližně dva tisíce mužů a žen ze všech možných koncentračních táborů, v hrozném stavu, napůl mrtví hladem, žízni, příšerní na pohled. Muži byli vesměs Poláci, osmdesát žen z posledního transportu. Magda, Lidka, Nits Petschaunová po porodu ve vlaku, téměř k nepoznání. Vyhublí až na kost, všichni s horečkou, pruhovanými uniformami, ostríhanými vlasy. Lidku jsem dopravila do nemocnice, nemohla se ani udržet na nohou, většina musela být nesena, vypravují příšerné věci...¹²⁴⁸ „26. 4. čtvrtek – Denně přicházejí stovky mužů a žen ze všech koncentračních táborů, většinou pěšky... jinak ve směr Poláci a Maďaři, kteří mají téměř všichni dva až tři roky koncentračního tábora za sebou a vyhlížejí příšerně... Pomáhám jako ošetřovatelka při transportech. Všichni mají horečku, průjemy, snížili jakoukoliv maličkost. Jsou úplně zavšivení, všichni podezřelí z tyfu...Téměř všichni přicházejí z Birkenau a vypravují odtamtud nejneuvěřitelnější věci. Ihned po příchodu byli muži a ženy odděleni, všichni vyslečeni a pak z nich SS vybrali menší počet lidí. Ti zůstali asi týden v baráku obklopeném elektrickým proudem. Pak byli posláni do různých zajateckých táborů. Ostatní byli pravděpodobně zplynováni. Dnem i nocí bylo vidět plameny a kouř z hořících lidí. Všichni nemocní, staří, děti s matkami, ale i zdraví, celé transporty bez rozdílu.¹²⁴⁹ „4. 5. pátek – Je možné, že už by byl skutečně konec? Je to prostě neuvěřitelné. Němci nás prý již opustili, nikdo nic neví, bláznivá nálada, vše v očekávání...¹²⁵⁰ „Poslední Němci opustili Terezín 4. a 5. května 1945 (jako poslední odjel velitel tábora Rahm). Díky tomu mě mohl již 5. května – ještě před koncem války – odvézt Karel Košvanec z Terezína. Naléhal na mě, neboť s posledními evakuačními transporty a příchozími z pochodu smrti byl do Terezína zavlčen skvrnitý tyfus. Odvezl mě na kole ke Košvancům domů. Ale bylo už pozdě. V noci jsem dostala vysokou horečku, bála jsem se, že se nedožiji rána. Uprosila jsem

¹²⁴⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 164. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹²⁴⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 165. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹²⁴⁸ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 166. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹²⁴⁹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 166. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹²⁵⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 167. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

Karla, aby mě vzal zpátky do ghetta. Tušila jsem, že jsem onemocněla tyfem, nechtěla jsem ohrozit své zachránce, nehledě na skutečnost, že jsem doufala v lepší lékařskou péči v Terezíně, který byl od 2. května pod ochranou Červeného kříže a kde již od 4. května působil český zdravotnický tým. Karel mě skutečně odvezl zpět, a tak jsem se opět ocitla v Terezíně, na který byla vzápětí uvalena karanténa. Z dalších šesti týdnů mám jen mlhavé vzpomínky, avšak když mě propustili z nemocnice, neměla jsem už nikoho, ke komu bych ještě mohla jít. Byla jsem naprosto bez prostředků, ta trocha majetku, který jsem ještě měla, mi byla ukradena v nemocnici. Jako zázrakem jediný balíček, který jsem našla u lůžka, obsahoval kompletní deníkové záznamy, které jsem si psala... V červnu jsem mohla konečně natrvalo opustit Terezín. Spolu s maminkou Otty Kellnera, která o mě pečovala, když jsem ležela v nemocnici, jsme odjely do Prahy... Další tři měsíce jsem bydlela tak, společně s dalšími patnácti až dvaceti navrátilci. Všichni jsme přežili pouze díky tomu, že nás jídlem a oblečením zásoboval Joint (American Joint Distribution Committee). Opustit Terezín znamenalo svobodu, poprvé po čtyřech letech. Asi jsem měla být šťastná. Ale nebylo tomu tak. Byla jsem hluboce nešťastná a emočně otupělá. Zdálo se mi, že můj život ztratil jakýkoliv smysl. Nemohla jsem pochopit, jak to, že právě já jsem přežila, vyčítala jsem si to...¹²⁵¹

Podobné informace nalézáme v deníku dr. Karla Höniga. Ten si do svého deníku zapsal několik následujících poznámek:¹²⁵² „Dnes k večeru přijel z říše transport, asi 1700 mladých lidí i něco žen v dobytčích vagoněch, snad na 1 vagon asi 70 lidí. Byli asi 10 dní na cestě, uboze oblečení, mnozí v trestaneckých šatech štráfátých, vyhublí, hladoví. Na nosítkách jich mnoho z vagonů vynášeli, mnoho prý ostalo ve vagoněch mrtvých. Jsou ze všech možných táborů, jak polských, tak německých a různých národností, snad i čistí Francouzové. Čechů asi 80 – tak bylo řečeno. Nesmělo se k nim, ačkoliv lidi jim nepozorovaně dávali to poslední jídlo, co měli...Jsou to doopravdy ruiny, které se vracejí do Terezína v nejubožejším stavu, jaký si kdo dovede představit...Mnozí z došlých transportem ještě dnes umírají, přišli bez spodního prádla, na cukr se vrhají jako diví, 2 roky jej prý vůbec neviděli. Jakmile něco tužšího snědli, zvraceli.“¹²⁵³ „23. dubna (1945) – Ti lidé z transportu jsou tak zbídačeli a tak zbavení sebeovládání, že když jim někdo podá kousek chleba, tak ho hledí jeden druhému

¹²⁵¹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 169 – 170. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹²⁵² ¹²⁵² Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbirka Terezín, i. č. 324a.; POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů*. *Deník MVDr. Karla Höniga*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 121 – 132.

¹²⁵³ ¹²⁵³ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbirka Terezín, i. č. 324a.; POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů*. *Deník MVDr. Karla Höniga*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 125.

vyrvati a jdou na sebe nožem. Proto jim je těžko něco dáti. Jsou ubytováni v barácích za ohradou a v kasárnách uzavřených, nikdo k nim nesmí, poněvadž jsou v karanténě kvůli zavlečení infekčních chorob....“¹²⁵⁴ „4. května – Dnes přijela z Prahy zdravotnická komise...zavolali Čechy, žádali o pomoc při čištění jedněch kasáren v noci, přivezli s sebou celou autovou čistící kolonu... Přihlásil jsem se na celou noc... Nosili jsem z aut, která přijel z Prahy, pokrývky, prádlo, léky, stěhovali regály, kdežto děvčata zase umývala chodby a čistila...“¹²⁵⁵ „5. května - ...Ihned veliký shluk lidí a četník, doprovázející vždy árijské příslušníky do ghetta, vykládá, že už je konec. Shluk se zesiluje, zpívá se hromadně „Kde domov můj“, pokrývky letí dolů z hlav, lidem se řinou slzy z očí, známi se objímají. Zpráva se rychlostí blesku rozšířila po Terezíně, děvčata a chlapci pochodují před bývalé německé velitelství a zpívají pochodové sokolské písně. Hvězdy ze šatů se strhávají, někteří si je však ještě ponechávají, prapory v československých barvách se objevují v hlavních budovách...“¹²⁵⁶ „8. května – ...V 9 hodin...začalo najednou velké střelení, kulky fičely po ulicích, z dálky dunění děl, vše utíkalo, tu a tam někdo zakopl a upadl, my utíkali podél domů a honem do průjezdů. Z árijské silnice prý ustupující SS prostrčili automatické pušky do uzavření Terezína a střileli hledající zde snad partyzány. Po čtvrt hodině střelba ustala a bylo ticho. Měl jsem obavy, že prorazí plot, vtrhnou sem a udělají tady masakr...Večer, když už jsme leželi v postelích, se najednou rozneslo, že Rusové jsou tu...V tom přijížděl veliký tank, silně osvětlený, další auta s mužstvem v nekonečné řadě. Mávání, během jízdy podávání rukou, vítání, na chvílku i zastavovali, z vozů házeli cigarety, chléb, konzervy. Tehdy jsme prvně vydechli dechem velikého pro nás dne, dne svobody, volnosti. Vrátil jsem se v 11 hodin.“¹²⁵⁷

Bohužel terezínských deníků, které by blíže mapovaly závěrečné období ghetta Terezín, se dochovalo jen velmi málo. Je to dáno, především tím, že jelikož značná část jejich autorů a autorek byla v rámci likvidačních transportů odvečena na východ, kde téměř všichni tragicky zahynuli. Přesto, někteří autoři a autorky unikli těmto transportům a dočkali se

¹²⁵⁴ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbíрка Terezín, i. č. 324a.; POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 126.

¹²⁵⁵ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbíрка Terezín, i. č. 324a.; POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 127.

¹²⁵⁶ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbíрка Terezín, i. č. 324a.; POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 128.

¹²⁵⁷ Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbíрка Terezín, i. č. 324a.; POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 129.

osvobození terezínského ghetta. Díky nim tak můžeme v jejich zápiscích nalézt informace o příjezdu jednotlivých evakuačních transportů z koncentračních táborů, o stavu osob, které s nimi přišly a mnohem více. Dozvídáme se z nich také o průběhu osvobození ghetta, zdravotních opatřeních, ke kterým došlo v souvislosti s epidemií tyfu. Mnozí autoři a autorky pak v několika poznámkách popsali i svou cestu domů. Často své zápisky obohatili o své pocity a dojmy z nastalých událostí.

Tyto dokumenty obsahují velmi důležité svědectví o průběhu závěrečného období existence ghetta a tvoří tak klíčový pramen pro poznání každodenního života vězňů v terezínském ghettu a některých událostí, které se jich výrazně dotkly.

Aspekty života v židovském ghettu Terezín z pohledu genderové analýzy

Muži a ženy, kteří byli během let 1941 až 1945 deportováni z rasových důvodů do židovského ghetta Terezín, se během svého věznění potýkali se strádáním hladem, zimou a různými nemocemi a útrapami. Přesto můžeme říci, že jednotlivé zkušenosti a životní podmínky obou pohlaví byly poněkud odlišné a každý toto místo vnímal rozdílným způsobem.

Terezínská historiografie, která by se zaměřovala na tematiku studia genderových aspektů, je jen velmi málo. Mezi první práce patří vydání souboru vzpomínek žen z Terezína od Ruth Schwertfegerové¹²⁵⁸. Další významnou publikací je dílo Ruth Bondyové, ve kterém pomocí analýzy každodenního života zkoumá rozličné oblasti ženských aktivit¹²⁵⁹. Citová reflexe žen žijících též v ghettu Terezín tvoří hlavní téma publikace, jejíž autorkou je Anita Tarsiová¹²⁶⁰. V posledních 20 letech se výzkumem genderové problematiky v rámci dějin holocaustu z velké části věnuje Anna Hájková.¹²⁶¹ K otázce žen vězněných v prostorách terezínského ghetta však nenalzáme mnoho studií, které by se zabývaly jejich postavením, strategiím apod. V rámci historiografie holocaustu však můžeme nalézt další práce, které mapují situaci žen v některém z nacistických koncentračních táborů. Například osudy českých žen vězněných v koncentračním táboře Ravensbrück se blíže zabývá Pavla Plachá.¹²⁶²

Rodina patřila bezesporu k jednomu z nejdůležitějších aspektů, které se podílely na každodenním životě uvnitř židovského ghetta, alespoň z pohledu prozkoumaných terezínských deníků. Po příchodu do Terezína byly všechny rodiny nemilosrdně rozděleny podle pohlaví, přičemž jednotliví členové byli ubytováni zvlášť. Oddělení mužských

¹²⁵⁸ SCHEWERTFEGER, Ruth. *Women of Theresienstadt. Voices from a Concentration Camp*. Oxford - New York - Hamburg: Berg, 1988. 152 s.

¹²⁵⁹ BONDY, Ruth: *Women in Theresienstadt and the Family Camp in Birkenau*. In: OFER, Dalia – WEITZMAN, Lenore J. (ed.): *Women in the Holocaust*. New Haven, Yale University Press 1998, s. 310 – 327.

¹²⁶⁰ TARSIOVÁ, Anita: *Staré ženy z Německa v ghettu Terezín*. In: KÁRNÝ, Miroslav – KÁRNÁ, Margita – LORENCOVÁ, Eva (ed.): *Terezínské studie a dokumenty*. Praha, Academia 1998, s. 154 – 178.

¹²⁶¹ HÁJKOVÁ, Anna. *Sexual Barter in Times of Genocide: Negotiating the Sexual Economy of the Theresienstadt Ghetto*. In: *Journal of Women in Culture and Society*. Roč. 38, č. 3 (2013), s. 503-533.; *Women as citizens in the Theresienstadt prisoner community*. In: *Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche* [online]. publikováno 27. 6. 2016, ověřeno 20. 04. 2018.; "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": *mladé české ženy v ghettu Terezín*. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR* 18, č. 4 (2011), s. 603-626.

¹²⁶² MOULIS, Miloslav. *Ženy v koncentračních táborech*. In: *Statečné ženy, o kterých se málo ví*. Praha: Ministerstvo obrany ČR - Agentura vojenských informací a služeb, 2003 s. 55-57.; PLACHÁ, Pavla. *Česky v Ravensbrücku*. In: *Přísně tajné! : literatura faktu* č. 3 (2015), s. 65 – 73.; *Múzy v Ravensbrücku: kulturní a umělecké aktivity českých vězeňkyň*. In: *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*, Roč. 11, č. 2 (2017), s. 3 – 17.

a ženských členů rodin znamenalo naprosté znemožnění jejich běžného rodinného života.¹²⁶³ „I když Terezín není příliš rozlehlý, běžný rodinný život, kdy se rodiny setkávají u snídaně a večeře, zde byl jednoduše nemožný.“¹²⁶⁴ Což ve výsledku znamenalo rozbití všech dosavadních rodinných vztahů, které nyní musely být omezeny na pouhé návštěvy příbuzných nebo krátká setkání v rámci ghetta.¹²⁶⁵ „Rodinná setkání vyžadovala organizaci, a byly to hlavně ženy, kdo ji zajišťoval; setkání se konala většinou na ženských ubikacích... Některé ženy se přestěhovaly do horších příbytků, jen aby mohly spát pod jednou střechou se svými manžely.“¹²⁶⁶

Úplné zprerhání rodinných vazeb znamenaly další transporty do nacistických koncentračních táborů, které rovněž znamenaly téměř vždy úplnou ztrátu kontaktů s deportovanými osobami.¹²⁶⁷

Problematiku rodinného života omezeného pouze na občasné návštěvy mapují některé dochované terezínské deníky. Můžeme v nich nalézt časté informace, které popisují rozdělení nově příchozích rodin, ale také nejrůznější setkání jednotlivých autorů a autorek s rodinnými příslušníky. Dále se v nich přímo vyjadřují o svých obavách ze zařazení některého ze členů rodiny do připravovaných transportů na východ apod.

Všichni pisatelé vtiskli do svých deníků bezpočet událostí, které se týkaly jejich rodin nebo jen některého z jejich členů. Tyto události pak často neváhali barvitě vylíčit a nebáli se zachytit i své bezprostřední pocity z událostí, které nastaly a týkaly se jejich rodiny. Někteří autoři a autorky také ve svých zápiscích popisovali vynaloženou péči o jim blízké osoby. O ty se snažili pečovat převážně prostřednictvím donášek jídla a léků. A zároveň se pokoušeli v případě, že jim onemocněl někdo z rodiny nebo známý, zajistit mu o něco lepší zdravotní péči. Činili tak převážně tím, že se snažili dohodnout s některým z terezínských lékařů na návštěvě nemocné osoby a následné kontrole jejího zdravotního stavu.

Nyní bych chtěla uvést několik dokladů o fungování rodin v prostorách terezínského ghetta a problémech spojených s rozdělováním jednotlivých členů apod.

¹²⁶³ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 608.

¹²⁶⁴ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 608.

¹²⁶⁵ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 608.

¹²⁶⁶ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 609.

¹²⁶⁷ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. 2. Sociologie. Přeložila Lenka ŠEDOVIČ. Brno: Barrister & Principal, 2006. s. 123. ISBN 80-7364-024-4.

O rozdělení jednotlivých členů rodiny podle pohlaví se dozvídáme z deníku Hany Steinder. Autorka byla do terezínského ghetta deportována společně se svými rodiči, kteří byli ihned po příjezdu rozděleni a nuceni bydlet zvlášť.¹²⁶⁸ Viz „*Tatínka někam odvedli, muži bydlí totiž zvlášť a tak klušu, tisknouc vši silou snů, držíc se úzkostlivě u maminky.*“¹²⁶⁹

Jedna z autorčiných poznámek popisuje zařazení její sestry do připravovaného transportu, reakci rodiny na tuto situaci a její samotný odjezd z ghetta.¹²⁷⁰ „*A tu přišla rána další, rána ran. Transport. První transport, jež nás přímo postihl, jež si vyšel z všeho...Srdce mi strnulo, když jsem se to dozvěděla. První samozřejmě myšlenka byla: my přece jedeme s tebou! A na to jsem dostala nepochopitelnou, nikdy nepochopitelnou a nikdy neodpuštěnou odpověď: „Nejedeme! Myslela jsem, že se všichni zbláznili, že se musí něco stát, že se zblázním, že něco zbořím,...A nestalo se nic. Seděla jsem na bedně a slyšela jsem to...: Nejedeme... jedné se nebudeme hlásit. Přece je dospělá. A tebe neopustíme: Ty zůstaneš s námi. To že jsou má rodiče? Ti hodní, poctiví lidé? Co se to s nimi stalo! A Míla to přijímala jako samozřejmost. Všichni se zbláznili: Celý svět se převrátil, jen mne nikdo nechápe. Cožpak mohu tady zůstat bez Míly¹²⁷¹? ...Jako ve snu si pamatuji den nástupu na „shromaždiště“... Cizí, rozčilení, nabalení lidé. A mezi nimi Míla, naše Míla, v známé zelené blůze a kostýmu. Pořád jsem nějak nevěřila svým očím, nevěřila osudu, že je to možné...Bože, jak Ti děkuji, aspoň za to, že jsme tehdy nevěděli, že to není cesta k samostatnosti, ale cesta k mučednické, nelidské smrti. Nemohu psát dál. Skončilo se před nádražním... stiskem ruky a „zlom si vaz“. Vlak se rozjel a Míla zmizela... Nejdřív to bylo jako o prázdninách, pak po, hrozném a posledním dopise: (věty mi budou navždy znít v uších) se cosi propadlo a pak... Mohu říci: Měla jsem sestru. Naděje na návrat? To by byl zázrak. Zbyl jenom otazník. Míla? ...“¹²⁷²*

Odloučení od svých blízkých líčí též jeden ze stručných záznamů, který si do svého deníku zapsal Viktor Slatkes. Autor v rámci tohoto záznamu reflektuje otázku nejistoty

¹²⁶⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

¹²⁶⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

¹²⁷⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

¹²⁷¹ Jelikož se v deníku nachází záznamy bez jakékoli datace, nemůžeme přesně říci, kdy a kterým transportem odjela. Pro bližší informace by bylo nutné znát její celé jméno. Po bližším pátrání nemůžeme pevně říci zda se jednalo o Milenu Steindlerovou, která byla z Terezína deportována 6. září 1943 do vyhlazovacího tábora Osvětim-Birkenau, kde byla patrně zavražděna. Viz. informace o osobě. *THE CENTRAL DATABASE OF SHOAH VICTIMS' NAMES* [online]. Yad Vashem, The World Holocaust Remembrance Center Copyright © 2019. [cit. 17. 12. 2019]. Dostupné z:

<https://yvng.yadvashem.org/nameDetails.html?language=en&itemId=4870455&ind=1>.

¹²⁷² Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steindler*, i. č. 9224.

a frustrace nad ztrátou kontaktů s jeho přítelkyní.¹²⁷³ „*Nebylo by lépe nebýt? Jen vzpomínka na Aničku mne udržuje. Anička zdali pak myslí na mě nyní tolik, co já na ni?*“¹²⁷⁴

Informace o deportaci matky jednoho z pisatelů do některého z nacistických koncentračních táborů se dozvídáme z obsahu jedné z poznámek v deníku Karla Hrona.¹²⁷⁵ „*15. 2. (1945) – Setkání s paní Ledečovou, která mi vypráví o matce. „Odešla prý prvním polským transportem v polovině ledna 1943 – Byla dosti statečná.*“¹²⁷⁶

Autor také v rámci svých závěrečných zápisků vylíčil své putování z terezínského ghetta do svého domova.¹²⁷⁷ „*9. 5. Příjezd do Prahy a následné putování domů. – Doma nikdo. Byt otevřela mi pí O.. Pak Rudka a druzí. Pak jsem začal nový život, který jistě bude lepší toho, co nám osud určil.*“¹²⁷⁸

Příjezd jednotlivých členů rodiny Evy Roubíčkové do ghetta Terezín je předmětem několika následujících poznámek, které si do svého deníku zapsala sama autorka. Tyto záznamy obsahují informace o jejich zdravotním stavu apod.¹²⁷⁹ „*15. července 1942 – Přijela babička Gibianová. O týden později babička Roubíčková. Babička Gibianová přišla ve velice špatném stavu, nepoznávala mě, mluvila zcela pomateně, nevěděla, kde je a co se s ní stalo. Zachránila jsem její malý kufr, kufr jedné staré tetičky a pak oba další kufry babičky Gibianové. Paní Goldschiebová přišla, přinesla balík od mamky. Babičku jsem přestěhovala do Siechenheimu – starobince. Zotavila se již z prvního šoku. Babička Roubíčková zemřela.*“¹²⁸⁰ „*5. 8. Čekám tatínka a mamku. Jednou, když jsem ho s určitostí očekávala a náhodou přišla na nádraží, přišli namísto něho Glauberovi*“¹²⁸¹.

Z výše uvedené a následující poznámky je patrné, že se autorka snažila pečovat o své blízké a zejména o maminku. Pomáhala jim, především prostřednictvím donášek jídla či léků a to i přes hrozbu vězení či ztráty zaměstnání.¹²⁸² „*Musím to ale dělat, maminka mléko*

¹²⁷³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

¹²⁷⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

¹²⁷⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹²⁷⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹²⁷⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹²⁷⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹²⁷⁹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹²⁸⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 48. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹²⁸¹ Rodina autorky přítelkyně Evy, se kterou se znala ještě před deportací a později byla také ona deportována do Terezína.

¹²⁸² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

*potřebuje a od té doby, co má mléko vypadá lépe. A to je pro mě důležitější než všechno ostatní.*¹²⁸³

Deník Egona Redlicha obsahuje několik informací, které se týkali rodiny pisatele, ale i úplně cizích rodin. Autor ve svých záznamech poslal příjezd své rodiny, která byl otřesena situací v Terezíně.¹²⁸⁴ „1. 7. – 5.7.: Přijela moje rodina. Není jednoduché ji uspokojit. Nerozumějí zdejší situaci, nerozumějí. Nechápu. Je těžké vysvětlit jim skutečnost, těžké vysvětlit.“¹²⁸⁵ Dále se z jeho poznámek dozvídáme o tom, že se mu zde narodil syn, o kterého se společně s manželkou snažili co nejlépe pečovat. Nechal mu vyrobit kočárek v jedné z terezínských dílen apod. „16. 3. – Narodil se mi syn. Kéž by ho ten, jehož jméno budiž požehnáno, chránil. Chtěl bych dát své milé deník a v něm zachytit jeho životopis. Dan jako lvíče lvové ...“¹²⁸⁶ „13. 4. – Dnes jsme poprvé vyjeli s tebou. Máme pěkný dětský kočárek, výrobek ghetta. Všeobecně je řemeslná práce v ghettu dělána s velikou nedbalostí. Ale tvůj kočárek je velice pěkný – vyrobili ho dva chlapci, příbuzní tvé matky. Kočárek je dřevěný, lehký jako pírko, s péry...“¹²⁸⁷ „6. 7. (1943): Matka píše svému synovi: „Lituji, že jsem křesťanka: vzala tě ode mne, jako kdybych byla zvířetem. „Ani zlým zvířatům se neberou jejich synové.“¹²⁸⁸

O životě a strastích některých členů rodiny se zmiňuje deník Willyho Mahlera. Ten ve svých zápisech skrytě reflektuje starost o své rodiče a blízké, zejména kvůli jejich zdravotnímu stavu apod. O své rodiče se tak snažil pečovat prostřednictvím donášek potravin na jejich ubikace či do nemocnice. Zároveň se jim pokoušel zajistit lepší zdravotní péči.¹²⁸⁹ „17. březen 1944 – Máti se zachladila a tak jí nosím denně oběd a večeri do její ubikace.“¹²⁹⁰ „29. březen 1944 – Brzy ráno jsem již u otce. Jeho stav se zase trochu zlepšil. Čaj, který jsem

¹²⁸³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 49. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹²⁸⁴ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹²⁸⁵ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 197. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹²⁸⁶ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 214. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹²⁸⁷ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 219. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹²⁸⁸ REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 197. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹²⁸⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹²⁹⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

mu dodal, mu chutnal. Ale jídlo odmítá.¹²⁹¹ „31. březen 1944 – Otcův stav působí mi na dále starosti. Nyní kromě průjmů trpí ještě chudák zánětem středního ucha, pročež špatně slyší. K večeru jsem k němu přivedl dr. Pavla Fischera, který jej prohlédl a vyslovil celkovou spokojenost s jeho stavem, i když jeho trochu oteklé ruce vzbudily jeho mimořádnou pozornost.“¹²⁹² Pisatel se v několika svých poznámkách zmínil o projevech úcty, které mu projevíli někteří vězni v souvislosti s umrtím jeho otce. V důsledku této události si zapsal do svého deníku, že se snažil informovat i své příbuzné, kteří se v ghettu nenacházeli. Dále je patrné, že se pokoušel více pečovat o svou matku.¹²⁹³ „6. dubna 1944 – Záznam o přípravách k otcovu pohřbu...Četní známí i neznámí, aby nám projevíli k osudné těžké ráně svoji soustrast. Také velmi mnoho přátel dochází do mé ubikace, aby nám stiskli přátelsky a oddaně ruce...“¹²⁹⁴ „8. duben (44) - ...Současně připravuji takové zprávy Karlovi a strýci Mořicovi o otcově úmrtí. Současně zařizují, aby máti pravidelně nyní se mnou a Trudou v poledne i večer jedla. Budu hleděti aspoň ji přivést domů zdravou.“¹²⁹⁵

Vzpomínka na babičku a starost o ní jsou tématem jedné z poznámek v deníku Hany Platovské¹²⁹⁶: „2. 3. 1944 – Babička mi odjela v říjnu Bz transportem číslo 92. Co asi dělá? Jistě vzpomíná na své děti i vnučky. Jak ráda bych Tě babičko měla vedle sebe, jak bychom se zase milovaly, opravdu bych se Ti se vším svěřila...Mamka se dosti natruchlila a ještě stále vidí starou babička má slzy v očích. Každá rána se zacelí, ale ztratí-li někdo, někoho tak drahého jako je matka takového něco se nezacelí nikdy. Ale já doufám, že se jednou ještě sejdem všichni.“¹²⁹⁷

S otázkou rodiny blíže souvisí také určitá míra odpovědnosti obou pohlaví, kterou nalézáme v jednotlivých deníkových záznamech. Princip odpovědnosti z velké části přicházel v důsledku hrozícího nebezpečí, které mohlo představovat zařazení do některého z transportů, ale také uvěznění. V hojné míře se však objevovala určitá zodpovědnost, kterou vězni pociťovali ke svým blízkým či rodinným příslušníkům, ať už byli umístěni v terezínském ghettu nebo byli deportováni do některých z nacistických koncentračních táborů.¹²⁹⁸ „Hlavní okruhy odpovědnosti vytvářel pocit loajality vůči nejbližším členům rodiny a na druhém místě ke kolegům a těm, kteří byli na jejich práci závislí. Ženy nejenže trávily větší část svého dne

¹²⁹¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹²⁹² Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹²⁹³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹²⁹⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹²⁹⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹²⁹⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹²⁹⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹²⁹⁸ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 613.

*pěči o lidi kolem sebe, ale – máme-li zobecňovat – lze říci, že pokud myslely samy na sebe, bylo to většinou v souvislosti s jejich rodinami, přáteli a kolegy.*¹²⁹⁹

Jistou ochotu obětovat se a nechat se dobrovolně zapsat do jednoho připravovaných transportů nalézáme i ve vybraných terezínských denících. V obsahu jednotlivých deníků můžeme spatřovat větší poměr žen, autorek, které se častěji zapsat do transportu, pokud v něm byla zařazena osoba jej velmi blízká. Přesto mezi muži můžeme nalézt i určité výjimky. O tom, že se i muži nechávali dobrovolně zařadit do některého z transportů, z důvodů zařazení někoho z rodiny či přátel se dozvídáme například z některých terezínských deníků.

Zde bych pro příklad uvedla několik příspěvků z vybraných terezínských deníků, v nichž se objevuje výše zmiňovaná míra odpovědnosti za své blízké. Například v deníku Evy Roubíčkové, nacházíme poznámky, které dokládají určitou ochotu se obětovat v případě, že některý ze členů rodiny byl zařazen do odchozího transportu.¹³⁰⁰ „Říjen 1942 – Maminka přišla, Benny je také v transportu. Celý den stála u okna, zapřísahala mě, abych nedělala hlouposti. A já jsem ji zase prosila, aby mě nechala jet s tebou. Proč nepošlou na jeho místo mě? Musím bezpodmínečně něco podotknout, aby se dostal ven, a když to nepůjde, chci každopádně jet také“.¹³⁰¹ „říjen – prosinec 1944: Jako první šel v říjnu Otta, pak mí rodiče. Tehdy jsem se hlásila do transportu dobrovolně, šla jsem až Lagerkommandantovi Rahmovi a prosila ho, aby mě pustil do Polska s rodiči. Marně. Tak jsem zůstala odsouzena k Terezínu a zůstala naživu. Zatím co muži se v případě předvolání k transportu někoho z blízkých spíše drželi zpátky, než aby se nechali zařadit „dobrovolně“.¹³⁰² Většina těchto záznamů dokládá, že i muži cítili jistou odpovědnost za své blízké. Snažili se je častokrát nenechat odjet samotné. Mohli to cítit jako nutnost k přežití dané osoby na neznámém místě, kde jí mohli být napomocni se vyrovnat s danou situací apod.¹³⁰³ „13. 12 (1943) – V pondělí přišel Evin strýc a řekl mi, že Eva je v transportu. Ihned jsem tam utíkala, s touto možností jsem vůbec nepočítala. Fredy se přihlásil dobrovolně s ní. Uklidňuje mne pouze, že Fredy jede s ní, neboť

¹²⁹⁹ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 614.

¹³⁰⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

¹³⁰¹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 61. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

¹³⁰² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 157. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

¹³⁰³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

to ubohé nemocné stvoření, a ona je těžce nemocná, i když dobře vypadá, nebude pak zcela samotná a opuštěná. Slib, který jsem dala jejím rodičům, jsem nemohla na sto procent splnit, ale věděla jsem, že ji Fredy oddaně miluje a bude o ni pečovat... V sedm hodin ke mně přišel Egon, jeho matka byla v transportu, on se dobrovolně přihlásil také a prosil mne, zda bych mu pomohla balit.¹³⁰⁴ Autorka v rámci jedné ze svých poznámek reflektuje situaci, kdy se její rodina a přítel dozvěděl o tom, že byla sama zařazena do transportu. Poukazuje na reakci svých rodičů, kteří byli stejně jako její přátelé zaskočeni. V tomto okamžiku byli nuceni se rozhodnout, zda pojedou s ní dobrovolně či zůstanou zde. Je patrné, že se autorka snažila pochopit, proč by její přítel měl raději zůstat se svou matkou a pečovat o ní. Jelikož ona ho zde potřebuje daleko více než ona (mladší) osoba. Stejně tak tomu bylo i v případě jejích rodičů, kdy se její matka chtěla přihlásit s ní.¹³⁰⁵ „25. 5. 1944 – Večer potkám tatínka, je rozčilený: „Jsi tam!“ Byla jsem zcela klidná. Nikdo z lidí, kterým jsem to řekla, tomu nechtěl věřit. Maminka přišla nic netušíc a téměř dostala srdeční záchvat... Otta zbledl jak stěna, rychle si zapálil cigaretu a čel ohlásit své matce, že pojedou také. Dopoledne jsem byla s Ottou u jeho matky. Je pochopitelně proti tomu, aby jel dobrovolně také – jak by mohla matka smýšlet jinak – dávala jsem jí zcela za pravdu, Otta nemá jet se mnou. Otta je zmitán sem a tam, miluje velice svou matku, ale nechce mě nechat jen samotnou. Otta se šel poradit a bylo mu sděleno, že jeho matka nebude bez něho již chráněna a že by ji pravděpodobně automaticky vtáhl do transportu. To věc rozhodlo. Není sice stále ještě rozhodnut, avšak je téměř jisté, že nepojede. Přemlouvám sama sebe, že to tak bude lepší, že musí zůstat u své matky. I pro mé rodiče je rozhodování, zda mají zůstat zde, hrozné. Maminka by daleko raději jela se mnou, než zůstala zde, a tatínek a já máme hroznou námahu jí to vymluvit, že by pro mě byla jen břemenem a že by bylo od ní sobecké jet se mnou, když tatínek ji zde potřebuje.¹³⁰⁶

Z následující poznámky je také patrné, že někteří muži (ať už otcové nebo manželé) se snažili o tzv. „vyreklamování“ svých příbuzných z transportu, do kterého byli zařazeni.¹³⁰⁷

¹³⁰⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 119. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹³⁰⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹³⁰⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 141 – 142. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹³⁰⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

„Květen 1944 – Tatínek sedí po celý den i noc v Magdeburských kasárnách, běhá od jednoho k druhému a snaží se dostat mě ven. Nepovoluje a skutečně nalézá všude živou účast. Všichni jej znají a vědí, že jeho jediná dcera je v transportu a že on by to zajisté nepřežil. Je k smrti nešťastný.“¹³⁰⁸

Mnoho terezínských deníků, které se dochovaly, obsahují také několik dokladů o navazování vztahů mezi jednotlivými pohlavími. Přestože, byl ihned na počátku fungování ghetta zakázán jakýkoli styk mezi muži a ženami, postupem času došlo k uvolnění poměrů i v tomto ohledu. Díky tomu tak, mohli terezínští vězni všech pohlaví navazovat vztahy a to nejen ty platonické. „Sexuální chování vězňů v Terezíně zkoumala historička Anna Hájková. Dospívá k názoru, že mladí terezínští vězni vnímali romantické erotické vztahy a sex jako krásný a smysluplný a legitimní způsob trávení volného času. Skupinu mladých Čechů, kteří v Terezíně obsadili klíčové pozice..., považuje za privilegovanou sociální elitu v ghettu. Právě tyto muži bývali pro terezínské ženy vyhledávanými partnery, protože disponovali sociálním kapitálem (kontakty, jídlo, vlastní „kumbál“).“¹³⁰⁹ „Motivace sexuálních aktivit byla podobná u mužů i u žen – potřeba navázat nějakou sociální vazbu, sexualita jako něco hluboce soukromého a potvrzení sama sebe uprostřed odcizených, hrůzu nahánějících podmínek ghetta... Kontakty s mužskými partnery jako zdroj společenské a citové (na rozdíl od ekonomické) podpory ztrácely na významu; na druhé straně vzájemné kontakty mezi ženami v tomto prostředí nabývaly na důležitosti, neboť poskytovaly společenské zařízení a zázemí.“¹³¹⁰

Vězni obou pohlaví, kteří neměli v Terezíně žádné příbuzné a známé a snažili v rámci přežití sdružovat do menších kolektivů a skupinek. Této problematice se věnuje v rámci svého výzkumu několik badatelů, jako například Anna Hájková.¹³¹¹ Ta hovoří o tom, že „sociální chování v Terezíně bylo genderově neutrální – ženy i muži se snažili navazovat styky

¹³⁰⁸ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 142. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹³⁰⁹ HOLÝ, Jiří. *Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*. In: *Kultura a totalita. II, Válka / Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy*, 2014 s. 350 – 371.; HÁJKOVÁ, Anna. *Sexual Barter in Times of Genocide: Negotiating the Sexual Economy of the Theresienstadt Ghetto*. In: *Journal of Women in Culture and Society*. Roč. 38, č. 3, 2013, s. 503 – 533.; *Women as citizens in the Theresienstadt prisoner community*. Anna Hájková. *Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche* [online]. publikováno 27. 6. 2016, ověřeno 20. 04. 2018. Dostupné z: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/women-citizens-theresienstadt-prisoner-community#title2>.

¹³¹⁰ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011)*, s. 614.; BLOCH, Gottfried. *Unfree associations: A psychoanalyst recalls the Holocaust*. Los Angeles, Red Hen Press 2004, s. 69, 146.

¹³¹¹ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011)*, s. 603 – 626.

a kontakty ve stejné míře.¹³¹² Dále i Sybil Milton, která zastává názor, že ženy měly zvládat každodenní problémy života v jednotlivých koncentračních táborech lépe než jejich mužští protějšky. Podle této badatelky to bylo dáno tím, že ženy vytvářely malé skupinky, které plnily funkci náhradních rodin. Členky těchto skupin se pak měly „ochraňovat“ a vzájemně si pomáhat přežít veškeré strasti a útrapy.¹³¹³

Někteří vězni rovněž v ghettu neváhali uzavírat tajně svátost manželskou. Manželství zde však nebyla uzavírána jen z lásky, je patrné, že vězni se snažili právě uzavřením sňatku ochránit své blízké i cizí osoby před transporty na východ.¹³¹⁴ Navazování nových vztahů mezi oběma pohlavími mapuje jen mála hrstka záznamů, které si do svých deníků zapsali jejich autoři a autorky. „Pro osamělé ženy přicházelo v úvahu nechat u táborových úřadů zanést „životní společenství“, později „manželský slib s osaměle žijícím „chráněným“ mužem. Tato cesta se volila z důvodů ušlechtilých i neušlechtilých, pokud partnerovy důvody pro ochranu trvale postačovaly, byla zachráněna, pokud selhaly, byla vydána napospas neštěstí.“¹³¹⁵

Sbližování a navazování milostných vztahů nalézáme například v deníku Willyho Mahlera, který v Terezíně měl během svého věznění hned několik lásek.¹³¹⁶: „21. březen 1944 – Večer trávím u Trudy. Náš přátelský styk se v poslední době silně obapolně zpříjemnil a prohloubil. Jsem přesvědčen o tom, že si mě silně oblíbila a že na mém přátelství pro Terezín silně závisím. Také dnes je milá a přítulná a v jejím náručí zapomínám na Terezín a na přítomnost.“¹³¹⁷ „6. květen (1944) - Večer trávím u Trudy. Skryt s ní / musím-li již užítí toho slova, tedy tělesný / přináší mi dokonalé osvěžení a uspokojení. Staré moje místní heslo: Člověk chce žít i v ghettu plněm, poněvadž mi dle mých poznatků slouží ku zdraví a k duševnímu osvěžení a v rozptýlení v těžkých dnech zde trávených. Jenom tak někdy dolehne na mně výčitka. Co tomu bude říkati Mařenka? A pak se ve mně názory mého

¹³¹² HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 603 – 626.

¹³¹³ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 617.; MILTON, Sybil. *Women and the Holocaust. The Case of German and German Jewish Women*. In: BRIDENTHAL, Renate . GROSSMANN, Atina – Marion, KAPLAN (ed.). *When Biology Became Destiny. Women and Nazi German*. New York. Monthly Review Press 1984, s. 297 – 333.

¹³¹⁴ MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In: JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 94 – 98. ISBN 978-80-260-7335-2.; KUNRTOVÁ, Kristýna. *Duchovní a kulturní život v terezínském ghettu 1941 - 1945*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Evangelická teologická fakulta. s. 27 – 41.

¹³¹⁵ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 85. ISBN 80-7364-024-4.

¹³¹⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹³¹⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holokaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 47.

vnitřního já vyměňují své pro i proti. Může být pro Mařenku plnou útěchou, že i v těch nejintimnějších okamžicích mého soužití s Trudou na ní vzpomínám a myslím a v duchu se jí omlouvám. Z tohoto mého prohlášení dobrovolně napsaného bude moci jednou se přesvědčiti, že moje láska k ní byla upřímná, nefalšovaná a hluboká. Zde je však nutno žít, aby se člověk prokousal dneškem zlým a trudným k lepšímu a teplejšímu a radostnějšímu zítřku.¹³¹⁸ Z jeho záznamů je patrné, že věnoval největší pozornost vztahu s Trudou, se kterou neváhal trávit ne jeden večer. Přesto však nevyločil, že miloval Mařenku, se kterou se stýkal, ještě před svou deportací, a jak sám podotkl, že mu jeho láska s Trudou pomáhala přežít zdejší strasti.¹³¹⁹

O uzavření sňatku jako ochraně před transporty se dozvídáme z jedné z poznámek otištěných v deníku Egona Redlicha.¹³²⁰ „11. březen 1943 – Jedna mladá žena je vdána. Oženil se s ní mladý chlapec z Ak, aby jí ochránil před transporty. Během doby se poznali a zalíbili se jeden druhému. Nyní toho mládence zatkli, protože u něho našli peníze. Co bude? Půjde tato žena, jejíž matka je nemocná s ním, nebo ne?“¹³²¹ Tento záznam rovněž poukazuje na jeden z paragrafů terezínského kodexu, kdy vdaná žena měla bezpodmínečně doprovázet muže na místo, které mu bylo určeno. Aniž by se tak mohla sama rozhodnout, zda chce zůstat zde s příbuznými či ne. Jak to s danou ženou dopadlo, se však pravděpodobně již nikdy nedozvíme, jelikož se autor tomuto tématu dále nevěnoval.¹³²²

Dvě z jeho poznámek dokonce dokládá fakt, že v prostorách ghetta docházelo i k navazování homosexuálních vztahů.¹³²³ „15. 6. (43) – Jedna dívka se pokusila o sebevraždu. Byly dvě přítelkyně, které se navzájem milovaly. Milovala ji exaltovanou láskou. Jedna z těchto dvou přítelkyň mi dnes vyzradila své tajemství: homosexuální láska. Pokus o sebevraždu.“¹³²⁴ „10. 9. (1944) - ...Dvě vychovatelky pracovaly spolu. Jedna miluje

¹³¹⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹³¹⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹³²⁰ REDLICH, Egon. Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹³²¹ REDLICH, Egon. Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944. Brno: Doplněk, 1995, s. 181. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹³²² REDLICH, Egon. Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹³²³ REDLICH, Egon. Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.; PLANT, Richard. *The Pink Triangle – The Nazi War Against Homosexuals*. Holt Paperbacks 1988. 272 s. ISBN 978-0805006001.

¹³²⁴ REDLICH, Egon. Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944. Brno: Doplněk, 1995, s. 195. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

*druhou patologickou láskou. Byl jsem nucen ji propustit.*¹³²⁵ Přítomnost homosexuality v ghettu Terezín zachycují jen okrajově některé vybrané deníky, přesto se však z jejich obsahu blíže nedozvídáme o samotných osudech zmíněných osob. Mezi jednotlivými pisateli deníků se nikdo s homosexuální orientací bohužel nenachází, z tohoto důvodu bych otázku homosexuality v terezínském ghettu nechtěla v této práci blíže rozvádět.

Sexualitou a vztahy či osudy osob se stejným pohlavím se moc badatelů v rámci terezínské historiografie nevěnuje. Můžeme však během posledních 20 let nalézt i výjimky. Například otázka sexuality v Terezíně je předmětem zájmu i výše zmiňované Anny Hájkové.¹³²⁶

Obecně byla tématika homosexuality v dřívějších dobách spíše tabuizována a nikdo z badatelů se jí blíže nevěnoval. Podle mého názoru se však tento zájem během posledních 20 let začíná postupně rozvíjet. V rámci tématu holocaustu však nacházíme několik publikací, které se blíže věnují této obecně problematice v souvislosti s masovým vyvražďováním homosexuálů během druhé světové války.¹³²⁷

Dalším aspektem každodenního života v Terezínském ghettu bylo ubytování. Jelikož samotné ubytování tvořilo jednu z důležitých součástí života obou pohlaví.¹³²⁸ Židovští vězni byli ubytováni v bývalých kasárnách, které nebyly uzpůsobeny k tak obrovskému počtu lidí, které bylo do něj shromažďováno. Jistou otázkou štěstí, skýtala možnost bydlet v samostatné místnosti, což se však poštěstilo pouze malé hrstce osob, kterou tvořili spíše vedoucí ubikací a židovští „prominenti“. Velkou roli v získávání lepších ubikací hrála také určitá protekce.¹³²⁹

Přesto, zde můžeme vidět určité odlišnosti v organizaci a péči o ubikace z pohledu obou pohlaví. Ženy se mnohdy snažily své ubikace zařídit s velkou pečlivostí. Například pomocí kufrů se pokusily získat trochu větší soukromí, ale i vytvořit provizorní místo pro spaní. Co se týče mužského pohlaví, tak muži se spíše snažili vystačit s tím, co se naskytlo

¹³²⁵ REDLICH, Egon. Zítřka jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944. Brno: Doplněk, 1995, s. 230. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831*.

¹³²⁶ HÁJKOVÁ, Anna. *Ghetto coby mladické dobrodružství: namísto úvodu*. In: *Terezín, ráj mezi lágry*. Praha: Revolver Revue, 2015 s. 79 – 89.

¹³²⁷ PLANT, Richard. *The Pink Triangle – The Nazi War Against Homosexuals*. Holt Paperbacks 1988. 272 s. ISBN 978-0805006001.

¹³²⁸ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011)*, s. 609.

¹³²⁹ ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství*. Díl II. Sociologie. Brno: Barrister & Principal, 2006, s. 13. ISBN 80-7364-024-4.; HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945): edice dokumentů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, 338 s. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. ISBN 80-85270-51-X.; HÁJKOVÁ, Anna. *Women as citizens in the Theresienstadt prisoner community*. In: *Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche [online]*. publikováno 27. 6. 2016, ověřeno 20. 04. 2018. Dostupné z: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/women-citizens-theresienstadt-prisoner-community>.

a nějakým způsobem přežít. Je tedy pravděpodobné, že ženy vynikaly svou péčí o určitý „příbytek“ i mimo svůj domov.¹³³⁰

V rámci dochovaných deníků nám tak jejich autoři a autorky sdělují rozličné informace, které se týkají problémů se štěnicemi, pracovního nasazení při stavbě paland. Zde bych chtěla uvést několik poznámek, které zobrazují otázku ubytování a s ním spojené problémy. Například Egon Redlich v jednom ze svých záznamů popsal problémy s výměnou ubytovacích prostor v rámci častého stěhování. Z čehož je patrné, že terezínští vězni a nejen autor deníku byli nuceni přebývat v nevyhovujících prostorách. Plných hmyzu a špíny, ve vlhkých a tmavých místnostech, které nebyly uzpůsobeny k bydlení.¹³³¹ „18. ledna 1942 – neděle: Vyměnili jsme náš byt. Přijedou-li příští měsíc další transporty, budeme muset tyto lidi dočasně ubytovat v hradbách, jež obklopují město. Místnosti tam (tvoří) vlhké a studené sklepy s kamennou podlahou.“¹³³² „Vedro příliš skličuje. Není možné spát v kasárnách nacpaných lidmi, v místnostech mučených blechami a štěnicemi. Většina spí u vchodu do kasáren.“¹³³³

Přidělování jednotlivých pokojů vězňů příznačně zachycuje Eva Roubíčková prostřednictvím svého deníku.¹³³⁴ „21. 12. Neděle: ...Pak nás přivedli na pokoje, to znamená, že se každý mohl vrhnout na nějaký pokoj. Organizace vůbec žádná. Kdo tam měl známého, dostal pěkný pokoj. Nakonec jsme my samy zůstaly bez pokoje. Šly jsme prostě do jednoho pokoje, ve kterém již byli nějakí lidé a ti nás vyhodili. Konečně nás dali do jiného, obrovsky velikého, studeného pokoje. Situace zoufalá, vše tam plakalo. Nyní jsme seděly na svých příručních zavazadlech, hádaly se o místo, zima, hlad, prostě k zoufání.“¹³³⁵ Jedna z jejích poznámek popisuje také snahu vylepšit si nějakým způsobem své ubikace, a to i za

¹³³⁰ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 609.

¹³³¹ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹³³² REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 87. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

¹³³³ REDLICH, Egon. *Zítřejí jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, 263 s. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.; *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. Anna Hydráková. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26*, (1998), s. 127.

¹³³⁴ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹³³⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 21 – 22. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

pomoci druhých.¹³³⁶ „30. 3. (1943) Středa: Pracovaly jsme s několika hochy tři noci téměř do rána. V těch třech nocích jsme zhotovili šest gaučů, stůl, dvě židle, skříň, dvě skřínky na prádlo a nízkou skříň na nádobí a pro potraviny.“¹³³⁷

V dětském deníku Martina Robitschek nacházíme informace o problémech spjatých přítomností hmyzu na dětských ubikacích. Dozvídáme se také o úpravách, kterými se děti stejně jako někteří další vězni snažili zkrášlit prostory, ve kterých přežívali.¹³³⁸ „Středa 30. 8. Asi vše jsme naložili a odvezli do banky. Bude se spát na zemi. Já budu spát u strýčka v L408. Štěnic je všude plno. Odpoledne jsme odstrkali lišty a zasádrovali jsme škvíry po nich.“¹³³⁹ „sobota 2. 8. U strýčka jsem se nádherně vyspal. Odpoledne jsme malovali válečky květinový svazek. Je to sice nakřivo, ale to nevadí. Na kráse nezáleží...“¹³⁴⁰

Jedním ze zásadních problémů, bylo stravování a hlad. V terezínském ghettu byla otázka jídla velmi problematická. Židovští vězni dostávali denní přiděly jídla, které byly velmi chudé na živiny, a proto ve velké míře trpěli hladem a podvýživou. Získávání potravy se odvíjelo především od schopnosti pracovat. Z tohoto důvodu měli staří a nemohoucí lidé nárok na menší přiděly než vězni, kteří mohli pracovat. Jisté privilegium, kterým se stalo pracovní nasazení a s ním i „větší“ přiděly potravin, mohla znamenat také práce v zemědělství či v kuchyni, případně v loupárně brambor. Tyto práce často vykonávaly ženy. Ženy si díky své vynalézavosti a schovívavosti některých četníků z těchto prací odnášely nejrůznější zeleninu a ovoce pro svou rodinu. V tomto případě můžeme upozornit určitý aspekt, kdy se žena snaží zajistit své rodině potravu i na úkor vlastního odříkání a pod hrozbou nebezpečí, kterým se mohlo stát odhalení a následný trest. Jídlo se v ghettu stalo také hlavním předmětem obchodu. Z tohoto pohledu, některé ženy dokázaly využít svých „ženských“ zbraní a získat od svých případných ctitelů a milenců nějaké potraviny. Určitým způsobem, jak si obstarat jídlo mohly být i projevy náklonosti nebo sexuální služby. Tento fakt však nemůžeme spatřovat u druhého pohlaví, přestože muži daleko více trpěli pocitem hladu, než ženy. Velmi často se stávalo, že mužští jedinci dostávali jídlo od svých matek, manželek či dcer, které byly též v Terezíně. Případným zdrojem jídla byli pro obě pohlaví také balíčky od

¹³³⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹³³⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 79 – 80. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹³³⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

¹³³⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

¹³⁴⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

přátel či příbuzných z domova. Nemůžeme tak hovořit o nějaké snaze nebo úsilí mužů o získání většího počtu potravin ať už pro vlastní osobu nebo rodinu.¹³⁴¹

Pro zmapování problematiky stravování bych zde chtěla zmínit několik poznámek z vybraných terezínských deníků. Například v deníku Karla Hrona¹³⁴² nalézáme zápis: „15. 2. 1945: K večeru dostáváme každý prošívanou deku, 1 kg chleba, trochu cukru a ¼ kostky margarínu. Večeřím kávu s buchtou.“¹³⁴³ „10. 3. 1945: Mám bramborové knedle, sám jsem je dělal.“¹³⁴⁴

Práce v zemědělské výrobě byla mezi vězni často oblíbená, jelikož pro ně znamenala přiděly zeleniny a ovoce navíc, což dokládá i několik záznamů, které si zapsala Hana Platovská. Na zahradách či v sadech nebo sklenících, které se nacházely v prostorách terezínského ghetta si pracující osoby tajně odnášeli některé druhy ovoce a zeleniny pro své blízké.¹³⁴⁵ *Včera odpoledne jsme šli s Madem M. na špenát. Každý jsme fasovali... Zuzka šla až dnes na špenát.*¹³⁴⁶ O tom, že se ženy snažili opatřovat některé potraviny pro svou rodinu a blízké se rovněž dozvídáme ze záznamu o narozeninách samotné autorky.¹³⁴⁷ *„Je neděle. To jsem to dopracovala, ve středu jsem měla narozeniny, a když chci konečně dneska slavit, tak pracujeme. Ale dobře jsme to oslavily. A nejdříve co jsem dostala: od mamky sukni přešitou, novou růžovou blůzičku..., od taťky přívěšek, sardinky, sešit... K obědu jsem měla houskové knedlíky s cibulovou omáčkou a vepřovým uzeným masem. To maso mamka schovávala dobré 2 měsíce. Potom dort, buchty a koláč...“*¹³⁴⁸

O „krádežích“ zeleniny a ovoce z terezínských zahrad se zmiňuje Pavel Weiner.¹³⁴⁹ *„11. srpna 1944 – Vezmu si jenom dvě mrkve a jablko... Ve 4. zahradě nakousnu cibuli a pak ji znovu zasadím.“*¹³⁵⁰ *„25. srpna 1944 - ...když vycházím ze zahrady, nesu si v kapse švetsky, okurku, jablka a cibulku. Mám v sobě pocit blaženosti.“*¹³⁵¹

¹³⁴¹ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 610 – 611.

¹³⁴² Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹³⁴³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹³⁴⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹³⁴⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹³⁴⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹³⁴⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹³⁴⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

¹³⁴⁹ Pavel Weiner. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 – 78.

¹³⁵⁰ Pavel Weiner. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 – 78.

¹³⁵¹ Pavel Weiner. *A boy in Terezín: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.; FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 31, (2003), s. 77 – 78.

Jídlo, které dostaly děti v dětských a mládežnických domovech, popisuje jedna z poznámek z deníku Martin Robitschek: „*Sobota 26. 8. 44: K obědu byly brambory, salám či paštika a kys, zelí. Jedli jsme brambory s černou paštikou smíchané a hašé. Sním dnes asi mé zbylé 4 bonbony z té krabičky. Bonbony jsem opravdu snědl (3).*“¹³⁵² „*Neděle 27. 8. (44): fasovaly jsme brambory a 2 koláče. Jedli jsme to se zelím. Koláče byly velmi dobré.*“¹³⁵³

Skladba jednotlivých jídel, které získávali terezínští vězni během jednotlivých dní v Terezíně, vtiskl do svého deníku Willy Mahler. Autor svou poznámku rovněž obohatil o své pocity z daného jídla.¹³⁵⁴ „*22. březen (44) – Dnešní můj jídelní lístek obsahoval k snídani: černou kávu a chléb s margarinem, k svačině chléb s místní pomazánkou, o obědu: extrakt polévku, česnekovou omáčku s chlebem a knedlík s margarinem a cukrem. Odpoledne černou kávu a chléb s pomazánkou. K večeři jsme měli krupicovou polévku a od oběda pečený karbanátek, chléb s margarinem a čaj. Že bych po tomto jídle ještě jedl kupř. vídeňský řízek je samozřejmé. Ale zde na místní poměry jsem se cítil sytým.*“¹³⁵⁵ Willy Mahler se ve svém deníku zmínil i o faktu, že jeho přítelkyně Truda opatřila k jídlu i něco navíc. Můžeme tak říci, že ženy se snažili nejen pro svou rodinu, ale i své blízké opatrovat potraviny, pokud zrovna v Terezíně neměli nikoho z rodiny.¹³⁵⁶ „*16. březen 1944 - K večeři jsme měli bílou kávu a housky, mimo zbytků od oběda. Truda kromě toho opatřila větší množství haše. Vše nám chutnalo znamenitě a bylo to neobyčejně chutně připraveno.*“¹³⁵⁷ „*Dnes jsme měli k obědu strouhanku. Chutnala znamenitě. Některý den je jídlo uspokojující, ale jinak je nedostačující. Tak kupř. jsou zde také dny, kdy k snídani a k večeři je pouze káva a k obědu trochu zeleninové polévky a jedna asi 15 dkg těžká buchta.*“¹³⁵⁸

Jistou cestu, která znamenala větší přídely potravin či jídlo na víc byla práce v tzv. menážní službě či práce v kuchyni či na zahradě. „*27. 1. Úterý (1942) – Fanny a já máme menážní službu. V poledne vyvoláváme pokoj za pokojem k jídlu a dostáváme větší porce...Maminka zase škrábe brambory...*“¹³⁵⁹ „*3. 2. Úterý (1942) – Dostáváme teď jedenkrát*

¹³⁵² Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

¹³⁵³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

¹³⁵⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.;

¹³⁵⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav, s. 38 - 40.

¹³⁵⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.;

¹³⁵⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹³⁵⁸ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.; HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky Terezínských vězňů: Zrcadlo Terezína*. In: Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Praha: Oswald 26, (1998), s. 126 – 149.

¹³⁵⁹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 30. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

týdne k večeři pět deka marmelády. Maminka pilně gumuje¹³⁶⁰, a tak je to s jídlem docela dobré. Krom toho může obvykle maminka přinést několik brambor. Chodí starým dámám pro jídlo ráno, v poledne a večer a také od nich něco dostává.¹³⁶¹ „27. 2. Pátek – ...Tu a tam gumujeme, ale vydá to málo. Zwi mi někdy přinese něco k jídlu.¹³⁶² „5. 8. Středa - ...Chodím denně do Štábní zahrady a přináším domů zeleninu...Dojím denně pro maminku trochu mléka...Musím to ale dělat, maminka mléko potřebuje a od té doby, co má mléko vypadá lépe. A to je pro mě důležitější než všechno ostatní.¹³⁶³

Pokud se jedná o pracovní nasazení, můžeme v něm také zpozorovat určité rozdíly v rámci obou pohlaví. Ženy vykonávaly nižší pracovní pozice, nejčastěji pracovaly jako zdravotní sestry, vychovatelky. Prováděly nejrůznější pomocné práce v kuchyni, zemědělství. Zatímco muži častokrát zastávali nejrůznější vyšší funkce ve správě, nejrůznějších úřadech a službách. V rámci dochovaných ego-dokumentů, to byly právě ženy, které se prostřednictvím svých poznámek vyjadřovaly více ke svým nedostatkům a reflektovaly pochybnosti z vlastní vykonané práce. Mnohokrát také vyjadřovaly jistý obdiv ke starším a zkušenějším ženám. Na rozdíl od ženských vzpomínek, muži pravděpodobně vnímali svou vykonávanou práci za hodnotnou. Jelikož v denících, které si vedli mužští autoři, můžeme ve větší míře nalézt zvláštní důraz na užitečnost vlastní a jistou snahu poukázat na dosažené pracovní úspěchy.¹³⁶⁴

Nyní bych chtěla uvést pár vybraných příspěvků, které dokládají jednotlivé aspekty chování v otázce pracovního nasazení a obstarávání obživy. Například několik poznámek Evy Roubíčkové potvrzuje fakt, že se ženy častokrát snažily pracovat až nad rámec svých možností jen aby zajistily obživu svým blízkým.¹³⁶⁵ „15. 5. Úterý – Maminka se hrozně dře, je celý den

¹³⁶⁰ Tzv. gumování znamenalo vygumování záznamu o vydání oběda, který byl často jen tužkou poznamenán na menážním lístku. Poté mohla daná osoba dostat druhý oběd.

¹³⁶¹ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 31. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

¹³⁶² ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 35. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

¹³⁶³ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 49. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

¹³⁶⁴ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011)*, s. 610 – 611.

¹³⁶⁵ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890*.

na nohách, tahá těžké kýble s bramborami, jen abych měla každý den něco k jídlu“.¹³⁶⁶ „23. 12. Úterý – Fanny, Pavla a já jsme se teď stále spolu, přihlásily jsme se na škrábání brambor. Nepříjemná práce, ale snad se tak dostaneme ke kuchyni, což by přirozeně bylo to nejlepší.“¹³⁶⁷; „18. 4. Čtvrtek - V zahradě a v menážní službě. Tak se alespoň najíme.“¹³⁶⁸

V deníku Willyho Mahlera nalézáme určité hodnocení vlastní práce, kterou nacházíme velmi často převážně v mužských denících. Tento egodokument, také poukazuje na kladení určité důležitosti vykonávané práce apod.¹³⁶⁹ „23. 3. 1944 - Můj Chef prohlíží dopoledne oficiálně můj rayon. Prohlídka dopadla celkem uspokojivě“.¹³⁷⁰; „22. března 1944 – Držím kasární dozorčí službu, jež probíhá hladce“.¹³⁷¹ „8. duben – Zahájil jsem opětně svoji pracovní povinnost a budu hleděti v jejím pilném konání hleděti zapomenouti těžké Osudové rány mi otcovým odchodem způsobené. Držím proto také dnes dobrovolně kasární dozorčí službu, která má hladký průběh, bez příhod.“¹³⁷²

Určitá míra kritičnosti vůči vlastnímu výkonu v přidělené práci je obsahem jedné z poznámek v deníku Viktora Slatkese.¹³⁷³ „Vskutku se cítím spokojenější na dole mezi havíři, jsou to prostí, při tom však přemýšliví lidé, upřímní a příjemní. Práce je těžká, nejsem na ni zvyklý, jsem neohrabaný a nešikovný. „takže mi vše trvá déle a více se nadřu.“ Ale snad to vydržím!“¹³⁷⁴

Kritika přidělelé práce je rovněž předmětem zápisů, které si poznamenal Karl Hron během psaní svého deníku:¹³⁷⁵ 21. 2. – Dostal jsem špatnou práci. BOURAČKA v hradbách, práce nepříjemná.“¹³⁷⁶ „22. 2. - Opět jsem na kácení agátů. Málo platné, jsem při tom více spokojen.“¹³⁷⁷

Jedním z dalších složek každodenního života byla osobní hygiena a dodržování i určitých hygienických návyků i na tak strastiplném místě jako byl Terezín. „Neobyčejně

¹³⁶⁶ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 43. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹³⁶⁷ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 23 – 24. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹³⁶⁸ ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 40. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

¹³⁶⁹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹³⁷⁰ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹³⁷¹ Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹³⁷² Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

¹³⁷³ Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

¹³⁷⁴ Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

¹³⁷⁵ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹³⁷⁶ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

¹³⁷⁷ Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

významnou hodnotou pro ženy v Terezíně byla čistota. Trpěly v táboře špínou a byly ochotny vstávat velmi brzy, aby mohly dodržovat hygienické zásady.¹³⁷⁸ „Mnoho energie věnovaly udržováním čistoty oděvů, pokud možno i žehlením, a snažily se udělat totéž pro své syny a partnery.“¹³⁷⁹

Příspěvky, které se věnují úklidu ubikací, nebo dodržování osobní hygieny nalézáme v terezínských denících jen velmi zřídka. Přesto někteří pisatelé v rámci svých zápisků zachytili určitou snahu zajistit si určitý pořádek ve svých ubikacích. Dodržování osobní hygieny zaleželo na zdravotním a psychickém stavu každého vězně, ale bylo také výrazně ztíženo s nedostatkem vody a hygienických prostředků. Určitý důraz na osobní hygienu byl z mého pohledu přítomen více u žen než u mužů. Což však velká část dochovaných záznamů nedokládá, jelikož si úkony spjaté s hygienou většina pisatelů nezaznamenávala. O úklidu se zmiňuje záznam Evy Roubíčkové ze dne: „20. 5. Neděle (1942) – Dopoledne úklid našich sedmdesáti centimetrů. Znamená to dost práce...“¹³⁸⁰

Péče o své tělo a dodržování hygienických návyků i v tak nehostinných podmínkách dokládá i Martin Robitschek. „Sobota 6. 8. 1944 – Ve 4. hod. jsem se byl koupat...“¹³⁸¹ „Středa 30. 8. – Ve čtyři jsem se u strýčka koupal...“¹³⁸²

Například z deníku Willyho Mahlera můžeme usuzovat, že měli terezínští vězni prostor pro úklid a určitou hygienu vždy jednou týdně a to zejména v neděli. „2. duben 1944 – Nedělního dne čistoty využívám k důkladnému čištění svých věcí. Také v otcových věcech dělám řádný pořádek. Truda mně užitečně pomáhá. Dopoledne jsem se byl koupati; je to pro mne vždy znamenité osvěžení.“¹³⁸³ 16. duben (1944) – V rámci čistící akce provádím s Trudou důkladné čištění mého lůžka a příslušenství. Truda si šije na šicím stroji...“¹³⁸⁴

Z hlediska mocenských struktur, které se odvíjely od biologické a sociální podstaty jednotlivých pohlaví, zejména muži hráli významnou roli v rámci terezínského společenství. Zatímco ženy měly v této společnosti přidělenou spíše vedlejší roli a to především v oblasti podpory a sociálního cítění apod. Tím byly ženy odsunuty z „veřejného“ života zpět prostředí

¹³⁷⁸ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 610.; ELIAS, Ruth. Die Hoffnung erhielt mich am Leben: Mein Weg von Theresienstadt und Auschwitz nach Israel. München, Piper 1988, s. 88.

¹³⁷⁹ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 610.

¹³⁸⁰ ROUBÍČKOVÁ, Eva. Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, s. 43. ISBN 978-80-87343-67-8.; Archiv Památníku Terezín, Deník Evy Roubíčkové, i. č. 11890.

¹³⁸¹ Archiv Památníku Terezín, Deník Martina Robitschek, i. č. 11769.

¹³⁸² Archiv Památníku Terezín, Deník Martina Robitschek, i. č. 11769.

¹³⁸³ Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, i. č. 5704.

¹³⁸⁴ Archiv Památníku Terezín, Deník Willyho Mahlera, i. č. 5704.

soukromého sektoru.¹³⁸⁵ Ženy z tohoto důvodů také často vykonávaly méně důležitá povolání a zastávaly nižší pracovní pozice i na tak strastiplném místě jako byl Terezín.¹³⁸⁶ „Většina žen vykonávala pomocné práce nebo pracovala v továrně na slídu, v zemědělství nebo v oblasti sociální péče (jako zdravotní sestry či vychovatelky v domovech mládeže). V tábore se sice vyskytovaly ženy, které vykonávaly práci lékařek, a byly tak i vedoucí ubikací, jejich počet byl ale výrazně nižší ve srovnání s ženami zastávajícími podobně významná místa před příjezdem do ghetta.“¹³⁸⁷ Přestože vězněné ženy vykonávaly podobná „zaměstnání“ jako muži, získávaly za svou práci zpravidla nižší „mzdu“¹³⁸⁸ než oni.¹³⁸⁹ Z čehož je patrné, že i ve struktuře terezínského ghetta fungovala jistá genderová nerovnost podmíněná biologickým pohlavím.¹³⁹⁰

V očích vysoce postavených vězňů, pak mohly být ženy považovány za jako slabé a nerovné mužům a poté byly daleko více zařazovány do transportů, jelikož jejich práce nemusela být vždy považována za důležitou.¹³⁹¹ „Ženy v Terezíně byly zranitelné dvojnásob: jako židovsky a jako podřízené mužům, kteří mohli své pozice zneužívat; izraelská historička Judith Baumel popsala tuto situaci jak „dvojití zatížení“ (double jeopardy).“¹³⁹²

Někteří vedoucí mohli rovněž své podřízené využívat pro jisté služby (i sexuální) nad rámec jejich pracovního zařazení. Pro něž byly zneužívány opětovně právě ženy a to i pod pohrůzkou zařazení do transportu v případě nevyhovění.¹³⁹³ „Vydírání se sexuálním podtextem bylo častější, nicméně nikdy se nestalo předmětem zkoumání podle terezínského

¹³⁸⁵ HÁJKOVÁ, Anna. *Women as citizens in the Theresienstadt prisoner community*. In: *Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche* [online]. publikováno 27. 6. 2016, ověřeno 20. 04. 2018. Dostupné z: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/women-citizens-theresienstadt-prisoner-community>.

¹³⁸⁶ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011)*, s. 618.

¹³⁸⁷ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011)*, s. 618.

¹³⁸⁸ Mzda byla vězňům vyplácena formou přidělů potravin či nejrůznějších poukázek apod..

¹³⁸⁹ HÁJKOVÁ, Anna. *Women as citizens in the Theresienstadt prisoner community*. In: *Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche* [online]. publikováno 27. 6. 2016, ověřeno 20. 04. 2018. Dostupné z: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/women-citizens-theresienstadt-prisoner-community>.

¹³⁹⁰ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011)*, s. 618 - 620.

¹³⁹¹ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011)*, s. 618 - 619.

¹³⁹² HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011)*, s. 621.; BAUMEL, Judith Tydor. *Double Jeopardy: Gender and the Holocaust*. London, Vallentine Mitchell 1998.

¹³⁹³ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011)*, s. 619.

*právního kodexu, stejně jako znásilnění. Sexuální obtěžování bylo v Terezíně známým fenoménem, neboť se objevovaly i případy falešných obvinění.*¹³⁹⁴

Rozdílný pohled na příslušníky jednotlivých pohlaví je obsažen i v několika člancích samotného právního kodexu, který byl vytvořen členy židovské Rady starších. Například článek, který se věnuje svatbám uzavíraných na území terezínského ghetta. V tomto článku můžeme nalézt dvojí diskriminaci a to jak tu náboženskou, tak i genderově podmíněnou. Zatímco židovské rituální svatby byly prováděny víceméně podle všech tradic, tak ostatní příslušníci jiného náboženství získávali jen prohlášení o uzavření sňatku. V tomto prohlášení pak bylo stanoveno, že „pokud je volba místa pobytu nejasná, musí žena následovat svého manžela na místo jeho volby“. Čímž se měli řídit i všechny ostatní páry v případě transportů celý rodin. Celé rodiny vězněné v prostorách Terezína, které byly později zařazené do některého z transportů, měly být deportovány podle zásady „(ne)postradatelnosti mužského člena. Manželky tak byly povinně začleněny do transportů, do kterých již byli zařazeni jejich partneři. Tento dokument také neformuloval žádný trest v případě trestných činů, jako bylo znásilnění nebo sexuální obtěžování.¹³⁹⁵

*„Postavení žen v ghettu dále omezoval rozkaz komandatury SS, podle nějž musely jít všechny ženy, které v ghettu otěhotněly po červenci 1943, na potrat. Řada žen přestala sice v ghettu menstruovat, z hladu a šoku; pro ostatní aly bylo zajištění antikoncepce jen a pouze na nich. Kromě toho i bez menstruace ženy v některých případech otěhotněly.“*¹³⁹⁶ Byly tak pod stálým lékařským dohledem, ale dohledem i svých spoluvězňů, kteří se je nebáli udat. Dokonce i vedoucí jednotlivých bloků a pokojů měli kontrolovat, zda některá žena není těhotná.¹³⁹⁷ Pokud došlo k odhalení těhotenství, měla být žena společně s otcem/manželem

¹³⁹⁴ Což ostatně dokládá i jeden z autorů terezínských deníků v rámci jedné své poznámky. „10. 9. (1944) – Propustili jsme jednu vychovatelku. Přišla ke mně a řekla mi, že její hodnocení je velmi špatné, protože nechtěla ležet v posteli s jedním vychovatelem – úředníkem, který je nad ní. Přesvědčil jsem se, že to nebyla pravda...“ Viz. REDLICH, Egon. *Zítřejší jedeme, synu, pojedeme transportem: deník Egona Redlicha z Terezína 1. 1. 1942 - 22. 10. 1944*. Brno: Doplněk, 1995, s. 230. ISBN 80-85765-40-3.; Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha, i. č. 12831.*; Srov. HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 620.; *Women as citizens in the Theresienstadt prisoner community*. In: Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche [online]. publikováno 27. 6. 2016, ověřeno 20. 04. 2018. Dostupné z: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/women-citizens-theresienstadt-prisoner-community>.

¹³⁹⁵ Paragraf 5/2. In. Recht des Jüdischen Siedlungsgebietes Theresienstadt.; HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 620 – 621.

¹³⁹⁶ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 620 - 621.

¹³⁹⁷ LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 216 – 218.

nenarozeného dítěte zařazení do nejbližšího transportu na východ.¹³⁹⁸ „Nařízení zakazující další těhotenství, které by se zdálo z genderového hlediska neutrální, ve skutečnosti dopadlo na ženy, protože pouze ony otěhotněly a musely se právem obávat – vzhledem k interrupci, která se musela provést s vědomím vedoucího zdravotního oddělení, a tudíž nezůstávala v tajnost – ztráty dobré pověsti a dalších důsledků, především zdravotních. Kromě toho se v praxi muži často nepřihlásili ke svému otcovství, respektive nebyli stíháni, na rozdíl od gravidních vězeňkyň: konsekvence vlastní sexuality v absurdně brutálním režimu nastoleném SS tím spočívala většinou na bedrech žen, a nikoli jejich partnerů.“¹³⁹⁹

Na závěr můžeme říci, že v židovském ghettu Terezín fungovaly specifické mechanismy, které se odvíjely od biologického pohlaví. Pohlaví se v zásadě podílelo na formování sociálních rolí v rámci židovského společenství a jistými způsoby ovlivňovalo každodenní život vězňů i na tak hrůzném místě, jako byl Terezín. Bylo to převážně ženské pohlaví, které určovalo roli všech svých nositelek v prostorách tohoto „tábora“. Jejich role zde neměla být odvozována od jejich zkušeností a fyzické zdatnosti v rámci pracovního uplatnění, nýbrž podle funkce a pozice uvnitř tzv. terezínského společenství.¹⁴⁰⁰ „Genderově podmíněné“ chování žen, které sílilo s délkou pobytu v Terezíně, bylo spojeno s ústředními hodnotami vězeňského společenství. Odchytky od normy chování skupiny byly mnohem pozorněji sledovány a postihovány, když se jich dopouštěly ženy.“¹⁴⁰¹ Přesto měli všichni terezínští vězni i nějaké společné znaky, pod kterými můžeme spatřit i určitou snahu zakládat skupinky lidí s podobným zájmem a to přežít strasti a hrůzy, které jim připravila nacistická vyhlazovací politika. V rámci jednotlivých skupin se pak obě pohlaví sdružovala také podle svého náboženského vyznání či národností apod.¹⁴⁰²

¹³⁹⁸ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 621.; LAGUS, Karel a Josef POLÁK. *Město za mřížemi*. Praha: Naše vojsko, 1964, s. 216 – 218.

¹³⁹⁹ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 621.

¹⁴⁰⁰ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 622 – 624.; Srov. *Women as citizens in the Theresienstadt prisoner community*. In: *Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche* [online]. publikováno 27. 6. 2016, ověřeno 20. 04. 2018. Dostupné z: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/women-citizens-theresienstadt-prisoner-community>.

¹⁴⁰¹ HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 624.

¹⁴⁰² HÁJKOVÁ, Anna. "Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín. In: Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 18, č. 4 (2011), s. 603 – 626.; HÁJKOVÁ, Anna. *Sexual Barter in Times of Genocide: Negotiating the Sexual Economy of the Theresienstadt Ghetto*. In: *Journal of Women in Culture and Society*. Roč. 38, č. 3 (2013), s. 503 – 533.

Závěr

Na závěr bych chtěla stručně nastínit některé možnosti, které nám deníky jako prameny osobní povahy mohou poskytnout v rámci výzkumu období holocaustu. V případě terezínských deníků se jedná o poměrně početný vzorek, který se ne vždy dochoval v celé své celistvosti. Některé deníky jsou tvořeny jen několika listy a jiné tvoří celé složky („sešity“). Je tomu tak především z důvodů jejich poškození, které bylo způsobené působením nejrůznějších vnějších vlivů, a to až do doby jejich nalezení. Většina těchto ego-dokumentů byla svými pisateli ukryta na půdách terezínských domů či se jejich autorům a autorkám podařilo své záznamy odeslat svým příbuzným ještě před odjezdem pryč z ghetta. Velmi málo autorů terezínských deníků se dožilo konce druhé světové války, ale přesto mezi nimi byli také ti, kteří unikli likvidačním transportům do nacistických táborů a dožili se samotného osvobození Terezína. Tento zlomek pisatelů si své zápisníky odnesl do svých „domovů“ a později je sami nebo jejich příbuzní věnovali institucím, které dodnes pečují o prameny zachycující osudy obětí holocaustu.

Vybrané terezínské deníky nám poskytují bezpočet informací o životě jednotlivých autorů a autorek, ale také mapují životní podmínky dalších osob, které se ocitly v terezínském ghettu během jeho let 1941 – 1945. Jejich autoři se v nich zmiňují o událostech a útrapách, které po příjezdu do ghetta zažili a byli nuceni prožívat i nadále. Velmi hojně se v obsahu vybraných deníků objevují údaje o pracovním nasazení, lékařské péči, transportech, které přicházely a odcházely, výchově dětí a mládeže, stravování a mnoho dalších složek, které utvářely životní podmínky terezínských vězňů. Tvoří, ale také velmi důležitý doklad o fungování rodin, navozování nových vztahů a manželství, sexualitě uvnitř ghetta. Z tohoto důvodů mohou být tyto ego-dokumenty mapující dění v židovském ghettu Terezín využity i pro další výzkum z oblasti sociologie, psychologie a gender history apod.

Hlavní cíl této práce, vytvořit „komplexní“ podobu vnitřního života v terezínském ghettu za pomoci odborné literatury a vybraných terezínských deníků, se z mého pohledu více méně podařil. I když by se dalo pro dílčí příspěvky k jednotlivým složkám vězeňského života dohledat při delším pátrání ještě několik dalších deníků, které jsou v současnosti vydávány v knižní podobě nebo jsou uloženy v pražském Židovském muzeu.

Z hlediska komparativní metody můžeme říci, že většina prozkoumaných terezínských deníků není velmi rozsáhlá, ale najdeme mezi nimi i výjimky. Za nejrozsáhlejší deník můžeme bezesporu označit deník Willyho Mahlera, rodáka z Německého Brodu. O něco méně rozsáhlý je poté deník Evy Roubíčkové, za svobodna Mändlové, který se dočkal

i knižního zpracování. Zatímco nejmenší počet popsaných listů má deník Viktora Slatkese, který je tvořen pouze dvěma listy.

Z hlediska stylu psaní a jistých jazykových zvláštností vybočuje mezi autory již výše zmiňovaný autor Willy Mahler, který svůj deník obohatil o svůj osobitý způsob psaní, který si pravděpodobně třibil během své předválečné práci redaktora několika článků otištěných v regionálních denících a Lidových novinách. Zvláštní styl vyjadřování však nacházíme i v deníku Hany Steindler, která své poznámky obohatila o výrazně expresivní výrazy a umělecky pojaté popisy okolí apod. Citacemi vlastní poezie je proložen deník Otýlie Rafaelové, která si do něj zapsala i básně a skladby dalších autorů.

Každý vybraný terezínský deník je svým způsobem jedinečným pramenem, protože mapuje i životy a osudy všech pisatelů v prostorách terezínského ghetta. Přesto se všechny terezínské ego-dokumenty svým obsahem v jisté míře podobají. Je to dáno, tím, že se v nich jejich autoři a autorky shodně zmiňují o situaci v Terezíně a někteří v nich popsali dění na shromaždišti ve Veletržním paláci. Mapují v nich i životní podmínky, které se týkají otázek stravování, ubytování, těžké práce, strachu, transportech atd. Ve všech denících se hojně vyskytují záznamy, v nichž se zmiňují o svých blízkých, který byli také deportováni do Terezína. Ve všech denících rovněž můžeme nalézt, jak se každý jeho pisatel smiřoval se svou deportací do Terezína a jeho životem v něm. Čímž nám vyvstává jistý obraz toho, jak vnímali tuto situaci autoři a autorky deníku, kteří zde byli odkázáni pouze sami na sebe, jelikož jejich blízcí byli neznámo kde. Je dosti patrné, že se se životem zde smiřovali lépe osoby, které měly v ghettu také své příbuzné či celou rodinu. Přesto, však můžeme vidět jednu výjimku, kdy ani přítomnost rodiny nenapomáhá autorce se smířit s faktem, že byla deportována do Terezína, kvůli tomu, že její dávní příbuzní vyznávali židovské náboženství.

Přesto se jednotlivé poznámky z velké části rozcházejí, jelikož se jejich autoři a autorky obývali ghetto během různého časového období. Málo kdy v nich, však nalézáme záznamy, které by obsahovaly stejné informace o dění a životě v ghettu. Je to dáno tím, že jednotliví terezínští vězni stejně jako pisatelé deníků měli odlišné životní podmínky. Ty se často odvíjely od jejich věku, pracovního nasazení, ale také pohlaví, od kterého se odvíjelo i jejich postavení a role v rámci terezínského společenství. Z tohoto pohledu nalézáme deníky, které mapují život v dětských a mládežnických domovech; deník, který odráží život v jednom z terezínských starobinců. Dále i deník sepsaný jedním členem židovské samosprávy, ale výše postaveným obyvatelem ghetta, který zastával významnější post v rámci svého „zaměstnání“. Jiné ego-dokumenty odráží životy žen, které se snažily pečovat o své blízké, prostředky, které získaly v rámci své práce apod.

Celá řada pisatelů se bohužel nedožila konce druhé světové války a ti, kteří nějakým zázrakem přežili masové vyvražďování, se během svého života potýkali s pocity neúplnosti a jisté nejistoty. Byli nuceni žít se vzpomínkami na utrpení, kterými si prošli ať už v terezínském ghettu či v některém z nacistických vyhlazovacích táborů a dále častěji se na tyto strasti snažili zapomenout, což se jim však ne vždy podařilo.

Můžeme říci, že všechny dochované terezínské deníky, které jsou v současnosti uloženy v depozitářích Památníku Terezín či Židovského muzea v Praze tvoří velmi důležité doklady o životě a nelehkém osudu terezínských vězňů.

V rámci provedené genderové analýzy vybraných dokumentů můžeme dojít k závěru, že i problematika vnímání maskulinity a zejména feminity lze aplikovat i na společenství lidí, které v Terezíně žilo. Přežíval zde stále živý aspekt genderové nerovnosti založené na biologickém pohlaví, který vnímal ženy „vězeňkyně“ za méně cenné pohlaví, které nemohlo zastávat vyšší funkce v rámci židovské samosprávy, ale ani v pracovním nasazení. Z tohoto důvodu byly ženy nasazovány do spíše „zaměstnání“, které souvisely s „ženským“ posláním. Ženy tak v terezínském ghettu nejčastěji vykonávaly práci jako vychovatelka dětí a mládeže nebo ošetřovatelka ve zdravotnických zařízeních a starobincích. Krom toho byly také daleko častěji nuceny vykonávat podřadná zaměstnání – a to převážně v oblasti zemědělství či výroby. Přestože ženy vykonávaly stejnou či podobnou práci jako muži, získávaly daleko častěji za svou práci daleko menší příděly a nižší mzdu. Můžeme však v Terezíně nalézt určité výjimky, kdy ženy vykonávaly poněkud důležitější vyšší funkce a povolání – zejména zde působily i jako lékařky či vedoucí ubikací. Nikdy však nedostaly možnost vykonávat vyšší funkce v oblasti samosprávy či správě vybraných oddělení apod. V rámci terezínského společenství tak ženy, byly stejně jako v předválečném období odsouvány do „soukromého“ sektoru, kde měly poskytovat podporu a péči svým mužským protějškům. Z hlediska právního systému, byly ženy nuceny vždy následovat své partnery do přidělených lokalit, nemohly se tak převážně vdané ženy samostatně a svobodně rozhodovat o tom, zda chtějí odjet transportem, do kterého byl zařazen i jejich manžel apod. Bylo jim však také znemožněno plnit svou mateřskou roli, jelikož ženy byly pod nestálým dohledem a dozorem z důvodů omezení reprodukce. V případě, že bylo odhaleno těhotenství některé z žen, musela podstoupit potrat, jelikož jen malé hrstce těhotných žen bylo v prostorách Terezína povoleno donosit a porodit své dítě. Pokud mohla žena porodit své dítě, byla následně zařazena společně se svou rodinou do nejbližšího transportu, který pro ně mnohokrát znamenal jistou smrt. Nesly na svých bedrech také daleko větší tíhu odpovědnosti za své rodiny či blízké osoby, o které se snažily pečovat prostřednictvím obstarávání potravin, léků a to i přes hrozbu

vězení v případě odhalení apod. V jistých případech se však pro obživu nebály využít i ženských zbraní, díky kterým mohly navazovat volné sexuální vztahy s tzv. prominenty či vysoce postavenými muži. Často se také stávaly oběťmi sexuálního násilí ze strany některých vysoce postavených vězňů. V prostorách ghetta však nebylo sexuální násilí nijak postihováno z hlediska právního kodexu terezínského společenství.

Na závěr můžeme tedy říci, že vězni obou pohlaví byli nuceni žít uvnitř terezínského ghetta v strašlivých životních podmínkách a museli snášet útrapy a strasti, které jim připravila nacistická vyhlazovací politika. Přesto se lze domnívat, že jedno pohlaví mělo v Terezíně lepší postavení než to druhé.

Resumé

In conclusion, I would like to briefly outline some of the possibilities which diaries as sources of a personal nature can provide to us in the Holocaust research. In the case of the Terezin diaries, it is a relatively large sample, which has not always been preserved/keeps in its entirety. Some diaries are composed of only a few sheets and others are composed of whole folders (“workbooks”). This is mainly due to their damage, which was caused by various external influences. Most of these ego-documents were hidden by their writers on the attics of the Terezín houses or their authors managed to send their records to their relatives before leaving the ghetto. A few writers of the Terezín diaries escaped liquidation transports to the Nazi camps, live to see the liberation of Terezín itself and survived World War II. This fraction of writers took their notebooks to their "homes" and later they or their relatives donated them to institutions, which still have cared for the sources depicting the fate of the Holocaust victims.

Selected Terezín diaries are provided to us countless information about the lives of individual authors, but they are also mapped the living conditions of other people who found themselves in the Terezin ghetto during the years 1941 - 1945. Their authors mention events and hardships which were experienced and were forced to live upon their arrivals to the ghettos. The content of selected journals is very abundant in the data about work, medical care, transports, which had come and gone, the education of children and youth, food and many other elements that are shaped the living conditions of Terezin's prisoners. It is also a very important document about the functioning of families, establishing new relationships and marriages, sexuality within the existence of the ghetto. For this reason, these ego-documents that are mapping events in the Jewish ghetto Terezin can be used for further research in the field of sociology, psychology and gender history, etc.

The main aim of this work, to create a “complex” form of the inner life in the Terezín ghetto with the help of specialized literature and selected Terezín dailies, was in my view more or less successful. Although several other diaries could be found for partial contributions to individual components of prison life, which are currently being published in book form or which are deposited in the Prague Jewish Museum.

In terms of the comparative method, we can say that most of the surveyed Terezin diaries are not very extensive, but there are exceptions. The largest diary is undoubtedly the diary of Willy Mahler, the native of Německý Brod. Lesser extensive is the diary by Eva

Roubíčková, for single Mändlová, which has also been published. While the smallest number of described pages has the diary by Viktor Slatkes, which consists of only two sheets.

From the point of writing style and certain linguistic peculiarities, the above-mentioned author Willy Mahler, who enriched his diary with his distinctive way of writing, probably broke through during his pre-war work as an editor of several articles published in regional newspapers and Lidové noviny. However, we can also find a special style of expression in Hana Steindler's diary, in which she enriched her notes with expressive expressions and artistically conceived descriptions of the surroundings, etc. Quotes of her own poetry are interspersed with the diary of Otýlie Rafaelová, who also wrote poems and compositions by other authors.

Each selected Terezin diaries is in its own way a unique source because it also maps lives and fates of all writers on the premises of the Terezin Ghetto. All of the Terezin ego-documents are somewhat similar in content. This is due to the fact that their authors consistently refer to the situation in Terezín and some of them described events at the gathering place at the Trade Fair Palace. They also map the living conditions that relate to the issues of food, accommodation, hard work, fear, transport, etc. In all diaries are plenty of records mentioning their loved ones, who were also deported to Terezin. We can also find in every diary how each writer reconciled to his deportation to Terezin and his life there. This fact gives us a certain picture of the perception of this situation by the authors and authors of the diary, who were left here only to themselves since their loved ones were unknown where. It is quite obvious that people who had their relatives or the whole family in the ghetto were better off with life here. Nevertheless, we can see one exception, where nor the presence of family does not help the author to come to terms with the fact that she was deported to Terezin because her old relatives professed the Jewish religion.

However, the notes are largely divergent, as their authors used to inhabit the ghetto for different periods of time. However, in fewer of them, we find records containing the same information about events and life in the ghetto. This is due to the fact that the individual Terezín prisoners, as well as the writers of the diaries, had different living conditions. They often depended on their age, work commitment, but also gender, which also derived their position and role within the Terezín community. From this point of view, we can find diaries that are mapped the life of children's and youth homes; diaries that are reflected live in one of the Terezin old-timers. Furthermore, the diary is written by one member of the Jewish self-government, but a higher-ranking ghetto inhabitant, who held a major post in his "job". Other

ego-documents reflect the lives of women who had tried to care for their love ones, which means they had obtained as part of their work, etc.

Unfortunately, many writers did not live to see the end of World War II and those who by some miracle survived faced incomplete and insecure feelings throughout their lives. They were forced to live with the memories of the suffering they had suffered, either in the Terezín ghetto or in one of the Nazi extermination camps, and more often they tried to forget these woes, which they did not always succeed.

We can say that all preserved Terezín diaries which are currently stored in the depositories of the Terezín Memorial or the Jewish Museum in Prague are constituting very important documents about the life and difficult fate of the Terezín prisoners.

In the framework of gender analysis of selected documents, we can conclude that the issue of perception of masculinity and especially femininity can be applied to the community of people who lived in Terezín. There was still an aspect of gender inequality based on the biological sex, which perceived women “prisoners” as less valuable sex, who could not hold higher positions within the Jewish self-government, but also in work. For this reason, women were more likely to be employed in a “job” related to the “female” mission. In the Terezín ghetto, women were most often employed as educators of children and youth or as nurses in health care facilities and old-age homes. In addition, they were also more often forced to perform inferior jobs - mainly in the field of agriculture or production. Although women performed the same or similar work as men, they received far fewer rations and lower wages for their work. We can find some exceptions in Terezín, where women performed somewhat more important functions and occupations - in particular, they also acted as doctors or quarters managers. However, they were never given the opportunity to perform higher functions in the area of self-government or administration of selected departments, etc. Within the Terezín community, women were relocated to the “private” sector in the pre-war period. From the point of view of the legal system, women were always forced to follow their partners to the assigned locations, so mostly married women could not decide independently and freely whether they wanted to leave with their husbands, etc. They were also prevented from doing their maternal role since women were under constant supervision because of restrictions on reproduction. If a woman's pregnancy was discovered, she had to have an abortion because only a handful of pregnant women allowed to carry and to give birth to their children in Terezín. If a woman could give birth to her child, she was placed with her family in the nearest transport, which meant deaths for them in many cases. They also bear much greater responsibility for their families or loved ones on their shoulders, they tried to take care

of through the provision of food, medicines, despite the threat of imprisonment in case of detection, etc. In certain cases they were not afraid to use female weapons for their livelihoods, thanks to which they could establish free sexual relations with so-called prominent or high-ranking men. They had often been the victims of sexual violence by some high-ranking prisoners. However, sexual violence was not sanctioned in the Ghetto's premises in terms of the legal code of the Terezin Community.

In conclusion, we can say that the prisoners of both sexes were forced to live inside the Terezin ghetto in terrible living conditions and had to endure the hardships and woes prepared by the Nazi extermination policy. Nevertheless, it can be assumed that one sex had a better position in Terezin than the other.

Seznam použité literatury a pramenů

Prameny

Archiv Památníku Terezín, *Deník Egona Redlicha*, i. č. 12831.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Evy Roubíčkové*, i. č. 11890.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Platovské*, i. č. 5248.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Rutarové*, i. č. 8670; 8669.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Hany Steidler*, i. č. 9224.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Karla Hrona*, i. č. 361.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Margarete Pedde*, i. č. 10549.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Martina Robitschek*, i. č. 11769.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Maxe S. Brauna*, i. č. 1248.

Archiv Památníku Terezín, *Deník neznámého vězně*, i. č. 1307.

Archiv Památníku Terezín, *Deník neznámého vězně*, i. č. 8645.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Olgy Feiglové*, i. č. 8647.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Otilie Rafaelové*, i. č. 8684.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Růženy Weinbergerové*, i. č. 9228.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Viktora Slatkese*, i. č. 11881.

Archiv Památníku Terezín, *Deník Willyho Mahlera*, i. č. 5704.

Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. *Deník Edity Steinové*, fond novějších dějin, sign. K 9 029.

Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. *Potvrzení repatriačního odboru Ministerstva sociální péče*. Praha 15. 11. 1946, Fond novějších dějin, sign. K 9 029 – 9 031.

Paragraf 5/2. In. *Recht des Jüdischen Siedlungsgebietes Theresienstadt*.

ROUBÍČKOVÁ, Eva. *Terezínský deník 1941-45: svědectví o životě a smrti v terezínském ghettu*. Vydání druhé. Praha: Nakladatelství P3K, 2017, 181 s. ISBN 978-80-87343-67-8.

WEINER, Pavel. *A boy in Terezin: The Private Diary of Pavel Weiner, April 1944-April 1945*. Northwestern University Press. Evanston, 2012.

Židovské muzeum v Praze. *Deník Karla Höniga*. Sbíрка Terezín, i. č. 324a.

Literatura

ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství, I. Dějiny*. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006. ISBN 80-7364-024-4.

ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství, II. Sociologie*. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2006. ISBN 80-7364-024-4.

ADLER, Hans Günther. *Terezín 1941-1945: tvář nuceného společenství, III. Psychologie*. Přeložila Lenka ŠEDOVIÁ. Brno: Barrister & Principal, 2007. ISBN 978-80-7364-024-8.

BENEŠ, František a Patricia TOŠNEROVÁ. *Pošta v ghettu Terezín 1941-1945 = Die Post im Ghetto Theresienstadt 1941-1945 = Mail service in the Ghetto Terezín 1941-1945*. Praha: Filatelie, 1996. ISBN 80-900102-9-6.

BLODIG, Vojtěch - KÁRNÝ, Miroslav. *Terezín v konečném řešení židovské otázky: Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941-1945*. Terezín, 25. 11. 1991-28. 11. 1991. Praha: LOGOS, 1992.

BLOCH, Gottfried. *Unfree associations: A psychoanalyst recalls the Holocaust*. Los Angeles, Red Hen Press 2004.

Bondyová, Ruth. *Jakob Edelstein*. Praha: Sefer, 2001.

CZECH, Danuta. *Kalendarium der Ereignisse im Konzentrationslager Auschwitz-Birkenau 1939-1945*, Reinbek bei Hamburg 1989. ISBN: 3498008846.

EDER, Richard. *Židovská tragédie: dějství poslední*. Kolín: Literární a umělecké sbírky města Kolína, 1947.

ELIAS, Ruth. *Die Hoffnung erhielt mich am Leben: Mein Weg von Theresienstadt und Auschwitz nach Israel*. München, Piper 1988.

FEDER, Richard. *Židovská tragédie: dějství poslední*. Kolín: Literární a umělecké sbírky města Kolína, 1947.

GLAZAR, Richard. *Treblinka, slovo jak z dětské říkanky*. Vyd. 2. Praha: G plus G, 2007. ISBN 978-80-86103-96-9.

GOLDSCHMIDT, Arthur. *Geschichte der evangelischen Gemeinde Theresienstadt 1942-1945*. Universitätsbibliothek, 2017.

HOUSKOVÁ, Hana. *Česlíci času: život a dílo Karla Fleischmanna*. Olomouc: Votobia, 1998. ISBN 80-7198-306-3.

HYNDRÁKOVÁ, Anna, Helena KREJČOVÁ a Jana SVOBODOVÁ. *Prominenti v ghettu Terezín (1942-1945): edice dokumentů*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996. ISBN 80-85270-51-X.

CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Terezínské ghetto*. Praha: V Ráji, 2005.

JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014. ISBN 978-80-260-7335-2.

JINDROVÁ, Alena a Michal KAMP. *Židé na Havlíčkovsku*. Havlíčkův Brod: Muzeum Vysočiny, 2008. ISBN 978-80-254-2831-3.

KÁRNÝ, Miroslav – KÁRNÁ Margita, MILOTOVÁ, Jaroslava. *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*. Dokument č. 19. Praha: Tisková, ediční a propagační služba, 1991. ISBN 80-7065-064-8.

KÁRNÝ, Miroslav. *"Konečné řešení". Genocida českých Židů v německé protektorátní politice*. Praha: Academia, 1991.

KÁRNÝ, Miroslav. *Terezínská pamětní kniha*. Díl 1.: Židovské oběti nacistických deportací z Čech a Moravy 1941-1945, Praha 1995.

KASPEROVÁ, Dana. *Výchova a vzdělávání židovských dětí v protektorátu a v ghettu Terezín*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2010. Humanitas. ISBN 978-80-7308-327-4.

KRYL, Miroslav. *Osud vězňů terezínského ghetta*. Brno, 1999. ISBN 80-7239-042-2.

KULIŠOVÁ, Táňa. *Malá pevnost Terezín - Národní hřbitov - Ghetto*. 3. rozš. vyd. Praha: Naše vojsko, 1956.

LAGUS, Karel - POLÁK, Josef. *Město za mřížemi*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1964.

LONGERICH, Peter. Holocaust: the Nazi persecution and murder of the Jews. Oxford: Oxford University Press, 2010. ISBN 978-0-19-960073-1.

LUKEŠ, Alexander, *Svatý týden v Terezíně*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 987-80-2060916-8.

MAKAROVA, Jelena Grigor'jevna, Victor KUPERMAN a Sergei MAKAROV. *Univerzita přežití: osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941-1945*. Praha: G plus G, 2002. ISBN 80-86103-54-4.

MOULIS, Miloslav. *Průvodce po nacistických koncentračních táborech*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 1998.

ONDŘICHOVÁ, Lucie. *Příběh Fredyho Hirsche*. Praha: Sefer, 2001. ISBN 80-85924-32-3.

PECHOVÁ, Oliva. *Umění v Terezíně 1941-1945: Památník Terezín - Malá pevnost 1972-1973: sborník k výstavě*. Terezín: Památník Terezín, 1972.

PICK, Jan – Richard, POLLÁK, *Terezín očima hygienika: zpráva z terezínského koncentračního tábora o boji proti hmyzu a skvrnitého tyfu*. Praha: Lékařské knihkupectví a nakladatelství, 1948.

PLANT, Richard. *The Pink Triangle – The Nazi War Against Homosexuals*. Holt Paperbacks 1988. ISBN 978-0805006001.

PUTÍK, Daniel. *Z nouze život, z nouze smrt?: slovenští Židé v Terezíně, Sachsenhausenu, Ravensbrücku a Bergen-Belsenu, 1944-1945*. Praha: Academia, 2018. ISBN 978-80-200-2856-3.

REDLICH, Egon. *Zítřka jedeme, synu, pojedeme transportem. Deník Egona Redlicha z Terezína I. I. 1942-22. 10. 1944*. K vydání připravil: Kryl, Miroslav. Brno: Doplněk, 1995.

ROSEMAN, Mark. *Setkání ve vile u jezera. Konference ve Wannsee a „konečné řešení židovské otázky“*. Praha 2003.

SCHEWERTFEGER, Ruth. *Women of Theresienstadt. Voices from a Concentration Camp*. Oxford - New York - Hamburg: Berg, 1988.

SCHÖNOVÁ, Vlasta. *Chtěla jsem být herečkou*. Praha: Ivo Železný, 1993.

Terezín v konečném řešení židovské otázky. Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941-1945. [Ed.]: Kárný, Miroslav - Blodig, Vojtěch. Praha: LOGOS, 1992. 228 s. (Terezínská iniciativa.) ISBN:80-901-352-0-X.

UTITZ, Emil. *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*. Praha: Dělnické nakladatelství, 1947.

Studie

ANDERL, Gabriele. *Die Kommandanten des jüdischen Ghettos in Theresienstadt - ein Werkstattbericht*. Anderl, Gabriele. *Österreichische Zeitschrift für Geschichtswissenschaften*. 3. 1992, s. 563 – 577.

BLODIG, Vojtěch. *Poslední dny války, první měsíce míru. Terezín v roce osvobození*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 23, 1995, s. 7 – 28.*

BLODIG, Vojtěch. *Z deníku Evy Roubíčkové*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství 20, (1992) s. 67 – 101.*

BONDY, Ruth: *Women in Theresienstadt and the Family Camp in Birkenau*. In: OFER, Dalia – WEITZMAN, Lenore J. (ed.): *Women in the Holocaust*. New Haven, Yale University Press 1998, s. 310 – 327.

BROD, Toman, KÁRNÝ, Miroslav, KÁRNÁ, Margita. *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*. Sborník z mezinárodní konference, Praha 1994, s. 120 – 243.

ČERMÁKOVÁ, Kateřina – Jaroslav PILNÝ, *Specifika terezínského zdravotnictví a ošetrovatelství*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 106. ISBN 978-80-260-7335-2.

DOSOUDIL, František. *Transporty "protektorátních" Židů z Terezína do Osvětimi v lednu a v únoru 1943 ve vztahu k pardubickému okresu*. In: *Zprávy klubu přátel Pardubicka Pardubice: Klub přátel Pardubicka 33, č. 9-10, 1998, s. 275 – 279.*

Duchovní život v terezínském ghettu [online]. Vzdělávací a informační bulletin Památníku Terežín, Památník Terežín © 2019. Poslední změna 30. 12. 2010. [cit. 1. 12. 2019]. Dostupné z: <https://newsletter.pamatnik-terezin.cz/duchovni-zivot-v-terezinskem-ghettu/>.

FEDOROVÍČ, Tomáš. *Zastupující říšský protektor v Čechách a na Moravě a terezínské ghetto*. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terežín. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 40, 2012, s. 118 – 127. ISBN 978-80-87242-21-6.

FEDOROVÍČ, Tomáš. *Deník Pavla Weinera*. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terežín Praha: Oswald 31, 2003, s. 63 – 88.

FEDOROVÍČ, Tomáš. *Konfidenti v ghettu Terežín*. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terežín. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 37, 2009, s. 134 – 140 . ISBN 978-80-87242-12-4.

FEDOROVÍČ, Tomáš. *Několik poznámek k lékařům a jejich činnosti v ghettu Terežín*. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terežín Praha: Oswald č. 35, 2007, s. 84 – 100.

FEDOROVÍČ, Tomáš. *Pracovní nasazení terezínských vězňů v sudetské župě – Prosmuky a Mlékojedy u Litoměřic, Dlažkovice*. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terežín. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 39, 2011, s. 103 – 118. ISBN 978-80-87242-19-3.

FEDOROVÍČ, Tomáš. *Propagandistická role Terežína a terezínský rodinný tábor v Auschwitz-Birkenau*. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terežín, Praha: Oswald Sv. 46, 2018, s. 32 – 40.

FEDOROVÍČ, Tomáš. *Terezínský lagerkommandant Siegfried Seidl*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, Praha: Academia, 2002, s. 113 – 144.

FEDOROVÍČ, Tomáš. *Zánik města Terežín a jeho přeměna v ghetto*. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terežín. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 32, 2004, s. 15 – 43. ISBN 80-85433-93-1.

GLAZAR, Richard. *Systém a krátká historie nacistických táborů - koncentračních a vyhlazovacích*. In: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK*, ed. VEBER, Václav. Praha: Karolinum, 1997 s. 59 – 75. ISBN 80-7184-412-8.

HÁJKOVÁ, Anna. *Sexual Barter in Times of Genocide: Negotiating the Sexual Economy of the Theresienstadt Ghetto*. In: *Journal of Women in Culture and Society*. Roč. 38, č. 3, 2013, s. 503 – 533.

HÁJKOVÁ, Anna. *Women as citizens in the Theresienstadt prisoner community*. *Violence de masse et Résistance - Réseau de recherche* [online]. Publikováno 27. 6. 2016, ověřeno 20. 04. 2018. Dostupné z: <https://www.sciencespo.fr/mass-violence-war-massacre-resistance/en/document/women-citizens-theresienstadt-prisoner-community#title2>.

HÁJKOVÁ, Anna. *"Řekla jsem si, že se prostě musím nějak přizpůsobit": mladé české ženy v ghettu Terezín*. In: *Soudobé dějiny Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR* 18, č. 4, 2011, s. 603 – 626.

HOLÝ, Jiří. *Deníky z Terezína a deník Willyho Mahlera jako způsoby hledání ztracené identity*. In: *Kultura a totalita. II, Válka / Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy*, 2014 s. 350 – 371.

HYDRÁKOVÁ, Anna. *Deníky terezínských vězňů: zrcadlo Terezína*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26*, (1998), s. 126 – 149.

CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *Deníky terezínských vězňů. Co vypovídají dokumenty o dětech a mládeži v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakladatelství Oswald, č. 25*, 1997, s. 120 – 133.

CHLÁDKOVÁ, Ludmila. *O jednom domě v terezínském ghettu*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26*, 1998, s. 46 – 57.

KÁRNÝ, Miroslav. *Terezín v "konečném řešení židovské otázky"*. In: *Židé v novodobých dějinách: soubor přednášek na FF UK: seminář východoevropských dějin při Ústavu světových dějin FF UK v Praze / Praha: Karolinum*, 1997 s. 77 – 94. ISBN 80-7184-412-8.

KREJČOVÁ, Helena. *Theresienstadt - film o "vzorném ghettu"*. In: *Iluminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*. Praha: Český filmový ústav 4, č. 1. 1992, s. 37 – 55.

KRYL, Miroslav. *Deník Egona Redlicha*. In: *Terezín v konečném řešení židovské otázky. Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941-1945 / Praha: LOGOS*, 1992 s. 127 – 130.

KRYL, Miroslav. *Die Deportationen aus Theresienstadt nach dem Osten im Spiegel des Tagebuchs Willy Mahlers*. In: *Theresienstädter Studien und Dokumente* / Praha: Academia (1995) s. 69 – 92.

KRYL, Miroslav. *Obraz terezínských deportací na východ v deníku Willyho Mahlera*. In: *Terezínský rodinný tábor v Osvětimi-Birkenau*. Sborník z mezinárodní konference. Praha 7. - 8. března 1994 / Praha: Melantrich, 1994 s. 156 – 175.

KRYL, Miroslav. *Terezínský deník Miloslava Kuglera*. In. *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 27, 1999, s. 125 – 135. ISBN 80-85433-51-6.

LANGHAMEROVÁ, Miroslava. *Heydrichiáda a zřízení ženského oddělení v Policejní věznici Terezín. Osudy prvních vězeňkyň*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 40, 2012, s. 78 – 101 . ISBN 978-80-87242-21-6.

LOZOVIUKOVÁ, Kateřina. *Ghetto Terezín a Mimořádný lidový soud v Litoměřicích v letech 1945-1948*. In: *Židé v Čechách*. [1.] Sborník ze semináře konaného 24. a 25. října 2006 v Liberci / Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007 s. 71 – 95.

MALÁ, Marta. *Židovské tradice v terezínském ghettu*. In. JELÍNEK, Tomáš a Blanka SOUKUPOVÁ, ed. *Bílá místa ve výzkumu holokaustu: kolektivní monografie*. Praha: Spolek akademiků Židů, 2014, s. 94 – 98. ISBN 978-80-260-7335-2.

MARGRY, Karel. *Nacistický propagandistický film o Terezíně*. In: *Terezín v konečném řešení židovské otázky: Mezinárodní konference historiků k 50. výročí vzniku terezínského ghetta 1941-1945, Terezín, 25. 11. 1991 - 28. 11. 1991*, Praha: LOGOS, 1992, s. 207 – 224.

MARGRY, Karel. *Theresienstadt (1944-1945): The Nazi Propaganda Film Depicting the Concentration Camp as Paradise*. In: *Historical Journal on Film, Radio and Television* 12/2, 1992, s. 145 – 162.

MARGRY, Karel. *The First Theresienstadt Film (1942)*. In: *Historical Journal on Film, Radio and Television*, 19/3, 1999.

MILTON, Sybil. *Women and the Holocaust. The Case of German and German Jewish Women*. In: BRIDENTHAL, Renate. GROSSMANN, Atina – Marion, KAPLAN (ed.). *When Biology Became Destiny. Women and Nazi German*. New York. Monthly Review Press 1984, s. 297 – 333.

MILTON, Sybil. *Postavení Terezína v „konečném řešení“*. In: *Terezín v konečném řešení židovské otázky*. Praha 1992, s. 43.

MOULIS, Miloslav. *Ženy v koncentračních táborech*. In: *Statečné ženy, o kterých se málo ví*. Praha: Ministerstvo obrany ČR - Agentura vojenských informací a služeb, 2003 s. 55 – 57.

Ghetto Terezín – Kultura [online]. Památník Terezín, Terezín Memorial - Vojtěch Blodig. Židovské muzeum v Praze a Institut Terezínské iniciativy ©2001. Poslední změna: 23. 08. 2019 [cit. 20. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/ghetto-terezin/kultura/>.

PECKA, Jindřich – Leoš NIKRMAJER. *Deník Edity Steinové*. In: Jihočeský sborník historický. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích 66-67, (1997-1998) [vyd. 1998], s. 142 – 146.

PLACHÁ, Pavla. *Češky v Ravensbrücku*. In. *Přísně tajné!* : literatura faktu č. 3, 2015, s. 65 – 73.

PLACHÁ, Pavla. *Múzy v Ravensbrücku: kulturní a umělecké aktivity českých vězeňkyň*. In. *Paměť a dějiny: revue pro studium totalitních režimů*, Roč. 11, č. 2 (2017), s. 3 – 17.

PODLEŠÁK, Jan. *Deníky terezínských vězňů. Deník Edity Steinové z Českých Budějovic*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26, (1998) s. 150 – 154.*

PODLEŠÁK, Jan. *Deníky terezínských vězňů. Deník Edity Steinové z Českých Budějovic*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26, 1998, s. 150.*

POLÁK, Erik. *Deníky terezínských vězňů. Deník MVDr. Karla Höniga*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 24, (1996) s. 121 – 132.*

POLÁK, Erik. *Spravedlnost vykonaná a nevykonaná. (Případy bývalých velitelů terezínského ghetta)*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 22. 1994, s. 7 – 24.*

PAŘÍK, Arno. *Před 105 lety se narodil malíř Otto Ungar* [online]. Český rozhlas © 1997-2019. Poslední změna 26. 11. 2006 [cit. 21. 11. 2018]. Dostupné z: <https://regiony.rozhlas.cz/pred-105-lety-se-narodil-malir-otto-ungar-8008017>.

RYCHTECKÝ, Jiří. *Společnost Gustava Mahlera*, In *Cesta Vysočiny*, 28. 1. 2003, ročník 43, č. 4.

SEVER, Max. *Technická zařízení Terezína*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, Praha: Academia, 1999, s. 170 – 179.

SMÉKALOVÁ, Ilona. *Deníky terezínských vězňů. Ještě jednou Mahlerův deník*. Smékalová, Ilona. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald 26*, (1998) s. 155 – 157.

SMÉKALOVÁ, Ilona. *Ještě jednou Mahlerův deník*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín Ústí nad Labem: Nakl. Oswald č. 26*, 1998, s. 155 – 157.

STRUSKOVÁ, Eva. *Film Ghetto Theresienstadt 1942: Poselství filmových výstřižků*. In: *Illuminace. Časopis pro teorii, historii a estetiku filmu*. 21, č. 1, 2009, s. 5 – 36 .

ŠORMOVÁ, Eva. *Divadlo v Terezíně*. In: *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Nadace Terezínská iniciativa, 1997, s. 244 – 250.

ŠULCOVÁ, Nad'a. *Vzdělávací činnost*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství*, č. 32, 2004, s. 69 – 82. ISBN 80-85433-93-1.

TARSI, Anita. *Práce v pasti: ústředna práce v prvním roce existence ghetta Terezín*. In: *Terezínské studie a dokumenty*, Praha: Academia, 2000, s. 127 – 140.

TARSI, Anita: *Staré ženy z Německa v ghettu Terezín*. In: KÁRNÝ, Miroslav – KÁRNÁ, Margita – LORENCOVÁ, Eva (ed.): *Terezínské studie a dokumenty*. Praha, Academia 1998, s. 154 – 178.

VAJSKEBR, Jan. *Hasiči v Terezíně*. In: *Terezínské listy: sborník Památníku Terezín. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství*, č. 36, 2008, s. 124 – 139. ISBN 978-80-87242 – 04-9.

VAJSKEBR, Jan. *Malá pevnost Terezín a nacistická perzekuce v českých zemích 1939-1945*. In: *Terezínské listy*: sborník Památníku Terezín. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, č. 38, 2011, s. 7 – 9. ISBN 978-80-87242-16-2.

Sborník

***Terezínské listy*, sborník Památníku Terezín. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1970 – 2019.**

Terezínské studie a dokumenty, Praha: Academia, Institut Terezínské iniciativy, 1994 - 2009.

KÁRNÝ, Miroslav – Vojtěch Blodig, Margita Kárná. *Theresienstadt in der "Endlösung der Judenfrage"*. Prag: Panorama, 1992. 312 s. [Sborník z mezinárodní vědecké konference "Terezín v konečném řešení židovské otázky", konané v Terezíně 25. - 28. 11. 1991; Vydavatel: Terezínská iniciativa - Mezinárodní terezínské sdružení] ISBN:80-7038-283-X.

Bakalářské a diplomové práce

KOSPRDOVÁ, Lucie. *Deník Willyho Mahler jako zrcadlo dějin holocaustu*. Hradec Králové, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové. Fakulta Filozofická. Historický ústav.

KUČEROVÁ, Michaela. *Samospráva a velení SS v ghettu Terezín*. Brno 2013. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Filozofická fakulta. Historický ústav.

KUNRTOVÁ, Kristýna. *Duchovní a kulturní život v terezínském ghettu 1941 - 1945*. Praha, 2016. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Evangelická teologická fakulta.

LEGÁTOVÁ, Kateřina. *Transporty z Terezína do Osvětimi*. Plzeň, 2012. Bakalářská práce. Západočeská Univerzita v Plzni. Fakulta filozofická.

PRAUSOVÁ, Veronika. *Emil Utitz*. Praha, 2011. Bakalářská práce. Univerzita Karlova. Katedra dějin a didaktiky dějepisu.

Databáze obětí holocaustu

<https://www.holocaust.cz/databaze-obeti/>

<https://yvng.yadvashem.org/index.html?language=en>

Ostatní databáze

Databáze českého amatérského divadla [online]. NIPOS, pracoviště Databáze českého amatérského divadla ©2010. [cit. 21. 11. 2019]. Dostupné z:

<https://www.amaterskedivadlo.cz/main.php?data=osobnost&id=8063>.